$5.00

ב"ה

לוח יומי
הלכה למעשה

פרטי ההלכות והמנהגים
לחג הפסח ה'תשפ"ד

חלק ב'
י"ג ניסן - כ"ו ניסן

יו"ל על ידי
בד"צ דק"ק קראון הייטס
כאן צוה ה' את הברכה

מהדורת קאבאטשניק

לזכות
הרה"ת ר' **מנחם מענדל** וזוגתו מרת **מלכה** שיחיו
ובניהם: **אברהם, ארי' זאב** שיחיו
קאבאטשניק

להצלחה רבה ומופלגה בכל מכל כל
ולנחת יהודי חסידי מכל יוצאי חלציהם שיחיו

לזכות
הרה"ת ר' **יהודה ליב** שי' וזוגתו מרת **חנה** שיחיו **מרזוב**
בניהם ובנותיהם:
רבקה, יצחק אלחנן, נתן, אהרן, מאריאשא, מרים מושקא
ובת שבע שיחיו **מרזוב**

להצלחה רבה ומופלגה בכל מכל כל
ולנחת יהודי חסידי מכל יוצאי חלציהם שיחיו

לזכות
החתן הת' **יחיאל מיכל** שי' **גולדשמיד**
והכלה **שרה** שתחי' **שולץ**
לרגל בואם בקשרי השידוכין
באור לי"א אדר־ראשון תשפ"ד
יה"ר שיזכו לבנות בנין עד עד, מתוך
הרחבה בגו"ר ושמחה וטוב לבב

לזכות
הרה"ת **שניאור זלמן**
וזוגתו מרת **שמחה רבקה** שיחיו
וילדיהם:
אסתר ברכה, איטא העניא,
אברהם משה, חי' בתי', חנה,
ריבה דינה וישראל בצלאל שיחיו
להצלחה רבה ומופלגה בכל מכל כל
ולנחת יהודי חסידי
מכל יוצאי חלציהם שיחיו

לעילוי נשמת
הרה"ח השליח הרב **יוסף יצחק** בן
הרה"ח הרה"ת הרב **מאיר** ע"ה **איטקין**
נפטר ו' טבת תשפ"ד
ת.נ.צ.ב.ה.

לעילוי נשמת
הרה"ג הרה"ח מוהר"ר **שניאור זלמן**
בן ה"ר **רפאל** ע"ה **ווילשאנסקי**
נלב"ע י"ז אדר שני ה'תשפ"ד
ת.נ.צ.ב.ה.

לזכות **לוי יצחק** בן **רייזל**
לרפואה שלימה

לזכות
ר' **חיים דניא־ל** וזוגתו ומשפחתו
שיחיו
פיקרסקי
להצלחה רבה ומופלגה בכל מכל כל
ולנחת יהודי חסידי מכל יוצאי חלציהם
שיחיו

לזכות
מרת **שרה פעסל** בת **אסתר מלכה**
לרגל יום הולדתה
שביעי של פסח
לשנת הצלחה

לזכות
מרת **טויבא בת־שבע** בת **הינדא**
לרגל יום הולדתה
אחרון של של פסח
לשנת הצלחה

ה'לוח יומי' יו"ל ע"י הבד"צ דק"ק קראון הייטס שמנה פעמים בשנה
הכולל הלכות ומנהגים בקשר להמועדים וכו' במעגל השנה

רוצה שהקהילה שלך תהנה מהלוח היומי בקביעות?
צור קשר בטלפון: 347-465-7703 או באיימייל **daytodayguide@gmail.com**

ההשתתפות בהוצאות הרבות של ה"לוח היומי", אפשר באמצעות האתר
www.daytodayguide.com

משרד הבד"צ 718-604-8000

לשעות המשרד המעודכנות
www.chcentral.org/resources/rabbonim

כמו כן אפשר לפנות לאתרא דרב
www.asktherav.com
תחת פיקוחו של המד"א וחבר הבד"צ הרב ברוין שליט"א

לוח יומי
הלכה למעשה

פרטי ההלכות והמנהגים
לחג הפסח ה'תשפ"ד

חלק ב'

י"ג ניסן - כ"ו ניסן

מאת

המרא-דאתרא וחבר הבד"צ

הרב **יוסף ישעי' ברוין** שליט"א

בשיחת יום ב' דר"ה תשנ"ב נאמר: "יש לעורר ע"ד לימוד ההלכות הצריכות לימים אלו, שבהם ישנם כמה וכמה שינויים בתפילה וכמה מנהגים וכו' – שילמדו הלכות אלו בשו"ע, או כפי שמצינו לאחרונה, שמדפיסים בלוחות השנה כמה וכמה הלכות השייכות לאותו הזמן, הלכות הצריכות, **שתועלת מיוחדת בזה בפרט לאלו שאין להם ספרים מאיזו סיבה שתהי', או שיש להם ואינם יודעים היכן לחפש וכיו"ב,** שע"י העיון בלוחות אלו – ע"ד לוח כולל חב"ד (ובב' האופנים או כפי שהוא תלוי על הקיר, או בתור ספר קטן) שמלוקטים בו המנהגים וההלכות הצריכות – מוצאים בנקל את ההלכות האמורות. **ולכן דבר נכון ביותר הוא שכאו"א יעיין בלוחות הנ"ל, באופן שכל ההלכות דימים אלו יחקקו בזכרונו,** מפני שלפעמים כשמתעוררת שאלה בזה נמצאים במעמד ומצב שאסור להפסיק ולשאול, או שאין את מי לשאול, ויתירה מזו – לפעמים אינו יודע כלל שצריך לשאול".

תוכן ומפתח

פתח דבר ..... ו

יום ראשון, י"ג ("אחד") ניסן ..... ז

ליל שני, אור לארבעה עשר בניסן, ליל בדיקת חמץ ..... ח

הכנות לבדיקת חמץ / דין הנוסע מביתו והמתארח אצל אחרים: / ערבית / פרטי דיני בדיקת חמץ / אחר הבדיקה

יום שני, י"ד ניסן, ערב פסח ..... יב

דיני תענית בכורות / ביעור וביטול חמץ / איסור עשיית מלאכה / בין ההכנות לסדר ול"שולחן עורך" שכדאי לזכור / עירובי חצרות / הכנות ליום טוב

ליל שלישי, ט"ו ניסן, ליל א' דחג המצות ..... כב

הכנה לסדר / רשימת השינויים במנהג חב"ד ביחס להנדפס בסידור אדמו"ר הזקן / רשימת המצוות השייכות לליל הסדר / רשימת ה"שיעורים" לליל הסדר / היין / רשימת הדברים שצריכים "הסיבה"

לילות הסדר ..... לב

יום שלישי, ט"ו ניסן, א' דחג המצות ..... מ

הלל / קריאת התורה / מוסף־מוריד הטל

ליל רביעי, ט"ז ניסן, ליל ב' דחג המצות, אחד לעומר ..... מו

ערבית / ספירת העומר

סדר השני ..... מח

יום רביעי, ט"ז ניסן, ב' דחג המצות, אחד לעומר ..... מח

חול המועד פסח

יום חמישי, י"ז ניסן, א' דחול המועד, שני לעומר ..... נא

יום ששי, י"ח (ח"י) ניסן, ב' דחול המועד, שלשה לעומר ..... נב

ליל שבת קודש, י"ט ניסן, שבת חול המועד, ארבעה לעומר ..... נב

יום שבת קודש, י"ט ניסן, שבת חול המועד, ארבעה לעומר ..... נג

מוצאי שבת קודש, ליל כ' ניסן, ליל ד' דחול המועד, חמשה לעומר ..... נד

יום ראשון, כ' ניסן, ערב שביעי של פסח, חמשה לעומר ..... נה

ליל שני, ליל כ"א ניסן, שביעי של פסח, ששה לעומר ..... נו

ניעורים כל הלילה

יום שני, כ"א ניסן, יום שביעי של פסח, ששה לעומר ..... נז

שחרית

ליל שלישי, ליל כ"ב ניסן, ליל אחרון של פסח, שבעה לעומר ..... סב

יום שלישי, כ"ב ניסן, אחרון של פסח, שבעה לעומר ..... סג
סעודת משיח

יום רביעי, כ"ג ניסן, אסרו חג הפסח, שמונה לעומר ..... סז
חמץ שעבר עליו הפסח
אסרו חג

יום ששי, ערב שבת קודש, כ"ה ניסן, עשרה לעומר ..... סח

שבת קודש פרשת אחרי, כ"ו ניסן, י"א לעומר ..... סח

סיום חודש ניסן ..... סט

הלכתא למשיחא – נספח ..... עא
רשימת שינויים בליל הסדר בימות המשיח / פרטי מצות אכילת קרבן פסח ודיניהם / קצת דיני אכילת קדשים

קיצור דיני שכחה וטעות – טבלא ..... עו

לעילוי נשמת

הרב הגאון הרה"ת **אהרן יעקב**

בן הרה"ג הרה"ת מרדכי אליהו ע"ה

שוויי

זכה להיות מלמד ומגיד שיעור בישיבת תו"ת ליובאוויטש
במאנטרעאל וניו יארק במשך יותר ממ"ג שנה
ואח"כ נבחר להיות מו"צ וחבר בבד"צ של ק"ק קראון הייטס
במשך טו"ב שנים
נפטר ערב שבת קדש ל' ניסן א' דר"ח אייר ה'תש"פ
והובא למנוחות בו ביום אחרי חצות
ת'נ'צ'ב'ה'

זמני מכירת חמץ

אצל מארי דאתרא וחברי הבד"צ שליט"א

ניתן לשמוע בקו הטלפון של הבד"צ

718 604 8000

פתח דבר

על־פי בקשת רבים, מגישים אנו קיצור עקרי הלכות ומנהגים לחג הפסח הבעל"ט, חלק שני, במתכונת של לוח יומי. בחוברת זו באו דינים ומנהגים מי"ג ניסן עד כ"ו ניסן.

מקורות להמובא בפנים ניתן למצוא בשולחן ערוך ונו"כ. הגדה של פסח עם ליקוטי טעמים מנהגים. ספר המנהגים־חב"ד. לוח כולל חב"ד. שיחות מאמרים ואגרות קודש. **ועוד ועוד.**

בכל מקום (בהערות) שצויין ל"שו"ת אתרא דרב", הכוונה לאתר www.AskTheRav.com בפיקוח הרב ברוין שליט"א. בכדי למצוא את התשובה המצוינת יש להזין באזור החיפוש שבדף הבית של האתר את מספר השו"ת במספרים (לדוגמא לסי' ג'ריז יש לכתוב 3217), ואז בעזה"י תמצא את מבוקשך. עזר בעריכה הרה"ח הרב **מנחם מענדל** שי' **ראטנברג.**

כל הלכה הוזכרה בהזדמנות הראשונה המתאימה, אם כי כמה פעמים רלוונטית גם לימים הבאים, כפשוט.

* * *

כרגיל בכגון דא, נדפסו כמה תזכורות מענייני "הלכתא למשיחא"[1], מתוך ציפיה ותשוקה לגאולה האמיתית והשלימה תיכף ומיד ממש[2], שאז אפשר יהיה לקיימן כפשוטן להלכה למעשה מיוסד

---

1) במדור "הלכתא למשיחא" נזכרו לפעמים גם דיני טומאה וטהרה, והוא ע"פ המבואר בתניא (אגה"ק סכ"ו – קמג, א) שלימות המשיח יצטרכו לידע הלכות טומאה וטהרה. (ומצות בטלות לעת"ל – היינו בתחה"מ דוקא. ואכ"מ). וכ"מ מזה שהובאו הלכות אלו ברמב"ם ביד החזקה, דאל"ה מאי דהוה הוה (וכפי שהוכיחו עד"ז בכ"מ – ראה לדוגמא שו"ת הרי בשמים ח"ג סע"ה. ולהעיר, שמשה"ק שם בדין תק"ש בכ"מ שי"ב בי"ד שהביאו הרמב"ם – יש ליישב ע"פ שיחת ליל ג' דחה"ס תשמ"ח). ולהעיר גם מצורת הבית להתוי"ט (יחזקאל מב, כ) בטעם התרחבות גבולי הר הבית לעת"ל. וזכר לדבר, מארז"ל (פסחים נ, א) שדיני נגעים ואהלות יקרין בעוה"ז, וקפויין – היינו קלים להבנה (חדא"ג מהרש"א שם. בניהו שם) – לעוה"ב. (אבל ראה מה שפי' במאירי שם. וראה גם הגהות יעב"ץ ומלא הרועים שם). ועפ"ז, קיום היעוד "את רוח הטומאה אעביר וגו'" (בשלימות עכ"פ) הוא בתקופה שני' דימוה"מ, בתחה"מ, וכמובן מכ"מ. וראה גם לקו"ש ח"א ע' 221. סה"מ מלוקט ח"ב ע' רפ. סה"ש תנש"א ח"ב ע' 576 ובהערות 9–108. ועוד. ולהעיר מאג"ק חי"ז ע' שנז. ואכ"מ בזה. (ומש"כ בלקו"ש חכ"ה ע' 263 שלא יצטרכו ללמוד גם הל' שבת – בפשטות קאי בתקופה שני' דוקא. אבל, לפ"ז צ"ע הכוונה בהע' 51 שם, שכפה"נ ר"ל שהל' שבת ונדה לא נז' בתניא שם. ועצ"ב החילוק). כן להעיר מדין נט"י בזה"ז בכדי שיהיו רגילים לאכול בטהרה לעת"ל (שו"ע אדה"ז סי' קנח ס"א). וראה גם ב"ח יו"ד סוסי' קפג – לענין נדה אחרי שיבנה המקדש. (אבל באג"ק ח"ג ע' קנג שגם בתקופה ראשונה דימוה"מ ל"ש טומאת נדה, משא"כ שאר טומאות. וראה גם לקו"ש חי"ד ע' 27 הע' 59. וי"ל). וראה זה פלא, בס' שערי ג"ע (אורח צדיקים דרך ז) שבסוף אלף הששי יתנוצץ אור תוס"ש ויעביר רוה"ט ויהיו קצת מצות בטלות כגון פרשיות טומאה וטהרה וכו'.

[והנה, בתניא שם (קמה, ב) שהנגלות יהיו גלוים וידועים לכל איש ישראל בידיעה בתחלה בלי שכחה וא"צ לעסוק בהם. ומשמעות הדברים, שצ"ל הלימוד בהם תחילה, פ"א עכ"פ, אבל א"צ עסק. וכן פי' בלקוטי ביאורים (קארף). וכ"מ גם בסה"ש תנש"א (שם. וכן לעיל שם ע' 575, שהדגיש תיבת "לעסוק"). וכ"ה להדיא בר"ד משיחת ש"פ צו תשמ"ח. וראה גם ר"ד אחו"ק תשמ"ח).

אמנם, בהמשך הענין, ש"גם אפשר וקרוב הדבר שידעו מפנימיות התורה כל גופי התורה הנגלית כמו אברהם אבינו ע"ה ולכן א"צ לעסוק בהם כלל". (ורק ערב רב שלא יזכו למטעם מאילנא דחיי שהוא פנימיות התורה צריכים לעסוק במשנה להתיש כח הס"א הדבוק בהם). ור"ל, שלפי בי' זה, ת"ח א"צ **כלל** ללמוד הנגלות לעת"ל, והיינו גם ללא התעסקות. (עיי"ש בסה"ש בהערה 89. לקוטי ביאורים שם. וראה בשער האמונה פנ"ו בארוכה. וצע"ק שבכ"מ מבואר להדיא ע"ד לימוד הנגלה לעת"ל – ראה לקו"ש חט"ז ע' 39 בשוה"ג להע' 45. ר"ד משיחת יום שמח"ת תשמ"ח. כ"ח חשון תשנ"ב. וכ"ה בכמה מאמרי דא"ח – ד"ה והמשכילים יזהירו תש"כ. הבאים ישרש תשל"ח. השמים כסאי תשמ"ח. ואולי הדיוק בתניא שם רק **"גופי** התורה הנגלית" (וכמ"ש לפנ"ז בתניא שם, ש"יהי' גם **עיקר** עסק התורה ג"כ בפנימיות המצות וטעמיהם הנסתרים". ועד"ז הוא בכ"מ (ראה גם סה"ש תש"ד ס"ע 107 ואילך. סד"ה והי' ביום ההוא תשכ"ב. ועוד). ולהעיר מהמבואר בכ"מ (ראה דרך חיים סח, ד. חיים אדם לברך תרל"ח פכ"ג. סה"מ מלוקט ח"ה ע' עדר) במעלת לימוד הנפלאות דתורה מתוך גליא דתורה, בבחי' "ותלמודו בידו"), משא"כ הפרטים המסתעפים, וכן שקו"ט ופלפולא דאורייתא, לאפשא לה בנגלה דתורה (ראה לקו"ש חכ"ז ע' 240. ולהעיר מד"ה הנה ישכיל עבדי תשל"ב בתחילתו. ולהעיר גם מסה"ש תש"נ ע' 357. וצ"ע בסה"ש תשנ"ב ס"ע 27 (ואילך), ששקו"ט בתושבע"פ יבטל לעת"ל. ובפשטות י"ל, שהכוונה שם לעמל ויגיעה ("במחשכים הושיבני") לברר ההלכה, שזה ל"ש לעת"ל – ראה גם מאמרי אדמו"ר האמצעי דרושים לפסח (ע' קד). ואולי קאי בתקופה שני' דוקא. וע"ד הנת' בסה"ש שם ע' 510 – ראה בכ"ז קובץ העו"ב לך וחיי"ש תשע"ה. ועצ"ע, שבשער האמונה שם מפורש שמשיח לא ישפיע נגלה. וצ"ע. וראה גם שיחת אחש"פ תשמ"ו. ולהעיר משיחת ליל ח"י אלול תשמ"ב).

ועוד כתב באו"א בתניא שם (לפנ"ז), ש"למעשה יהיו צריכים [ערב רב] לפרטי הלכות איסור וטומאה **יותר מישראל** שלא יארע להם פסול וטומאה ואיסור כי לא יאונה כו'". ולכאו' לפי בי' זה, עדיין צריכים לפרטי ההלכות, אבל לא כמו בערב רב. וילע"ע].

2) ובס' שערים מצויינים בהלכה עמ"ס זבחים (מכת"י אאמו"ר, ובתוספת נופך מאחמו"ר הרה"ג הרמ"ש שליט"א) בפתיחה, האריך מאד בגודל החיוב ללמוד דיני הקרבנות הנהוגים לעת"ל. ובתוך הדברים הביא פרפרת נאה מס' אמרות טהורות (תהלים קיט, קסו) על מארז"ל (שבת לא, ב) שבשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו וכו' צפית לישועה פלפלת בחכמה כו', וצ"ב מה ענין זל"ז. וגם למה לא אמר "פלפלת בתורה". אלא דשניהם ענין אחד, שאם ישיב שציפה לישועה, ישאלו אותו "פלפלת בחכמה", דחכמה זה סדר קדשים (כמבואר בשבת שם), דהיינו אם למד סדר קדשים, שהמצפה לישועה מפלפל בסדר קדשים, כי זולת זה על כרחך לא ציפה לישועה, דהא בהא תליא, והמצפה לישועה מפלפל בחכמה.

על הוראות כ"ק אד"ש בריבוי שיחות, ומהן:

"מדובר כמ"פ לאחרונה, אז לויט אלע סימנים שטייען מיר היינט אויף דעם שוועל פון דער גאולה, ווען "הנה זה (משיח) בא", ותיכף ומיד רגע לאח"ז – כבר בא. דערפון איז אויך מובן בנוגע צו דער עבודה פון אידן וואס פאדערט זיך . . אז א אידן'ס אויפפירונג אין אלע ענינים אין זיין טאג טעגלעכן לעבן אויך בזמן הזה תיכף ומיד פאר דער גאולה – איז מעין ובדוגמת דעם לעבן און הנהגה פון אידן בימות המשיח ממש. [וואס דאס איז אויך די **הדגשה המיוחדת בתקופה האחרונה בהנוגע דעם לימוד פון "הלכתא למשיחא", די הלכות וואס זיינען נוגע צו דעם לעבן פון אידן בזמן הגאולה**[3]]".

"מוסיפים גם בהתשוקה והגעגועים להגאולה . . שענין זה נעשה גם ע"י ההוספה בלימוד התורה בעניני הגאולה וביהמ"ק, אשר, הלימוד בענינים אלו ממהר ומזרז עוד יותר קיומם בפועל ממש, כך, שמהלימוד יוצאים תיכף ומיד לפגוש את משיח צדקנו, ואומרים לו שזה־עתה סיימו ללמוד כמה הלכות הקשורות עם ביאתו! נוסף לכך שכיון ש"אחכה לו בכל יום שיבוא", נכללים ב"הלכות הצריכות להן" [לנשים] בכל יום כו"כ דינים דהלכות קרבנות וכיו"ב"[4].

"דער אויבערשטער **בעט** זיך ביי אידן אז זיי זאלן זיך עוסק זיין ב"סדר קרבנות" . . ובכלל זיך עוסק זיין בתורת עולה כו' (וואס דורכדעם איז כאילו הקריב כו') – און דאס וועט ברענגען דעם הקריב עולה וכו' **כפשוטו** – המלך המשיח כו' בונה המקדש כו' וחוזרין כו' מקריבין קרבנות כו' ככל מצותה האמורה בתורה במהרה בימינו ממש, וכנ"ל – ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו כו' כמצות רצונך"[5].

* * *

הערה כללית: הזמנים שנכתבו כאן הם לשכונת קראון הייטס. כיון שאי אפשר לצמצם, וישנם כמה גורמים היכולים להשפיע על הדיוק בזה, לפיכך ראוי להקדים [או לאחר, לפי הענין] את הזמן במידת־מה – ולא לחכות לרגע האחרון[6].

בברכת חג הפסח כשר ושמח.

יום ראשון, י"ג (''אחד'') ניסן

הילולא של כ"ק אדמו"ר הצמח צדק[7] (נסתלק בשנת תרכ"ו ומנוחתו כבוד בליובאוויטש).

"מען געפינט זיך אין א זמן פון עת רצון – וואס י"ג ניסן איז דער יום ההילולא פון כ"ק אדמו"ר הצ"צ, און אויך דער יום ההילולא פון דעם ב"י – מרא דארעא ישראל[8] . . קומט נאך צו די נתינת כח און זכות פון די יומין זכאין פון חודש ניסן, און אין חודש ניסן עצמו – דער יום הילולא פון צמח צדק, וואס משיח נקרא בשם צמח, און ער איז ממשיך דעם צמח וצדקה דורך זיינע פסקי דינים און הלכה, סיי אין נגלה דתורה סיי אין פנימיות התורה; דער יום ההילולא פון דעם ב"י וואס ער האט ארויסגעגעבן דעם "שולחן ערוך לפניהם" עד סוף כל הדורות – אין נגלה דתורה, צוזאמען מיטן "מגיד מישרים" – די ענינים פון רזי תורה[9]".

3) שיחת שמח"ת תשנ"ב – סה"ש תשנ"ב ע' 39. – חלק מההדגשות אינן במקור.

4) משיחה לנשי ובנות חב"ד, ספר השיחות ה'תש"נ כרך ב ע' 485.

5) לקוטי שיחות חלק יח ע' 341.

6) נתבאר בארוכה בכינוס תורה בבית חיינו "770", חוה"מ פסח תשע"ח.

7) ואולי י"ל – גם יום התחלת הנשיאות של ממלא מקומו אדמו"ר מהר"ש (לקו"ש חל"ב עמ' 23 הערה 39. וש"נ).

8) בסה"ש תשמ"ח ח"א ע' 357 הערה 2: ידוע הפתגם שהסתלקותו של הב"י (וכן הצ"צ) בי"ג ניסן מרומזת בכתוב (אסתר ג, יב) "ויקראו **סופרי המלך** (ע"ש חיבור השו"ע) בחודש הראשון (ניסן) בשלשה עשר יום בו". (ונתפרסמו עלי ההגהה לשיחה הנ"ל, שכ"ק אד"ש כתב ע"ז "לציין מקומו". (ברשימות דברים חיטריק (הוצאת תשמ"ט) ח"ג ע' קמב כתב שכ"ה בלקו"ד. וליתא. ובס' עדן ציון ע' פב הביא כן בשם כ"ק אד"ש שכתב "שמעתי מכבר וכו'". אבל ראה מגדל עז ע' רסג הערה 15, שנתברר אח"כ שאי"ז מכ"ק אד"ש. וראה השתלשלות הדברים בכרם חב"ד ניסן תשמ"ז ע' 69 הערה 15. ונמצא הוא בכתבי רח"א ביחאווסקי ע' קלט. וראה גם בטאון חב"ד ניסן תשכ"ו ע' 24)).

9) לקו"ש חכ"ב ע' 203. שם ע' 211.

"היינט איז דאך דער יום הסתלקות פון דעם צמח צדק, וואס דער נאמען זיינער ע"ש ספרו, אבער ביחד עם זה איז דאס אויבעט די נעמען פון משיח צדקנו כמדובר כמ"פ . . און ער האט זיך אויבעט עוסק געווען און מפרסם געווען בכמה ממאמריו אזוי ווי עס דארף זיין דער אחכה לו בכל יום שיבוא[10]".

במה שאין אומרים תחנון ביום י"ג ניסן – ראה בהערה[11].

אחרי תפילת שחרית (ותהלים) אומרים פרשת "זאת חנוכת המזבח" עד "כן עשה את המנורה"[12]. ואין אומרים "יהי רצון"[13].

אלו שיש להם שיניים תותבות, וכן אלו שיש להם "פלטות" ו"גשרים" לישור השיניים, עליהם להימנע מאכילת ושתיית דברים חמים (בשיעור שהיד סולדת בהם) או חריפים[14] של חמץ במשך 24 שעות לפני "הגעלתם". ה"הגעלה" בדרך כלל היא למחר לפני סוף זמן איסור אכילת חמץ (מחר ב–10:36), ולכן יש לחשב את ה–24 שעות קודם הזמן הזה.

מכירת חמץ במשרד הבד"צ היום מהשעה 12 לפני הצהריים ועד **8:00** בערב (ושוב, לאחר בדיקת חמץ, מהשעה 11:30 בלילה ועד לשעה 1:00 לפנות בוקר). **באם נוסעים למקום אחר לחג חשוב לעדכן על כך את הרב.**

כל חדר הצריך בדיקה צריך לכבדו [=לטאטא ולנקות את החדר] קודם הבדיקה – ביום י"ג ניסן[15]. ויזהיר כל אדם את בני ביתו שיכבדו גם תחת המטות.

ליל שני, אור לארבעה עשר בניסן, ליל בדיקת חמץ

הכנות לבדיקת חמץ

כבר נתפשט המנהג להניח במקומות שונים בבית פתיתי חמץ קשה[16], כדי שלא יתפרר, כל אחד מהם כרוך בפיסת נייר [וסגור לגמרי באופן שלא יפתח, אבל לא בנייר כסף שיכול לעכב את שריפתם היטב], זמן מה קודם הבדיקה כדי שימצאם הבודק. ועל פי הקבלה יש להניח עשרה פתיתין.

רצוי להכין מראש רשימה מפורטת עם המקום המדוייק בו הונח כל אחד מעשרת הפתיתין.

נכון להשתדל שבכל הפתיתין יחדיו יהיה לפחות שיעור "כזית" (שכאשר מקבצם ביחד בשק הנייר וכו' ובכף העץ, יקיים מצוות ביעור חמץ מדאורייתא, אף ששורפים קודם זמן האיסור[17]).

---

10) ר"ד משיחת י"ג ניסן תש"נ (מסרט הקלטה).

11) בשו"ע אדה"ז סתכ"ט ס"ט: אין כאן פנוי אלא יום י"ג שלא הי' בו יו"ט וכו' א"כ יצא רוב החודש בקדושה לפיכך נוהגין לעשותו כולו קודש כעין יו"ט. ובשיחת י"ג ניסן תשמ"ו שמצוה ליישב שהרי בלא"ה הוא כנגד שבט לוי. וראה המענה (מימי הספירה תשמ"ה) שבתשובה מחתונת זילבר ה' כסלו תשנ"ח ע' 8. ובשו"ת הצ"צ [בעל ההילולא] או"ח סי' קטז: עי' במהרי"ל וכו' מביא שם שיום י"ג יש בו יו"ט דהיינו שיום י"ג הי' איסור חג ליו"ט של הנשיאים ונכון הוא. וראה הנלקט בס' גוילי אפרים פ"ח במעלת יום י"ג ניסן.

12) סידור תורה אור וסידור תהלת ה'. ועוד. וכ"ה בהגהות לסידור רבינו הזקן ע' כו וע' סד. לקו"ש חל"ב ע' 19 הע' 1. סה"ש תש"נ ח"ב ע' 396 ובהע' 51. ונתבאר בשיחת י"ג ניסן תשמ"ה. תשמ"ו. תנש"א. י"ב ניסן תשמ"ז. ועוד. וראה סה"ש שם ע' 394 הע' 24, בלשון אדה"ז בשו"ע שלא נזכר להדיא שקוראים "זאת חנוכת המזבח" ביום י"ג. וראה גם בר"ד משיחת ש"פ ויקרא תשמ"ז (וחלקו נמצא בלקו"ש שם. וראה שם הע' 21) ההוראה בעבודת ה'. (אבל ראה ספר המנהגים ע' 36 – גוכתי"ק נדפס בתשורה לחתונת ברוק, כ"ג אלול תש"ע).

13) ובשיחת ש"פ צו תש"נ (בלתי מוגה) שמעולם לא ראיתי שיהי' איזה נוסח יה"ר מיוחד ליום י"ג ניסן.

14) בטעם ההיתר לאכול דברים חריפים (או חמים) במשך החג – ראה שו"ת מנחת שלמה מהדו"ת סי' נ. ובארוכה – שו"ת מאזני צדק ח"ג סל"ו ואילך.

15) משנ"ב סתל"ג סקמ"ז.

16) בפנימיות הענינים – ראה לקו"ש ח"מ (ב) ע' 141.

17) יש שכתבו שבנוסף לכך יש להקפיד שבכל א' מעשרת הפתיתין יהיה פחות משיעור כזית, כדי שאם יאבד א' מהם לא יצטרך לבדוק שוב. ברם, מקום לומר שלדעת אדמו"ר הזקן שגם על פחות מכזית עוברים ב"בל יראה ובל ימצא" מדרבנן (ובמק"א – באו"א. ואכ"מ) גם אם יאבד א' יצטרך לבדוק שוב. ודוחק לחלק ולומר שכאשר החצי שיעור אינו לפניו אין עליו יותר חובת בדיקה. אמנם, עדיין ישנה מעלה מסויימת בפחות מכזית, שאם יאבד א' מהפתיתין, עדיף שיהא פחות מכזית, כי בכזית יש דרא"ד "בל יראה" מדאורייתא ובאכילתו יש חיוב כרת, משא"כ בפחות מכזית. (ועוד כתבו שבפירורים קטנים אם מטונפים א"ח בבדיקה. אבל בד"כ עוטפים הפתיתים כך שאינן מתטנפים). ולהעיר, שיש המורים בדוקא שלפחות א' מהפתיתים יהא בגודל כזית, לצאת להשיטה שאין חובת בדיקה וביעור

קודם שיתחיל לבדוק צריך להצניע כל החמץ המוכן ומונח – בבית או בשאר חדרים הצריכים בדיקה – לאכול ממנה בלילה ולמחר עד שעת הביעור, שישמרנו יפה מפני התינוקות והעכברים. וכיצד ישמרנו מפניהם? מצניעו בתיבה וכיוצא בה, מקום שאין התינוקות ועכברים יכולין ליטול משם, או יתלנו באויר, או יכפה עליו כלי רחב, ויניחנו במקום גבוה קצת שלא יוכלו התינוקות ליטלו משם, ולא יכפה עליו כלי קטן וצר, מפני שהעכברים יכולין לגלותו.

דין הנוסע מביתו והמתארח אצל אחרים:

מי שבכוונתו לנסוע בערב פסח כדי להיות בחג במקום אחר ומוכר את כל החמץ שבבית לגוי, עליו להשאיר לפחות חדר אחד שאינו נמכר, ולערוך הלילה, ליל י"ד ניסן, בדיקת חמץ בחדר זה. באם הוא עוזב את הבית **לפני** ליל י"ד ניסן, עליו לעשות בדיקת חמץ במקום בו הוא נמצא בליל י"ד ניסן.

באם מתאכסן בליל י"ד ניסן אצל אחרים, אם בעל הבית לא נמצא בביתו – חייב לבדוק עבור בעל הבית. אם בעל הבית נמצא שם ובודק חמצו בביתו, יניח שם האורח חמץ משלו[18], ויוכל גם לבדוק שם בעצמו[19] (אף שמן הדין גם בעל־הבית יכול לבדוק את חמצו של האורח בתור שלוחו). באם אין לו חמץ משלו, מעיקר הדין אינו חייב במצות בדיקה. ומי שרוצה להחמיר, יחמיר על עצמו להביא חמץ משלו ולבדוק. ואם אין לו חמץ משלו, יש שהציעו לקנות (בקנין המועיל כגון קנין סודר) מבעל־הבית את החדר בו הוא מתאכסן[20]. ומכל מקום[21], יתכוון לצאת בברכת בעל־הבית,

---

בפחות מכזית.

18) אבל על מה שאוכל האורח משל בעל הבית, אין על האורח חיוב בדיקה. וכבני ביתו של בעה"ב האוכלים משלו (ראה שו"ע אדה"ז סתל"ב ס"ח).

[ויל"ע אם כ"ה גם להסוברים שאורח זוכה במנתו (ראה לקו"ש חכ"ד ע' 72 הע' 45). ויש שרצו לה"ר שאורח זוכה במנתו משו"ע אדה"ז ששס"ו סט"ז (וראה ידות נדרים סרכ"ב ביד שאול סק"א. ועוד). אבל התם שאני, שקולי עירוב שנו כאן, ראה שו"ת מהרש"ם ח"ג סרצ"א (לענייננו). ועוי"ל באו"א – ראה שו"ת נשמת כל חי פלאגי יו"ד סנ"א. וראה תורת אש קנינים ח"ב ס"ד בארוכה.

ובכלל, אין הכרח שצ"ל גדר בעלות ממש בעירוב – ראה העמק שאלה שאילתא קלב סקי"ז (ע' צד). שו"ת שבה"ל ח"ו סמ"ד. עמק החכמה סכ"ב (בסו"ס חכמת הלב).

אמנם, בלוח ברה"נ פי"א הי"ב שבנותן רשות שימזגו לעצמן ה"ז כאילו יש להם חלק בו (וכבר העירו מזה בשו"ת מהרש"ם שם. ובדע"ת (שלו) סי' קע סי"ט. נפש חי' מרגליות שם (ד"ה במג"א סק"ד). שו"ת חיי ארי' אה"ע ס"ג סק"א. שמן ראש או"ח סע"ג. פסקי תשובה שסמ"א בהגה ד"ה הנה). אבל ל' אדה"ז **"כאילו** יש להם חלק בו". וראה תורת אש שם. [ולהעיר שבסדר ברה"נ השמיט לגמרי דין אורח לגבי הטוב והמטיב. ומסתימת הדברים, בדין בני חבורה המסובין אצל בעה"ב (שם פי"ב הי"ג) משמע קצת, דס"ל שגם בלא נתינת רשות להדיא מברך. ויתכן שהשמיט שאינו מצוי במדינתנו שיהא ללא רשות. אלא שמשמע קצת שבסדר ברה"נ לא ס"ל שצ"ל שותפות. וראה בארוכה בבירור הלכה בענין הטוב והמטיב, נדפס בסוף לוח יומי לפורים תשפ"ב מה שכתבנו בזה].

ובכל אופן, מצינו שאשתו ובני ביתו שחייב במזונותיהן ה"ה כשותפים לגבי הטוב והמטיב, אבל לאידך אין עליהן חובת בדיקה. **ואכ"מ**.

וגם מה ששייר מאכילתו נכלל בזה (ואדרבה. אבל ראה הגהות חכמ"ש אה"ע סכ"ח סי"ז), ודלא כשו"ת משפטיך ליעקב או"ח ס"ל. וראה שו"ת מהרש"ם שם].

19) ואף שאין הבית שלו חייב בבדיקה (אלא שאינו מברך בבדיקה שהוא משום שמא יבוא לאכלו רק כשהוא מדין ב"י – ראה שו"ע אדה"ז סתל"ה ס"ד. סתמ"ו קו"א סק"א. אבל כאן יש לו זכות השתמשות ומשתמש בו בפסח. ולהעיר מדין ביהכ"נ שלאדה"ז סתל"ג סל"ו מברך. וראה בדע"ת סתל"ג שלכאו' הוא של שותפין ואינו מברך. וראה גם ערוה"ש שם סי"ב. והרי דעת אדה"ז סת"מ ס"א גם בחמץ שלו שא"ע מה"ת בבית אחרים. ונראה דשאני ביהכ"נ שהוא חובת גזבר או משום ערבות. ול"ש לומר איסורא לא ניח"ל דליקיני קודם זמן האיסור.

ורשום אצלי במק"א בנוגע למצות תשביתו בחמץ שלו בביתו של אחרים: לדעת הראבי"ה צ' לקיים מצות תשביתו. ובח"י סתל"ו סי"ז שבכיסים אינו עיקר המצוה. [אבל אין הכרח שאינו מברך בזה. וידוע השקו"ט במכונית]. וכ"מ בשו"ע אדה"ז שם סכ"א שכ' "לקיים . . מבתיכם", ובמ"מ שם מציין לח"י. וראה חיי"א סי' קיט סקי"ח. וראה שו"ת חסד לאברהם יצחקי ח"א ש"ג ס"ב.

והנה, בסת"מ ס"א כ' אדה"ז שבחמצו בבית אחרים י"ב ב"י ונק' ביתו, וילפינן מבגולך. וצ"ע אי י"ב גם תשביתו. ובכ"מ שקו"ט בחמץ שבבורות [שנלמד מגבולך] אי י"ב תשביתו, או דילפינן שאור שאור בגז"ש (ראה מקו"ח, שאג"א, נוב"י, ועוד).

עוד צ"ב במקום שיש רק ב"י וב"י אי מברך. ודעת הנוב"י שאינו מברך. [בנוב"י מוכיח מזה שיש תשביתו ברגל. וכ"מ בכ"מ בשו"ע אדה"ז]. וקצת ראי' מתשביתו בנשים להשי' שאינה מצווה [דלא כנוב"י בספרו צל"ח שהיא מצווה] ובשו"ת שו"מ שמכאן שמברכים על ב"י – שאי"ז שלילה כ"א מע' חיובי.

וכ"מ קצת בשו"ע אדה"ז סתל"ה ס"ד בסיומו. אבל בקו"א סתמ"ו סק"א השמיט תשביתו.

אלא שכ"ז אינו שבסתל"ו ס"כ מוכח שגם לראבי"ה מקיים מצות תשביתו בחמצו בבית אחרים – אף כשבעה"ב מבערו, ואינו ביתו. וצ"ל דל"ד לכיסים כיון שהחמץ בתוך בית. וז"פ).

20) ובהליכות שלמה פ"ה סי"ח חידש שאף בלא קבלת קנין, אם מתארח עם משפחתו ויחדו לו חדר שהוא דר בו עם משפחתו ואין שאר בני הבית נכנסים לשם בודקו בברכה, וה"ט שחייב בבדיקתו הואיל ומיוחד הוא לו. וראה גם אשרי האיש פי"ד סי"ז. ובאמת כ"מ קצת בפנ"י פסחים ד, א ד"ה בעא מיני', שהכל תלוי ברשות השתמשות. אבל בפוסקים ל"מ כן (אא"כ כשאין בעה"ב בודק). וראה מקו"ח סת"מ סק"ה. וגם בשו"ת מהרש"ם שם מוכח נמי דלא ס"ל הכי.

ויזהר לבדוק תחלה בחדר הסמוך למקום ששמע הברכה, כדלקמן.

כמו חצי שעה לפני צאת הכוכבים אסור לאכול[22] (אבל טעימה בעלמא – מזונות או פת פחות מכביצה ופירות אפילו הרבה – מותר עד זמן הבדיקה) וללמוד (אלא אם כן בשיעור קבוע או אם ממנה שומר[23]) ולעשות מלאכה ולהיכנס למרחץ. התחיל קודם החצי־שעה הנ"ל, מותר להמשיך אבל יפסיק כשמגיע זמן הבדיקה.

ערבית

בדיקת חמץ אחר תפילת ערבית. "בשו"ע יש בזה חילוקים. . והמנהג המקובל הוא כנ"ל – תמיד לאחר תפילת ערבית[24]".

תפלת ערבית בשעה **8:16**.

מתפללים **מיד** בזמנה. "כיון שקבעו [חז"ל] זמן [לבדיקת חמץ], אם כן מי שאינו בודק בתחילת זה הזמן אינו נקרא עצל אלא עבריין שעבר על גזירת חכמים[25]". וצריך האדם להיות זריז ומהיר על ככה שלא יתעצל ויתעכב בשום ענין כי אפילו לקבוע למוד לא התירו שמא ימשך אלא אחר שהתפלל ערבית יצא לבדוק מיד.

פרטי דיני בדיקת חמץ

יש מהמדקדקים ליטול ידיהם קודם הבדיקה. מאחר שבדיקת חמץ היא באה לטהרת הרגל, מצוה חשובה היא וראויה להיות בנקיות.

וקודם שיתחיל לבדוק יברך ברוך כו' על ביעור חמץ. אמירת הברכה במקום שמתחיל לבדוק.

ויעמיד מבני ביתו אצלו לשמוע הברכה. ו"אפשר לומר. . דמצוה לזכות את בני ביתו גם כן במצוה זו, שהרי עושים מצוה בבדיקתם, אף שאין החיוב עליהם". ומצוה מן המובחר שלא לסמוך לכתחלה בבדיקת חמץ אלא על אנשים בני חורין שהגיעו לכלל המצות דהיינו מי"ג שנה ואילך. ולא ישיחו בינתים. ויזהרו לבדוק תחלה בחדר הסמוך למקום ששמעו הברכה ולא ילכו לבדוק תיכף אחר הברכה לחדר אחר.

בנוגע לבחורי ישיבה – ראוי שכל חברי החדר ימנו אחד מהם לבדוק החמץ שבחדר. באם רוצים לבדוק בעצמם, ישמעו את הברכה ממנו, באם אפשר, ואח"כ יבדקו בחלק מהחדר.

לא ידבר בין הברכה לתחילת הבדיקה אפילו מעניני הבדיקה. ואם שח בינתיים שיחה שאינה מענין הבדיקה כלל, צריך לחזור ולברך.

נכון שלא ישיח שלא מענייני הבדיקה כל זמן בדיקתו.

הבדיקה צריך שתהיה לאור הנר, שאור הנר יפה לבדיקה וחיפוש במחבואות בחורים ובסדקים. ואין בודקין לאור האבוקה אלא לאור נר קטן יחידי. לכתחילה יש ליזהר שלא לבדוק כי אם בנר של שעוה. במקום חשש שריפה וסכנה – עליו להשתמש בפנס חשמלי.

בודקין על ידי נוצת עוף. מניח החמץ שמוצא בשק קטן של נייר.

וצריך לחפש לאור הנר בכל המחבואות גם בסדקים שבקרקע.

חייב לבדוק ולחפש אחרי חמצו בכל המקומות שיש לחוש ולהסתפק שמא הכניס לשם חמץ באקראי. לפיכך כל חדרי הבית והעליות, אפילו אותן שברי לו שלא אכל בהן חמץ מעולם, הרי

---

21) ראה שו"ת שבה"ל ח"ד סמ"ד. שם ח"י סי"ח. ועוד. ובהכרח לחלק דל"ד לבדיקה בביהכ"נ (ראה שו"ת שבה"ל ח"א סי' קלה). וראה שו"ת חסד לאברהם יצחקי ח"א ש"ג ס"ה. ובכ"מ העתיקו משו"ת מהרש"ם שם שכתב לעשות כן. וליתא, דאיהו קאמר רק לקנות החמץ, אלא שדן באופן הקנין של החמץ, אם קונה בקנין חצר כשמושאל לו. ולמסקנא שם, דשפיר קנה בכה"ג, וליכא ברכה שא"צ.

22) באם אחרים בודקים עבורו, מותר לו לאכול – ראה שו"ע אדה"ז סת"ע ס"ז. וראה מג"א סתל"א סק"ה.

23) או אפי' שיעון מעורר, ובתנאי שמפסיק מיד בהישמע הצלצול.

24) ולהעיר מלקוטי שיחות חלק יז ע' 434.

25) קונטרס אחרון סק"א לשו"ע אדה"ז סי' תלא.

הם צריכים בדיקה כדינה בלילה לאור הנר [אלא אם כן אין דרך להכניס שם חמץ].

בבית שהתינוקות מצויין בו, אפילו חורים הנמוכים מג' טפחים צריכין בדיקה, שמא הצניעו שם התינוקות מעט חמץ.

יש לזכור לבדוק את המכונית (לאור פנס חשמלי[26]).

באם בכוונתו להיכנס למקום העבודה (משרד וכדומה) במשך החג, ולכן אינו כוללו במכירה, אזי צריך לבודקו מחמץ. ואין להפסיק בשיחה עד גמר כל הבדיקה, כולל הרכב ומקום העבודה, כנ"ל.

מנהגנו להאריך **ביותר** בבדיקת חמץ.

אחר הבדיקה

אחר הבדיקה רצוי למנות את הפתיתים שבשק ולראות שמניינם עשרה (או, באם הוכנה מראש רשימה עם פירוט מקום הנחת הפתיתים וכיו"ב – כנ"ל – לסמן בה את הפתיתין שנמצאו).

באם קרה ואחר הבדיקה והחיפוש לא נמצא א' הפתיתין, מעיקר הדין יש לערוך מחדש את הבדיקה בכל הבית (אך ללא ברכה). ואם יודע באיזה חדר נמצא – יבדוק רק שם. באם בדק שוב ועדיין לא נמצא הפתית החסר אז יש לסמוך בדיעבד על הביטול.

בגמר הבדיקה מניח שק הנ"ל, הנוצה ושירי הנר – אם ישנם – בקערורית כף־עץ, מעטף הכל בנייר (אבל לא יד הכף, שנשאר בלתי מעוטף) ומהדק ע"י חוט שכורכו סביב הנייר כמה פעמים וקושרו.

ואחר הבדיקה יזהר בחמץ שמשייר, להצניעו למחר לשרפה או לאכילה, לשמרו שלא יוליכוהו אנה ואנה שלא יתפרר ויתגרר ממנו על ידי תינוקות או עכברים. ואין זו עצה ותקנה טובה בלבד, אלא הטילו חכמים דין וחובת זהירות בחמץ, ומי שאינו נזהר עובר באיסור.

וכשם שנזהרים בחמץ הנמצא בבדיקה לעוטפו ולגונזו במקום משומר ביותר עד לשריפת החמץ שלמחרת, כך יש להזהר גם בשאר החמץ שעדיין בבית, שאסור להשאירו פתוח ולהרשות לקטנים להגיע אליו ולהסתובב עמו בבית.

לזכור להכניס למקומות הנמכרים לגוי את הדברים האחרונים של החמץ. לסגור ולנעול ולסמן את כל המקומות הנמכרים.

וגם צריך לבטל אחר הבדיקה ויאמר כל חמירא וכו'.

ועיקר הביטול הוא בלב שישים בלבו כל חמץ שברשותו הרי הוא כאלו אינו ואינו חשוב כלום והרי הוא כעפר וכדבר שאין בו צורך כלל וכשגומר בלבו כך הרי הסיח דעתו מכל חמץ שברשותו ונעשה הפקר גמור ושוב אינו עובר עליו בבל יראה ובל ימצא. ומכל מקום תיקנו חכמים שיוציא דברים הללו בפיו ויאמר כל חמירא וכו'.

בארצות הללו שאין עמי הארץ מבינים לשון ארמי צריך ללמדם ולהזהירם שיאמרו נוסח הביטול בלשון שהם מבינים שהרי עיקר הביטול הוא בלב לפיכך צריך להבין בלב מה שהוא מוציא בשפתיו.

תרגום כל חמירא בשפה המדוברת: "כל חמץ ושאור שיש ברשותי שלא ראיתיו, ושלא פיניתיו[27]

---

26) ואולי יש ללמד זכות על המקילים לבדוק ביום, כשחלונות המכונית מזכוכית צלולה (משא"כ זכוכית בזמנם), דלא גרע מאכסדרה שלאורה נבדקת. ואף שגם באכסדרה לכתחילה יש לבדוק בלילה, ה"ט שלא לבטל תקנת חכמים שתיקנו לבדוק בלילה בשעה שבנ"א מצויין **בבתיהם** (שו"ע אדה"ז סתל"ג ס"ה. ומשמעות כל הפוסקים שכ"ה אפילו בהשאיר חדר א' לבדוק אור לי"ד, וכנראה בכדי שלא לחלוק בין ביעור לביעור בנוגע לבדיקה בלילה דוקא), משא"כ במכונית, כיון שעיקר דין תשביתו ל"ש בזה (עפמש"כ הח"י סתל"ו סקי"ז בנוגע לבדיקת הכיסים. וראה גם שו"ע אדה"ז שם סכ"א, ובמ"מ עה"ג מציין לח"י). ועצ"ע.

27) התירגום "שביערתי" אינו מתאים, כי בשפה המדוברת פירושו "ששרפתי", ולא זו הכוונה. ואכן כ"ה בתרגומים באידיש שנכתבו ונדפסו מן קדמת דנא ("אויסגעראמט").

אמנם, בכתי"ק כ"ק אד"ש (נדפס בנלכה מאורחותיו ע' 250) העיר בסימן שאלה ותמיהה על תרגום אנגלי להגש"פ (לאברהם רגלסון, ונדפס בתשי"ב בהוצאת שולזינגר) שכתבו "removed". אבל למעשה, ברוב הסידורים, כולל סידורי חב"ד בתרגום אנגלי, שראיתי נמצא תירגום הנ"ל. וראה העיטור הל' ביעור חמץ בפי' הברכה "על ביעור חמץ" (מל' ביערתי הקדש וביעור שביעית. וכ"מ בל' הח"י סתל"ד סק"ח. אבל ראה מקו"ח להחו"י סתל"ד ס"ב. ונראה שכך גם כוונתו וו"ל שהברכה קאי בעיקר על השריפה, משא"כ בנוסח כל חמירא). שו"ת

ושלא ידעתיו יהא בטל ויהא הפקר כעפר הארץ".

כשמבטל החמץ **בליל י"ד** מיד אחר הבדיקה אינו מבטל אלא החמץ שאינו ידוע לו שלא מצאו בבדיקה אבל חמץ הידוע לו שדעתו לאכול ממנו בלילה ולמחר עד שעה ה' אף אם ביטלו אינו מבוטל.

שכח לבדוק בזמנה, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

יום שני, י"ד ניסן, ערב פסח

יום הולדת הרמב"ם. "נולד ערב פסח יום השבת שעה ושליש אחר חצי היום".

כתב השל"ה: בערב פסח יקיים אדם שויתי ה' לנגדי תמיד בכל היום כולו בעבודת השם יתברך ביראה ובאהבה. ובמכתבי ר' עקיבא איגר: בזמן שהיו ישראל שרויים על אדמתם הי' לנו יו"ט בשמחה ובשחיטת הפסח וקריאת הלל, וכעת בעוונותינו הרבים צריכים עכ"פ לעשות זכר לזה ולנהוג בו קדושת היום להיות יראו וחרד ועוסק במצוות כל היום בביעור ובביטול חמץ ובתיקון והכנסת הסדר, ואחר חצות היום אסור מדינא במלאכה.

אסור לאכול מצה כל היום מעמוד השחר ואילך. [ומנהגנו שלא לאכול מצה מפורים ואילך]. קטן או קטנה שאינן יודעין מה שמספרים להם ביציאת מצרים מותר להאכילם מצה בערב פסח כל היום ואפילו בלילה קודם קידוש. אבל קטן וקטנה שיש בהם דעת להבין מה שמספרים להם ביציאת מצרים בלילה אסור להאכילם מצה בערב פסח.

יש נוהגין שלא לאכול מרור בערב פסח כדי שיאכלנו בלילה לתיאבון וכן שלא לאכול ביום טוב ראשון של פסח כדי לאכלו בליל שני לתיאבון. מנהג חב"ד: התחל מבוקר ערב פסח עד אחרי כורך של סדר השני אין אוכלין מכל המינים – הנכנסים בחרוסת ומרור[28] וגם תבשיל של מרור בכלל. [אך מותר לאכול עוף ובשר, ביצים, תפוחי אדמה ובצל – אף שכל אלו שייכים לזרוע ביצה וכרפס].

בערב פסח שחרית משכימין לבית הכנסת[29] כדי שיגמור סעודתו[30] קודם שעה ד'.

בתפילת שחרית דהיום, ערב פסח, אין אומרים (אחר "ברוך שאמר") "מזמור לתודה" (וכן בחול המועד). ואין מאריכים בתפלה. נכון לבדוק ולנער כיס הטלית והתפלין אחרי התפלה.

המשכים לשרוף חמצו מוקדם בבוקר, ובדעתו לאכול חמץ אחר כך (עד סוף זמן אכילת חמץ), לא יאמר "כל חמירא" (השני) בשעת הביעור, אלא אחר כך – אחרי שסיים לאכול ולבער כל חמצו.

דיני תענית בכורות

נוהגין הבכורות להתענות ולהשלים בכל ערב פסח, זכר לנס שנצולו ממכת בכורות.

מי צריך לצום? כל בכור, אפילו הבכור מאב בלבד או מאם בלבד וכן בן קיימא הראשון שנולד

נשמת חיים סי' ק (ושם, דקאי על המכירה, ולהדעות שהמכירה מהני רק מחמת הביטול. אבל אין כן דעת אדה"ז). דע"ת סתל"ד ס"ג (בשם דע"ק, דשמא לא נשרף לגמרי. וצ"ל לפ"ז שהביעור היינו גוף השריפה ולא הכילוי – ראה גם תרגום אונקלוס שמות ג, ב. ובאו"א, שבנפלה עליו מפולת ה"ז כמבוער. ועוד שם בשם יד יוסף, דקאי על המכירה ושמא לא היתה כדין). וראה בכ"ז שד"ח חומ"צ ס"ה סקמ"ה. שו"ת דבר משה תנינא או"ח סצ"ד. שאילת שלום סרס"ז. בית ארזים סתל"ד סקי"א. שם בגליונות למור וקציעה סתל"ד (שמ, ג), ונדפסו גם בסו"ס מו"ק מהדורת מכון ירושלים. הגש"פ בית אהרן בפי' דבר אהרן (ו, ב). מילי דפיסחא אות כה. ברכת הפסח ס"ט הע' א. אול"צ ח"ג פ"ז סט"ז בהע'. וראה משמיע שלום (וולפא) סל"ג. וראיתי למי שפי' דקאי על אפרו שאסור בהנאה. ויש מי שכתב דשיגרא דלישנא הוא, וסיבת האמירה שלא ישכח לומר "דלא ביערתי"". ובשם הגר"ח שמבטל החמץ שנשרף לקיים מצות תשביתו ע"י ביטול ושריפה יחד.

28) ולא מצאתי אם יין בכלל המנהג. והיינו לפני שעה עשירית, שלאחרי שעה עשירית בלא"ה אסור לשתות יין מעט. ובכל שאר המקומות שנתפרש המנהג נז' רק ע"ד פירות וירקות. והכי מסתברא. ולפענ"ד כן מוכח משיחת שה"ג תשמ"א (דאל"ה עדיפא הול"ל בטעם שלילת שתיית יין הרבה). ובפשוט שאין להוכיח מקידוש על היין בשבת ע"פ. וראה גם שו"ת באתרא דרב ז'תתיד.

29) וראה סה"ש תש"ח ע' 199 (וש"נ) בנוגע לזמן הקימה. ועיי"ש עוד (ס"ב).

30) בהמעלה דסעודת חמץ ביום זה – ראה גם שיחת ש"פ צו תש"נ (בלתי מוגה). ולהעיר משמועות וסיפורים ח"ב ע' 110.

לאב אחרי נפל [ודאי], וגם גר שהוא בכור[31]. אבל חתן בשבעת ימי המשתה, וכן בכור הנולד בניתוח קיסרי[32], וכן הנולד אחריו, אינו צריך לצום.

נוהגין שהאב מתענה תחת בנו הבכור כשעדיין הוא קטן [לאחרי ל' יום משנולד] עד שיגדל ואז יתענה הוא בעצמו. אם האב בכור וצריך להתענות בעד עצמו, תתענה האם [והיינו להשתתף בסיום מסכתא כדלקמן. ויש מקילין שיביאו לה מסעודת הסיום במקום תענית] תחת בנה הקטן עד שיגדיל. אבל במקום צער, וכל שכן אם היא מעוברת או מניקה, אין האם צריכה להתענות, [וכן המנהג בכלל] שתענית האב עולה גם בעד בנו [וכשאין לה בעל שיתענה בעד בנו, וכן אם התענתה בעבר – ראה בהערה[33]].

במקום שאין מנהג ידוע יכולין הבכורות לאכול בסעודת מצוה. ונתפשט המנהג שבמקום להתענות בערב פסח משתתפים הבכורות בסיום מסכתא (סעודת מצוה) וממילא התענית נפקעת ומותר לאכול כל היום. ומכל מקום המחמיר תבוא עליו ברכה. [נהגו להקל שגם סיום משניות ומסכתות קטנות נחשב כסעודת מצוה[34]]. המנהג שמתקבצים אצל המסיים קודם שסיים, והוא מסיים לפניהם המסכת, ושומעים ומצטרפים עמו בסיומו, ואח"כ עושין סעודה. ונכון שישתתפו גם בסיום המסכתא וגם בסעודת מצוה[35]. מנהג ישראל להביא גם בכורים הקטנים להסיום דערב פסח.

סוף זמן אכילת חמץ[36]: 10:36 בבוקר.

אסרו חכמים את החמץ ב' שעות קודם חצות היום (דהיינו חמישית וששית). אלא שכל שעה חמישית לא אסרוהו אלא באכילה, אבל מותר ליהנות ממנו כל מיני הנאות בשעה חמישית ולפיכך יכול עדיין למכרו לנכרי.

אחרי האכילה **לפני סוף זמן אכילת חמץ** יש לנקות היטב את הפה והשיניים בחורים וסדקים

---

31) כמה נסתפקו בזה. ולכאו' דומה לכהנים ולוים הפטורים מפדיון אבל אית לי' שם בכור (משא"כ ביוצא דופן (שבהע' הבאה) דל"ה פטר רחם, וגם אינו בגדר וילדו שאינו דרך לידה (ראה פירש"י בכורות מז, ב ד"ה וילדו). וממש"כ אדה"ז בטעם שנקבות וגדול הבית אינן מתעניין לפי שעיקר ההתראה והמכה בפי' בתורה היתה רק בזכרים (ולא מטעם שאי"ב קדושת בכורה כבביהמ"א) מ' ג"כ שיתענה. ואכ"מ עוד.

32) שאינו בכור לא לנחלה ולא לפדיון. וכמה נדחקו מאד להבין כוונת הח"י סת"ע סק"ב בענין זה (וראה אמרי שפר לפסח (צארום) ע' קפט ואילך – בדא"פ). ואף בח"י ל"כ אלא כמסתפק, כיון שהוא זכר לנס שניצולו ממכת בכורים ובכור סתם הוי. ולענין מעשה נשאר בצ"ע. והוב"ד בבאה"ט סק"א. ובשו"ע אדה"ז השמיט הענין לגמרי. וכן במשנ"ב לא העתיק דבריו. (ולהעיר שגם בפמ"ג ציין לשאר דבריו ולא העתיק ד"ז. וראה להלן). ומסתימת כל הפוסקים בד"ז וכיו"ב, משמע שהעיקר בזה שנק' בכור לנחלה או לפדיון, ותו לא. וכמו שבנקבות לא נהגו שיתענו הבכורות (כיון שהמכה הכתובה בתורה בפי' לא הי' בכה"ג. ובביהגר"א, יתירה מזו, שלא ניתנה קדושת בכורה לנקבות), וכן גדול הבית אינו מתענה, דלא מחמרינן כולי האי (כמ"ש הטור). ואולי איכא למישמע הכי גם מד' אדה"ז כאן, עייש"ה (בכללות דבריו. וכן בבן קיימא שנולד אחרי נפל ונולד לאב בן מאשה אחרת. ומש"כ בהעו"צ (אשכנזי) – אי"מ. וכבר העיר בזה בקובץ העו"ב י"א ניסן תשס"ג). וכ"מ גם בשו"ת שמלת בנימין סכ"ו. גם בפמ"ג בא"א רסי' תע כ' שבכור הבא אחר יוצא דופן יש לצדד לקולא. ובפשטות, ביוצא דופן עצמו פשיטא לי' דפטור. (אבל י"ל שביוצא דופן עצמו ר"ל להחמיר). והכי איכא לדיוקי ממש"כ בשו"ת חת"ס חו"מ סי' קמח ד"ה אמנם (הב"ד בפת"ש חו"מ סרע"ז סק"ו), שממה שהוחזק להתענות בע"פ מוכח שהוא פטר רחם (לנחלה, עי"ש), שכל המתענים בע"פ בכור פטר רחם הוא. ומוכח כנ"ל. וראה גם עד"ז ערוה"ש חו"מ סרע"ז סי"ח. (ויל"ד שיוצא דופן לא שכיח). גם בדברי שאול יו"ד סש"ה סי"ח כ' לחלוק על הח"י. וכ"פ בכה"ח סק"ג שלדינא א"צ להתענות. וכ"כ באור ישראל (יאנובסקי) בטעם הפסח סק"ה. וכן הורו כמה מאחרוני זמנינו. ובפרט, שעיקר תענית בכורות אינו אלא מנהג. וספיקו לקולא (ראה דגו"מ כאן. פמ"ג במ"ז כאן. אבל שם מיירי בספק במציאות. אבל בכה"ח השוה בין הנדונים). והרוצה להחמיר ישמע סיום.

33) עיין בשו"ע אדה"ז סי' תע ס"ו הפרטים בזה.

34) שקו"ט מזה באחרונים. ואכ"מ. וראה שיחת ט"ו בשבט תשל"ט. התוועדויות תשד"מ כרך ב ע' 1050. ולהעיר מסה"מ תשי"א ע' 296. ע"ד אופן הלימוד – להעיר משיחת ש"פ משפטים תשט"ז.

35) אם לא שמע הסיום: הדבר שנוי במחלוקת. וראה שיחת ש"פ פינחס תשמ"ה (לענין תשעת הימים). וכתבנו מזה בשו"ת באתרא דרב סי' ד'תתקלד. ולמעשה, יש לשמוע הסיום (וראה דברי יחזקאל החדש ע' שסז. ויש שהביאו משד"ח אס"ד מערכת ביהמ"צ ס"ח: אם אינם שומעים. אבל שגגה היא בידם, דקאי לענין מי שאוכל בשר בסיום מסכת שלא בדרך לימודו אלא שמיהר או איחר הסיום דלאו שפיר עבדי (לדעתו, ראה לעיל מזה) ועז"כ "ואם אינם שומעים", היינו שלא ישמעו לנו, "עכ"פ לא יאכלו רק בשר עוף". והדברים מוכרחים ממקור הדברים בשו"ת הרמ"ץ ח"א סמ"א, יעו"ש), ובפרט בערב פסח (משא"כ בתשעת הימים).

אם שמע הסיום ולא השתתף בסעודה: נחלקו גם בזה (וראה שו"ת מהר"ם בריסק ח"א סי' קלג), ולמעשה מקילים גם בזה בשעת הדחק (ולהעיר מהשקו"ט בשמיעת הסיום בטלפון וכדומה), ואינו דומה למי ששולחים לו לביתו שאסור לאכול, דהתם מיירי ששלחו לו משיירי סעודת מצוה, אבל כאן שמע עכ"פ הסיום.

36) בנוגע להקדים הזמן מצד שאא"פ לצמצם וכו' – ראה שו"ת באתרא דרב סי' יג'תתפג.

מפירורי חמץ ואחר הניקוי ירחוץ וידיח פיו היטב. יוודא שהמסננת[37] מורכבת על הברז לשתי'.

בעלי שיניים תותבות עליהם לנקותן היטב ולוודא שלא נשאר עליהן אפילו משהו של חמץ בעין, ואחר כך יש להכשירן היטב בעירוי מים רותחים מכלי שני (ואם **בטוחים** שמכלי ראשון לא יתקלקלו השיניים התותבות, יש לערות עליהן מכלי ראשון). וכשיש חשש שיתקלקלו – די בנקיון גרידא [נוסף לזה שלא אכל חמץ חם או חריף במשך מעת לעת לפני זמן איסור חמץ]. צעירים שיש להם "פלטות" ו"גשרים" ליישור השיניים – באם אפשר להוציאם, יוודאו שאינם מונחים בפה בעת האכילה בפסח. ואם הם קבועים בתוך הפה, כך שאין אפשרות להחליפם, וכן בנוגע ל"סתימות", אזי אחרי שינקום היטב, כנ"ל, ישתו מים חמים – בחום הכי גבוה שיכולים להכניס לפה מבלי להזיק לעצמם חלילה – ובכך יכשירום[38].

ביעור וביטול חמץ

לפני סוף זמן ביעור חמץ: באם לא נעשה עדיין, לזכור להכניס למקומות הנמכרים לגוי את הדברים האחרונים של החמץ. לסגור ולנעול ולסמן את כל המקומות הנמכרים. להוציא מהבית את כל שקיות הזבל, שואב־האבק וכדומה.

נשים שעדיין לא הכשירו את טבעות הידיים או עגילים שנגעו בחמץ חם, או בזיעה (=אדים) של חמץ, ובכוונתן להשתמש בטבעות אלו בפסח, יזכרו להכשירן כעת בעירוי מים רותחים.

יזהר כל אדם לבדוק ולנער הבתי־ידים [=כפפות] והכיסים של הבגדים שלו ושל התינוקות בשעת הביעור לפי שלפעמים מכניסין בהן חמץ. וכל זה במי שדרכו לפעמים ליתן חמץ לתוך הבתי־ידים והכיסים של הבגדים, אבל מי שלעולם אין דרכו בכך אין צריך בדיקה כלל, לא בליל י"ד ולא בשעת הביעור, ומכל מקום המחמיר תבא עליו ברכה.

החמץ שהונח בפחי הזבל, אם הפח שייך ליהודי או נמצא בתוך חצרו הפרטית, יבער את החמץ לפני סוף זמן ביעור חמץ. ויכול לשפוך עליו אקונומיקה או חומר מפגל אחר עד שלא יהיה ראוי לאכילת כלב. ואם הפח שייך לעירייה ומונח ברשות הרבים, אין צריך לבער את החמץ שבתוכו.

במענה לשאלת רבים: מה עושים במצת העירוב שהשתמשו בה בערב פסח של שנה שעברה לעירובי חצרות? יש שהציע לאוכלה לאחר שבת הגדול בצורה מבושלת, אך הראשונים כמלאכים כתבו במפורש שנוהגים לשורפה או לבערה בערב פסח. ובטעם הדבר שלא ניתן להשתמש בה לשנה הבאה, ביאר כ"ק אד"ש שהיות ובמשך השנה כולה אין המצה נשמרת כראוי לפסח, על כן זקוקים לבערה[39].

סוף זמן ביעור חמץ: 11:44 בבוקר. ויש להקדים קצת, לפני סוף שעה חמישית[40], כדי שיהי' זמן לביטול חמץ אחר זריקת החמץ לאש.

---

37) אין להשתמש בגרב בתור מסננת. ובשבת ויו"ט – יש בזה חשש מלבן. וכשאיו לו מסננת מיוחדת – אפשר להשתמש במפה לבנה מיוחדת לכך. ואין לחוש משום בורר. וראה שו"ת באתרא דרב סי' יג'תרז.

38) ויש שהקפידו לעשות מילוי ועירוי ג' ימים.

וכבר האריכו בכמה צדדי קולא בזה: שבד"כ אין היס"ב בפה והאוכל הגיע מכ"ש או שלישי, (והמנהג להחמיר בכלי שלישי הוא רק בדאפשר, ובנדו"ד ה"ז כשעהד"ח והפ"מ שאפשר להקל בכלי שלישי, ועוד שרוב תשמישו בצונן), וגם שבלא שהה לכמה דעות אינו נבלע, ונוסף לזה נפגם בפה ע"י תערובת הרוק וחום הטבעי (וריאקציות עיכול וכימיות של חלל הפה) ובפרט בין השיניים. ועוד זאת שקו"ט אם שיניים תותבות ופלטות וכו' בולעים שבטבעם נעשו באופן דשיעי ולא בלעי (שאינו דומה לשיניים ממש שמחובר בעורקים ויש לצדד דדינו כבע"ח שאינו בולע, ויש שנטו להקל מה"ט גם בנדו"ד).

39) ומלפנים נהגו בכ"מ בקהילות ישראל שבערב שבת הגדול הולך השמש מבית לבית ונותן לכל אחד קצת ממצת העירוב דאשתקד, ועושים עירובי חצירות בפת לשבת זה. (ובט"ז הביא רק חלק הראשון של המנהג לחלק ממצת העירוב, וכותב על זה שזהו איסור, שהרי באותה שבת אין שם שם עירוב כלל. ולכן כתב שאולי נתפשט המנהג שהי' השמש משייר בביהכ"נ מן העירוב חתיכה קטנה, וטועים בזה שמחלקו כולו, ושעל כן טוב על כל פנים לערב אותו שבת משלו בעיסה שעושין הלחמים לכבוד שבת, ולזכות לכל הקהילה).

ולמעשה נתבטל המנהג (מכמה טעמים), ועשו כבפנים.

40) ויתירה מזו, שיש שנהגו להקדים כבר בתחילת שעה חמישית – ראה הגהת סמ"ק סצ"ח סקכ"ו. הב"ד בב"ח סתל"ד. וכ"כ במקו"ח לבעל חו"י בקיצור הלכות לסתמ"ה. ובסדה"י סדר ביעור חמץ: מה שישאר אחר האכילה תיכף ומיד עם החמץ שקיבץ בשעת הבדיקה ישרוף אותו באש אם אפשר לו. ובשל"ה מס' פסחים בנר מצוה: הזהרו מאד להשכים בבוקר בבוקר וזריזין מקדימין למצוה. (ואם לדין יל"ע דל"ש זריזין כשלא הגיע זמנו עדיין. וראה שו"ת להורות נתן ח"י סל"ה סק"ב ואילך).

מתחלת שעה ששית ולמעלה אסרו חכמים את החמץ גם בהנאה ולפיכך אינו יכול למכרו לנכרי. ואפילו חמצו של נכרי אסור בהנאה (לפיכך אסור להריח פת חמץ של נכרי משעה ששית ואילך).

טוב ליזהר שלא לבטל החמץ פעם ב' ביום עד שיבער תחלה מן ביתו כל החמץ הידוע לו כדי שיקיים מצות ביעור חמץ בחמץ שלו, שלאחר הביטול אין החמץ שלו שהרי בטלו והפקירו.

יעשה[41] לחמץ מדורה בפני עצמו [ולא עם דברים אחרים] וישרפנו ויבטלנו. יש לזכור לקחת מהבית שק הנייר שבו פתיתי החמץ (והכף והנוצה ושירי הנר) מהבדיקה בלילה[42].

מי שלא בירך בשעת בדיקת חמץ, יברך על הביעור ללא שם ומלכות.

נכון הדבר שבשעה שהוא מבער מן ביתו את החמץ ששייר למאכלו, יחזור ויבטל פעם שנית כל חמץ שיש ברשותו [גם חמץ הידוע לו] כדי שיבוטל גם כן החמץ שנתגלגל מחמץ זה ששיירו למאכלו, ולא יעבור עליו בבל יראה ובל ימצא כשימצאנו בפסח.

ובביטול היום יאמר: כל חמירא כו' [הנוסח בארמית נמצא בסידור, ושונה קצת מהנוסח שנאמר בליל בדיקת חמץ]. ומשמעותו בשפה המדוברת: "כל חמץ ושאור שיש ברשותי שראיתיו מעולם ושלא ראיתיו מעולם, שראיתיו בשעת הבדיקה ושלא ראיתיו בשעת הבדיקה, שביערתיו ושלא ביערתיו, יהא בטל ויהא הפקר כעפר הארץ".

ויש לשרוף עשרה פתיתין ובשעת שריפת החמץ יאמר יהי רצון כו' [הנוסח נמצא בסידור].

> כתב השל"ה: יהי' זריז לבער החמץ ולבטלו במהירות וזריזות וכו' ויהרהר בתשובה ויפשפש במעשיו ויחשוב ככה יבער היצר הרע ולא יראה ולא ימצא עוד אצלי.

הסדר בליובאוויטש בערב פסח היה, שאחר שריפת החמץ היו הולכים לטבול במקוה, לובשים בגדי יו"ט ואופים מצת מצוה, ואח"כ עוסקים בשארי ההכנות ליו"ט. בין שאר ההכנות היה ג"כ – להסיר החותמות מעל בקבוקי היין ובפרט אותם שהיו בהם אותיות – ולהסיר המגופה במקצתה, והיו נזהרים שלא יגע ברזל הפראפענציער [=פותחן] ביין[43].

> "ערב פסח.. אין ליובאוויטש.. אין איין און דעם זעלבען טאג איז געווען א גרויסער אונטערשייד אין דער שטימונג צווישען דעם ערשטען האלבען טאג און דעם צווייטען האלבען טאג. דער חצות היום האט מבדיל געווען אין אזא הבדלה אז עס פלעגט זיין ווי צוויי באזונדערע צייטען אין יאר."[44]

בספר המנהגים – חב"ד[45]: "כ"ק אדמו"ר שליט"א נוהג לחלק מצות שמורה ערב חג הפסח אחרי מנחה כשהוא **לבוש בבגד משי של שבת ויו"ט** ובחגירת אבנט". וכ"ה בכ"מ שלובשים בגדי שבת ויו"ט אחר חצות.

חצות היום בשעה **12:54**.

איסור עשיית מלאכה

בזמן שבית המקדש היה קיים אסרו חכמים לכל אדם מישראל לעשות מלאכה בערב פסח

אבל בכס"מ חומ"צ פ"א ה"ט: וצריך להמתין עד קרוב לתחלת ששית להורות ששורפו מפני זמן האיסור שבא וזה מורה יותר שמקיים המצוה. והביאו לדינא בשו"ת שיח יצחק ווייס ח"א סר"ה ועיי"ש עוד. ואולי איכא למישמע הכי מל' אדה"ז רסי' תלד: ואינו מבערו מיד [אחר הבדיקה] אלא צריך להמתין עד למחר בסוף שעה חמישית. (אלא שממה שציין לסי' תמה, משמע שכוונתו למש"כ שם ס"ז שאין שורפין אותו מיד בלילה אלא מצניעין אותו לשורפו למחר ביום כדי לדמותו לנותר שמצותו לשורפו ביום). וראה גם שו"ת פנים מסבירות (פרקנפורט תקל"א) בסוה"ס בשו"ת מהרי"ש הלכות פסח ס"ח דעדיף טפי להסמיך זמן שריפתו לזמן איסורו (אלא שכתב שם יתר על כן לדחות גם דברי מג"א סתל"ד סק"ח, והביאו אדה"ז בשלחנו שם סי"ב וסי"ד, להקדים לבער לפני שעה ששית).

41) ומצוה שישרוף חמצו בעצמו ולא ע"י שלוחו. ואם צריך לשלוח שליח, נכון שלא ישלח קטן – ראה שו"ת באתרא דרב סי' יד'מא.

42) בשו"ע אדה"ז כתב: יש נוהגין לשרוף את החמץ בערבה שחבטו אותה בהושענא רבה לפי שכל דבר שנעשה בו מצוה אחת נכון לעשות בה מצוה אחרת ויש נוהגין לעשות היסק מערבות הלולב בפי התנור בשעת אפיית המצות.

בפועל, לולב והושענות – שורפים אין א מיטען מיטוואך, ולא לשריפת החמץ (סה"ש תרצ"ג ע' 85. אמנם, לפעמים ראינו מעשה רב לשרוף בעת ביעור חמץ, וגם יש שקיבלו הוראה כזו בקשר ללולב הנמסר להם מהקודש).

43) ספר השיחות תש"ג ע' 74. וראה ספר השיחות תרצ"ו ע' 129.

44) לקו"ד ח"א ע' 264. ועיי"ש ע' קלד ואילך (חלקו הועתק לקמן).

45) ע' 38.

מחצות היום ולמעלה, לפי שמחצות ואילך הוא זמן הקרבת הפסח. ואף לאחר שחרב בית המקדש ובטל קרבן פסח, אף על פי כן לא נתבטל איסור עשיית מלאכה. העושה מלאכה בזמן הזה מחצות ואילך משמתין אותו כדין העובר על דברי חכמים, וגם אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה לעולם. ואף אם אינו עושה כדי להשתכר אלא עושה בחנם, בין לעצמו בין לאחרים, אפילו לצורך יום טוב, הרי זה אסור.

כל מה שמותר לעשות בחולו של מועד, כגון דבר האבד, או שעושה מעשה הדיוט ולא מעשה אומן ויש בו צורך המועד, כל שכן שמותרים בערב פסח אחר חצות.

לא אסרו בערב פסח אלא מלאכה גמורה, כגון לעשות כלים חדשים או לתפור בגדים חדשים, [וכן אסור לכבס בגדיו], אבל רשאי הוא לתקן כלי ישן שנתקלקל קצת אם יש בו צורך המועד, וכן בגדים שנקרעו קצת רשאי לתופרם ולתקנן לצורך המועד, אפילו מעשה אומן בין לעצמו בין לאחרים בחנם.

כתיבת ספרים היא מלאכה גמורה ולא התירוה אפילו לצורך מצוה אלא אם כן בדרך שמותר בחולו של מועד. מותר לכתוב דרך לימודו שבודאי אינו מתכוון לכתיבה גמורה והגונה. ונוהגין היתר באגרות רשות[46].

תספורת: אסור לספר לישראל מחצות ואילך. ואפילו לספר את עצמו אסור. אבל מותר להסתפר על ידי נכרי[47]. וכן שאר כל המלאכות נוהגין להתיר לעשות על ידי נכרי, אפילו שלא לצורך המועד.

נטילת צפרניים: יש אוסרין ליטול הצפרניים מחצות ואילך, ויש מקילין וכדאי הם לסמוך עליהם. ומכל מקום, לכתחלה יש לחוש לסברא הראשונה ויטלם קודם חצות. אבל אם שכח ולא נטלם קודם חצות, יש לסמוך על סברא האחרונה ויכול ליטלם אחר חצות.

פרקמטיא: המנהג לא לעסוק בפרקמטיא בערב פסח אחר חצות, אע"פ שמעיקר הדין מותר.

בערב פסח קודם חצות תלוי במנהג: מקום שנהגו לעשות עושין כל המלאכות אפילו שלא לצורך המועד, ובמקום שנהגו שלא לעשות אין עושין. בימינו, המנהג שעושים מלאכה קודם חצות בכל מקום, והלואי שיפסקו מלעשות מלאכה בחצות.

> כתב השל"ה: מחצות ואילך הוא יו"ט בשביל קדושת קרבן פסח ולא יעסוק אלא בעניני החג ילך למרחץ ויטבול וכו' ויעסוק באהבה רבה ובשמחת המקום ברוך הוא.

אין מקיזים דם בערב יו"ט, גזירה משום הקזת דם בערב חג השבועות שיש בו סכנה[48].

המוצא חמץ בביתו (או בכל מקום שברשותו) בפסח: מן הדין, אם החמץ נמצא בערב פסח, אחר זמן הביעור ועד שקיעת החמה, וכן בחול המועד – חייב לבערו מן העולם מיד שיראנו. אם מצאו ביום טוב (וכן בשבת חול המועד) כופה עליו כלי לכסותו מן העין שלא יראנו, ושלא יבוא לאוכלו (ויכול לטלטלו בגופו ולא בידיו למקום מוצנע), ובמוצאי יום טוב (או במוצאי שבת) – יבערנו. כשמבער החמץ במשך חג הפסח (מה שאין כן במבער בערב פסח לאחר זמן ביעור): אם החמץ הוא כזית ויותר, והוא חמץ גמור, מברך עליו "על ביעור חמץ". בזמנינו שנהוג למכור כל החמץ "בכל מקום שהוא" – יש אומרים שאין לבערו, וישים את החמץ אצל שאר החמץ הנמכר. הרוצה להחמיר ולשורפו (מצד החשש שמא המכירה לא חלה על חמץ זה) לא יברך על שריפתו. ואין לו לחשוש משום גזל הגוי, כיון שבדעתו לשלם לגוי לכשיתבענו, ומותר לקחת מהגוי על מנת לשלם. ויכוון שאינו רוצה לזכות בחמץ[49]. וטוב להחמיר ולפרש בפיו שאינו רוצה לקנות[50]. ומטעם זה,

---

46) ולהעיר מלקוטי לוי"צ אג"ק ע' קצז.

47) בענין הסתפרות ע"י נכרי בכלל – ראה פרטי הדינים בשו"ע יו"ד סי' קנו. וראה שו"ת באתרא דרב סי' יג'קעב.

48) ושקו"ט בכ"מ בנוגע לתרומת דם ובדיקת דם שבזמנינו. ואכ"מ.

49) ראה שו"ת הריב"ש סת"א (הביאו המשנ"ב בבה"ל רסי' תמו) שהמגבי' חמץ של הפקר ברה"ר ע"מ לסלקו לצדי רה"ר שלא יכשלו בו בני רה"ר קנאו ועובר עליו בב"י. אמנם ברי"ש גופא שם מצדד אצדודי לה, ובין הדברים מספק"ל (כמ"פ בתשו' שם) שמא אינו רוצה לזכות בו. ואיהו מיירי בסתמא, אבל כשמכוון להדיא כך, אין כאן בית מיחוש. וכאן עדיף שי"א שמגבי' חמץ ע"מ לאבדו לא קנה.

50) ראה שו"ע אדה"ז סתמ"ח ס"ד, לענין קנין חצרו בדורון שהביא לו נכרי. ויש לחלק לקולא ולחומרא. ולכאורה דמיא לשו"ת מהר"י

כדאי גם שלא לגעת בחמץ אלא ידחפנו בקנה וכדומה[51].

אין לשהות בחדר שיש בו חמץ המכור לנכרי.

אם מוכרח להיות בחג במקום שיש בו חמץ של אחרים – ישאל שאלת חכם[52].

בין ההכנות לסדר ול"שולחן עורך" שכדאי לזכור:

"יהיה שולחנו ערוך מבעוד יום כדי להתחיל הסדר מיד כשתחשך". לפיכך יש להכין מבעוד יום את הפריטים הנצרכים לליל הסדר [מצות, יין (לפתוח את הבקבוקים), סימני הקערה, צליית הזרוע, לבדוק את החסה מתולעים ולייבשה (מחשש שרויה ב"כורך"), גירוד החריין, הכנת החרוסת, ועוד].

בבדיקת עלי חסא (סאלאט) מחרקים יתכנו בעיות של נטילת נשמה, מוקצה, בורר, סחיטה ועוד, ולכן צריך לבודקם ולנגבם מבעוד יום וגם לפי שאור היום יפה לבדיקה, ועוד שבליל הסדר ממהרים ולא ישתדל לבדוק כראוי. אין להשרות המרור במים לכ"ד שעות.

כדאי לבדוק את המצות היום שלא יהיו בהן כפולות ונפוחות[53].

אנו נוהגין לסדר הקערה בלילה וקודם קידוש.

זרוע: נהגו שהבשר יהיה צלי על הגחלים זכר לפסח שהיה צלי אש. אפשר לצלות גם על אש התנור, רק יזהר לצלותו באופן שלא יגע במתכת, וכן שלא ע"י שפוד או מזלג ממתכת (אלא ישתמש בשפוד של עץ[54]), שיהא צלי אש ולא צלי דבר אחר.

מינץ ספ"ב (הביאו בח"י שם סק"ח לענין הנ"ל) כשחשב שמכר פרה מעוברת והמכירה לא הועילה, ובפועל משכה לרשותו וילדה אצלו.

51) ונתבאר באריכות בכינוס תורה חוה"מ פסח תשע"ו בבית חיינו צדדי השקו"ט בהנ"ל והמסקנא כנ"ל.

52) הנה כשאין החמץ שלו אינו חייב בבדיקה – שו"ע אדה"ז סתל"ב ס"ח. שם סתל"ו ס"ג (אא"כ בביהכ"נ. ונת"ל בדיני בדיקת חמץ במתאכסן בבית אחרים). ולהעיר גם משע"ת סת"מ סקי"ד שבאינו בתורת פקדון אצלו ל"ח דאתי למיכל וא"צ לילך מביתו (כמו במפקיד יין. ולכאו' כוונתו לע"ז סא, א – בדיני יי"נ). ומ"מ, בחמץ של ישראל הרי חייב בביעור בפסח, משום ערבות.

וצ"ע במש"כ בקה"י פסחים סי' ס להתיר, והוכיח מתוס' פסחים י, א. ובאמת כ"ה להדיא בתור"פ פסחים י, א. אבל אינו, דהתם עכ"פ בדק. ועשה ככל שביכולתו. וכש"כ במקום שגם לא ביטל, שבעה"ב עובר מה"ת בב"י וחייב מה"ת בתשביתו.

אמנם, מש"כ בט"ז יו"ד סי' קי סק"ט ומקו"ח סתל"ז סק"ז שאסור לגור בבית שאינו בדוק – מיירי בחמצו.

והנה, לגבי ביתו של נכרי, ראה בחזו"א או"ח סי' קכד שכתב להתיר ליכנס לבית נכרי ואף לגור שם, אם אינו משאיל לו או משכיר מקום מסויים.

ולכאו' לא שנא מנכרי שאין מזונותיו עליו שמותר לו לאכול בביתו של ישראל על שולחנו בשעה שאינו אוכל עליו. וגם אם משאיר הנכרי חמצו בבית ישראל – אם ברור וידוע שלא ישתהה הנכרי חוץ לביתו של הישראל שחמצו מונח בתוכו רק כחצי היום ואח"כ יחזור לבית הישראל ליטול חמצו משם א"צ אפילו לעשות לפניו מחיצה.

ואף שלכתחלה לא יניחנו הישראל לילך מביתו אלא אם כן יטול חמצו עמו אפילו לא ישתהה שם חוץ לביתו רק שעה אחת – היינו בביתו של ישראל, אבל אם נמצא הישראל בבית הגוי, מדוע אסור.

ולכאורה יכול לעשות קונם דבהקדש בדילי. ועכ"פ, צריך מחיצה.

וראה שו"ת שביבי אש ח"ג ס"א. שערי הוראה חו' יט ע' קנח ואילך בארוכה.

53) מצא כפולות ונפוחות ישרפם (ובשבת ויו"ט יכפה עליהם כלי). אבל אם עבר עליהם הפסח מותרים באכילה.

במצות דקות שלנו ברובם לא שכיח נפוחה. וכן גם בכפולה, י"א להקל במצות שלנו. ובכלל, בקמטים קטנים השכיחות במצות שלנו הרבה מקילים שאינו בגדר כפולה, והמחמיר יחמיר רק במקום הכפל עצמו ולא מסביבו. כפולה היינו רק כששני צידי הכפל דבוקים זה בזה (או אפילו מונחים זע"ז ממש אבל אינם דבוקים) בלי הפסק אויר.

54) כ"ה בס' המנהגות לר"א מלוניל ע' 156. ולכאו' ה"ט ששפוד של עץ שאינו של רמון ה"ז רק מדרבנן (ראה כס"מ ק"פ פ"ח ה"י). אמנם, בכ"מ משמע שאם אינו של רמון לא סגי לצלות בשל עץ וצ"ל בגחלים דוקא.

ולמעשה, הרבה צולים על הגז. (ויש שבכלל אין צולים רק מבשלים. וראה שערים מצויינים בהלכה לאאזמו"ר סי' קיח בקו"א. ואכ"מ בהשקו"ט אם צריך שלהבת של עצים דוקא).

ואולי מחמת שנזהרים שלא יהא דומה לק"פ. ואכן באבודרהם סדר ההגדה הביא כן בשם ר"פ בטעם שאין לדקדק בזה. (אמנם, שם מיירי שלא לחזר אחרי שפוד של רמון בדוקא). אלא שלא הובא בפוסקים. אמנם, הובא בד"מ סתע"ג סק"ט. אבל בשו"ע שתק לדברי המחבר. ובפרט למנהגנו שמשתמשים בבשר עוף, שי"ל דל"ש בזה הסברא להדד לצלות ע"ג גחלים, שבלא"ה אינו כשר לפסח. וכש"כ בימינו שאין הרגילות לצלות ע"ג גחלים, וממילא נוסף לזה שג"ז טורח גדול (כשפוד של רמון), עוד זאת שכיון שאינו רגיל לצלות ע"ג גחלים עדיף שלא לחזר אחרי גחלים, שנראה כקדשים בחוץ. ובגז שבימינו לפעמים ה"ז כככלי מנוקב שלרמב"ם (ק"פ פ"ח הי"ט) ש"ד בכה"ג, אפי' הבשר נוגע בברזל. וראה כס"מ שם. ואת"ל דה"ט שאסכלה מנוקבת עדיף משפוד לפי שהאש שולט בבשר, וכש"כ בעוף שהוא דק ורך.

ויש שכתבו ליישב כשצולה מעל הגז (ולא באופן שנוגע ברשת ברזל) ותחוב במקצתו בשפוד ברזל כיון שאין כולו נוגע בברזל. ואף שבפסח אינו כשר כה"ג, מ"מ ג"ז בגדר זכר, שסו"ס ל"ד לשפוד שכולו נמצא בתוך השפוד. ועוד, שכיון שבפסח צריך רק לקלוף את מקומו והשאר כשר סגי בהכי. וא"ש לפ"ז גם לראב"ד שם. אבל ראה חי' ר' ארי ליב ח"א סי"ד. וראה חידושי בן דוד פסחים עד, א – ס"כ.

במדינות אלו נהגו שלא לאכול בשר צלי בליל פסח, ואפילו בשר עגל ועוף (שאין הפסח בא מהם). אבל דבר שאינו טעון שחיטה, כגון דגים וביצים, מותר לאכלם צלויים.

צלי קדר (פירוש: שנצלה בקדירה בלא מים ושום משקה, אלא מתבשל במוהל [=רוטב] היוצא ממנו) – אף על פי שאינו דומה לצליית הפסח, אף על פי כן יש לאוסרו מפני מראית העין, שלא יטעו להתיר גם צלי אש. [ויש להחמיר גם בטיגון במעט שמן]. ואפילו אם בשלו מתחילה במים ואח"כ עשאו צלי קדר, יש לאסור. אבל צלאו ואח"כ בישלו מותר.

נהגו כשקונין קדירות חדשות [של חרס] בפסח מבשלין בהן פעם אחת קודם יו"ט (לפי שע"י בישול הראשונה הן מתחזקין ומתקשין ומחזיקין מים ביו"ט וזהו גמר תיקון עשייתן ואסור משום תולדת מכה בפטיש[55]).

טבילת כלים חדשים – לפני יום טוב. שכח להטביל לפני יום טוב – ראה בהערה[56].

הפרשת חלה מהמצות לפני יום טוב.

לחתוך מפות ניילון ופלסטיק עבור יו"ט ושבת.

תזכורת: לפני כניסת החג – לפתוח את האריזות והעטיפות של הבגדים החדשים, להוריד את התוויות מכירה או של הניקוי יבש, לקרוע את התפרים בכיסים, לבדוק ולהדק את הציציות וכדומה.

כתב הרמב"ם: כשהוא אוכל ושותה חייב להאכיל לגר ליתום ולאלמנה עם שאר העניים האומללים, אבל מי שנועל דלתות חצרו ואוכל ושותה הוא ובניו ואשתו ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש, אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כריסו, ושמחה כזו קלון היא להם.

עירובי חצרות

כשיש ב' בתים בחצר אסרו חכמים לטלטל מבתיהם לחצר. ואפילו מבית לבית שלא בדרך החצר. אבל התירו על ידי עירובי חצירות.

המנהג לעשות עירובי חצרות בערב פסח ע"י מצה אחת שלימה ומערבין בה לכל שבתות השנה, ולא יעשו עירוב חצרות בעירוב פסח אלא אם יש ב' בתים שיותרו על ידי עירוב זה לטלטל ולהביא העירוב מזה לזה דרך פתח או חלון.

לפרטי הלכותיה – ראה הנסמן בהערה[57].

כפשוט, שצריך להיזהר שהמקום מוקף מחיצות כהלכה. כמו כן, באם יש גוי, או מחלל שבת בפרהסיא, או מי שאינו מודה בעירוב ח"ו, הגר בחצר, יש לסדר שכירות רשות ממנו[58].

וצריך לברך עליו בָּרוּךְ אַתָּה אֵ־דֹנָי אֱ־לֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו, וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת עֵרוּב.

ואומר: בְּדֵין יְהֵי שָׁרָא לָנָא לַאֲפוּקֵי וּלְעַיּוּלֵי וּלְטַלְטוּלֵי מִבַּיִת לְבַיִת וּמֵחָצֵר לְחָצֵר וּמִבַּיִת לְחָצֵר וּמֵחָצֵר לְבַיִת וּמֵרְשׁוּת לִרְשׁוּת בֵּין בְּשַׁבָּת זוּ וּבֵין בְּשֶׁאָר שַׁבְּתוֹת הַשָּׁנָה לָנוּ וּלְכָל הַדָּרִים בִּשְׁכוּנָה הַזֹּאת.

ואם אינו מבין בלשון ארמי, יאמר בלשון שמבין. התרגום ללשון הקודש: "בעירוב זה יהיה מותר לנו להוציא ולהכניס ולטלטל וכו'..."

ואימתי מברך? בשעה שמזכה לבני החצר, מפני שכל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן. ואם כבר זיכה לבני החצר, אעפ"כ היא עובר לעשייתן ועדיין יכול לברך עליו[59].

---

55) ראה הפרטים בשו"ע אדה"ז סי' תקב ס"ט.

56) אם הוא כלי שראוי למלאות בו מים ימלאנו מים מן המקוה ועלתה לו טבילה ולא יברך על טבילה זו. אבל רק אם אם בדעתו להשתמש במים ביום טוב (להדחת כלים וכדומה, שהרי אינם ראויים לשתי'). ואם אין בדעתו להשתמש במים ביום טוב – יתן הכלי לנכרי במתנה ויחזור וישאלנו ממנו. ומכל מקום אחר יום טוב צריך להטבילו בלא ברכה. בכלי זכוכית – שחיוב טבילתו מדברי סופרים – כשלא הי' באפשרות להטבילו לפני יו"ט מותר להטבילו ביו"ט, אבל לא בשבת.

57) ראה בשו"ע אדה"ז סשס"ו ואילך.

58) ראה בפרטיות בשו"ע אדה"ז סי' שפב.

59) מפני שכל שלא נכנס שבת עדיין לא קנה עירוב שקניית עירוב היא בין השמשות. ובפשטות, היינו בדיעבד (וד"ז תליא בפלוגתא בפי' ד' המג"א ואדה"ז אם לכתחילה אפשר לסמוך לברך אחר הזיכוי מטעם הנ"ל).

אופן הזיכוי: אחד מבני החצר נותן פת [=מצה] משלו [בשיעור כגרוגרות (=כשליש ביצה) לכל אחד מבני החצר [כלומר לכל בית[60]], ואם הם יותר מי"ח בעלי בתים, שיעורו מזון ב' סעודות, שהם י"ח גרוגרות, שהם כששה ביצים פת. מצות עבודת־יד אינן אחידות. כן להעיר שבמצה גופא יש הבדל בעובי בין מרכז המצה לשאר המצה. ולכן, לא ניתן לשער "שיעור מוזר" לפי גודל המצה. במצות עבודת יד שבהכשר הבד"צ – בהשערה ממוצעת, כשלש מצות. במצות גדולות יותר מהממוצע – השיעור פחות. ובמצות קטנות יותר מהממוצע – השיעור הוא יותר] בשביל כל בני החצר אפילו שלא בפניהם, ובלבד שיזכנו להם ע"י אחר [לכתחילה – על ידי גדול דוקא ולא על ידי בנו ובתו אפילו גדולים אם הם סמוכים על שולחנו] דהיינו שהאחר נוטלו בידו ומגביה טפח בשביל שיזכו בו כולם בהגבהה זו כאלו הגביהוהו בעצמן (ששלוחו של אדם כמותו, ואף שהם לא עשאוהו שליח, מכל מקום זכין לאדם שלא בפניו). וכשהוא מזכה צריך לזכות לכל בני החצר ולכל מי שיתוסף עליהם.

הכנות ליום טוב

חייב אדם לטהר עצמו ברגל, והיינו לטבול במקוה בערב הרגל. ויכוון בשעת טבילה שהוא טובל לכבוד הרגל ולהמשיך עליו קדושת היום בשמחה ובטוב לבב. ואף מי שאינו טובל בכל ערב שבת, חייב לטבול עצמו בכל ערב הרגל. [וכמובן שזה כולל גם כן טהרה רוחנית. ובשיחת כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע[61]: "האם הפירוש של "לטהר עצמו" הוא בבגדים חדשים? הלא הכוונה של "לטהר עצמו" היא טהרת כוחות הנפש, טהרת המחשבה דיבור ומעשה"].

הלכתא למשיחא: טומאת עמי הארץ ברגל כטהרה היא חשובה, שכל ישראל חברים הם ברגלים וכליהם כולם ואוכליהם ומשקיהן טהורים ברגל, מפני שהכל מטהרים עצמם ועולים לרגל, לפיכך הן נאמנים כל ימות הרגל[62].

אסור לאכול מצה עשירה מ"שעה עשירית" (4:18 לערך אחר־הצהריים) כדי שיוכל לאכול כזית מצה לתיאבון. אבל במדינות אלו אין נוהגין כלל לאכול מצה עשירה בערב פסח משעה חמישית [סוף זמן אכילת חמץ] ואילך. ומכל מקום, משעה הנ"ל (4:18) גם משאר מינים [כגון פירות, ירקות, בשר, ודגים] לא יאכל אלא מעט ולא ימלא כריסו מהם, וכן לא ישתה יין משעה זו. בנוגע לשתיית הרבה יין – ראה בהערה[63].

מנחה: כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע היה מתפלל מנחה בשעה מוקדמת. בכלל, יש להקדים מעט תפילת מנחה כדי להספיק ולומר "סדר קרבן פסח" (אחרי מנחה) לפני שקיעת החמה (**7:43**).

סדר קרבן פסח: ונשלמה פרים שפתינו ותפלת מנחה היא במקום תמיד של בין הערבים, ובזמן

והנה, בסידור, בסדר עירוב תבשילין, הזיכוי הוא קודם הברכה. וכבר העיר מזה בקצוה"ש סי' קה בבדה"ש סקי"ז.

אבל כבר כתבו כמה אחרונים (בדעת השו"ע) שיש לחלק בפשיטות – ראה ערך ש"י פשצ"ה. פני אפרים בומבאך סתקכ"ז סי"ב. שו"ת דברי מלכיאל ח"ג ס"ו. קובץ בית ועד לחכמים שנה ד חו' ה–ו ע' ד. חמדת אברהם ח"ב ס"כ. והאריכו בזה בכ"מ. והרבו להקשות עמש"כ במשנ"ב פשס"ו בבה"ל סט"ו ד"ה בשעה. וראה קובץ העו"ב י"א ניסן תשע"ג. ואכ"מ. [וזהו נוסף לכך, וג"ז עיקר, שבהנהגת האריז"ל מצינו להדיא לברך קודם הזיכוי. ומש"כ במג"א פשס"ו סק"כ דקאי בע"ת – הנה, בכתהאריז"ל שלפנינו מוכח דקאי בע"ח, ממש"כ "בכל ע"ש". ויתירה מזו, מפורש בשעה"כ מנחת ע"ש דמיירי בע"ח. ומפורש יותר במ"ח מס' יום הששי פ"ו מ"ג. וראה יד אהרן פשצ"ה. ברכ"י פשצ"ד. שע"ת פשצ"ד. ערוה"ש פשס"ו סכ"ה. נימוקי או"ח סק"א. כה"ח פשס"ו ס"ק קלד. כה"ח סתקכ"ז סקע"ז (וצ"ע שהרי הו"ע כתב בדעת האריז"ל דקאי בע"ח). ואיך שלא יהי', הרי בע"ת ברירא לן בסידור דעת אדה"ז לזכות תחילה].

והנה, לא נעלם ממני שכמה ראשונים (ראה אבודרהם הל' ברכות סדר ע"ח. אר"ח הל' עירובין. ועוד) כתבו להדיא לברך אחר הזיכוי, וכ"ד כמה אחרונים (וראה שו"ת מגידות סי' קנד ובפי' מגד יהודה שם. חלק לוי סי' קכד. וראה נחלת צבי פשס"ו סק"א. בני ציון ליכטמאן סקכ"ב). אבל אנן בדעת אדה"ז קיימינן השתא. ואין סיבה לנטות ממש"כ בשו"ע ללא ראי' ברורה. ובסידור שי"ל לאחרונה עם הוראות והדרכות כתבו לברך אחר הזיכוי. וטעמם נפלא ממני. אמנם, בקצוה"ש שם כתב ללמוד מסתימת רבינו בסידורו בנוגע לע"ח שדינו כע"ת. וצ"ע.

60) כ"מ בשו"ע אדה"ז שם. וכ"ה בפי' רבינו יהונתן עירובין פ, ב. רשב"א וריטב"א שם. מאירי שם. שלה"ג שם. ולהעיר שברמב"ם (עירובין פ"א ה"ט. הט"ז. הי"ז) משמע לחלק בין שיתופי מבואות לעירובי חצירות, שבעירובי חצירות הוא לכל בית. וראה תויו"ט עירובין פ"ז מ"ח. מלאכת שלמה שם. ולהעיר מכה"ח פשס"ח סקי"ד.

61) אחש"פ תש"א – הנחה נדפסה בתשורה גארדאן–ריניץ שבט תשע"ח.

62) רמב"ם מטמאי מו"מ פי"א ה"ט – ממשנה וגמ' חגיגה כו, א. ונת' בלקו"ש חל"ז ע' 20 ואילך.

63) ראה שיחת שבת הגדול (ערב פסח) תשמ"א.

שבית המקדש היה קיים היה הפסח נשחט אחר תמיד של בין הערבים, כן ראוי לעסוק בסדר קרבן פסח אחר תפלת המנחה. נוסח האמירה נדפס בסידור[64].

בכמה משיחות כ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע נזכר על דבר הנהגת אביו, כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, ללמוד בעיון סדר קרבן פסח והלכות קרבן פסח, וכן נהג גם הוא. וראה גם שיחת יום א' דחגה"פ ה'שי"ת (אחר התפלה בחדר כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע): איין מאל בין איך אריין צום רבי'ן ערב פסח נאך מנחה, און איך האב געזען אז ער זיצט און לערנט משניות און טרינקט א גלאז טיי, און דער רבי האט מיר געזאגט, אז זיין פאטער האט ניט **געזאגט** דעם 'סדר קרבן פסח' נאר ער האט דאס **געלערנט**[65].

> בשיחת שבת מברכים ניסן תשמ"ח נזכר שיש להתכונן להקרבת הפסח, ובהכנה זו נכללת גם (ולכל לראש) לימוד פרטי הענינים דהקרבת הפסח, החל מסדר קרבן פסח שנדפס בסידור השוה לכל נפש.
>
> נאך דעם אמירת – ריכטיגער געזאגט – לימוד קרבן־פסח וואס פלעגט דויערן העכער א שעה און אמאל אנדערהאלבען שעה פלעגט ווערען גאר א אנדער ליכטיקייט אין שטוב, אזא אצילות'דיגע אויפגעלייגטקייט אז אלץ איז געווען פריילעך, יעדער זאך אויף וואס די אויג איז געפאלען האט געהאט א בעזונדערן חן. ..
>
> עם פלעגט זיין א קורת־רוח'דיגע שטימונג. די שטימונג פון ערב פסח נאכן לימוד הקרבן פסח איז געווען ניט נאר א הכנה צו א יו"ט, נאר דאס אליין איז געווען יו"ט ממש, א פריילעכקייט וועלכע קומט פון מחשבה טובה, אין די גרעסטע בעסטע האפענונגען פון ביאת המשיח.
>
> אט קומט משיח און עס איז דער בנין בית המקדש און מען איז מקריב דעם קרבן פסח און מען איז זיך עוסק אין דעם מיט אזא עונג. דער עונג פון ערב פסח איז געווען אנדערש פון שמחת תורה אדער י"ט כסלו. ערב פסח איז געווען א קורת רוח'דיגע, עונג'דיגע אויפגעלייגטקייט בב"א.
>
> דער ליל שמורים האט געשפראצט פון יעדער ווינקעלע, דער גאולה־ריח האט זיך געשפירט פון יעדער זאך, עס האט זיך געפילט אז מען שטייט אין א יחוס'דיגען מצב. אט אט, נאך א רגע און נאך א רגע וועט געשעהן אזא זאך וואס נאר מיר אידען האבן דאס, וואס געהערט נאר צו אונז אליין[66].

כתב אדמו"ר הזקן: וצריך האדם היראה וחרד על דבר ה' לקרות אותו בזמנו, שתעלה קריאתו במקום הקרבתו, וידאג על חורבן הבית ויתחנן לפני ה' בורא עולם שיבנה אותו במהרה בימינו אמן. – לשון אדה"ז הנ"ל נתבאר בארוכה בלקוטי שיחות[67]. ושם[68]: שנחשב כאילו עומד בביהמ"ק ועושה בפועל כל פרטי הדברים שאומר בסדר קרבן פסח, מעשה הקרבה ממש.

"לא חייבוהו לאומרו בדיוק בשעה שהיו מקריבין את הקרבן־פסח בפועל ודיו שיהי' בזמן שהקרבת קרבן־פסח כשרה". ולכן, בדיעבד אם איחר, יש עדיין מקום לאומרו עד הלילה [שי"א שבדיעבד ניתן לשחוט, או עכ"פ לזרוק מדמו עד צאת הכוכבים].

הלכתא למשיחא

קרבן פסח: "ויה"ר והוא העיקר - **שמהדיבור** בכל זה . . יומשך ויבוא המעשה בפועל **תיכף ומיד**, כולל ובמיוחד בנוגע להקרבת קרבן פסח . . בערב פסח, שלא יהי' צורך באמירת "סדר קרבן פסח" **בדיבור** (כמ"ש "ונשלמה פרים שפתינו"), כיון שיקריבו קרבן פסח **במעשה בפועל** בבית המקדש השלישי. כ"ק אדמו"ר שליט"א פנה אל הרב (הרה"ג וכו' הרי"י שי' פיקרסקי) ואמר: ומסתמא תמצאו היתר שיוכלו

---

64) ביאור נוסח אדמו"ר הזקן בזה התבאר ב'הגדה של פסח עם לקוטי טעמים ומנהגים' מכ"ק אד"ש. פרטי הלכות קרבן פסח – ברמב"ם הלכות קרבן פסח. סידור יעב"ץ. מנחת חינוך מצות ה־ח, יג־יז. ערוך השולחן העתיד ח"ד הלכות ק"פ. **ועוד**.

65) ובכ"מ ע"ד הנהגת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע – בחגירת אבנט ובעמידה. ולכאו' יל"ע משו"ע אדה"ז מהדו"ב ס"א ס"ט. (ודלא כמהדו"ק שם סי"ד. סמ"ח ס"א. וראה אוה"ת דרושים לשבועות ע' קנט. אג"ק חי"א ע' שכד). וי"ל לפמש"כ בלקו"ש (דלקמן בפנים) "שנחשב כאילו עומד בביהמ"ק ועושה בפועל כל פרטי הדברים שאומר בסדר קרבן פסח, מעשה הקרבה ממש".

66) לקוטי דבורים ח"א ע' קלד. ועיין שם עוד **בארוכה**.

67) כרך לב עמודים 43–36.

68) ע' 41.

להקריב קרבן פסח גם ללא ביקור ד' ימים[69]".

בענין ברכת שהחיינו בעת הקרבת קרבן פסח - ראה בהערה[70].

להלשון בסדר קרבן פסח "הפסח נשחט בשלש כתות" - יש להעיר מאגרות קודש[71] ש"צ"ע אם לעת"ל תהי' שחיטתו בג' כתות", עיי"ש.

היום, בשחיטת פסח הראשון, החליל מכה לפני המזבח.

הלכתא למשיחא: מלבנים את אבני המזבח וההיכל בסיד בערב פסח.

הלכתא למשיחא: מצא סכין בירושלים בי"ד בניסן שוחט בה הקדשים מיד שלא גזרו על הסכינין הנמצאים ביום הזה.

הלכתא למשיחא: בערב פסח תוקעין 48 תקיעות[72].

הלכתא למשיחא: בקשר לחנוכת ביהמ"ק השלישי, כתוב ביחזקאל[73]: "ועשה הנשיא ביום ההוא בעדו ובעד כל עם הארץ פר חטאת". ובפירוש הפסוק - פירש"י שם: בעונינו נעלם ממנו מה שדרש בקרבנות האלה פר בארבעה עשר בניסן למה. ואומר אני שמא בי"ד בניסן של פסח ראשון שנתחנך בו הבית עומד ופר זה בא תחת עגל בן בקר שהקריב אהרן בשמיני למלואים ומגיד שאם לא הקריבו בשמיני למלואים יקריבנו בי"ד בניסן כדי שיתחנך לעבודה קודם יום טוב לפי שעליו קרבנות ועולת המועד לעשות.

הכנת אש לנרות: אין מוציאין אש ביו"ט מפני שהוא מוליד דבר חדש ודומה קצת למלאכה, וכיון שהיה אפשר לעשות מערב יו"ט אסור לעשות ביו"ט[74]. לכן, בערב החג יש לדאוג להשאיר אש דולקת [ואפשר אש מהגז] שיוכלו להעביר אש־מאש עבור הדלקת הנרות בליל שני.

נר נשמה ליארצייט שחל ביום טוב, עדיף שידליקו היום בנר שדולק לשתי ימים, שכן לכמה דעות אסור להדליקם ביום טוב (אלא אם כן מדליקם ביחד עם שאר הנרות במקום ולצורך הסעודה, או כשמדליקים בבית הכנסת אצל עמוד התפלה לכבוד בית הכנסת)[75].

המשתמשים בשעון־שבת, יכוונו אותו באופן שהזמנים יהיו מתאימים לשני ימי החג.

ונשמרתם מאד לנפשותיכם: ארגוני הבטיחות והצלה ממליצים שאם משאירים את מבער הכיריים דולק במשך החג אזי יש לוודא שיש בסמוך חלון פתוח לפחות 4 אינץ', ועוד חלון נוסף פתוח בצדו השני של הבית, כדי לאפשר אוורור ראוי. כמו כן לוודא שהגלאי (לפחמן חד־חמצני) פעיל.

מומלץ שהמשתמשים בנרונים שבכוסיות זכוכית יניחו **מעט**[76] מים או שמן בכוסית **בערב יו"ט**

---

69) סה"ש תנש"א ח"א ע' 426. וראה בהערה 16 שם.

70) בקרבן נתנאל על הרא"ש פסחים פ"א ס"י סק"ו שאינו מברך שהחיינו, וה"ט שיוצא יד"ח בשהחיינו שבקידוש. וכ"כ בהגהותיו נתיב חיים לשו"ע או"ח סתל"ב לט"ז סק"ב. וראה משה"ק ע"ז בשו"ת שבה"ל ח"ג סס"ט. וראה שם סס"ה סק"א. ח"ט סי' קיג. וראה בארוכה קובץ עץ חיים באבוב חו' לג. אוצר דינים תורת הקרבנות קרבן פסח ע' מד ואילך.
בנוגע לשהחיינו על האכילה – ראה סה"ש תשמ"ט ח"ב ע' 742.

71) אג"ק כ"ק אד"ש חכ"ב ע' תמג.

72) וילה"ע שאם לעת"ל ישחטו ג' כתות בב"א (ראה לעיל מאג"ק) לכאו' יפחתו ממספר התקיעות. וכ"מ מל' פירש"י סוכה נד, ב (ושייך לע"א) ד"ה שייר ממה שהוסיף "כת אחר כת", דלכאו' הוא שלא לצורך, ומהי שייכותו לכאן. ועכצ"ל שרק מה"ט תקעו לכל כת. ויל"ע בזה.
ולהעיר מהשקו"ט (וראה לקוטי יהודה (גור) בא יב, ו ד"ה ושחטו), לדעת הירושלמי (פסחים פ"ה ה"ה) שבפסח מצרים שחטו בג' כתות (וכ"ה להדיא בתוספתא פסחים פ"ה מ"ח. מכילתא דרשב"י בא יב, ו) במקומות בפ"ע, ע"י קולו של משה (עיי"ש), וא"כ הי' בב"א (וראה מהר"ם חלאוה פסחים סד, א ד"ה משנה), למאי נפק"מ שהם ג' כתות. [וכן ילה"ק בכלל (וראה עבודת הפסח פסחים סד, ב ד"ה מספקא) על עיקר הספק אם אפשר בג' כתות בב"א – מהו גדר כתות שבזה זולת מה שצ' ל' בנ"א. וראה לקו"ש חי"ח ע' 107. ולהעיר ממעדני יו"ט עהרא"ש ברכות פ"ב ס"ה סק"ו]. אבל בתוויו"ט פסחים פ"ט מ"ה בשם התוס' (וראה רש"ש שם) שבפסח מצרים לא הי' נשחט בג' כתות. וראה נתיבות ירושלים לירו' שם גי' אחרת.

73) מה, כב – הפטורת פ' החדש.

74) שו"ע אדה"ז סתק"ב ס"א.

75) וראה שו"ת באתרא דרב סי' ז'תתקס. ולהעיר, שמנהגנו גם שלא להדליק נר מיוחד להבדלה במוצ"ש שחל ביו"ט בכדי שיוכל להבדיל על אבוקה. (וראה שו"ת ריב"א אה"ע סי' קז).

76) אבל לא הרבה מים שאסור גם בערב שבת ויו"ט מחמת גרם כיבוי.

[ומותר לעשות כן] בכדי שהדיסקית (המחזיקה את הפתילה) שבתחתית הכוסית לא תידבק אליה – ראה להלן בליל ב' דיום טוב.

ימשמש בבגדיו עם חשיכה (שלא יהיה בהם מוקצה[77]).

לתת צדקה עבור שני ימי החג.

סדר הדלקת נרות: מדליקין הנרות לפני הברכה כבשבת, ואח"כ מברכים "להדליק נר של יו"ט ו"שהחיינו" [טעתה בהברכה או שכחה לברך "שהחיינו" ראה בטבלא שבסוף הלוח]. איש המדליק יברך שהחיינו בקידוש.

זמן הדלקת נרות יום טוב בערב החג בשעה **7:25** (18 דקות לפני השקיעה).

אם איחרו את הזמן, ניתן להדליק גם בחג, מאש דולקת.

ליל שלישי, ט"ו ניסן, ליל א' דחג המצות

ערבית: שיר המעלות. מעריב לשלש רגלים. דיני הטועה, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

> מבואר בכתבי האריז"ל[78], שבשאר ימים טובים ושבת עולין העולמות במדרגות מדריגה אחר מדריגה, שבכל תפלה ותפלה עולה מדרגה אחת, מה שאין כן בליל פסח שעולין בפעם אחת כל המדרגות והוא על ידי תפלת ערבית.

נוהגים לגמור את ההלל ("הלל שלם") בציבור[79] בנעימה בברכה תחילה וסוף בלילה הראשון של פסח אחר תפילת ערבית וכן בלילה השני. המתפללים ערבית מבעוד יום, מותר להם לקרוא הלל אף לפני חשיכה[80].

י"א שאם דילג מלה בהלל לא יצא ויחזור עוד פעם מתחילתו. ונכון לחזור ולומר ללא ברכה[81].

---

77) ראה שו"ע אדה"ז קו"א לסרנ"ב סקי"ד.

78) ראה שעה"כ ענין הפסח דרוש ג', הובא בכה"ח סתפ"ז סקל"ו. וראה שיחת ליל ב' דחה"פ תשכ"א.

ובמורה באצבע להחיד"א ס"ז סקר"ו, הובא בחיים לראש סדר תפלת ערבית ס"א: ילך לבית הכנסת ויכוון מאד בערבית כי רבו מאד בערבית רזין עילאין ואורות גדולים בשמים גדולי גדולים תלי תלים.

79) והמתפלל ביחידות – יאמרנו ביחיד ובברכה. וכן גם הנשים רשאות לומר הלל ובברכה. ובאג"ק מתאריך כ"א מ"ח תש"כ (ללא חתימה, ונתפרסם לאחרונה מארכיון הר"מ ע"ה הארליג) בנוגע לאמירת הלל בחנוכה לנשים (שלא נהגו בזה ופוק חזי מאי עמא דבר, ולא ראינו ראי'), שאף שנשים אומרות הלל בליל פסח בהגדה לא מצינו מחייבים אותם לומר הלל בליל פסח בתפלה.

שכח ולא אמר הלל בערבית יאמר קודם קידוש (רוח חיים סתפ"ז סק"ד. כה"ח שם סקמ"ב). ואם לא נזכר עד לאחר ההגדה, כדאי שיאמרנו כולו בשלימות אחר הסדר, וללא ברכה (ראה בארוכה במאירי פסחים קיז, ב. רשב"א ברכות יא, א. ועוד).

וצ"ע אם יש מקום לאומרו אחרי קידוש, וכש"כ בעת ההגדה (לפני לפיכך וכדומה), וכדעת הראשונים שבזה פוטר הלל על שולחנו מברכה, שהרי מפסיק באמצע ההגדה (ראה רוח חיים שם), ולא תיקנו אמירת הלל שלם על שולחנו, או שי"ל שבזה שאומרו בעמידה גלי דעתי' שאינו אומרו בדרך שירה, ול"ח להפסק כיון שהוא לצורך. וילע"ע.

80) וכמפורש בהגדה: יכול מבעו"י, ולא נתמעט אלא סיפור יצי"מ מצה ומרור וכל השייך לזה. ואמירת הלל בערבית היא משום הלל בשעת שחיטת הפסח, ואפי' הלל על הנס אפשר לאומרו מבעו"י שאינו שייך לחובת מצה ומרור, ומהני תוס"ש לד"ז. ואף גם אם צריך לפטור בברכה ההלל שבשעת הסדר, לפי שאפשר לברך לפני זמן החיוב. ועוד, שב(בחציו השני של) הלל בשעת הסדר אין מקפידין לאומרו קודם חצות [וראה בארוכה אצלנו בירור הלכה בענין אכילת מצה אחר חצות (נדפס בסוף החוברת בלוח דשנת תשע"ח הערה 22. ואכ"מ)]. וראה שו"ת יחו"ד ח"ה סל"ד. דברי יציב או"ח סר"ז. עמק התשובה ח"ב סמ"א. ויען דוד ח"א ספ"א. קובץ שערי הוראה חו' יד. ועוד).

81) במשנ"ב סתפ"ח סק"ב כתב שלא יצא. אמנם, דבריו מחודשים. ואדרבה, בטור שם וכן בסתרמ"ד מוכח שבגוף הדלוג אין כאן חשש, רק מחמת נוסח הברכה להמברכים בל' "לגמור", לדעת מהר"ם. וכש"כ להרא"ש שהביא בטור שם שאין לדקדק בנוסח הברכה. (וכ"ה בפרישה סתפ"ח סק"א שאף אם יארע שדילג תיבה או שתים אין ברכתו לבטלה. ואיהו קאי גם לאלו שמברכים לגמור). וכן הוכיח מזה בשו"ת מעט מים סנ"ג. (אבל מש"כ שם לדמות לפסוד"ז – צ"ע שבהלל מפורש שאין לדלג. ואנן קיימינן השתא רק לאחר מעשה, ובמי שדילג רק תיבה אחת, אם יצא). ובשעה"צ שם סק"ג נדחק בזה. ומה שתי' שם בפי' דברי הטור, שדעת מהר"ם שגם במגילה אין מדקדקין באותיותי' – אינו מעלה ארוכה, חדא שאינו עולה יפה עם דעת הטור הרא"ש ושאר הראשונים. ועוד, שזהו רק לענין שינוי המשמעות ולא בדלוג תיבה. וכש"כ שאין לפרש בדברו שר"ל דקאי להדעה שגם בדילג תיבה יצא במגילה, ועוד שהעיקר חסר מן הספר. ואולי כוונתו לומר שבטור מיירי במי שלא דקדק בקריאתה. אבל הפקיע ל' הטור מפשוטו, שכתב להדיא דקאי בחשש שיחסר תיבה אחת. ועוד, דמאי שיאטי' דשינוי משמעות התיבה לנוסח "לגמור". וכן קשה, שאם באמת יצא יד"ח בלא דקדק בקריאתה, מדוע לא יברך לגמור, שכן ה"ז בגדר הלל בשלימות. ועוד אחת היא לנו, דלדברי המשנ"ב דמקשינן למגילה לכל מילי, הא אנן קיי"ל גם במגילה שלא יצא כה"ג במפסיד המשמעות. (ובאמת ילה"ק לאידך גיסא, שמנין לנו ללמוד הלל ממגילה להקל גם בזה שלא לדקדק באותיותי', דשאני מגילה שמקולי אגרת שנו בה). [ואולי י"ל שמדברי הטור ליכא לאוכוחי, דקאי בחשש וספק שמא ידלג, ואמטו להכי כתב שמברך לקרוא ליכא למיחש, לפי שספיקו לקולא, משא"כ במברך לגמור, שאין לו לברך כך מחמת הספק שמא ידלג. אמנם, בודאי דילג אכתי איכא למימר שלא יצא.

אבל אם טעה ואמר חצי הלל כמו שאומרים בראש חודש וכבר סיים עם ברכת יהללוך, חוזר ומברך[82].

אחרי הלל שלם, קדיש תתקבל. עלינו. קדיש יתום.

מאחלים איש לרעהו[83]: גוט יום טוב.

אם לא הספיק לומר קידוש לבנה, יקדשנו הלילה[84].

שכח לבדוק חמץ באור לארבעה עשר ונזכר הלילה, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

הכנה לסדר

מצוה למהר להתחיל הסדר בשביל התינוקות שלא ישנו. ומכל מקום לא ימהר להתחיל הקידוש קודם שיהי' ודאי חשיכה, ("בזמן הראוי לאכילת מצה", שהיא מן התורה, ו"כל מה שתקנו חכמים כעין של תורה תקנו", והיינו בזמן צאת ג' כוכבים קטנים[85]), בשעה **8:17**.

מצוה לחלק לתינוקות קליות ואגוזים בליל פסח קודם עשיית הסדר כדי שיראו שינוי וישאלו מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות. ואף על פי שעל שאלה זו אין לנו מה להשיב להם, מכל מקום על ידי שיראו שינוי זה ויתעוררו לשאול עליו, יתעוררו גם כן לשאול על שינויים אחרים, דהיינו שאוכלין מצה ומרור ויושבין בהסיבה, וישיבו להם עבדים היינו וכו'. ובר"ד משיחת אחרון של פסח תש"מ: ס'איז א דבר פלא, אז אע"פ וואס דאס איז א פסק דין אין שולחן ערוך אז "מצוה לחלק לתינוקות קליות ואגוזים כו'" – געפינט מען ניט אז מ'זאל זיך אזוי פירן.

השוכח להכין את הפריטים לליל הסדר בערב החג, עליו להכין אותם בחג בצורה המותרת בחג. ולכל לראש, להכין רק את כמות הפריטים הנדרשת ללילה הראשון בלבד, שכן יש איסור להכין ביום הראשון של החג עבור היום השני (אלא אם עושה כל פעולת ההכנה בבת אחת).

זרוע: בשולחן ערוך אדמו"ר הזקן הובא ש"יכול לעשותן בין צלויין בין מבושלין מעיקר הדין, ונהגו שהבשר יהיה צלי על הגחלים זכר לפסח שהיה צלי אש". מי ששכח לצלות את הזרוע בערב החג ויש לו זרוע מבושלת, יכול להשתמש בה. ואם רוצה בדווקא בצלי[86], מותר לו לעשות

אלא שנוסף לזה שבשעה"צ לא רמז כלל לפי' זה, גם בדברי הטור רחוק הוא ממשמעות דבריו. וגם בעיקר הענין – ילה"ע מבה"ל סתכ"ב ד"ה ולמקום, שבספק טעה בהלל יש לו להחמיר מחמת הברכה, דהו"ל ספק דלא תשא. וראה שו"ת שאג"א רסי' סט]. ובכלל, שאני מגילה שלא יצא בחיסר תיבה דכתיב בה ככתבם ולשונם, וכמפורש ברמב"ן מגילה יז, א. ואילו הלל דמיא לתפלה וברכות, ונתקן בתורת שירה. ומפורש הפכו בפמ"ג סתפ"ח במ"ז סק"א. וכ"מ בשו"ת נוב"י סמ"א שגם בדילג הלל שייך עלה שם הלל. ומוכח נמי במג"א סתכ"ב סק"י: אם דילג פסוק אחד (ולא כתב בדילג תיבה). וכן מפורש גם בר"ד בעת הסעודות ביום ב' דחג הסוכות תשכ"ט.

ויש להוסיף, שאם נאמר שבדילג תיבה לא יצא, הרי בשמיעת הלל מהש"צ ועניית ראשי פרקים (וכפי שנהגו גם היום אצל יוצאי תימן), איכא למיחש שמא יפנה לבו לדברים אחרים כבברכות ק"ש. וראה לקו"ש חכ"ג ע' 232 הע' 29, שמה"ט הבקיאים אמרו עם הש"צ. ולכאו' לא מחמת שמעכב בלא שמע תיבה או שתים, וכמו בברכות ק"ש שאינו מעכב, אלא שראוי לשמוע כולו. וגם לפעמים יפנה לבו ויחסר ענין שלם, וכבהע' הבאה.

ואף שכ"מ קצת בתוס' ברכות טו, א ובאגודה ברכות פ"ב סמ"ד, ועוד – נראה דקאי אק"ש ומגילה, או שבאם רוצה לחזור יהא על הסדר, ולא קאמר אלא להשוות לענין זה שאין לקרוא למפרע.

ועכ"ז כתבנו לחזור עוד הפעם, מטעם אחר, שלא לגרוע בתקנת אמירת הלל. (וא"ש הא דקייל"ן שבטעה חוזר. ובלא"ה איכא למימר דקאי בטעה ודילג פסוק כבמג"א הנ"ל, או ענין שלם כבהע' הבאה). וגם בפמ"ג שם כתב שאם אומר לקרוא ולא לגמור אם "ידלג באונס יצא אע"פ שמחויב לגמור כולו". [וצ"ע בכוונתו שא"כ שעדיין מחויב לגמור כולו מה שייך לומר שיצא. ואולי ר"ל שמעיקרא הי' מחוייב לגמור כולו, אלא שבדיעבד בדילג באונס יצא. ועוי"ל, דקאי לענין הברכה, שא"צ לברך שוב, אע"פ שמ"מ עליו לגמור בשלימות]. וראה גם בשו"ת שבה"ל ח"ז דלקמן שמ"מ לא קיים תקנתם לגמור כולו.

ורשום אצלי שדנו בזה בשו"ת שבה"ל ח"ז סס"ב. שם ח"ח סל"ט סק"ב. חזו"ע חנוכה ע' רבי. זה השולחן סתפ"ח. שואלין ודורשין ח"ד סכ"ד. הררי קדם סי' קפ. רשימות שיעורים סוכה ע' דש.

והנה, במג"א סתכ"ב סק"ח שאם שמע מהש"צ יצא אלא שמוטב לומר בעצמו בנחת. וכבר כ"כ בסדה"י בענין כוונת הלב ואגידתו ד"ה אחר, הובא במקו"ח שם. והטעם, שאף ששוכ"ע לפעמים אינו מכוון ולפעמים הש"צ מאריך בניגונים.

82) ראה בארוכה שו"ת באתרא דרב סי' כה'רנ. ושנ"ת.

83) ולהעיר שמצינו בלקו"ש חכ"ב ע' 282 (**ועוד**) האיחול בליל פסח: א כשר'ן און א פריילעכן פסח.

84) ואם אפשר, יקדים קידוש לבנה לפני תפלת ערבית. ואומר כל הנוסח עם הפסוקים וכו' – ראה בכ"ז בשו"ת באתרא דרב סי' א'רצט.

85) נתבאר בחוברת הבד"צ לשבועות תשע"ה.

86) ולכאורה עדיף כך, שהמנהג לצלות מפורש בשו"ע, משא"כ המנהג שלא לאכול הזרוע אח"כ. וראה בהע' הבאה. וילע"ע.

את הצליה בחג (וכן הנוהגין רק לבשל הזרוע ושכחו לבשל, וכן הנוהגין לבשל ואח"כ לצלות, יכולים גם לבשל בחג), אך עליו להזהר משני דברים: **א.** להכין רק הכמות הנדרשת לאותו לילה. **ב.** לוודא שהבשר [שמנהגנו להסירו כמעט כולו מעל עצמות הזרוע] ייאכל ביום המחרת [אף ש**בדרך כלל** מנהגנו שמדקדקין שלא לאכול הזרוע אח"כ – הרחקה שלא יהא כל דמיון לקרבן פסח[87]], שכן, כל ההיתר לעשות מלאכה ביום טוב (צליה/בישול) הוא **רק** אם אוכלים ממנו בחג. **זהירות נוספת**: באם הזרוע צלויה אין לאוכלה בליל הסדר, אלא רק ביום למחרת, שכן בלילה אסור לאכול בשר **צלי**. גם אם הזרוע רק בושלה בחג יש מחמירים שלא לאוכלה בלילה[88].

מנהגנו להסיר כמעט כל הבשר מעל עצמות ה"זרוע".

מרור: דעת אדמו"ר הזקן בשולחן ערוך שאסור לפרר את המרור (חריין) ביום טוב **אפילו בשינוי**, לפי שדרך לגוררו הרבה ביחד[89]. לכן, מי ששכח לפרר את המרור לפני החג, ישתמש בחסה (הבדוקה היטב מתולעים) או יחתוך את התמכא [חריי"ן] בסכין לחתיכות קטנות.

חסא: בבדיקת עלי חסא (סאלאט) מחרקים יתכנו בעיות של נטילת נשמה, מוקצה[90], סחיטה ועוד, ולכן צריך לבודקם ולנגבם מבעוד יום וגם לפי שאור היום יפה לבדיקה, ועוד שבליל הסדר ממהרים ולא ישתדל לבדוק כראוי.

חרוסת , מי מלח: מותר להכין את החרוסת ומי־המלח[91], בליל הסדר, **ללא צורך** בשינוי[92].

מצות: כדאי לבדוק את המצות מבעוד יום שלא יהיו בהן כפולות ונפוחות. באם שכח מותר להסיר הכפולות ונפוחות (גם בשבת), ואין בזה חשש בורר[93]. (ויניחם בצד ע"מ לשורפם לאחר יו"ט[94]).

שכח להפריש חלה מהמצות, אסור להפריש בשבת ויום טוב. במצות מחוץ לארץ אוכל והולך ומשייר כדי חלה לבסוף ומפריש לאחר יום טוב. אבל מצה מארץ ישראל לא יאכל עד שיפריש.

לכתחילה אין לצרף ללחם משנה מצה שנשרפה בחלקה באופן שאינה ראויה כלל לאכילה. אבל אם ראויה לאכילה ע"י הדחק, אף שעומד ליחתך, אפשר לצרפה. ובשעת הדחק, אפשר לצרפה בכל אופן[95].

בשעת הדחק כשאין לו מצות שלימות ללחם משנה יש להקל לסמוך על האומרים שמצה

87) וצ"ע בשיחת ליל ב' דחה"פ תשט"ו, ואם נרשמו הדברים בדיוק, שהרי כשנצלה ביו"ט אי"ז הידור לאוכלו, כ"א מדינא. ודוחק גדול לומר, שר"ל שלמעשה נקטינן – דלא כפסד"ד אדה"ז – שמותר לצלות גם ביו"ט, דאמרינן מתוך לצורך מצוה וגם לצורך מנהג (וע"ד אפיית מצה ביו"ט כשע"פ חב בשבת – שו"ע אדה"ז סתנ"ח ס"ד. או המנהג לעשות ג' מצות מעשרון א' – שם סי"א), והאריכו בזה בכ"מ. (וראה מש"כ בענייננו בפמ"ג סתמ"ד במ"ז סק"ב. אבל לידיעת אמרינן מתוך גם בבישול – ראה שו"ע אדה"ז סתצ"ה קו"א סק"ד. ודוחק לומר, שאי"ז רק הכשר מצוה, שהמצוה אינה בצלייתו כ"א בהנחתו על השולחן. ולכאו' י"ל בזה דכיון שאפשר בלא"ה (ע"י תבשילין אחרים, ואינה מצוה גמורה. ולהעיר משו"ע אדה"ז סתע"ג סכ"ו. ועוד ועיקר, שהרי אפשר לאוכלו), ל"ש מתוך, ובמכ"ש ממש"כ אדה"ז בשו"ע סתמ"ו ס"ה. ולהעיר מהשקו"ט בהדלקת נר יאצ"ט ביו"ט. ומצינו בזה בכ"מ דברים הנראים כסותרים בנוגע להוצאה הבערה ובישול לצורך מנהג. ואולי תלוי בחשיבות המנהג, או אם מחמת המנהג ה"ז צורך גמור להאדם. וראה שו"ת מהרש"ג יו"ד ח"א סצ"ב סק"ה. ואכ"מ). וכ"כ בבא"ח ש"א פ' צו ס"ל. והדברים מחודשים. ואדרבה, בערך השולחן טייב סתע"ו סק"א, אף שהאריך להוכיח שאין לאכול הזרוע גם ביום [כמנהגנו. וכדעת שו"ת בית יהודה ענייאש או"ח סנ"א. מנהגי אלגיר ס"ד סט"ו. חסדי דוד פארדו תוספתא ביצה פ"ב סק"י. וכ"מ בשו"ת כנסת יחזקאל סכ"ג. ועוד], כתב שאם עבר וצלה צריך לאוכלו ביום, דלא דחינן איסור משום מנהג. וכ"ה להדיא בשו"ת בית יהודה שם (ועיי"ש ששולל להדיא הסברא דמתוך לצורך מצוה נבדו"ד). ועוד. וראה כה"ח סתע"ג סקס"ג.

88) כ"ה בפמ"ג סתע"ג במ"ז סק"ד עפ"ד הט"ז. אבל בפר"ח סתע"ו שאין איסור לאכול זרוע מבושלת. וכ"מ בשו"ת מהרי"ו סי' קצג. וכן מוכרח בדעת מהרש"ל (בשו"ת ספ"ח – הובא בב"ח מג"א סק"ח וט"ז כאן סק"ד). וכ"מ בדעת הח"י סקי"ז. וראה בשו"ת אג"מ או"ח ח"א סי' קנו. ויל"ע בדעת אדה"ז שם סכ"א, עיי"ש.

89) ולא כפסק החיי אדם ועוד שהתירו לפרר ולגרר בשינוי.

90) ובשבת – גם בורר (משא"כ ביו"ט כיון שאינו בורר לימים הרבה).

91) בשל"ה מס' פסחים תורה אור במצה שמורה כרפס בחומץ או במי מלח עזין. והנה, מי מלח עזין – היינו שני שליש מלח. ולהעיר ממעשה רב להוסיף מלח לפני טיבול הכרפס.

92) כפי שכותב אדמו"ר הזקן. ולא כפסק החיי אדם ועוד שהצריכו עשיית שינוי בהכנת מי־מלח גם בחג.

93) ע"פ שו"ע אדה"ז סי' תק סי"ח.

94) מצה כפולה ונפוחה שנמנעים מלאוכלה משום חומרא אינה אסורה בטלטול בשבת ויום טוב. וגם כשאסורה מן הדין, אם חלק מהמצה מותר באכילה מותר לטלטל כולו. וכשהתחיל כבר לטלטל בהיתר, מותר להמשיך לטלטל בעודה בידו במקום הפסד.

95) ראה שע"ת סרע"ד סק"א. ארחות חיים ספינקא שם סק"א. משנ"ב שם סק"ב. שש"כ פנ"ה ס"ז.

שחסר בה רק חלק אחד ממ"ח חלקים עדיין נחשבת כשלימה. וכשגם זה אי אפשר, י"א שגם שלימה ופרוסה ביחד (מצה וחצי) היא בכלל לחם משנה. וכשאין לו אפילו מצה אחת שלימה, יקח לפחות שתי פרוסות. אבל לכתחילה צריך להקפיד על לחם משנה ממש – היינו שתי מצות שלימות לגמרי.

יש שכתב שאין לחרוך מצה שבורה ביו"ט לעשותה שלימה, משום תיקון מנא[96]. וכל שכן שאין לעשות כן בשבת. ובכלל, יש מפקפקים על הנהוג לצרפם ללחם משנה כשנחרכו.

לא נהגו להחמיר ולהדר להקנות המצה לאורחים או לבני ביתו[97].

להסיר מכשול: איסור גמור לחתוך בשבת וחג חתיכות מגליל נייר או גליל ניילון (או נייר־כסף) בכדי לעשות מהן מפות לשולחן, אף אם החתיכות גדולות יותר מהמידה המדוייקת של השולחן, משום איסור מתקן מנא.

מנהג בית הרב בקבלה מדור דור להתחיל סדר הראשון תיכף אחר תפלת ערבית ושלא להאריך בו כדי לאכול האפיקומן קודם חצות לילה. לא כן הסדר השני אשר עורכים אותו בשעה מאוחרת בלילה והאדמו"ר מאריך בביאור ההגדה ובעניני תורה והתעוררות לעבודה.

---

96) שאסור גם ביו"ט, וגם לצורך או"נ.

ועוד ילה"ע שהרי אפשר מעיו"ט. ולהעיר משו"ת תורת חסד סכ"ח סק"ח שלתקן אוכל מאיסורו אינו בגדר אוכל נפש. אבל ראה מש"כ ללמד זכות בשו"ת מגדנות אליהו ח"ג סי' קח, עיי"ש באורך. וראה משמרת המועדות סי' תקו ס"ג. ולהעיר שלפעמים מחמת דקות המצה נתפס האש במצה ואסור לכבותה ביו"ט (אא"כ באופן שהוא כיבוי לצורך או"נ ממש).

97) כן מוכח מסתימת ושתיקת כל הפוסקים בדבר הרגיל ושכיח טובא. ולא ראינו שיעשו כן גם אצל המדקדקים במצוות ולא חזינא לרבנן קשישאי דעבדי הכי. וכ"פ בא"א מבוטשאטש תנינא סתרנ"ח. יד המלך חומ"צ פ"ו ה"ז. אמרי בינה דיני פסח סוסי' כ"ד. ועוד. והכי מדוייק בשו"ע אדה"ז סתנ"ד ס"ט במוסגר, שרק אם אכל מצה של חבירו שלא מדעתו אינו יוצא, ומשמע, שאם הי' מדעתו יוצא גם ללא קנין. [ואולי בא לאפוקי מש"כ שם סי"ד (ע"פ הט"ז שם סק"ד. וכ"ה בריטב"א סוכה לה, א) במשאיל מצה לחבירו, דשאני התם שנעשה ממונו כיון שלהוצאה ניתנה, משא"כ באורח להמחמירים].

וכמה טעמים בדבר (במה של"ח שאין אורח זוכה במנתו ולפחות שצ"ל מעשה קנין): שבודאי גמר ומקנה ואנן סהדי ואומדנא דמוכח הוא, ועדיף מטבעת שאולה (וכש"כ באשתו וב"ב שחייב במזונותיהם); כשמשתמש בו לצרכו ומפסידו נעשה שלו; שבהיתר אכילה סגי; וא"צ שלו ממש מדלא כתיב מצתכם בהדיא. וראה לקו"ש חי"ט ע' 349 בחילוקי הדרגות ד"שלו" (אמנם ממש"כ אדה"ז הטעם להתיר מצה שאולה משמע שבאמת צ"ל שלו ממש); שניתן לו ע"מ לכלותו ולאכלו; שהלעיסה ה"ה כמעשה קנין (ודעת אחרת מקנה בלא כוונת קנין, וגם פיו כחצרו דמיא וקונה גם בלא כוונה לקנות, או בקנין יד כשמונח בידו); שמעיקר הדין קייל"ן שאורח זוכה במנתו (וראה לעיל לענין בדיקת חמץ שאכלו בבית המארח), ועכ"פ לגבי מצה סגי בהכי. וגם למ"ד שאינו קונה – היינו לפני שנותן לתוך פיו, או רק כשאינו רוצה לזכות בו, או רק כשרוצה לקדש בו אשה ולא כשמשתמש בו לעצמו. ועוד סברות כיו"ב.

וראה שערים מצוינים בהלכה לאאזמו"ר נדרים לד, ב ד"ה א"ל (ושם בפי' הנוסח "כל דכפין ייתי ויכול" ולא שיתן לו. ועיי"ש שמעולם לא שמענו חומרא זו ומנהג ישראל תורה היא. וראה גם בשערים מצויינים בהלכה קדושין נב, ב ההוא סרסיא ד"ה כתב בשלטי הגבורים). ושקו"ט מזה בכ"מ, וגם הביאו מעשה רב מכו"כ, ראה בהנסמן לקמן בארוכה – שו"ת מנח"י ח"ח סמ"ח סק"א. צי"א ח"ב ס"כ סק"ח. חי"ב סל"ז. חי"ג סט"ו. בצה"ח ח"ד סי' קעב. משנ"ה ח"ח סי' קצא. תשוה"נ ח"ב סר"מ. ח"ה סוסי' קמד. באר שרים ח"ג סנ"ה סק"ג. מנחת שלמה ח"א סנ"ח. בית אבי ח"א סס"ו. הליכות שלמה פסח פ"ט ס"ד. אשרי האיש או"ח ח"ג סי' ס סי"ז. מגילת ספר או"ח סי' ס. רץ כצבי פסח סי"ז. הל' בחג פסח פט"ז הע' 38. ועוד.

[וח"א כתב אלינו בישוב המנהג, ולחביבותא דמילתא מצו"ב: ידוע השקו"ט במה שאינו יוצא יד"ח במצה גזולה, דהא לעסה קניא. וכבר כתבו לדייק בשו"ע אדה"ז (שם) שהוא כסברת הגר"ח מבריסק הידועה, שיש ב' דינים, שינוי גרוע שאין הבעלים חייבים לקבל את הגזלה כמו שהיא ואין הגזלן יכול לומר הרי ש"ל, ושינוי גמור שהוא קנין גמור. אך לענ"ד קשה לדייק כן, שגם בלולב הגזול כתב אותו לשון ממש. כמו"כ פשוט שלעיסה בגדר שינוי גמור, ול"ד לנשבר הכלי שנחלקו בזה ראשונים. וי"ל, עפמש"כ בחי' הצ"צ תרומות פ"ח מ"ב, בנודע לכהן שהוא בן גרושה או בן חלוצה אחרי שלעס, ר"א אומר יבלע, דה"ט שכשהלעיסה בשוגג אא"פ שיתחייב על הבליעה, שהלעיסה חלק מהאכילה, ואחרי לעיסה כבר נפסלה מאכילה, ורק כאשר הלעיסה והבליעה הם בענין אחד – דהיינו במזיד – אפשר לחייבו. ועפ"ז י"ל כן בנדו"ד, שהלעיסה חלק ממעשה המצוה, וכשהמצה פסולה בשעה שהתחיל ללעוס משום שאינה שלו, לא יצא אף דקניא טרם בליעה. וכעי"ז תירצו החלקת יואב והגרצפ"פ, וכבר קדמם הצ"צ (בהקשר אחר). [ולהעיר, שהמפורסם כחידושו של הגר"ח (ובעצם מוכח כן מסוגיות הש"ס והראשונים, רק שהגר"ח הלבישו בגדרי ב' דינים) גם מוכח מהצ"צ שם, דאל"כ קשה על פירושו מירושלמי מעשרות פ"ג, דחיישינן שיקבע למעשרות כשהיא בתוך פיו, ועכצ"ל שמדובר טרם לעיסה, ואף שאינה בחזרה (שם קאי במכר שנתבטל, אבל ה"ה בגזילה) לפי שנמאסה, עדיין לא נקנתה עד שלעסה, דקונה בשינוי. ועפ"ז יומתק שאין חוששים להקנות מצות לאורחים, ובשו"ת בצה"ח שם תי' שכשמגיע לפי האורח בודאי קנה אף לפי הר"ן, וקשה דא"כ מאי שנא גנב? וי"ל שכשמכניס לפיו ברשות בעה"ב קנה אף להר"ן בקנין חצרו, ואיכא דעת אחרת מקנה וגם נפסל מחזרה ע"י שנמאס. וא"ת ה"ה בגנב שקונה בזה בקנין גזילה (ופלפלו אם לעיסה הוא קנין יד או קנין שינוי, ובמאירי ומהר"ם ס"ל דלעסה ל"ד, אלא מיד שבא לפיה קנתה בקנין יד, ואכ"מ), ולמה לא יצא י"ח (דומיא דידה וגיטה באין כא'), אלא שכבר באווארענט בסוף דברי שוע"ר שם, שהרי אף לאחר שקנה בקנין גזילה ואינו יכול לומר הש"ל, מ"מ ה"ז בידו של בעה"ב, דאי בעי גובה ממון ואי בעי מוציא את המצה שהיא בעין, ולכן אינה 'שלכם'. משא"כ לעיסה, קניא בשינוי גמור, ויצא מידי בעה"ב לגמרי, אך בזה אא"פ לומר גיטה וידה באין כאחד, שהרי התחיל מעשה האכילה במצה פסולה, כסברת הצ"צ, ורק לאחר שלעסה קנה בשינוי, ואינו דומה לאורח שדעת בעה"ב מקנה וקונה בשעת ההכנסה לפיו, וממילא אוכל מצה כשרה]].

בשיחת ליל ב' דחגה"פ תש"ד: "הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק האט געזאגט אז די נעכט, – הכוונה על ב' לילות הסדרים דחגה"פ – איידער מען טוט עפעס מעניני הסדר דארף מען א קוק טאן אין סידור"[98].

מטעם זה, וגם מצד קוצר היריעה, לא נפרטו כאן הלכות ליל הסדר בפרטיות המתאימה, ומקומם בסידור ובהגדה. ובמיוחד – חשוב לעיין בהגדה עם לקוטי טעמים ומנהגים של כ"ק אד"ש לדעת מה לעשות. בכל זאת, לתועלת הקוראים, נרשמו כאן נקודות אחדות:

רשימת השינויים במנהג חב"ד ביחס להנדפס בסידור אדמו"ר הזקן

את הכרפס טובלים במי מלח ולא בחומץ. בברכת "בורא פרי האדמה" מכוונים להוציא (נוסף ל"מרור") גם את ה"כורך". ב"מגיד" אין מגביהים הקערה ורק מגלים מקצת המצות[99]. אחרי "הא לחמא", נוהגים כמה שאין מסלקים הקערה "לצד אחר" אלא מזיזים אותה קימעא ומכסים המצות. באמירת "והיא שעמדה" מכסים תחילה המצות ואחר כך מגביהים הכוס. באמירת "מצה זו" ו"מרור זה" אין נוטלים הפרוסה והמרור ביד, אלא אוחזים את המצה השניה והשלישית ע"י המפה שעליהם ומניחים הידים על ה"מרור" וה"כורך". באמירת "לפיכך" אין אוחזים את הכוס עד סיום ברכת "אשר גאלנו", אלא אוחזים את הכוס עד שמסיימים "ונאמר לפניו הללוי־ה", מעמידים את הכוס על השולחן וחוזרים ומגביהים אותה לברכת "אשר גאלנו". אין מרככים החרוסת ביין, אלא נותנים אותו ביין שבכלי שתחת הגביע ובו טובל המרור. ב"מרור" מכוונים להוציא בברכה גם את ה"כורך". ואין טובלים המרור של כורך בחרוסת, אלא נותנין מעט חרוסת יבשה (מזה שנשאר על הקערה, אחרי נתינת החרוסת ביין שבכלי שתחת הגביע) על המרור ומנערים אותה אח"כ ממנה. ב"צפון" אוכלים שני כזיתים ולא רק כזית. בלילה השני אין מקפידים לאכול אפיקומן קודם חצות.

רשימת המצוות השייכות לליל הסדר:

מצוות עשה מן התורה: סיפור יציאת מצרים. אכילת מצה. ובזמן בית המקדש קיים (במהרה בימינו) גם: אכילת בשר קרבן הפסח (ונכללו בו שש עשרה מצוות פרטיות), אכילת בשר קרבן חגיגה, וגם אכילת מרור [שבזמן הזה – הוא רק מדברי סופרים].

מדברי סופרים: הבאת שני תבשילין (זרוע וביצה על הקערה), אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה. שתיית ארבע כוסות. שתיה ואכילה בהסיבה דרך חירות. אכילת מעט ירקות בטיבול כדי להתמיה את התינוקות. אמירת הלל. אכילת מרור (זכר למקדש. ובזמן הבית זו מצוה מהתורה. ובכדי לצאת דעת הלל, אוכלים את המרור עם מצה, באכילת כורך). טיבול בחרוסת זכר לדם, לטיט ולתפוח. אכילת אפיקומן (זכר לקרבן פסח הנאכל על השובע, או זכר למצה הנאכלת עם הפסח). [וזהו נוסף למצוות שבכל יו"ט – קידוש, לחם משנה וכדומה].

רשימת ה"שיעורים" לליל הסדר

הערה כללית: נכון להוסיף קצת על השיעורים, גם כדי לצאת מידי ספק, וגם מפני שהשיעור הוא

---

98) וראה גם שיחת ליל ב' דחגה"פ תשי"א.

וראה בריש ס' בחפזון פסח (בשם "קיצור של"ה מס' פסח", וכן צויין בכתי"ק כ"ק אד"ש (עם סימן שאלה), מה שרשם לעצמו ע"מ להעתיק להגש"פ): מי שהוא יר"ש ורוצה לעשות הסדר כהלכתו כאשר כתבנו יכתוב בס' ההגדה שלו בכל מקום ומקום הגהה כיצד לעשות ובזה לא יבוא לידי שכחה.

וכן מעשה רב לקרוא בלחש מתוך ההגדה ההוראות. ולפני ורחץ קורא "ורחץ ו"כרפס", ולפני רחצה" – עד אחרי "כורך".

99) טעם השינוי – ראה בארוכה בשיחת ליל ב' דחה"פ תשכ"ד. ושם, שענינם של נשיאי חב"ד – הפצת המעיינות חוצה, ומצד הענין דהפצת המעיינות חוצה, אחרי הבעש"ט ואדה"ז וכו', אין מקום להגבי' את הקערה למעלה, ואילו השולחן והרצפה שעליו עומד השולחן ישארו במקומם למטה, כיון שצריכים לבוא ל"חוצה" כפי שהוא במעמד ומצב ד"חוצה", ולא להמתין עד שיתעלה כו', ובהיותו במצבו צריך להפיץ בו את ה"מעיינות". ואדרבה, הפעולה של גילוי מקצת הפת "שעונין עליו דברים הרבה", שהיו צריכים לעשותה לקראת אמירת ההגדה והסיפור ביציאת מצרים, מקדימים ועושים אותה כאשר אוחזים עדיין במעמד ומצב ד"אכלו אבהתנא בארעא דמצרים"; כאשר נמצאים עדיין בגלות וב"חוצה" – "עונין כבר דברים הרבה", שמגלים את הפנימיות והבלי גבול דתורה שאי אפשר לתאר אותו בתואר אחר מלבד "הרבה".

לבליעה בפועל, ורגיל שהיין עלול להשפך מעט מן הכוס טרם השתי'[100]. כמו כן יש לקחת בחשבון הישארות פירורי מצה בין השיניים.

שיעור הכוס, לכל אחת מארבע הכוסות, רביעית. ושותה הכוס כולו ובבת אחת. (ואם קשה, די בשתיית רובו. אבל בכוס האחרון צריך לשתות רביעית שלם. ובדיעבד אפילו הפסיק כמה פעמים באמצע יצא, והוא שלא ישהה מתחלת שתיה ראשונה עד סוף שתיה אחרונה יותר מכדי שתיית רביעית[101]. ובשני כוסות האחרונים לא יחזור וישתה אלא אם כן שהה מתחלת השתייה עד סופה יותר מכדי אכילת פרס).

פחות מכזית ל"כרפס" [ובבצלים קטנים מאד – אין לאכול בצלים שלמים אף בפחות מכזית]. שני כזיתים ל"מוציא מצה" (רק למי שיש לפניו קערת מצות. ולשאר המסובים שאין אוכלים כזית מהשלימה ופרוסה שבקערה[102], וכן בדיעבד, ולזקן וחולה[103], "כזית" אחד). כזית "מרור" [שני המינים, חסא ותמכא מצטרפים לכזית]. כזית מצה וכזית מרור ל"כורך". שני כזיתים לאפיקומן (אחד זכר לקרבן פסח ואחד זכר למצה, כנ"ל. ואם קשה עליו, שאז אוכל רק כזית אחד, עליו להתנות שהוא זכר על־פי הדעה שהלכה כמותה).

שיעור כזית: שיעורי תורה הם בדרך כלל בנפח ולא במשקל [לדוגמא: נפח של כזית למשל שוקל פחות במצה מבמים]. בכזית מצה שהוא מן התורה יש להחמיר שהוא מדת הנפח (VOLUME) של כחצי ביצה בינונית. במרור שהוא מדברי סופרים, וכן בכורך ואפיקומן יש לסמוך על האומרים שכל כזית הוא פחות מעט משליש ביצה. [האוכלים שני כזיתים למצה, כנ"ל, יכולים לשער כל כזית בשיעור הקטן[104]. אלא, שמכל מקום צריך לאכול במשך הסעודה (ואפשר גם באפיקומן)

---

100) מותר לטעום מעט לפני שיסב, כדי שלא ישפך, ואז לשתות השאר בהסיבה, ראה בשו"ת באתרא דרב סי' יג'תתנז. וש"נ. וראה להלן בדיני הסיבה, שעיקר ההסיבה משעת הבליעה, אף שדרך בני חורין להסב כבר משעת הלעיסה, ובנדו"ד, במשקין – משעת ההכנסה לפיו.

101) ואם שהה כדי שתיית רביעית חוזר ושותה בלא ברכה. וצ"ל דמיירי רק בדעתו לחזור ולשתות בין כוס ראשון לשני (שלכן שותה "בלא ברכה". וסמך אדה"ז בסתע"ב ס"כ אמ"ש לעיל סט"ו. וראה מחה"ש שם סקי"א. משנ"ב שם בשעה"צ סקמ"ט), אבל כשאין דעתו לחזור ולשתות דינו כב' כוסות האחרונים (כדלקמן בפנים).

והנה, אף להכרעת אדה"ז בסדר ברה"נ פ"ח ה"ו שהעיקר כדעה שהשיעור בכא"פ, מ"מ נדו"ד שאני, דהתם טעמא מאי ד"אין סברא כ"כ לשער שתיית רביעית שבמהרה בכדי שתיית רביעית בשתי' בינונית" (כמ"ש בשו"ת שארית יהודה סט"ו בשם אדה"ז. וכסברא זו מצינו בכ"מ. ואכ"מ), משא"כ בד' כוסות שמעיקר הדין א"צ לשתות רביעית, שבדיעבד שיעורו ברוב רביעית, ודאי אפ"ל ששיעורו בכא"פ.

102) ולדינא, שיעור פרוסת המוציא בכלל (במשך כל השנה) א"צ להיות בכזית, ודי שתהא כחצי זית שלא יהא נראה כצר עין (שו"ע אדה"ז סי' קסז ס"ד).

ובראשונים שכתבו ליתן גם להמסובים שני כזיתים (נוסף לזה שי"ל דאינהו קאי לדעה קמייתא שבשו"ע אדה"ז שם שצ"ל לא פחות מכזית לכאו"א מהמסובין גם בכל השנה, או דס"ל שצריך כזית משום לחם משנה, עוד זאת) לפי שמצות שלהן עבות, וכולם היו אוכלים מהפרוסה ושלימה שבקערה.

ולהעיר מל' אדה"ז (סתע"ה ס"ה) "שבשביל ברכת המוציא בלבד א"צ לבצוע כזית מעיקר הדין". ומשמע שלהידור צריך כזית גם בשביל ברכת המוציא. ולכאורה היינו מחמת דעה קמייתא שם בסי' קסז (שלא מסתבר שנתכוון למה שבשבת – ומסתמא גם ביו"ט – מצוה לפסוע פרוסה גדולה).

103) מי שקשה לו לאכול מצה יבישה – יאכל מצה מפוררת אף שהיא כקמח ובלבד שיאכל כזית. ואם קשה לו לבלוע ילגום מעט מים בפיו להקל על הבליעה. ובלית ברירה – ישרה במים (שאינם חמים) לזמן מועט מיד לפני האכילה ויוציאנה מיד. אבל לא יטביל במי פירות. וכל זה בשביל מצת מצוה בליל הסדר, אבל לאכילת מצה שבשאר ימי החג (לבד מאחרון של פסח שאוכלים שרויה), יטביל במי פירות ולא במים. וראה שו"ת באתרא דרב סי' יג'תיז. שם יג'תכה.

104) כפשוט. וכך ההוראה הרווחת. וכן הורו רבני אנ"ש דפקיע שמייהו.

ועוד אעירה, ואעידה לי עדים נאמנים, אלו נאמנין בגודלן להעיד מה שראו בקוטנן, עיני דשפיר חזי, את כל ונוכחת, בראיית פני הקודש, שעיניהם ראו ולא זר, כמות המצה שבמקום קדוש תיאכל, אפס קצהו תראה, מעט מזעיר, ולאידך גיסא, משאורותם אלו הן שיירי מצוה, הנותרת ממנה משולחן גבוה, היתה בתוספת מרובה על העיקר, באופן שנראה שקרוב לודאי שלא הי' בשיעור ב' הכזיתים שיעור חצי ביצה לכל כזית (גם למקילים במדידת השיעור).

ולא נצרכה אלא להדגשה, שכ"ה גם למש"כ בפס"ד להצ"צ או"ח סתע"ה (לו, ב ואילך) שהאכילה היא בדרך תנאי (שאם הדין כהטור יוצא אכילת מצה מהשלימה ואם כהרי"ף והרא"ש יוצא מהפרוסה), ואף גם זאת שכ"ה גם את"ל שגוף האכילה מהפרוסה ג"ז מדאורייתא לכתחילה (ראה שם לו, ג במוסגר: בשגם שי"ל וכו'). ובהקדם, דאנן קיי"ל לעיקר כהדעה שהוא פחות מעט משליש ביצה (כאשר האריך בזה שיעורי תורה להגרא"ח ע"ה נאה), והדעה שכזית הוא בשיעור חצי ביצה הביאה בשו"ע או"ח סתפ"ו רק בשם י"א, וכל עיקר החומרא לחוש לדעה זו היינו רק מחמת מצות מצה דאורייתא, וכולי האי לא בעינן להחמיר בשיעור כזית, שכל שבלא"ה היא בדרך תנאי (שאם הדין כהטור יוצא אכילת מצה מהשלימה ואם כהרי"ף והרא"ש יוצא מהפרוסה), ואף גם זאת שכ"ה גם את"ל שגוף האכילה מהפרוסה ג"ז מדאורייתא לכתחילה (ראה שם לו, ג במוסגר: בשגם שי"ל וכו'). ובהקדם, דאנן קיי"ל לעיקר כהדעה שהוא פחות מעט משליש ביצה (כאשר האריך בזה שיעורי תורה להגרא"ח ע"ה נאה), והדעה שכזית הוא בשיעור חצי ביצה הביאה בשו"ע או"ח סתפ"ו רק בשם י"א, וכל עיקר החומרא לחוש לדעה זו היינו רק מחמת מצות מצה דאורייתא, וכולי האי לא בעינן להחמיר בשיעור כזית, שכל שבלא"ה יצא אין לנו לחוש לכך. וכבר נתקשו בכ"מ במה שהמחבר בשו"ע לא הביא לדעה זו בשום מקום רק גבי אכילת מצה, וג"ז רק בדעת י"א. וידוע מש"כ בשבח פסח (לבעל זרע אמת) דיני מצה ס"ח (ודבריו הועתקו גם בשו"ת ויאמר יצחק או"ח ס"ח. ועוד. ולהעיר שבהגש"פ עם לקו"ט (וכן בכ"מ) הרבה רבינו לציין לספר דנן): אפשר דהיינו טעמא דכתב מרן דין זה בסי' תפ"ו בשם יש אומרים לפי שלבו ראה שאינו מוסכם מרוב הפוסקים

כנ"ל ולא כתב דעת זה אלא להודיע דטוב לחוש גם לדעת זה לחומרא בעלמא לכתחילה. וכ"כ בכסא אליהו (להר"א ישראל – שלוניקי, תקע"א) או"ח סתפ"ו. וכן בשו"ת יד אליהו (לובלין) סכ"ו ד"ה היוצא לנו. ובכ"מ. וראה אצלנו בלוח יומי לשבועות שהארכנו בדעת אדה"ז בשיעור כזית בכדא"פ, ועפ"ז, בשיעור כזית. ואכ"מ. ובנדו"ז, להחמיר כל האי בב' הכזיתים גם יחד (אף שכ"ה גם במהרי"ל סדר ההגדה סל"א, וה"ט דס"ל לעיקר שהשיעור כחצי ביצה – שכ"כ (שם סל"ג) גם בנוגע לאכילת מרור שהיא מדרבנן (וראה בהערת המהדיר לשם מכת"י) – אלא שבסמוך לה כתב בנוגע למי ש"אין פיו מחזיק לאכול שתי כזית בב"א", שכ"ה המציאות בד"כ בימינו), חומרא יתירה היא, ומביאה לידי קולא, שבאופן כזה ה"ז אכילה גסה, וקרוב הדבר לומר שאינה דרך אכילה, ובודאי אינה דרך חירות, כדרך המלכים והשרים, ויצא שכרו בהפסדו. (וגם גורם בעקיפין שיאכלו אפיקומן כאכילה גסה). [ולדעת כמה ראשונים מה שאין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת – היינו רק בביצה ממש שהיא רכה (וכן בשאר מאכלים רכים), משא"כ במאכל הקשה לבלוע כחלב בשר ודם קרוש, וכש"כ במצות שלנו. וגם כתבו שבאמת קייל"ן שאינו מחזיק יותר מב' זיתים (והיינו בשיעור הקטן), ושיעור כביצה היינו רק כשאוכל שלא בדרך אכילה, ואכילה גסה מיקרי ומזיק לו. ובכ"מ משמע שבית הבליעה (כאן) קאי (גם) על חלל הפה עצמו (ולא רק על תחילת הושט)]. ועוד, שכמעט ול"ש לאכול תוך כדי אכילת פרס, אם נאמר שב' הכזיתים צ"ל בשיעור אחד דכדא"פ (ראה פמ"ג סתע"ה במ"ז סק"ב. ולמנהג הנפוץ שאוכלים מעט מעט מב' המצות, ולא הקפידו להכניס כל השיעור אחד, כש"כ שיש לדייק שיהא בשיעור כדא"פ, בכדי לקיים המצוה בכזית שלם מא' מהן כדא"פ). ובודאי יוקשה הדבר להכניס שיעור ב' כזיתים בב"א לפיו.

[ואף שבלא"ה צריך לאכול כביצה מחמת ברכת ענט"י (כדלקמן בפנים), שהוא יותר מב' כזיתים דחצי ביצה (שהרי כזית הוא פחות מעט מחצי ביצה (ראה מג"א רסי' תפו. אבל הושמט בשו"ע אדה"ז שם. והארכנו בזה בלוח לחגה"ש)) – הרי לענין זה סגי שיאכל כל כזית בפ"ע בכדא"פ, וא"צ להכניס לפה ב' כזיתים בב"א, ולא לבלוע כל הכזית בב"א. ובתשובת הרה"ק מהרי"ן מניעזין (בשוה"ג לשו"ת הצמח צדק מהדו"ח או"ח סי' קי, ונעתק גם בתורת מנחם לסדר נט"י סי"ח) משמע שלגבי שיעור כביצה לנט"י אפשר גם לאכול כג' כזיתים קטנים (כשליש ביצה), כאו"א בפ"ע בשיעור כדא"פ. ומה"ט, בקל יותר לעשות כן באכילת אפיקומן, כשא"צ לאכול ב' הכזיתים בב"א, וגם לפי שאוכל מחלק הגדול של המצה האמצעית (משא"כ במצות מצה שהיא מחלק הקטן). ולהעיר שבראב"ה פסחים סתקכ"ה (במהדורת דבליצקי – בסכ"ה) כתב שאוכל שני כזיתים שהם בשיעור כביצה, וממילא צריך גם נטילה, עיי"ש. אמנם, איהו אזיל להסברא שב' הכזיתים הם עבור המוציא ועל אכילת מצה, ולא משום ספק אם הברכה על השלימה או על הפרוסה, ומוכח מדברי שמה"ט עשו כך גם בזמן הש"ס, אף שלא הי' אצלם ספק (ראה גם בהערת המהדיר לשם), ושפיר יש לאכול בשיעור כביצה. וכש"כ למשמעות דבריו שם שס"ל רק לשיעור חצי ביצה, ולא משום ספק בשיעור כזית קאתי עלה (אבל להעיר מראבי"ה ברכות סוסי' קז שאין אנו בקיאין בשיעור כזית), משא"כ לדידן. ואף הוא הוסיף בה דברים וכתב "ואם אינו יכול להכניס ביחד לתוך פיו שני זיתים", כפי שהיא המציאות בד"כ, כנ"ל].

ואל תתמה על החפץ לומר, דסו"ס כיון שהוא בדרך תנאי, נמצא שלא יצא מצוה דאורייתא לשיטה זו שכזית הוא בשיעור חצי ביצה שחושששים לה לכתחילה – שפשוט שג"ז בכלל התנאי, שלמ"ד שכזית הוא בשיעור חצי ביצה יוצא יד"ח בשלימה ופרוסה גם יחד. ופשוט דלא כו"ע בקיאי להתנות, וכוונת הפס"ד כאן שהוא כאילו התנה, ולפי שרצונו לעשות באופן היותר מועיל. ומכיון שכן, בודאי אין רצונו שמשו"ז לא יקיים המצוה למ"ד שהוא בחצי ביצה. ושו"ר עד"ז בשו"ת פרי אליעזר פולק ח"ב סל"ו. וגם שעיקר הכוונה שם בפס"ד שאינו בדרך ברירה, דתנאי ל"ד לברירה, ולא נתכוון לומר שאינו יכול לצאת בשניהם גם יחד.

ועוד וג"ז עיקר, שכבר העירו איקרא דמילתא בעיקר דברי הפס"ד כאן, שככל הנראה אינו להצ"צ (ושו"ר כן גם בהלכות ליל הסדר (אשכנזי) סתע"ה ס"ה הע' 174. שם ס"ז הע' 1 אות ה). וידוע ומפורסם שבתוך הפס"ד נתערבו כמה כת"י שאינם להצ"צ. וכו"כ הוכחות לדבר, הן בסגנון הרצאת הדברים כאן שלא זו דרכו כלל, והן מה שמכנה לאדה"ז בשם "הרב" (שלא כדרכו), וגם כמה ט"ס שם, וכן סותר לדברי אדה"ז ושאר הפוסקים בכמה פרטים (ראה גם שם). ואכן בהגש"פ עם לקו"ט לא הובא כלל מדברי הפס"ד כאן, שלא כרגיל (אם כי שם ד"ה צפון הביא בהגש"פ תנאי אחר כעי"ז). וגם עיקר התנאי לא נזכר מזה בפוסקים כלל.

וכן אינו מובן מצ"ע הסברא שיכוון שאינו רוצה לצאת בכזית ראשון, וה"ז בגדר לאחר שמילא כרסו ממנה חוזר ויוצא יד"ח (וכמו שאמרו לענין ברכה, ולענין "בעבור זה". וכ"ה בפמ"ג סתע"ה במ"ז סק"ב בכוונת הב"ח). ועוד קשה, שאם נאמר שמכוון לצאת רק בא' מהם, נמצא שמצה דרשות מבטלת מצת מצוה (וכמו שהקשו כו"כ אחרונים. וכבר כתבו שבאמת יוצא יד"ח בשניהם, ולכן שניהם בגדר מצת חובה. אמנם, יש שתי' דמין במינו שאני ואינו מבטל. ויש שחילקו שרק חוזק המרירות מבטל טעם מצה (ראה תוס' זבחים עח, א ד"ה אלא. מנחות כג, ב ד"ה אלא). וכן לאידך שטעם מצה מבטל חוזק המרירות (הגהות מהר"ב רנשבורג מנחות שם). ואכ"מ. ודברי אדה"ז ברור מללו, שעיקר הענין לא לגבי גוף קיום המצוה, שבודאי יוצא יד"ח באיזה מהן שתהי', אלא שהברכה חלה רק על אחת מהן, ואמטו להכי צריך לאכול כזית מכאו"א, לפי שתיקנו שיקיים המצוה באותה שמברך עלי'. וגם בעיקר הקושיא אינו מובן, שמשמע שבפס"ד חשש שכשמכוון לצאת באחד מהן ה"ז הריסה לגבי השני', ומשו"ה נזקק לתנאי, והרי מצות אכילת מצה אצ"כ, וממילא שגם במכוון שלא לצאת יצא (ראה ביאור מרדכי למרדכי פסחים פ"י ס"ק קכא. מלא הרועים ערך מצ"כ אות יו"ד), ונדו"ד ל"ד כלל להיפך כוונה. ועוד תיקשי, שלפ"ז מה יועיל תנאי, אם גם כוונה שלא לצאת אינה מועילה. (ראה בכל הנ"ל גם בהלכות ליל הסדר שם. אלא שדרך באו"א קצת. והבוחר יבחר). וגם אם נפרש בדעת אדה"ז שתיקנו חכמים להפקיע מצות מצה בא' מהן, ושאינו יוצא יד"ח רק בהשני', מ"מ בדיעבד שאכל רק כזית משניהם ודאי יצא, שלא תיקנו להפקיע באופן כזה שעי"ז לא יקיים המצוה כלל. (ראה שם ס"ח הע' 1 אות א). וכ"ה אף להסברא שגם במצות דרבנן לכתחילה צ"ל כזית בשיעור הגדול מחמת הברכה (ראה משנ"ב סתפ"ו סק"א. וראה אצלנו התמים ניסן תשס"א הע' 27. מקורות ועיונים להל' יומית אות רנד. בירור הלכה בענין אכילת מצה אחר חצות הע' 29). ולנדוננו, כיון שבדיעבד יצא בכגון דא, ש"ד ליקח ב' כזיתים בשיעור הקטן.

וכן צ"ע בעיקר הקושיא, שבאוכל תחילה כזית מהשלימה ורוצה לצאת בה ה"ז הריסה להדעה – שכן עיקר – שצ"ל מהפרוסה, שהרי גדולה מזו מצאנו שבכזית מצה הנאכלת באפיקומן יוצא גם שיטת רש"י והרשב"ם שהוא לשם מצות מצה, והרי כשאכל כבר כזית לפנ"ז בעת הברכה ה"ז הריסה לדידהו. (אבל ראה הלכות ליל הסדר סתע"ז ס"ג הע' 1 אות יב, שפי' בדרך אחרת שבאמת חוששים לדעתם רק בזה שהאפיקומן זכר למצה שעם הפסח, ולא חשו למה שאמרו שיוצא יד"ח מצות מצה בזה. אלא שהו"ע נתקשה אכן בטעמא דמילתא). ועכצ"ל, שאינו סותר, ועל כל אכיל‌תו יכול לחול שם אכילת מצוה, וכפי שהאריכו באחרונים שגם באוכל יותר מכזית ה"ז בגדר אכילת מצה (ובדוחק י"ל שחשש כאן להסברא שאחרי שקיים המצוה אינו ניכול לקיימה בהידור יותר).

וכן גוף הסברא שם בפס"ד, שמדאורייתא צ"ל מהפרוסה לכתחילה (שכתבה במוסגר בדרך "בשגם שי"ל") – מחודשת ולא מצינו לה בית אב, וגם סותר למש"כ לפנ"ז (לו, א) "תקנת חז"ל שדרשו מה דרכו של עני בפרוסה". (ולהעיר גם מל' אדה"ז סתע"ג סל"ו וסתע"ה ס"ג "דרשו חכמים". וראה גם ערוה"ש סתע"ה ס"ה). ועוד שכיון שכל עיקר הדרשה דמה דרכו של עני בפרוסה היא רק בכדי לגרוע או להוסיף על לח"מ (כמ"ש הראשונים, וכל' אדה"ז שם: לא דרשו אלא לגרוע וכו' אלא להוסיף), ואנן קיי"ל שכל עיקר החיוב דלח"מ מדרבנן (וראה

כשיעור כביצה, וכל כזית ממנו בכדי אכילת פרס, והכזיתים תכופים זה לזה, מחמת ברכת על נטילת ידים (וכן גם בכל השנה כשנוטל ידיו לסעודה בברכה)[105]. מצות עבודת־יד אינן אחידות. [וגם במצות מכונה יתכנו חילוקים הן בשטח והן במשקל אע"פ שאינו נראה לעין]. כן להעיר שבמצה גופא יש הבדל בעובי בין מרכז המצה לשאר המצה. ולכן, לא ניתן לשער "שיעור מוזר" לפי גודל המצה. במצות עבודת יד שבהכשר הבד"צ – **בהשערה ממוצעת**, כזית הגדול הוא לערך רבע מצה, והקטן הוא לערך שישית מצה. במצות גדולות או עבות יותר מהממוצע – השיעור פחות. ובמצות קטנות או דקות יותר מהממוצע – השיעור הוא יותר[106].

אכילת שיעור "כזית" צריכה להיות במשך[107] שיעור "כדי אכילת פרס"[108]. בשיעור אכילת פרס

שו"ע אדה"ז סרנ"ד ס"ח. סער"ד ס"א וב'. קו"א סרע"א סק"ב) עכצ"ל שגם חובת הפרוסה מדרבנן. [והעירני ח"א שיל"פ שדרשת חז"ל אינה אסמכתא, ומש"כ לפנ"ז שהיא תקנת חז"ל – היינו רק להרא"ש, שהיא שיטה שלישית. ויש לזה סברא אלימתא, שאם קיי"ל שהוא רק אסמכתא, לכן עדיין מברך המוציא על השלימה ככל לחם משנה, משא"כ להרי"ף וסייעתו שהיא דרשה גמורה ולא אסמכתא, עדיף לברך המוציא על המצוה. אבל באמת לא נחית שם כלל לחלק בין הרא"ש וסייעתו והרי"ף אם הוא מה"ת או מדרבנן. ועוד יוקשה שאם נאמר שלהרי"ף הפרוסה מה"ת מוכרח לכאורה כשיטת הט"ז שגם לח"מ מה"ת. אבל י"ל שאין הכוונה שהוא דין בלח"מ, אלא שזה גובר על חיוב לח"מ. וכ"מ קצת בראש"ש]. ובכלל, קיי"ן שבדאורייתא ליכא לאפלוגי בין לכתחילה ודיעבד. (אלא שבכ"מ מפורש הפכו. ואכ"מ). וכן תמוה בעיקר הענין (אם נפשך לומר שהיא מה"ת) במה שאינו מחוייב לחזור ולאכול מפרוסה, עכ"פ מדרבנן. ועכצ"ל שהיא רק להידור וכדומה (ראה עורוה"ש שם). ועוד זאת, הרי כל שאפשר לתקן ה"ז בגדר לכתחילה, ולא שמענו מעולם להצריך לאכול אח"כ מהפרוסה (אא"כ נפרש כסברא הנזכרת שאין מקום להידור אחרי שקיים המצוה). ואת"ל שהיא מדאורייתא, מה יענו הראשונים דס"ל שברכת על אכילת מצה על השלימה. ואם נפשך לומר שבזה גופא נחלקו, איך נפרנס מש"כ בכמה ראשונים בשם רה"ג להדיא שכל עיקר דין אכילת הפרוסה היא מדרבנן, ולא איתמר רק לרשות ולא לחובה (ראה רשב"א ברכות לט, ב. ר"ן פסחים קטז, א. מאירי שם. מהר"ם חלאווה שם קטו, ב. ריטב"א קדושין יח, ב. מ"מ הל' חומ"צ פ"ח ה"ו. ועוד. וברמב"ן ברכות שם ובמאירי פסחים שם שמנהג בעלמא הוא. וכבר האריכו לבאר החילוק בין שלילת מצה עשירה שהוא ממשמעות הפסוק שצ"ל לחם עוני שהיא מדאורייתא, להילפותא ממסורת ד"לחם עני", כדרכו של עני), ואף שזו שיטה אחרת – נמצא בידינו סברות הפוכות מן הקצה אל הקצה. ובהכרח שאף אם נאמר שהיא לעיכובא, ודאי אינו אלא מדרבנן. (ושו"ר שכה"ק בחי' הר צבי ברכות לט, ב, על מש"כ בפס"ד שם). ועוד, שאם אכן כ"ה, מדוע לא ראינו שיהדרו ליתן להמסובים ממצות שהם פרוסות בדוקא. ועוד תיקשי שלפ"ז מי שיש בידו רק ב' מצות שלימות מחוייב לפרוס המצה לקיים המצוה בפרוסה, אף שלא יהא בידו לח"מ (לדידן שצריך ב' שלימות ללח"מ בפסחו), וזו לא שמענו. ובפמ"ג סתע"ד במ"ז סק"ה כתב איפכא. וראה גם שו"ע אדה"ז סתפ"ב ס"ד. (אבל ראה פת"ש שם הובא בארחות חיים ספינקא שם). אלא שגם לפ"ז, מברך עא"מ על הפרוסה, ורק מפסיד זה שאינו אומר הגדה על הפרוסה.

איברא, אחרי ככלות הכל, ראיתי בארכיון ספריית אגו"ח צילום שריד מהכת"ר, ורובו חסר, והעיד בפנינו הרשדב"ל שליט"א שככל הנראה הוא גוכת"ק אדמו"ר הצ"צ בעצמו. ואף הוסיף בה דברים, שכל הכרך רובו כגולו מכתי"ק, אלא שנמצא עדיין בשבי' במוסקבא, ולכן התצלום אינו בהיר די הצורך. ומח"א מומחה לד"ז שמעתי, שלפי הכתיבה נראה שהוא משנותיו המוקדמות של הצ"צ, בחיי אדה"ז, ושצורת הכתיבה אופיינית לשנים אלו. ועוד אמר שיתכן מאד שהצ"צ העתיק לעצמו מכת"י אחר (ויתכן שהוא מהמהרי"ל), ושבזה מובן מה שאין שום מחיקות כלל בכתי"ק. ומ"מ, משנה ראשונה לא זזה ממקומה, שדברינו בלא"ה עולים בקנה אחד עם דברי הצ"צ.

105) וראיתי למי שכתב שמחמת המצוה, מצותה אחשבה, וחייב בנט"י גם בפחות מכביצה. אבל בשו"ע אדה"ז סתפ"ב ס"ג מפורש שנוטל ללא ברכה בכגון דא.

106) ובמק"א הארכנו בכ"ז. ואכ"מ.

107) ולא נהגו להחמיר לכתחילה לבלוע הכזית בבת אחת (ראה א"ר סתע"ה סק"ב וסק"ז. ובכ"מ). ואף שכ"ה גם **בכל** אכילות שבתורה (ראה שו"ע אדה"ז סתע"ה סי"ד – לענין מרור. שם סכ"א – לענין ב' הכזיתים שבכורך. ואפי' בפרוסת המוציא בכל השנה – שם סי' קסז ס"ד), ולא רק במצה – למעשה אין המנהג כן בכל הנ"ל (זולת לענין ד' כוסות – ראה הגש"פ עם לקו"ט ד"ה בפסח שותה). ובסידור אדה"ז בהגש"פ לא הובא כלל. (וגם לענין המוציא, כתב אדה"ז שם שהמנהג שא"צ אפי' לחלק שיעור כזית, והשמיט סו"ד המג"א שם סק"ז להחמיר לכתחילה). ובימינו יתכן דלאו דרך אכילה היא. וראה גם חי' חת"ס חולין קג, ב – עד"ז. ובכל אופן, הרי אינו מעכב כלל, וכל שלא הורגלו באכילה כזו אין מקום להחמיר.

108) ובפשטות, היינו זמן הבליעה ולא העיסה.

(והוא ככל דיני אכילה שבתורה שהמצוה בבליעה. וכדמוכח גם מזה שלכתחילה צריך לבלוע בב"א, ובדיעבד בתוך כדא"פ, ועכצ"ל שהכל קאי על הבליעה לחוד. וגם ל"ש לבלוע בב"א אא"כ שוהה הרבה בלעיסה. וכן מורים פשטות דברי המג"א סתע"ה סק"ד ואדה"ז שם ס"ו ומשנ"ב סק"ט, עייש"ה. והכי קיי"ן בנבלת עוף טהור שמטמאה באכילה ולא במגע, ושיעורו בכזית בכדא"פ כל אכילה שבתורה, והטומאה רק בבית הבליעה. והיינו שהלעיסה אינה רק הכשר מצוה (או איסור). ולהעיר מהקדמת הרלב"ג עה"ת במקום השמיני בטעם שיעור כזית: שהוא יקרא אוכל בעת בולעו אותו ולפי שאין בית הבליעה מחזיק יחד יותר מכזית הנה יוגבל זה החלק אשר יקרא נאכל בכזית כי לא יורגל לבלוע מהמזון יחד בבית הבליעה פחות מכזית.

ומה שמצינו לפעמים שהלעיסה כתחילת האכילה לענין הפסק (בין ברכה לאכילה, הן בברכה"נ והן בנוגע לאכילת ב' כזיתים במצה) – הכל רק מדיני הפסק, ולא שהיא בכלל המצוה (או האיסור). וגם בנוגע שיעור הכזית שמחשבים כפי שהיא לפני הלעיסה (וצ"ע לרלב"ג הנ"ל), ולא אחרי שנתמעך ונתמעט בלעיסה (שכ"ה בכל השיעורים שמשערים כמות שהיא אף שאח"כ ירד משיעורו בעת הלעיסה), וכמו בדיני ברי', וכן בהיתרא דדם שלא פירש אף שפירש בעת הלעיסה, אבל האכילה בתורה היינו משעת הבליעה. וכן גם הפרס נחשב משעת לעיסת הפרס (כ"מ בפיה"מ נגעים פי"ג מ"ט. ולהעיר מרבינו מנוח שביתת עשור פ"ב ה"ד. ר"י קורקוס תרומות פ"י ה"ג), אבל ה"ש שבאכילת הפרס פשוט שמשערים משך כל זמן האכילה, אבל בדין כזית שהוא בהלמ"מ מדין אכילה שבתורה, רק הבליעה בכלל אכילה.

ויש שהעירו מפי' הרע"ב כריתות פ"ג מ"ג. ואינו, ששם ר"ל שהפסיק בין בליעה לבליעה בלעיסה, אבל השיעור הוא בבליעה. ונקט היכי תמצא ששוהה באכילתו שתהא בכדא"פ ויותר, לפי ששהה בלעיסתו, ותו לא. ובא לשלול מדעת ר"מ שהוא כאוכל קליות, שאפילו נמשכה אכילתו כל היום מצטרף, והיינו דוקא במארץ בלעיסה ובליעה הואיל ולא פסק מלאכול (ראה פיה"מ שם). ובלא"ה, אין לדמות דיני

איסורים למצוות, שבאיסורים לכו"ע הנאת גרון בעינן, אבל במצה בבלע מצא יצא, וראה לקמן מזה. (ועוד להעיר מהשיטה שבאכילת מצה שאני מאכילת איסור שהאכילה עצמה אינה בכלל השיעור – ראה באר אברהם לבעל משכיל לאיתן שבת עא, א. אבל לא קיי"ן הכי. וראה שו"ת בי"א או"ח סנ"א. הגהות הרש"ש שבת שם).

וגם למ"ד שהלעיסה לפעמים בכלל אכילה, ושהחיוב מתחיל מהלעיסה (ראה שו"ת חלקת יואב יו"ד ס"ט) – לא קאי כלל לענין שיעור כדא"פ, שהרי יצא בבליעה לחוד בלא לעיסה, ודל לעיסה מכאן. ובסגנון אחר, דהן אמנם בלועס ובולע הלעיסה מצטרפת לשיעור החיוב, אבל יוצא יד"ח גם אם בלע לחוד כגון בלעס קודם זמן החיוב. ומה שמצינו לפעמים שלעיסה אתחלתא דאכילה היינו שהיא התחלת פעולת מעשה האכילה, אבל הבליעה לעצמה נמי מעשה אכילה היא. (ויתיישב מה שנראה פשוט דסגי להתרות תוכ"ד ללעיסה ולא לבליעה). וגם במרור שלא יצא בבליעה לחוד, אי"ז נוגע לשיעורא דאכ"פ, שהלעיסה ענין בפ"ע הוא (אף שנראה פשוט שלא יצא אם לעס ופלט וחזר ובלע כזית אחר, שצ"ל . [ולהעיר מצפע"נ חומ"צ פ"ו ה"ב שמה שבלע מרור לא יצא, "זה רק בזה"ז דמרור דרבנן, וא"כ צריך לטעם המרור ולא להמרור בעצמו". והוא מחודש].

ויש שהביאו מדין "לועס כאוכל" לגבי תרומה (תרומות פ"ח מ"ב), אבל היינו רק לר"א דשמותי היא, ולא קיי"ן כוותי'. וגם לר"א – רק לר"נ בירושלמי תרומות שם הוא מפני שהלעוס בכלוע, וגם בזה איכא לפרושי שהוא מפני שאחרי הלעיסה א"ר לאכילת אדם ופקע איסורא מיני'. וגם את"ל שלדידי' ראוי' היא וטעמו דס"ל דמדלעסה חייב – הרי לשיטה ראשונה בירושלמי אינו כן, אלא מפני שהתחיל בהיתה. (וראה באורוכה בחי' הצ"צ תרומות שם בדעת ר"א). ולדינא, פשוט שבלעס ופלט לא יצא, ואין מכאן שום ראי' לדינא שמקיים מ"ע בלעיסה. ולו יהא כן, הרי מ"מ מקיים גם בבליעה לחוד.

ומש"כ בח"י סתע"ה סקכ"ב – פשוט דלאו דוקא הוא, דוק בלשונו שם. וי"ל שכוונתו מתחילת בליעת לעיסה ראשונה עד סוף בליעת לעיסה אחרונה. ועיקר תו"ד לומר שגם בשוהה בעת האכילה גופא מיקרי הפסק, ולאפוקי מהסברא שרק בנתעסק בדברים אחרים הו"ל כהפסק. ואדה"ז שינה מל' הח"י וכתב כבמג"א שם סקט"ו. ובהגהות טהרת השולחן סתע"ה לבאה"ט סקט"ז נראה שהבין בח"י שהשיעור מהתחלת הלעיסה. וכתב שם לחדש יתר על כן, שאם לעס כזית בב"א אף בשהה בבליעתו יותר מכדא"פ מצטרף. ודבריו צע"ג לדידי ולדכוותי.

לאידך גיסא, מסברא נראה שמזה גופא ששיעור אכילה בכזית הוא בשיעור של אכילת פרס שהוא הרבה יותר בכפלי כפליים מכזית, כיון שהדרך ששוהה בלעיסה, וכך הוא דרך אכילה, ואילו נאמר שהשיעור קאי על הבליעה לחוד מדוע הרבו השיעור. אלא שכ"ז רק אם נפרש שכדא"פ הוא מדין דרך אכילה. אבל באמת הלמ"מ היא ולא מסברא (ראה פירש"י פסחים מד, א ד"ה וכזית. סוכה מב, ב ד"ה בכדי. שו"ת הרא"ש כלל טז ס"ב. שו"ע אדה"ז ספ"א ס"א. וצ"ע בפירש"י זבחים דף לא, ב ד"ה לאכילת. וי"ל. גם צ"ע ברלב"ג שם שנתן טעם לשיעור כזית אף שהוא מהלמ"מ), וגזה"כ היא שזהו שיעור צירוף. וכל' פירש"י פסחים שם "והוי כמו שאכלו בב"א". ובברכות לז, ב ד"ה והוא "שזהו צירוף שיעור אכילה ואם שהה יותר אין האכילה מצטרפת והו"ל כאוכל חצי זית היום וחצי זית למחר". ועד"ז בסוכה שם, "יותר מכאן הרי הוא כאוכל עכשיו חצי זית ולמחר חצי זית שכן הלכה למשה מסיני שאין אכילה מצטרפת לשהייה ארוכה מזו". (ואדרבה, סתם אכילה, לולא גזה"כ, בב"א משמע – פירש"י חולין קג, ב ד"ה מהו, שלכן באבר מן החי חייב רק באוכלו בב"א. והובא לענין אכילת מצה במג"א סתע"ה סק"ד. ובירושלמי נזיר פ"ו ה"א משמע שכשאינו בב"א אינו דרך אכילה, ראה שירי קרבן שם. וכן שקו"ט בגיה"נ ובשאור אם השיעור בב"א או בכא"פ. ולאידך בזבחים ע, א קס"ד בנבלת עוף טהור דיותר מכדא"פ נמי ליטמא, דמסברא סתם אכילה מצ"ע אין לה שיעור, ראה שו"ת חת"ס או"ח סי' קמ. כל"ח וישלח אות ג. ועוד. ויש שכתבו לחלק בין איסורי אכילה לטומאה בענין זה – ראה הגר"י פערלא לסהמ"צ לרס"ג ח"ב ע' צצ. תוספות אהבה ס' יראים מצוה קמ אבל להעיר, שבחי' רעק"א שבועות כד, ב שבאבמ"ה חייב גם באכילה שלכד"א (אבל ראה פמ"ג סס"א בשפ"ד סק"א), וא"כ אפשר דלדידי' בב"א אינו דרך אכילה. ואת"ל דדרשינן טעמא דהלמ"מ – איכא למימר בגדד כדא"פ לפי שכך שיעור סעודה אחת. וכ"מ בפירש"י יומא פ, ב ד"ה כזית "עד שיאכל כל השיעור בתוך כדי שהיית סעודה". ויתיישב לפ"ז מש"כ במשנ"ב סרע"א סקע"א, שאם שותים מיין הקידוש כמה שומעים צריך שבין כולם ישתו כדי אכילת פרס. וכמה ראו כן תמהו על המשנ"ב – ראה אפיקי ים ח"ב. שבה"ל ח"ח סמ"ה סק"ב. וכבר העירו מפיגוי שמצטרפים ב' אנשים ועכ"ז קס"ד לצרף דוקא בכדא"פ, ראה שפ"א זבחים לא, ב. וראה אשר לשלמה תנינא ס"א. אבן ישראל ח"ח סכ"ב. ועוד. ואכ"מ).

וכן מוכח מזה ששיעורא דכדא"פ הוא גדד צירוף גם בשאר מילי שאינן באכילה כבנכנס לבית המנוגע. ובמילי דאכילה גופא – השיעור הוא כן גם כשאינו אכילת כזית, כמו אכילת כותבת דיו"כ. ובפליתי סי' קד סק"ב שגם בשרץ שאסור בכעדשה השיעור כן. וכ"כ במנ"ח מצוה שסב סק"ה. וראה ערוה"נ כריתות יב, ב לתוד"ה אוכלין. וגם בשתיית דברים חמים שדרך לשתות לאט נקטינן לדינא שכך השיעור. וכן מוכח ממה שמצינו באחרונים שנסתפקו בשיעור כביצה לנט"י, או כדי שביעה לברהמ"ז, ויותר מבביצה לסוכה, וככר שנשבע שלא יאכל, אם כולו צ"ל בכדא"פ. ואף אי נקטינן שרק בכזית השיעור בכדא"פ, מוכח עכ"פ שאינו מדין דרך אכילה. וכ"מ בפסחים מד, א בכותח הבבלי דאי משטר קשטר ואכיל לי' כדרכו לית בי' כזית בכדא"פ ואינו לוקה. וכן בכריתות יג, א בתינוק שיונק בדרך יניקתו שספק שהוא ביותר מכדא"פ – ראה מזה במשל"מ ברכות פ"ג הי"ב. תוספת יו"כ יומא פ, ב. והדברים עתיקים. (ועכ"ז עדיין מקום להסברא שבדבר ששיעורו רביעית אאפ"ל ששיעורו בשתיית רביעית גופא, דהתם טעמא ש"אין סברא כ"כ לשער שתיית רביעית שבמהרה בכדי שתיית רביעית בשתי' בינונית" (ראה שו"ת שארית יהודה או"ח סט"ו. וכעי"ז ברבינו מנוח הל' שביתת עשור שם), דלפ"ז עכצ"ל ששותהו בחפזון, "ששתה כחצי רביעית בחפזון שלא כדרך שתיית רוב בני אדם ושהה מעט וחזר ושתה" (לוח ברה"נ פ"ב ה"ז. סדר ברה"נ פ"ח ה"ו. וראה עד"ז בלח"מ שביתת עשור שם ורדב"ז תרומות פ"י ה"ג מאכ"א פי"ד ה"ט). ובלא"ה, י"א דשאני גדר צירוף בשתי' שהוא משום דרך שתייתו לצירוף דאכילה שהוא מדין צירוף – ראה שו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' ספ"ה. ומה"ט דחה שם הראי' מיניקת תינוק עיי"ש. וראה משה"ק בשו"ת הנ"ל או"ח סי' רנד ובחי' לתרי"ג מצוות מצוה קסג סק"ג משיעור כותבת ביו"כ, דביומא פ, ב מתקיף רבא כזית בכא"פ וכותבת בכא"פ, ופירש"י והא כיון דשיעורו גדול בעי שהיי' טפי לצירוף אכילתו. וי"ל דשאני יוכ"פ שאינו מדין אכילה אלא מדין עינוי. ועצ"ע שביומא שם הקשו באוכל אוכלין טמאין ששיעורו בחצי פרס, ובפירש"י כיון דשיעורא רבה הוא בטפי מהכי ליצטרף. וראה מש"כ ליישב בהערות וביאורים בעניני טהרות אדלשטיין יומא שם. (ונכפלו הדברים בכמה ספרים משמו. ולפלא שנמצא הוא כלשונו ממש בשיעורי פסחים מילר ס"מ). שיח דוד כריתות סי' קז. אורי וישעי הולנדר סכ"ו). וראה קר"א מנחות טז, ב ד"ה הקטיר דמוכח בגמ' שגם אכילה ביותר מכדא"פ נחשב דרך אכילה. וראה שו"ת מנח"ש תנינא ס"ח (ח"ב ס"ד סקכ"ה).

ולהעיר, שגם להמחמירים לחשב מהלעיסה, ראה שו"ת שבה"ל ח"ט סקע"ג – כתב בשביבי אש או"ח ח"ד סכ"ח (ע' ע) בשם בעל שבה"ל עצמו דהיינו רק בסוף הלעיסה כשהוא מוכן וקרוב לבלוע. וגם בשו"ת שבה"ל שם גופא איכא למישמע הכי, שהחיוב רק סמוך לבית הבליעה. וכן מצינו, דהא התנאת גרונו בעינן – היינו הבליעה בגרונו ולא בחיך (ראה שו"ע אדה"ז סתע"ה סכ"ה), ולא סגי בלעס ופלט, אלא בבלע באופן דאא"פ לאהדורי.

במקום האפשרי כדאי לחוש (על־פי ספר המנהגים חב"ד: "למיחש מיבעי") לשיעור של שלוש דקות[109].

שיעור רביעית במדות זמנינו[110] לערך 3 אונס [מהדעות בזה: בין 2.6 ל–3.5 אונס. החישוב בכוס עגול, נפח של 2 גודלים בינוניים אורך, ו2 גודלים רוחב וגבהו – 3.6 גודלים. והוא נפח של כביצה ומחצה].

היין

מצוה לחזור אחר יין אדום אם אין הלבן משובח ממנו[111].

לכתחילה ישתה יין שיש בו לפחות 5 אחוז אלכוהול[112]. למי שקשה לו, אפשר להקל לשתות בשיעור 4–3 אחוז אלכוהול. ואם גם זה קשה, אפשר לשתות מיץ ענבים, וכדאי ונכון לערב בתוכו קצת יין אם אפשר.

יין – וכן מיץ ענבים – שמזגו במים אפילו המים הם הרוב מברך עליו בורא פרי הגפן אם הוא יין חזק שראוי לשתיה ע"י מזיגה גדולה כזו ודרך בני אדם לשתותו במקום יין ע"י מזיגה זו. ובכל אופן, אין למזוג באופן שהמים יהיו 85.7% או יותר בתערובת (וחשוב לידע שהרבה פעמים כבר הוסיפו מים לפני זה), שאם היין הוא אחד משישה במים, שיש במים ו' פעמים כמותו, אין מברכין עליו בורא פרי הגפן בכל ענין. וראוי להחמיר בשלשה חלקים מים, שהמים יהיו פחות מ75%. לגבי הוספת משקאות אחרים שאינם מפסידים טעם היין, אין לברך בורא פרי הגפן אם הם יותר מ50%, שהולכים אחרי הרוב[113].

מי שאינו מסוגל, מסיבות רפואיות, לשתות גם זה – ישתה חמר מדינה (כגון קפה או תה).

רשימת הדברים שצריכים "הסיבה"

ד' כוסות. מצה. כורך. אפיקומן. (ודוקא בשעת אכילה ושתי' ולא בשעת ברכה. ואדרבה, אז אין להסב).

שכח להסב: בד' כוסות – בכוס שני יחזור וישתה בהסיבה. בשאר הכוסות – אין לחזור ולשתות בהסיבה (אבל אם התנה בדעתו קודם שמברך על כוס ראשון שיוכל לחזור ולשתות בין כוס ראשון לשני על סמך ברכה זו [וטוב לכתחילה לעשות כן] – יחזור וישתה כוס זה בהסיבה). מצה – טוב להחמיר לחזור ולאכול בהסיבה. כורך – אין צריך לחזור ולאכול בהסיבה. אפיקומן – אין צריך לחזור ולאכול בהסיבה. וכל זה לענין הסיבה, אבל ישיבה מעכבת, וגם הפטורים מהסיבה צריכים לאכול ולשתות בישיבה ולא בעמידה.

[ואף גם זאת, ראיתי באיזהו מקומן למיסבר סברא, שגם את"ל הכי דלעיסה אתחלתא דאכילה היא, היינו רק כשמתכוון בלעיסה לשם האכילה (ראה בשעה"צ סי' קסז סק"ל) אבל כשלועס משך זמן בכדי שיהא אצלו כזית בשלימות שיוכל לבלוע אח"כ בב"א, הך לעיסה לאו אתחלתא דאכילה היא. ודומה למי שלועס ע"מ לפלוט ונמלך לבלוע, שבודאי אין הלעיסה התחלת אכילה בכה"ג. ויל"ד. כמו"כ, מקום אתנו לחלק בסגנון אחר, וכן ראיתי במק"א לחלק כן, שבבולע הכל בב"א הרי איכא מעשה אכילה בהבליעה גופא, וקחשבינן לה מעשה מצוה מעליא, ורק כשבולע לסירוגין וקאתי עלה מדין צירוף אמרינן דהלעיסה אתחלתא דאכילה היא].

וכן העידו בכ"מ על גדולי ישראל וחכמיהם שנהגו כך. ובהגש"פ עבודת הגרשוני מפי עד ראי' ש"החפץ חיים הקפיד מאוד לאכול כל שיעור כזית בבליעה אחת ולעת זקנותו קרוב למאה שנה והיה קשה עליו מאוד ללעוס את המצה לעס בעודו יושב לאט לאט וכשנלעס כל שיעור כזית בלע בהסיבה". וכן הועד לפנינו שראו כן בליל הסדר בשולחן גבוה אצל רבינו, "שאכילת המצה של מצוה של הרבי נמשכה הרבה יותר משיעור אכילת פרס עד כדי ארבעים מינוט ויותר". ומ"מ במצה שאני משאר מילי, שבלע מצה יצא.

והוכיחו הדברים בראיות ברורות בכ"מ – ראה שו"ת פרי אליעזר פולק ח"א סי"ג בארוכה. ודרשת וחקרת ח"א סנ"ט. נתיבים בשדה השליחות ח"א סי"ג. קובץ בית ועד לחכמים גל' א ע' רט. בית אהרן וישראל גל' קכד ע' קטו ואילך. ועוד. אבל ראה שיעורי תורה בהלכות בתחילת הספר אות י. וצ"ע.

109) אבל באכילת שני כזיתים ב"מוציא מצה" – שכתב הפמ"ג סתע"ה במ"ז סוסק"ב לאכול שניהם יחד תוך שיעור אכילת פרס – יש להקל בשיעור הגדול של 7–6 דקות, כל שאוכל כזית אחד תוך 3 דקות, או עכ"פ 4 דקות. וק"ל.

110) ואין סיבה להחמיר לקחת כוס בשיעור רביעית כשיטת הצל"ח – ראה שו"ת באתרא דרב סי' ג'שמב. וראה שו"ת באתרא דרב סי' יט'תתקנג בנוגע לקבלה מאדה"ז בשיעור רביעית. וש"נ.

111) בפי' משובח – ראה במקורות ועיונים להל' יומית אות שעב. וראה אצלנו בלוח יומי לפורים דיני הטוב והמטיב בהערה.

112) מבוסס על שיעור חוזק היין בזמנם ואחוזי האלכוהול אחרי המזיגה – ראה הנסמן בשו"ת אתרא דרב סי' יג'תפח.

113) ראה בשו"ת באתרא דרב סי' ז'תשב.

אופן ההסיבה[114]: ישב בהסיבה דרך חירות כדרך שהמלכים והגדולים אוכלים, ויטה[115] ראשו[116] ורובו על כרים וכסתות (ולא באויר) על צדו השמאלית[117]. ואם אין לו כרים וכסתות להסב עליהן, אפשר לסמוך גם על משענת הכסא. ואם גם זה אין לו, ישב על הספסל ויסמוך על ירך חבירו (אבל לא יסמוך על ירך עצמו).

הלכתא למשיחא: רשימת שינויים בליל הסדר בימות המשיח ופרטי מצות אכילת קרבן פסח ודיניהם, ראה בסוף הלוח.

לילות הסדר

פעם אמר לי אאמו"ר [כ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע]: יוסף יצחק מ'דארף טראכטען – (במשך הסדר) – אף זיין א מענטש וועט דער אויבערשטער העלפען. בפרט בעת פתיחת הדלת. ניט בעט קיין גשמיות בעט רוחניות[118].

> כתב השל"ה: "קדושת הלילה הזו וכל הדינים הנוהגים היא קדושה רבה במאד כי אז בחר בנו הש"י מכל העמים וקדשנו במצותיו, על כן ראוי לאדם להיותו נזהר שלא ידבר בלילה זו שום שיחה משיחת חולין, ויזהיר בני ביתו על זה, ולא יהיו נפרדים מדביקות הש"י רגע כמימרא, רק יתעסקו הכל במצות הלילה הזה ובסיפורי ניסי מצרים ולפרסמם לבני ביתו[119]".

> בתרגום יונתן[120]: ליליא דין עילאי משבחין למארי עלמא ואוצרי טלין מתפתחין בי' [=הלילה הזה העליונים משבחים לרבון העולם ואוצרות טללים נפתחים בו].

קידוש

הכוס טעון הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ לפני קידוש כדי שיהא כוס של ברכה יפה מבית ומחוץ[121]. וכן יש לשטוף ולהדיח עוד פעם לפני ברכת המזון.

בארבע כוסות של פסח, אף שבני הבית שומעין הקידוש וההגדה מבעל הבית, אף על פי כן חייב כל אחד ואחד לשתות ד' כוסות דרך חירות. וכשישומע קידוש מאחר צריך לכוון ולשמוע מלה במלה לכל מה שיאמר המברך. וטוב שיאמרו עמו מלה במלה לפי שאי אפשר לכוון ולשמוע. וכן המנהג[122].

אתקינו סעודתא דמלכא וכו', בורא פרי הגפן, מקדש ישראל והזמנים, שהחיינו. [בברכת שהחיינו

---

114) ועיקר ההסיבה משעת הבליעה, אף שדרך בני חורין להסב כבר משעת הלעיסה (כפשוט, וכדמוכח גם מזה שהסיבת ימין לאו שמה הסיבה לפי שבימינו צריך לאכול. ולהעיר שאף שבלע מצה יצא, לכתחילה צריך ללועסה עד שירגיש טעמה בפיו. וגם הלעיסה חלק מהמצוה – ראה מנ"ח מצוה י סק"כ. שו"ת מנחת ברוך סע"ד. משנ"ב סתנ"ד בבה"ל לס"ד ד"ה אין. אבל ההכנסה לפה אינה חלק מהמצוה).

115) בכל כוחו, שאם ינטל הדבר שמיסב עליו יפול.

בנוגע לשיעור ההטי' – בכ"מ נזכר שהוא "כשוכב", ו"דומה לחולה". ולהעיר משיחת ליל ב' דחגה"פ תשי"ט. והכוונה שנשען קצת על שמאלו (פירש"י שבת מג, א) בזקיפת אלכסון קצת (רש"ש סוכה ג, א), ורגליו לארץ (פירש"י ברכות מו, ב, ולא בשכיבה ממש – ראה גבורות ה' למהר"ל פמ"ח שהוא מל' ישיבה אלא שצריך לסמוך. וראה לבושי מכלול סי"ח סקע"ה. הלולא דרבי ע' טו סקי"ד. ויש שנהגו בשכיבה). ויש שהצריכו הטי' של 45 מעלות. ואין המנהג כן. ולהעיר מפירש"י סוכה ב, ב ד"ה ראשו. מג"א סתרל"ד סק"א.

116) העיקר בהסיבה – הסיבת הגוף, על צדו השמאלית, כמפורש בכ"מ. אבל בכ"מ נזכר גם הטיית הראש – ראה שבה"ל סרי"ח. לקט יושר הל' ליל הסדר ס"ו. משנ"ב סתע"ב סק"ז וסק"י. ואכ"מ.

117) י"א שצ"ל דוקא אצל השולחן, עכ"פ לכתחילה (כל' רש"י ורשב"ם פסחים צט, ב. שבה"ל רסי' ריח. ועוד. וראה פי' המ"כ לבמדב"ר פ"א פ"ב. וכ"ה במשנ"ב סתע"ב סקי"ג. ועוד. וראה חי' הגר"ח על הש"ס סל"ג. שבות יצחק פי"ט בשם הגרישא). אבל לא הובא ברמב"ם ובטושו"ע בשו"ע אדה"ז.

118) הגש"פ עם לקוטי טעמים ומנהגים, משיחות חגה"פ תש"ב. בשעת מעשה – ליל ב' דחגה"פ תש"ב – אמר כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ נ"ע לכ"ק אד"ש: "אבל איני רוצה שידעו שסיפרתי לך זה".

119) ובסדר היום: ראוי לכל אדם לענג נפשו וגופו בלילה הזה ולהראות חירות בעצמו וירחיק מעליו כל דאגה וצער שיש לו ממקום אחר ואין צריך לומר ש[לא] יעורר עתה מחדש שום קטטה ומריבה אלא הכל יהיה שלום והנחה ולא יתן פתחון פה לבעל דבר לחלוק.

120) תולדות כז, א. וראה עד"ז בפרדר"א פל"ב.

121) ואם הוא נקי מבית ומבחוץ או קינחו יפה במפה דיו. ויש מהדרים, ובפרט בליל פסח, להדיח תחילה, או לקנחו יפה, גם כשהוא נקי. וראה שו"ת באתרא דרב סי' א'תסד.

122) בליל פסח. ושקו"ט בכ"מ בטעם שלא נהגו כך בקידוש דכל השנה (ובפשטות, מחמת שמבינות לה"ק, ולכתחילה צ"ל אחיזת הכוס, ועדיף לשמוע, משא"כ בליל פסח שיש לכאו"א כוס משלו. ואכ"מ).

בקידוש נפטרת גם ברכת שהחיינו עבור בדיקת וביעור חמץ].

אשה המקדשת ובירכה "שהחיינו" בהדלקת נרות, לא תברך שוב "שהחיינו" בעת הקידוש[123].

טעה בקידוש, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

ורחץ: צריך כל דיני נטילת ידים כמו לפת, רק שאין מברכין. שכח ובירך "על נטילת ידים" ב"ורחץ", ראה בהערה[124].

---

123) וכ"ה בהוספה לליקוטי מנהגים (נדפס גם בס' המנהגים ע' 60) לגבי ר"ה. ופשוט שה"ה בכל שאר יו"ט (ודלא כמי שרצו לחלק), וכמפורש בשו"ת תשובה מאהבה ח"ב סרל"ט לגבי ליל פסח (אף שברכת שהחיינו בקידוש קאי גם על מצות הלילה) שה"ז ברכה לבטלה. וכבר כתב עד"ז בהגש"פ המרבה לספר (קרלסרוא, תקנ"א) לבנו של הקרבן נתנאל (אחרי קידוש) בשם אביו שאם בירכה בעת הדלקת נרות לא תברך זמן בקידוש. וראה גם שו"ת זכר שמחה סל"ד. ברכת הבית שמ"ה סכ"ו. כה"ח שתקי"ד ס"ק קיב. ועוד. [אבל להעיר מאלפסי זוטא ר"ה ספ"ג, במקדש בליל פסח לאחרים שאומר זמן אח"כ כשמקדש לעצמו הואיל וברכת שהחינו שייכא נמי לאכילת מצה].

וגם לפמש"כ אדה"ז בשו"ע סתרמ"א ס"ג שברכת שהחיינו קאי "על מצות קידוש היום שהיא ג"כ מצוה הבאה מזמן לזמן" – ולהעיר מלקו"ש חל"ז ע' 15 הע' 12 של אדה"ז כאן צ"ע – אין לחדש עפ"ז חובת שהחיינו בשביל קידוש, כשכבר קיבלה קדושת היום בפועל בשעת הדה"נ. [ולהעיר שבכ"מ בשיחות קודש שהאנשים מברכים דוקא בקידוש והנשים בהדלקת נרות, וכמ"פ נחית למנינא במספר הפעמים שאומרות שהחיינו בחגי חודש השביעי. וכיו"ב. ואכ"מ].

בנוגע לעניית אמן ע"י הנשים על שהחיינו (כיון שבירכו כבר בשעת הדלקת נרות) – נהוג עלמא לענות אמן. ואף שכמה אחרונים כתבו לחוש משום הפסק, ולכאורה נכון לחוש לדבריהם – כבר כתבו בכ"מ ליישב המנהג. וגם אנן בעניותין, יש לנו אריכות דברים במק"א מזה. ואכ"מ. ובכל אופן, בליל הסדר יש עצה פשוטה: שתשתה הכוס מיד אחרי קידוש לפני שהחיינו, ובעה"ב המקדש יאריך בברכת שהחיינו, באופן שתוכל לענות אמן אחרי גמר שתייתה.

124) אם אמר רק "ברוך אתה ה'" יסיים "למדני חוקיך". ואם בירך "על נטילת ידים", יעשה כסדר הזה: "יחץ", "מוציא מצה", "כרפס" ללא ברכת "בורא פרי האדמה" (כיון שהוא מין ירק מדברים הבאים מחמת הסעודה, **וכרגיל**. ואם רוצה, יכול לברך תחילה "בורא פרי האדמה" על דברים שאינם באים מחמת הסעודה ויכוון לפטור את המרור והכורך, ואח"כ יקח ירק הרגיל לכרפס), "מגיד" (כרגיל עד "גאל ישראל" ומברך "בורא פרי הגפן" על כוס שני, כרגיל), ויטול ידיו בלי ברכה, וימשיך "מרור", "כורך" וכו' עד גמירא – כרגיל. (**מבוסס** על **הנחה** משיחת אחש"פ תשי"ט).

ונראה שכל זה רק אם כשנטל ידיו היתה כוונתו (בטעות) ליטול ידיו לאכילת פת (מצה), או שנטל בסתמא כרגילותו אחר קידוש, אבל אם כיוון ליטול ידיו רק לדבר שטיבולו במשקה ולא לאכילת פת (אלא שבטעות בירך "על נטילת ידים" מתוך רגילות הלשון וכדומה), צריך לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, וליטול ידיו עוד פעם בלי ברכה עבור אכילת פת, ואח"כ ימשיך מ"יחץ" ו"מוציא מצה" וכו' כדלעיל. ונת' אצלנו **בארוכה** בכינוס תורה דחוה"פ פסח אשתקד (תשפ"ג) בבית חיינו.

[ולהעיר, שבשנים האחרונות – **יותר מחמשים שנה** לאח"ז – נתפרסמה **לראשונה** שמועה המספרת שבשיחה שלאחמ"כ (בהתוועדות שבת מברכים אייר, או "באחת השבתות שלאחר מכן" לגירסא אחרת), היתה "משנה אחרונה" בנדון – שיש להמשיך כרגיל. אמנם, אין ל"שיחה" זו שום זכר ורמז בהנחות ויומנים, וגם החוזרים שמאז (כולל הר"י ע"ה כהן, ועוד כו"כ שנכחו בשעת מעשה) מעידים שלהד"מ. והעיקר, שפלא גדול ש"הוראה" זו (להיפך מהמבואר בשיחה) לא נודעה לרבים כ"כ הרבה שנים. ויותר מסתבר, שהתבלבלו המספרים (שסיפרו כן בהיותם בני 70 שנה ומעלה. ומהם מי שעדיין לא מלאו לו 16 שנה בשנת תשי"ט) עם הנרמז בשיחה הנ"ל שזו משנה אחרונה (ביחס להנאמר בליל הסדר בשנה הנ"ל – באו"א קצת). וידוע לי, ביודעיי ומכיריי קאמינא, שזה רבות בשנים, כשאירע מקרה כנ"ל, נהגו למעשה בכמה מבתי אנ"ש (ומהם – אלו שהיו בבית חיינו בשנים הנ"ל) ע"פ המבואר בשיחה הנ"ל. גם מפורסם שכו"כ ת"ח ויודעי ספר (כולל כאלה שהיו נוכחים בשעת אמירת הדברים בהתוועדות) שקו"ט בשיחה הנ"ל, ודבריהם נדפסו בכו"כ קובצים, וגם להם לא נודע כלל ע"ד "הוראה" המחודשת, ואף אחד לא העיר כך בקובצים הבאים על דבריהם. זאת ועוד, שבשיחה הנ"ל נאמר, שההוראה מכל הענין היא שאין לסמוך על העולה בהשקפה ראשונה (ורמז בזה להוראה שניתנה בשעת מעשה, בליל הסדר), כ"א לפסוק רק אחרי העיון כדרוש. ולאחרונה הגיעה לידי חלק מיומן מהתוועדות הנ"ל דאחש"פ, ותוכן הדברים (בחריפות יותר מהנרשם) שההוראה הראשונה (בליל הסדר) היתה ב"טעות" ו"שלא כפי השו"ע", ו"מקווה שאף אחד לא כתב בחוה"מ על כך שלא תבוא תקלה על ידן". וכמה מן הדוחק לומר, שלאחמ"כ היתה חזרה נוספת בנדון. ופלא גדול יותר, שה"הוראה השלישית" לא נרשמה כלל.

ולא זו בלבד, אלא שלפי דבריהם נזכר בטעם השינוי מההוראה הקודמת, "אחרי שרואים אצל אדמו"ר הזקן את החשיבות הרבה בסימני הסדר ובסדר של ליל הסדר הרי שענין זה גובר", ו"שיש לסמוך בכך על הדעה שאומרת שמברכים גם בדבר שטבולו במשקה" – אותם דברים ממש שנשללו להדיא בהתוועדות אחש"פ הנ"ל. ועוד מצינו למי שכתבו הסבר שונה משלהם בשלילת ההוראה הנזכרת (שגם מי שסיפר כן לא הביא טעם זה), ותוכן דבריהם הוא שההוראה הנ"ל מוקשה מצ"ע, לפי שנט"י לדבר שטבולו במשקה אינה עולה לאכילת לחם ע"פ דין. (ולהעיר, שקושיא זו היא גם על כל הפוסקים שכתבו שאם שכח ובירך בנטילה ראשונה לא יעשה היסח הדעת ועלתה לו לנטילה שני' – יוסף עליכם סרס"ו (שאליזוקי, תצ"ז), הביאו ופסק כן הר"ח פלאגי בחיים לראש (איזמיר, תרי"ב) דיני ורחץ ס"ב (מד, א), וכ"פ בנו ביפ"ל ח"ה סתע"ג סק"ה (אבל ראה שם ח"ו סתע"ז סק"ג), וכן בגאולת ה' (ליוורנו, תרכ"ה) דיני ורחץ ס"ד (כד, א). ואכן כה"ק בזכרנו לחיים (ליוורנו, תרל"ה) דיני ורחץ ס"ד (כז, ב). אבל שאר הפוסקים, גם אלו שחלקו על הנ"ל, מוכח מדבריהם שלא חשו לקושיא זו. ונת' בארוכה בכינוס תורה הנ"ל). ולדבריהם אינו מובן כלל – "מעיקרא מאי קסבר".

ושוב באו קרובי משפחה של בעלי השמועה הנ"ל, ונתלו בזה שבהנחה דהתוועדות ש"מ אייר נרשם בתחילתה שהיא ר"פ בלבד, וממילא נחסר כל הענין. והמעיין בפנים יראה שאין בדבריהם ממש, שהמדובר שם רק על ב–ג סעיפים הראשונים בהנחה, ותוכנם – ר"פ משיחה הראשונה בהתוועדות, שכל כולה היא בענין אחר לגמרי, ע"ד החסידות ובעניני עבודת ה' (במעלת הזמן שלאחרי פסח על אחש"פ, שכיון שצ"ל יצ"מ בכל יום, ובפרט בחודש ניסן, מובן שבימים שלאחרי חה"פ צ"ל עלי' גדולה באי"ע, וכן במעלת המעשה (בחי' משה) שהיא למעלה מענין הגילויים דאחש"פ (בחי' משיח), ובסדר הענינים – משה (מעשה), משיח (גילויים) ומשה (גילוי מעלת המעשה)). ומי פתי יאמין, שבין הדברים – ובתחילת ההתוועדות – נזכר גם ענין בנגלה, ובשלילת הוראה קודמת שנאמרה באריכות גדולה בהתוועדות הקודמת, בתור "הוראה שלישית", ואף גם זאת שלא נרשמה כלל ולא נמצא זכר לדבר, וזאת למרות הדברים החריפים לפנ"ז שלא לרשום

אין להפסיק שלא לצורך בין הנטילה לאכילת כרפס.

כרפס: מפי השמועה במעשה רב, שנוטל באמצעות סכין חתיכה קטנה ממרכז הבצל ומטבילה בידו[125], חלקה לא כולה[126], ג' פעמים במי מלח ואח"כ מברך, ואוכלה ללא הסיבה.

הדברים שנאמרו "בטעות", ודוקא הנאמר לפני כן בהתוועדות הקודמת נרשם ובא בדפוס לדורי דורות.

זאת ועוד, ששמועות הללו שנתחדשו בזמן האחרון כולן הגיעו לידינו ע"י מקור אחד, שהכל מכתיבת בנו של מי שסיפר כן מתחילה, ועביד איניש לאחזוקי דבריו הראשונים. ולמרות רום ערכו ומעלתו וכו' וכו' – אין אנו אחראים לכל השמועות, והרי הכותב מפורסם בכתיבת ריבוי כרכים של ספורים וגלגוליהם, וטרח ויגע מאד לקבץ ריבוי שמועות שונות ומשונות, וכולם נהנים ומשבחים ומפארים פרי עמלו, אבל מי כמוהו יודע שהרבה מהשמועות אינן נכונות, ויש שאינם עומדים בכור המבחן של המציאות, וכידוע ליודעים. ובנותן טעם להביא כאן (נוסף להנזכר בריבוי מקומות שאין להסתמך על השמועות, ובפרט בעניני הלכה ומנהג. וראה שו"ת הצ"צ אה"ע ח"ב סתי"ג: ומ"ש כת"ר שנשמע לו בשם כאאזמו"ר הגאון נ"ע וכו' ודאי אילו ה' בירוד שאמר כן בלי ספק הייתי מבטל דעתי בזה כי מי יבוא אחר המלך כו' וכגבוה שמים מעל הארץ גבהו דרכיו מדרכינו כו' אך ידוע לנו שיוכלו לומר בשמו מה שאינו כו' ולזאת אין לסמוך על השמועות. ועד"ז הוא בכ"מ בתשובותיו) מש"כ באגרות הרמב"ם: כוונתי להדריכך הדרכה אשר תהי' מועילה לך מאד הן בהשקפותיך והן באמונותיך והיא שכל אדם שיספר לך ענינים שהוא אומר שהוא ראה אותם והשיגם בחוש ואף על פי שאותו אדם יהי' בעיניך בחזקת תכלית הנאמנות והיושר וטוב ההשכלה והמוסר מכל מקום תתבונן במה שיספר לך ואם במה שאמר שראה רצונו לחזק השקפה בה מחזיק או דעה בה מאמין אזי תחשוד במה שהזכיר שראה ולא תשבש מחשבתך באותם הסיפורים אבל תחקור ותבחן את אותן ההשקפות ואותן הדעות לפי מה שיגזור העיון מבלי שתשגיח למה שאמר שראה בעיניו בין שיהי' אותו המספר אדם אחד בין שיהיו אנשים הרבה מבעלי אותה השקפה. ודי בהערה זו]

שוב נתפרסם כעת – שילהי אדר שני ש. ז. (תשפ"ד) מארכיון הר"מ ע"ה הארליג מכתב בחתי"ק (מתאריך ב' אייר תשי"ט, והיינו אחרי התוועדות המדוברת בש"מ איירו) וככל הנראה לא נשלמה כתיבתו, ובו שקו"ט בטעם ההוראה הנזכרת, במה שלא הורה ללבוש בתי ידים ושלא להסיח דעת, עיי"ש. (וברוך א־ל עליון שכיוונתי בד"ז לדעת עליון, דעת רבינו, שכך נת' בכינוס תורה שההוראה שנטילה זו תעלה לו לאכילת מצה היא היא ממש כדעת הפוסקים שישמור ידיו ויעלה לו אח"כ למצה, אלא שלא אבה רבינו בשמירת ידיו עד הסעודה, וכדעת הפוסקים שלא לסמוך ע"ז – ראה ויגד יעקב רקח (ליוורנו, תרכ"ו) דיני ורחץ ס"א (במהדו"ח – ע' קלט). וכמשנ"ת באג"ק הנ"ל). ועוד שם באג"ק, בטעם האחרונים שהורו ליטול ידיו שוב אח"כ בברכה – שהוא מחמת שאין מחמירים כ"כ בספק ברכות (משא"כ לדידן, וכמשנ"ת בהתוועדות דאחש"פ שם). ואיך שיהי', לא נזכר שם לא דבר ולא חצי דבר ע"ד חזרה ומשנה אחרונה. וגם מכאן נראה שלילה מוחלטת של שמועה הנ"ל. אלא שכדרך המספרים, אפשר שימציאו גירסא חדשה להעמיד דבריהם הראשונים.

שוב כתב אלי א' ממשפחת הנ"ל, להקשות במש"כ במכתב הנ"ל "והטעם מובן, שכיון שבטלו הנהגה זו, כדי שיתמהו התינוקות או מטעם אחר, אין להחזירה אפילו באופן דלא שכיח" – שלפ"ז נשאלת השאלה במכ"ש על ההוראה בשיחה דאחש"פ שמי ששכח ובירך ענט"י יאכל מיד את המצה, וביטל התמיהה של התינוקות, וכן ישנה מההנהגה שקבעו מלכתחילה איך צריך להיות הסדר.

ועניתי לו כך: תוכן מכתב דנן שמביא דעת כמה אחרונים שמעיקרא ביטלו ההנהגה להסתפק בנטילה אחת ושלא להסיח דעת, ומה"ט גם כאן אין להורות כך לכתחילה להסתמך על העדר היסח הדעת בשכח. ואחרונים הנ"ל פסקו מה"ט יתר על כן, שיש ליטול ידיו בשנית אח"כ להמוציא, ולסמוך על הדעות שנט"י בברכה בדבר שטבולו במשקה. והטעם שכ"כ הוא מחמת שאין מחמירים בספק ברכות. ע"כ בקצרה תוכן הדברים במכתב.

אמנם, המדובר שם לא מחמת גוף כללות סדר הדברים של ליל הסדר, אלא בענין זה, שביטלו ההנהגה – מאיזה טעם שיהי' – דשמירת ידיו. ולכן גם לא הורה הרבי כך. לאידך, הרבי מורה שיאכל מיד מצה ובכך מחד גיסא לא יסמוך על העדר היסח הדעת. אבל גם לא יכנס לחשש ספק ברכות. ולכאו' יסוד הדברים בב"י סתע"ה שאין לכוון בכך לגמור כל הסעודה בלא היסה"ד שלא לבטל תקנת תכמים שתיקנו ליטול פעמיים בליל פסח (ודלא כב"ח שם. ולהעיר מהגש"פ עם אמרי שפר להנצי"ב בטעם הנטילה אף למנהג להקל בטיבולו במשקה, דמכל מקום בסדר הנהיגו כמו בזמן אכילת הפסח. ובאמת, גם בהגש"פ עם לקו"ט הביא רבינו דעת הח"י בטעם הנטילה להתמי', וכן בסימני הסדר בסדר קדש ורחץ, שגם ברוחץ קודם קידוש חוזר ורוחץ, אף שאי"ז כדעת אדה"ז שטעם הנטילה ב"פ משום היסה"ד, וטעם שלא לשמור ידיו ולהתנות – משום שיסברו שהוא גוי. והארכנו בכינוס תורה מזה). ולהשאלה שלפ"ז הרי לפי הוראת רבינו מבטל ג"כ התקנה ליטול ב"פ – הרי עדיין יכול ליטול בשנית לכרפס. (ואף שאכילת הכרפס היא כדי להתמיה את התינוקות, מחמת שאוכלים ירקות בתחילת הסעודה, ואם אוכלים את הכרפס בתוך הסעודה אין כאן תמיהה – הרי ההנגשה כאן לא על תמיהת התינוקות, אלא בגוף הענין שביטלו ההנהגה לסמוך על שמירת הידיים. ובטעם שביטלו כתב רבינו שהוא "כדי שיתמהו התינוקות או מטעם אחר". והיינו שלא הטעם העיקר כאן. ואכן אכילת הכרפס גופא היא בכדי להתמיה התינוקות, אבל כאן המדובר בנט"י, שהנטילה היא משום היכרא לתינוקות. ומה שהעיר שבשיחת אחש"פ נזכר שנשארנו רק עם תמיהת התינוקות על כך שמטבילין שתי פעמים – אינו מוכרח מזה שלא ליטול שוב לכרפס. והכוונה שם לזה שאין מקיימים אכילת ירקות קודם הסעודה וממילא נשארת רק התמיהה על הטיבול ב"פ. ומה שנוטלים ידים ב"פ (אף שבתוך הסעודה לא נוטלים ידיים לדבר שטיבולו במשקה) – אם נאמר כן – הוא לפי שכך תיקנו בליל פסח. ולהעיר, שלכמה ראשונים הנטילה פעם שני' היא עבור טיבול שני, ולא עבור הלחם, וכפשטות לשון הגמרא, אף שהוא בתוך הסעודה. ובמאירי הביא הדעה שבכרפס כלל א"צ נטילה (שא"צ טיבול), וכל שטבולו במשקה צריך נטילה קאי אטיבול שני. ובתוס' חכמי אנגלי' פסחים קטו, ב כתבו בשם ריצב"א (בישוב הקושיא למה ליה למימר "משום טיבול שני" תיפוק לי' דבעי נטילה משום סעודה), דנפק"מ היכא דמשכה סעודתו מבעוד יום ועשה סדרו בתוך סעודתו בלא הפסק, ואין צריך נטילה משום הסעודה שכבר נטל וצריך נטילה משום טיבול שני. והוא כנ"ל). ובכל אופן, לא על זה המדובר.

ואם הפירוש כדבריו, שהרבי הורה לאחר זמן שממשיך בסדר הרגיל, ובכך רוצה לפרש הכוונה מכתב דנן – תיקשי, מה זאת אומרת "ועד כדי כך שי"א" – הרי כך גם הורה הרבי? ומה הפי' במש"כ "כנראה מפני שאין מחמירין כ"כ בספק ברכה להקל" – הרי זו גם הוראת הרבי. ופשוט, שנתכוון לרמז להמדובר בשיחת אחש"פ שלדידן מחמת חומר הענין של ספק ברכות אין לעשות כן. ובמכתב דנן כותב גם "כמדומה שהזכרתי זה בפירוש (שהרי זהו מהסברות הראשונות בזה) ואמרתי גם תירוצה". ואף שכ"ז לא נתפרש להדיא בהנחה, ומכללא איתמר – דעת לנבון נקל, שבהנחה לא הביאו כל האריכות כרגיל, והרי רשום שם ש"חסר קצת". וכאמור, "זהו מהסברות הראשונות בזה", ולא מסתבר כלל שבא לרמז לשיחה נוספת **מאוחרת** שנאמרה לאחר זמן.

ולדידי בריא מילתא, שעד שלא תתברר ללא ספק אמיתית שמועה הנ"ל (שכמעט ומופרכת אפשרות כזו), אנן בתר דברי רבינו בהתוועדות גרירין].

125) יש מקפידין לא להטביל בכף או מזלג, שבדבר שדרכו להאכל בכף א"צ נט"י.

126) בסדר ליל פסח לרבינו שמעי' (שקיבל מרש"י), ובמרדכי סוף מס' פסחים, סדר הפסח בקצרה, והובא בד"מ סתע"ג סקט"ז שצריך לטבול כולו בתומ"צ. וכ"ה בהגמ"נ טירנא ליל הסדר סקצ"ב. ובשבה"ל סרי"ח: ומשקעו שם יפה יפה. וראה משה"ק ע"ז בביאור מרדכי שם. ובבגדי ישע למרדכי שם סק"ה, דשאני טיבול ראשון שאינו משום קפא אלא שישאלו התינוקות ולכן צריך לטבלו כולו.

כל דבר שהמלח מועיל לו לשנות את טבעו כגון צנון ובצל[127] אסור למלוח[128] מהם בשבת יותר מחתיכה לבדה כדי לאכלה לאלתר ולכן אסור לטבול ב' חתיכות אחת אחת לבדה ולהניחן לפניו לאכלן מיד זו אחר זו[129] ואינו מותר אלא לטבול חתיכה ולאכלה תיכף ומיד. ויש מחמירין שלא למלוח הרבה חתיכות ביחד גם ביום טוב[130]. וטוב לחוש לדבריהם בדבר שאין בו הפסד כלל.

אם אירע שאכל כזית לא יברך בורא נפשות[131].

מגיד

דרכן הי' שאחד אומר הגדה ואחרים שומעים, שבני הבית יוצאין בשמיעת ההגדה מבעל הבית[132]. אבל למעשה נהגו שכל אחד ואחד אומר בעצמו, שמחמת האריכות אין לסמוך על שמיעתה מבעה"ב שמא יפנה לבו לדברים אחרים ולא ישמע, שאין כל אדם יכול לכוון לשמוע כל תיבה ותיבה, ואם באמצע יפנה לבבו ולא ישמע איזה תיבה המעכבת לא יצא ידי חובתו[133].

איתא בזהר[134] (בתרגום ללשון הקודש): כל אדם המספר ביציאת מצרים ובסיפור ההוא הוא שמח

אבל לא הובא בהגהות הרמ"א בשו"ע. וגם לא בשאר פוסקים (אמנם הביאו בהליכות עולם קראסיק סתע"ג סק"ו). ונראה שהבינו שדינו כבמרור, שאין נוהגין לשקעו כלו אלא בטיבול מקצתו, לדידן שקפא אינו מצוי בינינו. ואינהו קאי להשיטה שגם במרור צריך לשקעו כולו. ודלא כסברת בגדי ישע.

וכ"ה להדיא במאירי פסחים קטו, א ד"ה זה שביארנו. וכן בב"י סי' קנח ד"ה בפ' ערבי פסחים משמע שבטיבול במקצתו סגי. ולדינא צריך נט"י גם במטבל רק ראש הירק. וראה ט"ז שם סק"ז. וכ"נ קצת שהבין בשלחן תמיד סי' קנח בזר זהב סקט"ז, בכוונת המג"א שם סוסק"ח שמטבלים בכרפס רק ראש הירק. וכן המנהג. וראה גם שו"ת אבני ישפה ח"ח ס"צ סק"ה בטעמא דמילתא שלא יהא הכרפס חמור מהמרור.

127) וכיוצא בהם מדברים החריפים שכשהם שוהים במלח הם מזיעים ויוצא מרירותם ונעשים קשים.

128) ולכאורה כ"ה גם במי מלח. וראה כה"ח סשכ"א סקי"ב. והאריכו בראיות לכאן ולכאן. (ומש"כ בשו"ע אדה"ז סשכ"א ס"ג בנוגע מי מלח "מפני שאסור למלוח שום דבר להניחו שלא לאכלו לאלתר כמו שיתבאר – קאי אס"ה בדין דבר שאין המלח מועיל לשנות טבעו אלא נותן טעם בלבד כבשר וביצה, ולא אדבר שמועיל לשנות טבעו שבס"ד, כפשוט, וכדמוכח גם במג"א סק"ד. ודלא כהערת המו"ל בשו"ע אדה"ז מהדו"ח. ואכתי יל"ע כשמועיל לשנות טבעו אם מי מלח דינו כמלח. ולהעיר שגם באינו מועיל לשנות טבעו צ"ל לאלתר ממש ולא די בזה שאינו מסעודה לסעודה – ראה קצוה"ש סי' קכו בבדה"ש סק"ט). ובודאי יש להחמיר במי מלח עזים. וראה שו"ת רבבות אפרים ח"ו סרמ"ט. מנחת אפרים זארגער סל"ג. קובץ פעלים לתורה חו' לד. צהר חו' ב.

129) כי עד שיאכל הראשונה תשהה השניה במלחה וכיון שהמלח מועיל לה הרי זה דומה לעיבוד.

130) שהרי אפשר למלוח כל חתיכה בפני עצמה שאין האחת משבחת במליחת חבירתה.

131) וצ"ע בימינו שהחסא בגדר דברים הבאים מחמת הסעודה (וראה בשו"ע אדה"ז רסי' קעז שירקות באים מחמת הסעודה שדרך ללפת בהן הפת. וכ"ה בסדר ברה"נ רפ"ד. ולהעיר משו"ע אדה"ז סתפ"ג ס"ב (ושינה מל' המג"א שם סק"ב). וראה שו"ע אדה"ז סי' תקפג ס"ג. וראה שו"ת באתרא דרב סי' כג'רצז – באתרא דרב הל' ברה"נ סט"ז), ונפטרת בברכת המוציא, וא"כ א"צ לכוון בברכת בפה"א שבכרפס על המרור, ויכול לברך בנ"ר. וכשאוכל חריין, אף שאינו בא מחמת הסעודה, הרי לאידך חריין אינו טעון ברכה לפניו כלל, שאינו ראוי לאכילה כשהוא חי (ראה אדה"ז סתע"ה סכ"ג).

ואולי צ"ל שלדעת הרשב"ם, דעה קמייתא שבשו"ע אדה"ז (סתע"ג סי"ז), שברכת בפה"א שבכרפס פוטרת המרור, ה"ט לפי שמרור אינו בגדר דברים הבאים מחמת הסעודה אפי' כשרגיל לאוכלו בסעודה, כיון שנאכל לכוונה אחרת (ובאמת, נסתפקו בכ"מ בדבר הבא מחמת הסעודה אם מברך כשבא הפעם לקינוח. וראה סדר ברה"נ פ"ג סוף ה"ח. וראה אצלנו שו"ת באתרא דרב סי' לא'תרסא), לפי שנאכל למצוה (וכ"מ בשו"ת הרשב"א ח"א סע"ב. שם סרמ"א. מיוחסות סר"א ואילך. החדשות סל"ח, והובא בב"י סתע"ג, אם לא שנחלק דהתם מיירי בדבר שבא ללפת הפת ובליל פסח אוכלו ללא פת למצוה, משא"כ בחסא הנאכלת גם לעצמה במשך כל השנה. אבל בשבה"ל סרי"ח (דין מרור) נראה דקס"ד שמחמת שעכשיו בא לשם מצוה אינו בגדר דברים הבאים מחמת הסעודה. אלא שדחה וכתב לה"ר מק"פ שאין מברכים שהכל אע"פ שאכילתו לשם מצוה. וכ"ה בתוס' ריה"ח ברכות מא, ב. וו"ז ח"ב פסחים סרנ"ו. אמנם בתר"י ברכות כט, ב – בדפי הרי"ף, בטעם שאינו מברך על ק"פ שהכל, שטפל לפת שאכל מתחלה כיון שחייב באכילתו. וכת"ש דהה"נ במרור שכיון שמתחלה היתה כוונתו לאכלם שיודע שמחויב באכילתן דברים הבאים מחמת הסעודה הוו והו"ל טפילה לפת ואינו מברך עליהם בפה"א. ומשמע שבפסח לולא שטפל הוא מברך עליו, אף שבודאי נאכל לשובע והוא מחמת הסעודה. ובדוחק י"ל, דשאני פסח שנאכל בסוף הסעודה והו"ל כמשכו ידיהם מהפת, ומשו"ה קס"ד לברך עליו. וכ"כ בשו"ת גוו"ר או"ח כלל א סל"ג בדעת ר"י טוב עלם שבתוס' פסחים קטו, א ד"ה והדר, שהמרור נפטר בכרפס ו"אינו מחשיבו פרפרת הפת כיון שאינו אוכל ממנו אלא כזית", דהיינו שנאכל שלא לשם לגרר הלב רק למצוה. אבל ראה שם סל"א – באו"א, שבכזית לחוד אינו מגרר הלב. וראה חי' הצ"צ ברכות יג, ג). ובלא"ה, גם בימינו אינה נאכלת בדרך כלל לעצמה, כמה עלים יחד (ללא שמן חומץ ומלח), כדרך שאוכלים למצות מרור (וראה משנ"ב סי' קעז סק"ד). ועוד כמה טעמים מצינו בפוסקים לפטור המרור מברכה, או שלא לברך בנ"ר על הכרפס. וסב"ל.

וראה ואנחנו נברך סולמונס סל"ה. עומקה של הלכה בורשטיין ח"א סכ"ז ובנספח לשם. ועוד. והנלפענ"ד כתבנו.

132) ובשו"ע אדה"ז: שכן נכון לעשות משום ברוב עם הדרת מלך. והיינו שאף שאין לחייב אדם שיקיים המצוה המוטלת עליו ע"י שליח כשיכול לקיימה בעצמו – מכל מקום טוב שיקרא אחד לכולם לקיים ברב עם הדרת מלך.

133) וראה ר"ד משיחת אחש"פ תשל"ב (ונשמט בתורת מנחם): ווי דער מנהג בכ"מ, ובפרט באר"ב, אז דאס זאגט נאר דער עומד בראש הבית וואס איך האלט נישט דערפון. [ולכאורה קאי לא רק על "הא לחמא עניא" כ"א גם על ההגדה בכלל. אבל בהערת המו"ל בתורת מנחם שם: חסר הענין שנזכר כאן אודות המנהג בכ"מ שהפיסקא "הא לחמא עניא כו'" נאמרת רק ע"י ראש הבית].

134) ח"ב (ברע"מ) מ, ב ואילך. [וז"ל: כל בר נש דאשתעי ביציאת מצרים ובההוא ספור חדי בחדוה, זמין איהו למחדי בשכינתא לעלמא

בשמחה, עתיד הוא לשמוח עם השכינה לעולם הבא, שהיא השמחה היותר גדולה מכל השמחות, כי זה הוא אדם השמח באדונו, והקב"ה שמח בסיפור ההוא. בה בשעה מקבץ הקב"ה את כל החבורה שלו, ואומר להם, 'לכו ושמעו הספור של השבח שלי שמספרים בני ושמחים בגאולתי'. אז מתקבצים כולם ובאים ומתחברים עם ישראל ושומעים סיפור השבח ששמחים בשמחת הגאולה של אדונם, ובאים ומודים להקב"ה על כל אלו הנסים והגבורות, ומודים לו על עם הקדוש שיש לו בארץ ששמחים בשמחת הגאולה של אדונם. אז נתוסף לו כח וגבורה למעלה, וישראל בסיפור ההוא נותנים כח לאדונם, כמלך שנוסף לו כח וגבורה בעת שמשבחים גבורתו ומודים לו והכל יראים מפניו ונתעלה כבודו על כולם.

בשיחת ליל ב' דחגה"פ תשט"ו: עס שטייט אין כתבי האריז"ל אז די הגדה דארף מען זאגען בקול רנה [רם] ובשמחה. ויש לומר אז מצד דעם פלעגט כ"ק מו"ח אדמו"ר זאגן די הגדה בקול רם, און אין די זמנים וואס ער אליין האט ניט געקאנט זאגן בקול רם, דאס הייסט אז ווי א צווייטען האט זיך אויסגעווייזן אין זיינע חושים גשמיים אז ער זאגט ניט בקול רם, פלעגט ער אין יענע זמנים מאנען בא אנדערע זיי זאלן זאגן בקול רם. [ועד"ז בכו"כ שיחות קודש].

בשיחת ליל ב' דחגה"פ תשי"ב: עס שטייט אין כתבי האריז"ל אז פסח ביי נאכט – די ערשטע און די צווייטע נאכט – דארף מען זאגן די הגדה בקול רם ובשמחה, און בכלל דארף מען די נעכט זיין בשמחה. ווארום עס איז ניטא קיין גרעסערע שמחה פאר די שכינה ווי פסח ביינאכט. דערפאר איז בא מיר אלע מאל געווען א וואונדער, אז בא כ"ק מו"ח אדמו"ר פלעגט מען ניט זהען פסח ביינאכט קיין שמחה, ואדרבא, עס איז נאך געווען א ענין פון דמעות, הגם עס קאן דאך זיין דמעות של שמחה, אבער עס איז ניט געווען ניכר עס זאל זיין דמעות של שמחה. אין כתבי האריז"ל שטייט דאך אבער מען זאל זיין פסח ביינאכט בשמחה, במילא זאל מען זאגן א ניגון. אין ניגונים גופא איז דאך פאראן מרירות ניגונים און שמחה ניגונים, זאל מען זאגן א פריילעכען ניגון און זינגען טאקע בשמחה, און מען זאל טראכטען אז דאס איז שייך צום סדר וואס דער אריז"ל זאגט אז די אמירת ההגדה דארף זיין בשמחה. (כ"ק אדמו"ר שליט"א צוה לנגן א פריילידן ניגון).

בשיחת ליל א' דחגה"פ תרצ"ט: ר' נחמן משרת שמע מאאזמו"ר – אדמו"ר מהר"ש – אז פסח קען מען זיך ארויפכאפן אויפן וואגן, און דאס וואס א איש פשוט קען אויפטאן מיט אמירת האותיות פון דער הגדה מיט א תמימות, קען דאס א משכיל און עובד ניט אויפטאן מיט 15 הפסקות.

בשיחת ליל ב' דחה"פ תרצ"ט: עיקר סיפור יציאת מצרים הוא בעניני הנסים. גם הי' בתוך הדברים: איך וואלט זיך ווינטשן הערן ווי משיח וועט אויסטייטשן די הגדה.

בראשונים כתבו שיש למהר באמירת ההגדה בכדי להגיע לאכילת מצה. והאריכות בסיפור יציאת מצרים היא אחר אכילתו. ובשיחת ליל א' דפסח תש"ח[135]: ערב פסח איז אלץ וואס מען האט געטאן געווען מיט א מיושב'דיקע געאיילקייט, נאר דאס איז אלץ געווען ביז מען האט אנגעהויבען זאגען די הגדה ביים סדר, נאכדעם האט מען שוין ניט געאיילט, אבער מען האט אויך ניט מאריך געווען . . הוד כ"ק רבינו הזקן איידער ער איז געפארען אין מעזריטש פלעגט ער ערב פסח אויפשטיין פארטאג, און אגאנצען טאג זייער איילען בכדי צו עסען דעם אפיקומן פאר חצות, נאכדעם ווי הוד כ"ק רבינו הזקן איז געקומען פון מעזריטש פלעגט ער אויך אויפשטיין ערב פסח פארטאג, נאר ניט איילען.

אף שמותר להפסיק באמירת ההגדה לצורך גדול[136], אין להפסיק לשיחת חולין ודברים בטלים

דאתי דהוא חדו מכלא, דהאי איהו בר נש דחדי במריה וקודשא בריך הוא חדי בההוא ספור. ביה שעתא כניש קודשא בריך הוא לכל פמליא דיליה ואמר לון זילו ושמעו ספורא דשבחא דילי דקא משתעו בני וחדאן בפורקני. כדין כלהו מתכנשין ואתיין ומתחברין בהדיהו דישראל ושמעו ספורא דשבחא דקא חדאן בחדוה דפורקנא דמריהון, כדין אתיין ואודן ליה לקודשא בריך הוא על כל אינון נסין וגבורן ואודאן ליה על עמא קדישא דאית ליה בארעא דחדאן בחדוה דפורקנא דמריהון. כדין אתוסף חילא וגבורתא לעילא וישראל בהאי ספורא יהבין חילא למריהון, כמלכא דאתוסף חילא וגבורתא כד משבחין גבורתיה ואודן ליה וכלהו דחלין מקמיה ואסתלק יקריה על כולהו].

ובפי' אור החמה בשם הרמ"ק: שהמספר ביציאת מצרים גורם לחדש אותם האורות שנתגלו מאז ביציאת מצרים והיינו סיפור הנסים לשון ספיריות שממש מאיר ומספר אותם האורות.

135) סה"ש תש"ח ע' 199.

136) שקו"ט בזה בכ"מ. ואכ"מ. ולהעיר בדעת אדה"ז בנוגע להבדלה באמצע ההגדה שהטעם משום נראה כמוסיף על הכוסות. והוא

ח"ו, כי אם לצורך סיפור בעניני יציאת מצרים או לצורך סעודתו. אין מפסיקים בפירושי ההגדה מהפיסקא "לפיכך" והלאה, וכן בחציה השני של ההגדה (לאחרי ברכת המזון).

באמירת[137] הגדה עיקר הדבר הוא מחשבת הלב, שצריך להבין מה שאמר, ואם אינו מבין כלל מה שהוא אומר אינו יוצא ידי חובתו, שאין זה נקרא סיפור, על כן מי שאינו מבין יקרא ג"כ הפירוש בלשון שמבין (ולא סגי לעיין אח"כ בשעת האכילה בפירוש[138]). וכשמקריא לאחרים – מה נשתנה וכל ההגדה יקריא בלשון שמבינים, ואם אינם מבינים – יפרש להם הענין שצריך לומר מעיקר הדין. ואם הם מבינים הרבה יפרש להם הכל. אבל הלל עד סוף ברכת אשר גאלנו יוצא אף אם אין מבינים הלשון[139].

יכין כלי שבור[140] עבור השפיכות בעשר מכות.

רחצה: להזהר שמי הנטילה (שיצאו חוץ לפרק הזרוע והרטיבו את השרוול וכו') לא יטפטפו על המצה (משום שרויה).

מצה: "מצת מצוה הוקשה לפסח שצריך לאוכלה לפני חצות הלילה כמו הפסח שאינו נאכל אלא עד חצות". ונחלקו הפוסקים אם מברך עליה כשאוכלה אחר חצות. וספק ברכות להקל[141].

אחיזת המצות – בשתי ידיים[142].

כמה אופנים בחלוקת המצה למסובין בכדי למעט בהפסק. והכי טוב, אם אפשר, שבעל הבית יטול ידיו תחילה ויכוון להוציאם בלחם משנה, ואחר כך יאכל ב' כזיתים. ורק אחרי שגמר לאכול יטלו ידיהם שאר המסובים ויחלק להם. ואפשר גם שיתן להם מראש (לפני נטילת ידים או לפני שמברך על המצות) מצה כשיעור, ואחרי שאכל כשיעור ב' כזיתים יוסיף ויתן להם קצת ממצה העליונה והאמצעית.

ונשמרתם מאד לנפשותיכם: אין לאכול חלקי המצה השרופים או מושחמים ביותר במינונים גדולים מחמת חומר הרעיל אקרילאמיד שיש בהם.

ע"פ הח"י שם סק"ה. ושם שמצד ההפסק לית לן בה. אבל אין מכאן הכרח **גמור** בדעת אדה"ז (אף שגם בשתי' היקל (בסתע"ג סי"א וסתע"ד ס"א) לשתות באמצע ההגדה כדעת הרז"ה, ולא כרמב"ן ש"משמזגו לו כוס שני והתחיל במצותו לשאול ולדרוש עליו אינו רשאי להפסיק בשתי'"), ובכלל – שאני הפסק לצורך הבדלה, וכמ"ש בכ"מ כן בדעת הח"י. ולהעיר משו"ע אדה"ז סתע"ז ריש ס"ט, דמשמע שאין להפסיק לכתחילה באמצע הלל. וראה שיחת ליל ב' דחגה"פ תשי"ג. ועוד להעיר שאין להפסיק מצד קידוש במקום סעודה (שההגדה אינה הפסק לענין זה – ראה תוד"ה רב אשי – פסחים קג, ב. קצוה"ש ספ"א בבדה"ש סק"י. ולהעיר משו"ע אדה"ז סתע"ג סכ"ה. אבל לא נראה דקאי התם בדין קבמ"ס).

137) בהבא לקמן – ראה פי' ההגדה לריטב"א ד"ה שאינו. גבורות ה' פס"ב. פנים יפות בא יג, ח. בית דוד או"ח סרנ"ו. דרך פקודיך מצוה כא חלק הדבור ס"ב. מנ"ח סוף מצוה כא. נחלה לישראל סל"א. ועוד.

138) שהרי בשעה שאמר לא הבין, ואח"כ מה שמעיין עיון נקרא ולא הגדה וסיפור, ואנן הגדה וסיפור בפה בעינן.

139) שו"ע אדה"ז סתפ"ד ס"ג. וראה שם סתע"ג סמ"ב.

והנה בדרך פקודיך כתב שיקרא בפה גם בלשון אשכנז. אבל אין המנהג כן. וברמ"א סתע"ג ס"ו, וכן בשו"ע אדה"ז (שם ושם), כתב דסגי שיפרש הענין. והיינו שא"צ לומר הכל בלעז. וכן מוכח בהמנהיג הל' פסח סע"ב שמה שנהגו ללעוז שני המקראות הראשונים הוא משום היכר ולפרסום הנס. וכ"ה בשבה"ל סרי"ח – רק לגבי הא לחמא עניא. וכ"ה בעוד ראשונים – ראה בהגש"פ עם לקו"ט ד"ה הא לחמא. וגם בריטב"א שם כתב רק שראוי לפרש להם יצי"מ. ובהגש"פ שם שמנהגנו שאין לועזים כי אם מה נשתנה (שמדקדקין שעכ"פ האומר הפיסקא יבין את הנאמר על ידו, ומה נשתנה הרי שואלין התינוקות) – היינו לענין לתרגם בלעז, אבל ודאי צריך לפרש הענין.

140) בכדי שענינים אלו – השפיכות – לא יהיו בכלי שלם. א"צ פגימה ניכרת לעין, ודי שיהא בכלי חד פעמי, או כלי שאין משתמשים בו. נוהגים להקפיד שלא להניח כלי השבור על השולחן, וכן שלא להעבירו מעל גבי השולחן. הטיפות שופכים במקום שלא ידרכו בני אדם.

141) וגם בליל שני.

והארכנו בזה במק"א (נדפס בפ"ע בקונטרס "בירור הלכה בענין אכילת מצה אחר חצות", בלוח יומי דפסח שנת תשע"ח, בסוף החוברת).

142) לשון אדה"ז בהגש"פ "ויאחזם בידו". וכ"ה בשו"ע שלו סתע"ה ס"ד (כל' השו"ע ושאר הפוסקים). ובהגש"פ עם לקו"ט ד"ה ויאחזם מבאר, שבכ"ד שמברך צריך לאחזו בימינו. וכ"ה בלח"מ בשו"ע אדה"ז סי' עדר ס"ב (וכל' רש"י שבת קיז, ב: אוחזן בידו. ובמ"ם ברכות פ"ז ה"ד: נוטל שתיהן בידו. וכ"ה בכ"מ).

אלא שבפת נז' בשו"ע אדה"ז סקס"ז ס"ז שטוב שיתן ב' ידיו. (וכ"ה ע"פ סוד – ראה כה"ח סקס"ז סקל"ב. וש"נ). ולכאו' צ"ל שאדה"ז נקט כאן רק החיוב מן הדין, אבל עדיף בב' ידים. והאחיזה בב' ידים אינה מבטלת דין ימין (ראה גם דעת נוטה ח"ב סכ"ג ובהנסמן שם. סדר ברכות וינברג ח"א פ"ב הע' ל).

וכ"ה במנהג הרה"צ בעל דברי חיים מצאנז באוצר החיים אות שמה. וכן העידו על כו"כ גדולי הצדיקים. וכן מנהג כ"ק אד"ש (וגם בשעת האכילה משום חיבוב מצוה, משא"כ בכל השנה שאוכל רק ביד ימינו הק') – ראה אוצר מנהגי חב"ד ע' קעו.

[ומסברא אפ"ל שהאחיזה בב' ידיו צ"ל רק בעת ברכת המוציא. אבל המנהג גם בשעת ברכת על אכילת מצה. וכנ"ל, גם בעת האכילה].

מרור־כורך: שכח להטביל מרור בחרוסת, יסמוך על הטיבול שבכורך. וכן לאידך, שאם שכח להטביל בכורך, סומך על הטיבול שבמרור. שכח להטביל הן במרור והן בכורך, יקח קצת מרור (וא"צ כזית), ויטביל בחרוסת (ללא ברכה)[143].

שולחן עורך[144]: כבכל שבת וחג, צריך להזהר כשמקלפים ביצים, בהיות והקליפות נחשבות מוקצה, לקלף ישר לתוך פח האשפה, או ע"ג צלחת שאפשר לנער לתוך האשפה, או צלחת חד־פעמית שנזרקת ישר לפח. (יש לוודא שיש כבר אוכל או כלי בתוך בתוך הצלחת). כמו כן, צריך לקלף רק סמוך לסעודה (מצד בורר).

כנזכר, מנהגנו שלא לאכול מכל המינים הנכנסים בחרוסת ומרור עד אחרי כורך של סדר השני[145].

למים אמצעים ואחרונים אין להעביר ידיו על שפתיו, (וכן כל ז' ימי הפסח, משא"כ אחש"פ **שמהדרין** לשרות).

המנהג שאין אומרים לחיים כששותים יין בתוך הסעודה.

סמוך לאכילת אפיקומן וקודם לה, "יזהר שלא ישתה אחר אפיקומן" – היינו שישתדל שלא יהי' צמא, שישתה באופן שלא יצמא אח"כ.

צפון[146]: אפיקומן צריך לאכלו קודם חצות [הלילה] כמו הפסח שלא היה נאכל אלא עד חצות[147]. חצות בשעה **12:53**. שכח לאכול אפיקומן – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

יזהר שלא ישתה אחר האפיקומן – משמע: א) שמכל שתי' יזהר, ואפילו מים[148]. ב) שגם בלילה

143) נתבאר באריכות בכינוס תורה חוה"מ פסח תשפ"ב ב–770.

144) בנוגע לשמחת יו"ט – ראה להלן בסעודת היום.

בנוגע לשמחת יו"ט בלילה – ראה שו"ת שאג"א סס"ח באריכות – הובא בהגש"פ עם לקו"ט ד"ה מצה. וראה גם שיחת שמחת ביה"ש ושבת חוהמ"ס תשי"ט. אבל ראה שע"ת סי' תקכט סק"ה שהוכיח ממג"א סי' תקמו סק"ד (ועיי"ש בחמ"מ). שו"ת אבנ"ז או"ח סי' תכג. ועוד. וראה גם שיחת ליל שמח"ת תשכ"ד. ולקמן בסעודת היום נזכר מנהג לשתות יין בכל סעודה.

[ושקו"ט בזה לענין חובת אכילת בשר בלילה (ונוגע לחגה"ש, שיש שנהגו בחלב) – ראה דרכ"ת הפ"ט סקי"ט. אבל להעיר משפ"א סוכה מח, א דבחדא מינייהו – ביום או בלילה – סגי].

145) והכוונה גם אחרי מצות מרור בלילה, ודלא כמי שפקפק בזה. וכ"ה בס' בחפזון פסח כג, א בשם שו"ת בית דוד או"ח סרמ"ט. וראה קמח סולת קיב, ג. לקט הקציר סכ"ב סקצ"ו. שלחן גבוה סתע"א סק"ו. ועוד. ודברי הבית דוד צויינו בכתי"ק כ"ק אד"ש שרשם לעצמו ע"מ להעתיק להגש"פ. וכ"כ עוד בכתי"ק שם: "אסור לאכול פירות שהם בחרוסת לא בליל א ולא בליל ב (הפר"מ)?". ואוצ"ל: "הפס"מ". והכוונה לפסח מעובין (אות קכג ואות שסב). והו"ד בבית דוד שם. ועוד. ובזכל"א אלקלעי סתע"א הועתק בשם "הפר"מ שם אות קכג", ופשוט שהכוונה לפסח מעובין שם, והוא ט"ס. וכנראה ברשימה הנ"ל הועתק משם, וס' פסח מעובין לא הי' תח"י, כדמוכח מזה שלא הביאו בשום מקום, וכן מוכח גם בהגש"פ עם לקו"ט ד"ה ויכוון בנוגע להשפיכות.

146) בנוגע לאכילת קינוח סעודה לפני אפיקומן – למעשה המנהג שאין מקפידים שלא לאכול קינוח סעודה. ואדרבה, לפעמים עדיף כן כשיש חשש שהאפיקומן בגדר אכילה גסה, והקינוח מועיל לעיכול וכו' ושיוכל לאכול לתיאבון. והרי נהגו להביא מיני מגדים ופירות לשדל התינוקות להפיג שינה מעליהן (שבה"ל סרי"ח). וגם מדין שמחת יו"ט צריך שירבה במגדנות כפי יכולתו (שו"ע אדה"ז סתקכ"ט ס"ד). ומפורש ברי"ף ס"פ ערבי פסחים, והובא בטור או"ח סתפ"א, שכתב "בתר דאכלין כל מגדני ומיני פירי אכלין בסוף כזית מצה דמינטרא".

[והנה, בס' הנייר הל' פסח בהגה כתב, שיש להזהר בליל פסח שלא לאכול בקינוח סעודה פירות ולא מיני מתיקה פן ישכח האפיקומן ויצטרך לעשות הסדר כבתחילה. אבל ראה ויגד משה סכ"ז סי"ב שהוא רק לשיטתו שמיני מתיקה מפיגים טעם המצה, ולדידן כל מאכל אסור אחר אפיקומן, והואיל ואכל שולחן עורך אחרי מצה שוב ליכא קפידא גם בפירות ומיני מתיקה. והעירו מלבוש סתע"ח ס"א: ואפשר לומר שאנו קורין את המצה עצמה אפיקומן סתם על שם שהיא במקום הפירות שדרך לאכול אחר הסעודה בפעם אחר ואגב חביבותא דמצוה שהיא חביבה עלינו כפירות מתוקים אנו קורין אותה אפיקומן כלומר שאומר לבני ביתו או כל אחד לחברו אפיקו לנו מיני מתיקה והיא המצה שמתוקה עלינו במצותה. ואין מכאן שום ראי' שלא לאכול לפתן אחר.

אבל ראה הליכות שלמה פסח פ"ט הע' 350, שלא אכל לפתן בליל הסדר ואמר שעלינו להרגיש דאתכא דרחמנא סמכינן וכל צורת ושלבי האכילה מסודרים וקבועים ע"י רבותינו במשנה וגמרא והם קבעו לנו הלפתן בסעודה זו והוא האפיקומן ומה לנו לתור אחר ליפתן אחר. וראה ארחו"ר ח"ב ע' צ. מנהגי מהרי"צ הלוי מועדים ע' קנה. אמנם, פשטות כל הפוסקים שרק אחרי אפיקומן אין לאכול קינוח. וכנ"ל, מפורש הוא ברי"ף שכך עושים. והבוחר יבחר].

ואם הלפתן ברכתו בורא פרי האדמה, אין לברך עליו שכבר נפטר בברכה שעל הכרפס. (וראה בארוכה אליבא דהלכתא גל' פח ע' ל ואילך).

147) בנוגע לעצת האבנ"ז כשמתאחר בסעודתו להתנות באכילת מצה – ראה בשו"ת באתרא דרב סי' כ'קה.

148) נכון שלא לשטוף פיו שלא להעביר טעם מצה (אף שמדינא לית לן בה רק במשקין, וגם להמנהג במים – היינו רק שלא להעביר הטעם מבית הבליעה, שהרי בלע מצא יצא. וכן מדוייק בבבאה"ט סתפ"א ס"א שהביא מכנה"ג לגבי שתיית טוטי"ן ששומר נפשו ירחק, דמדינא אף שמעביר הטעם לית לן בה, והמנהג רק בשתי'. ולא גרע מלועס לתינוק שאינו מושך טעם – ראה ט"ז יו"ד ספ"ט סק"א וש"ך שם).

השני צריך ליזהר. **וכן נוהגין.**

ב'הגדה של פסח עם לקוטי טעמים ומנהגים' מובא אודות זמן מזיגת כוסו של אליהו: "אחר ברכת המזון (חוץ מזמנים ידועים)". ובספר השיחות תשמ"ט[149] נאמר שמזיגת כוס זה "שייכת לחלקו השני של הסדר שקשור עם הגאולה העתידה (שלכן מזיגת הכוס בדרך כלל היא לאחרי ברכת המזון, ורק בזמנים ידועים היו מוזגים הכוס לפני ברכת המזון)", ושם[150]: "ולאחרונה – נהגו כן (למזוג לפני ברכת המזון) בכל פעם."

ברך: בברכת המזון – יעלה ויבוא. שכח יעלה ויבוא, ראה בטבלא שבסוף הלוח. הרחמן ליו"ט.

מי שהקיא כל מה שאכל לפני ברכת המזון אינו מברך ברכה אחרונה. אבל אם ודאי אצלו שנשאר כזית במעיו, וכן אם אכל מלכתחילה כדי שביעה ועדיין מרגיש קצת שובע מהמאכל מברך אחריו ברכת המזון[151]. לגבי אכילת מצה, מרור, ושתיית ד' כוסות וכו' – נחלקו הפוסקים אם יצא ידי חובתו. ולמעשה, אינו צריך לחזור ולאכול רק כזית מצה. ואפילו בירך כבר ברכת המזון יטול ידים שוב ויברך על נטילת ידים (באם אוכל כביצה) ויברך המוציא ואחר כך ברכת המזון[152].

שפוך חמתך: מנהג בית הרב: (כשחל בחול לוקחים מנורת נרות דולקים[153] ו)הולכים לפתוח כל הדלתות שבין החדר שבו עורכים הסדר ורה"ר (או החצר), ואומרים שפוך – השלוחים אומרים אותו אצל הדלת.

מותר לטלטל בחוץ נר של שמן, או נר פרפין שנהפך לנוזל, בתנאי שהולך בנחת ולא במרוצה – מכל מקום אסור להעמיד הנר במקום שהרוח שולטת אפילו אין רוח מנשב כלל. ולכן צריך להזהר שלא ילכו בנר דלוק מבית לבית דרך החצר אל הרחוב רק אם הוא בכלי, ויזהרו שיהיו הדפנות של זכוכית באופן שלא יכבה אף אם יהי' הרוח מנשב אז[154].

חייב אדם לעסוק כל הלילה בהלכות פסח וביציאת מצרים ולספר בניסים ונפלאות שעשה

---

149) ח"א ע' 391 הערה 78.

150) בשולי הגליון שם נוספה הערה כבפנים.

151) והארכנו מזה בלוח יומי לפורים.

152) ונתבאר אצלנו במק"א הטעמים להכרעה שבפנים, גם את"ל שבתר הנאת גרונו אזלינן, כמשמעות דעת אדה"ז בשו"ע סקצ"ז ס"ט וסתע"ה סכ"ג. ואכ"מ.

ושוב נעתק כאן ע"פ בקשת רבים: הנה, לרוה"פ (וכ"מ גם בירושלמי נזיר פ"ו ה"א לפי' הפני משה, הביאו באמרי בינה דיני פסח סכ"ג) דמיא אכילת מצוה לאיסורים, דקיי"ל דבתר הנאת גרונו אזלינן. וכ"מ דעת אדה"ז בשו"ע סקצ"ז ס"ט ממג"א שם סקי"ב בנוגע לברכה"נ (דרבנן) [אבל ראה במחה"ש שם בפי' ד' המג"א דה"ט שי"ב גם הנאת מעיו. ולהעיר משיחת ש"פ עקב תשכ"ג], ובסתע"ה סכ"ג לענין אכילת מצה. [אלא דיל"ד דלא נחית כאן לענין הנאת גרונו או מעיו, ור"ל שאפי' למ"ד שצ"ל הנאת גרונו הרי נהנה, וכש"כ כיון שיש גם הנאת מעיו, ובאמת יתכן דס"ל דלענין אכילת מצוה בעי תרתי, כמ"ש כמה פוסקים והוכיחו גם מראשונים – ראה שו"ת כת"ס או"ו. פני מבין סי' קפה. שם סי' קפז. ולהעיר גם מרמיזת לשון רבינו בלקו"ש חכ"ו ע' 47 הע' 44. ואולי קאי שם לענין אחר – בהשקו"ט בפי' נהנה גרונו, ובדיו מצה מבושלת. וראה גם אג"ק חי"א ע' מא. ואכ"מ].

ומ"מ לענין מעשה נ' להחמיר לענין מצה מכמה טעמי, והרי דעת אדה"ז סתע"ח ס"א שמותר לאכול מצה שמורה אחרי אפיקומן: 1. כיון שהמדובר בענין דאורייתא, ומספק – הלך אחר המחמיר. 2. וגם, כיון שצ"ל קידוש במקום סעודה, ולכמה דעות לענין זה צ"ל הנאת מעיו דוקא – ראה השקו"ט בפתה"ד ח"ג סרע"ג. [אלא שבשותה רביעית שלימה יצא יד"ח קבמ"ס]. 3. וכ"ה לענין אכילת מצוה דסעודות שבת ויו"ט משום עונג (או שמחה) – ראה שו"ת כת"ס שם סע"א. (אבל י"ל בכהנ"ל, דרחמנא אחשבי' לאכילת מצוה, ויוצא גם בהנאת גרונו – ראה עד"ז בברכת משה חולין קג, ב. וכעי' באמרי בינה למהר"ם א"ש יומא עט, ב (נח, א – בדפי הספר) בשם החת"ס). 4. ועוד זאת: בהקיא לפני ברהמ"ז, שלענין ברהמ"ז (גם את"ל דרק הנאת גרונו בעינן) כשהקיא א"י לברך לכמה דעות, שה"ז כנתעכל המזון, ובליל הסדר צריך לברך ברהמ"ז דוקא על כוס ג' – ראה שו"ת תורה לשמה סי' קכה. 5. עוד להעיר, שאפיקומן צ"ל על השובע דוקא, וכבפ"פ – "כדי לשבוע ממנו", ולכמה דעות ה"ז לעיכובא באפיקומן (וגם דעת אדה"ז מ' כן – ראה הלכות ליל הסדר אשכנזי סתע"ז ס"ג, אף שבפ"פ ה"ז רק מצוה מן המובחר), וא"כ מקום לומר שצ"ל הנאת מעיו (וע"ד ברהמ"ז שלכמה דעות צ"ל הנאת מעיו כיון שצ"ל שביעה – ראה שו"ת חת"ס או"ח סי' קכז). 6. ועוד להעיר ממהרי"ל שאפיקומן צ"ל בשיעור כביצה משום שביעה, אבל לא הביאו אדה"ז. 7. ובכלל, בכמה אופנים לא הגיע אל בית הבליעה ולכו"ע לא יצא – ראה שו"ת מנחת שלמה סצ"א סקי"ז.

[ועלה בדעתי דבר מחודש אבל לא מצאתי מקור, שלענין ד' כוסות תיקנו שיהא בכאו"א מהן מצוה דאורייתא דוקא (קידוש שעיקרו מה"ת, סיפור יצי"מ דאורייתא, ברכהמ"ז דאורייתא, והלל י"א שהוא דאורייתא, לדעת בה"ג וכ"כ בהשגות רמב"ן לסהמ"צ. ובפרט בליל פסח – לפי פירש"י פסחים לו, א ד"ה שעונין. אבל ראה או"ש חומ"צ פ"ו ה"ד). ולפ"ז בברכהמ"ז צ"ל שביעה דוקא. אלא דאנן קיי"ן שאין מקפידים בהלל שיהא קודם חצות, ועל כרחך ה"ט לפי שהוא דרבנן. וי"ל].

153) נתבאר בשו"ת באתרא דרב סי' כח'תרד.

154) ראה בארוכה שו"ת באתרא דרב שם. ושנ"ת.

הקדוש ברוך הוא לאבותינו עד שתחטפנו שינה[155]. ואם יודע בעצמו שלא יוכל להתפלל כראוי בתפלת שחרית, ויחלש כוחו, יצא שכרו בהפסדו, ויותר טוב ושכבת וערבה שנתך. והתורה לא ניתנה למלאכי השרת.

בספר השיחות תש"ד[156]: אה, מ'קען דאך די נאכט א סך מקבל זיין, עס איז דאך תרעין פתיחין, די טויערען אפען, די שערים ניט פתחים[157].

נוהגין שלא לקרות על מטתו רק פרשת שמע[158] [עד "ובשעריך"] וברכת המפיל אבל לא שאר דברים שנוהגין לקרות בשאר לילות כדי להגן, כי לילה זה לילה המשומרת היא מן המזיקין.

אין לזרוק הזרוע לאשפה דרך בזיון.

במענה לשאלת רבים: להוציא האשפה מביתו ביו"ט – באופן שאין חשש משום מוקצה (כיון שהוא גרף של רעי וכו'. ואכ"מ) – הנה, יש שכתבו להחמיר שאסור להוציא ביו"ט כשמטרת ההוצאה רק בכדי לסלק החפץ ממקומו. ולדינא יש להקל כשהריח מפריע, או כשצריך למקומו להכניס עוד זבל. אמנם, בנמצא כבר בחצירו שאינו קובע שם ישיבתו וכל שכן אם רוצה להוציאו לרחוב בכדי שיאספוהו עובדי העיריה למחרת אסור[159].

יום שלישי, ט"ו ניסן, א' דחג המצות

סוף זמן קריאת שמע היום בשעה **9:27**.

שחרית ליום טוב. תפלת העמידה לשלוש רגלים.

בשיחת יום שמיני עצרת תרצ"ט (בנוגע להשאלה אם להזכיר גשמים בשחרית כששמע כבר ההכרזה[160]): מען דארף זיך מגביל זיין אז מען זאל קענען דאוועננען מיט דעם מנין. למעשה, אם שמע הכרזת "מוריד הטל" קודם שהתפלל שחרית – **אם אינו מתפלל במנין אחר**[161] – יאמר גם בשחרית "מוריד הטל"[162].

---

155) ונזכר שהיו ניעורים כל הלילה בסה"ש תש"ד ע' 81: אז מיר זיינען געווען יונגעלייט פלעגט מען די ערשטע נאכט פסח אופזיין א גאנצע נאכט. ובהערת כ"ק אד"ש שם מציין לפע"ח שחה"מ ספ"ו. ונזכר גם גם בין הימים שאין אומרים ק"ש שעל המטה, בסה"ש תש"ב ע' 100. אבל בהיום יום כ"א ניסן נשמט "ליל א' דפסח". ומצויין שם בכתי"ק לשיחת שש"פ תש"א. ואינו בסה"ש תש"א לפנינו. אבל נמצא הוא בשיחת ליל שש"פ שבתשורה גאדאן ריניץ תשע"ח. וגם שם לא נזכר ליל א' דפסח. ודובר עד"ז בסעודת ליל שש"פ תשכ"ט. ובר"ד יום א' דחה"פ בסעודה תשכ"ט – שלא ידוע אם דייקו בזה.

156) ע' 81.

157) ושם: ווי עס איז ידוע דער הפרש צווישען פתח לשער כמבואר במאמר דא"ח של הוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק האמצעי ההפרש בזה, שאפי' פתחי היכל אינם עדיין במדריגת שערים.

ובר"ד מסעודת יום א' דפסח תשכ"ט נזכר בקשר לזה, ש"אוצרות טללים נפתחים בזו הלילה" (הובא לעיל בד"ה לילות הסדר מתיב"ע ופרדר"א).

158) ענינו – תשובה עילאה (ר"ד הנ"ל).

159) ראה בשו"ת באתרא דרב סי' כא'תקסט.

160) בנוגע לשמע"צ.

161) ויל"ע באם מתפלל שחרית ביחידות ומוסף במנין אחר, או להיפך – שחרית במנין אחר ומוסף ביחידות. ומסתבר שגם בכה"ג אומר מוריד הגשם בשחרית.

וכן הוא אפילו אם אמר (עם הש"צ לתפלת מוסף) הפיוט למוסף הנקרא "תפלת טל", שאומר אחר כך מוריד הגשם בשחרית, אם מתפלל שחרית במנין אחר. [ומש"כ באו"ז הל' הזכרת גשם וטל ששצ"ח, לגבי הזכרת גשמים, שגם בשמע פיוטים של גשם מהש"צ מזכיר גשמים אפי' לא שמע ההכרזה (ואולי כוונתו שע"י שמיעת הפיוטים יודע הוא שהכריזו) – ל"ש לנדו"ד, דאיהו קאי להסברא שהיחיד אינו מזכיר אם לא שמע להדיא ההכרזה. ולא קיי"ן הכי. ובאמת, צ"ב בכוונת האו"ז, שלא פי' כל צרכו החילוק בין ב' הדעות בירושלמי ובין היחיד לציבור, עיי"ש. ובשו"ת איש מצליח ח"ג או"ח סי"ב בהערת המלבה"ד נדחק לפרש שר"ל לחלק בין היחיד שנמצא בביהכ"נ ליחיד בביתו. ואף שדוחק קצת הוא נ' עיקר כדבריו בדעת האו"ז].

162) כ"ה בלוח כולל חב"ד (לגבי מוריד הטל) והוא ע"פ אג"ק חי"ב ע' ג בהערות ללוח הנ"ל (ושם הוא לענין מוריד הגשם. ולכאורה כש"כ הוא). ויחיד המתפלל בביתו אף שלא שמע ההכרזה אומר מוריד הטל במוסף, אם משער שכבר הכריזו.

ולא מצאתי דבר ברור באחרונים אם היחיד נגרר אחר מנין הראשון, האחרון, שרגיל בו, או רוב בתי כנסיות, רוב אנשי העיר, ואם אשה נגררת אחרי בעלה. ויש מאחרוני זמננו שכתבו לכאן או לכאן מסברא ומד"ע ללא מקור ברור. כן ראיתי מהמלקטים שחפאו דברים אשר לא כן בדברי האחרונים. והמעיין בפנים ישר תחזינה עינימו אשר לא מיני' ולא מקצתי'. ולמעשה, יש להורות שבכל אופן יאמר מוריד הטל בשחרית אם כבר הכריזו במנין א', כיון שבאומר מוריד הטל יוצא לכו"ע, ואין כאן בית מיחוש (ראה כעי"ז בתהל"ד סי' קיד סק"ב וסק"ג. ולענין אחר – משנ"ב סי' קיד סקט"ז). והרי היחיד רשאי לומר טל במקום גשם גם קודם שהכריזו – שו"ע אדה"ז סי' קיד ס"ב.

הלל

מצוה מדברי סופרים מתקנת הנביאים בכל שלש רגלים לגמור ההלל ביום ולברך עליו אשר קדשנו במצותיו וצונו לקרוא את ההלל.

אין להפסיק באמצע הלל (שלם) כי אם על דרך שמפסיקים בברכות קריאת שמע.

מצוה מן המובחר לקרותו עם הציבור מיד אחר תפלת שחרית כדי שיענה עמהם הודו ואנא אחר הש"ץ. אם בא לבית הכנסת אחר שהתפללו הציבור שחרית ועומדים לקרות ההלל והוא לא התפלל שחרית, ראה באגרות קודש כ"ק אד"ש. וזלה"ק: "אודות אמירת הלל לפני התפלה – הוראה בפירוש לא שמעתי בזה, אבל מסופר בפי חסידים, שאף שרבותינו נשיאינו בתפלת שבת היו מאריכים בתפלה אפילו כמה שעות לאחרי גמר הצבור את תפלתם, הנה ביום טוב היו מסתדרים באופן לגמור תפלת השחר עם הצבור ולאמר הלל עמהם".

כל היום כשר לקריאת ההלל שאם לא קרא מיד אחר תפלת שחרית יכול לקרות כל היום עד צאת הכוכבים.

לאחר הלל שלם, קדיש תתקבל. שיר של יום. קדיש יתום.

קריאת התורה

אומרים י"ג מדות ו"רבונו של עולם". מוציאין שני ספרי תורה.

סימן סדר קריאת התורה של כל הח' ימים של פסח בקביעות שנה זו: "משך תורא קדש בכספא פסל במדברא שלח בוכרא". ונתבאר בשו"ע אדה"ז סת"צ ס"ח ואילך, עיי"ש פרטי דינים.

סדר הקריאה: בס"ת הראשון קורא "משך" – משכו[163] – חמשה קרואים. אחר גמר קריאת

והרי יש מורים שגם אם מתפלל במנין אחר ה"ה נגרר אחר מנין הא', ודיינו להקל בזה ותו לא. ובסגנון אחר, שממש"כ בפוסקים שאומר מוריד הטל בשחרית אא"כ **מתפלל** במנין אחר, מ' קצת שכל שאינו מתפלל עם המנין השני לא סגי, אף ברגיל להתפלל עמם וכדומה, דאל"ה עדיפא הול"ל, וק"ל.

ועוד איכא בגווה, שעיקר הדין שאין מפסיקין מלהזכיר גשמים קודם הכרזה הוא רק שלא יהא אגודות אגודות, ובאמת ראוי להפסיק בשחרית, אלא שאא"פ להפסיק להכריז בשחרית, אבל לגבי היחיד ל"ש דין אגודות אגודות (וראה גם מחה"ש סתפ"ח שם כעי"ז. ואפי' במעריב מצ"ע ראוי להפסיק לולא הטעם דלית עמא תמן. ולכן בדיעבד אינו חוזר אם לא הזכיר גשמים אפי' כשלא אמר טל (משנ"ב סי' קיד סק"ג)).

ולכאו' אפ"ל דדמיא לקבלת שבת שנגרר אחר רוב אנשי העיר (שו"ע אדה"ז סרס"ג סי"ט במוסגר. ולהעיר, שבשו"ע אדה"ז מ' קצת שהעיקר ביהכ"נ שרגיל להתפלל בו אלא שהעדר הקבלה דרוב העיר אלים להפקיע הקבלה מחמת הרגילות. ואולי נפק"מ במחצה על מחצה. גם י"ל בדעתו דתרוויהו לקולא, שאם בביהכ"נ שרגיל לא קיבלו שבת אינו נגרר אחר רוב העיר שקיבלו).

ובאמת, י"ל בכ"מ שנז' שהתפללו הקהל ערבית ונגרר היחיד (לענין הפס"ט, אבילות, הזכרת יעו"י בברהמ"ז, אכילת סעודה שלישית בשבת, איסור בשר ויין מר"ח מנ"א, איסור בשר ויין בשבת שבתשעת הימים) אם ה"ה כשיש ב' ביהכ"נ בעיר. ובפשטות, גם בזה אין ביהכ"נ הא' נגרר אחרי הב'. ולהעיר ממג"א סי' תקנא סקכ"ו. וכן הבינו במחה"ש ועוד הבינו בכוונת המג"א. אבל ראה בלבו"ש וגליון מהרש"א. וראה זית רענן לשתילי זתים שם סקכ"ז. ועצ"ע כשאינו מתפלל בביהכ"נ בתר מאן גריר. וראה משנ"ב סתקנ"א בשעה"צ סקנ"ו. ויל"ע בדעת אדה"ז . ולכאו' תלוי גם אם היינו שלא לפרוש מהציבור (מצד הגברא) או שנעשה לילה (החפצא). וראה גם בשעה"צ שם סקנ"ז עפ"ד הפת"ש. וילע"ע.

לאידך, לא מצינו להדיא בד"ז דין גרירה, ואדרבה – היחיד אינו נגרר אחר הציבור ותליא בשמיעה מהש"צ (מג"א סתפ"ח סק"ד – למנהג שהציבור מזכיר בתפלת מוסף ורק הש"צ פוסק מלהזכיר) רק שהכרזת הש"צ מועלת גם למי שלא שמע. (כמפורש בשו"ע סי' קיד ס"ב ובשו"ע אדה"ז שם סוס"א. וראה פמ"ג בא"א סק"ה). ועצ"ע.

ותו, שבשאר דינים הנ"ל כשהתפללו הקהל ערבית, אין הדר בישוב שאין שם מנין נגרר אחרי הציבור, ורק בעניננו מצינו שגם הדר בישוב מזכיר גשם רק אחרי שהזכירו בקהילות. ובפשטות כ"ה גם לענין אמירת מוריד הטל (אף שרשאי היחיד להזכיר טל קודם. ואף גם לענין הפסקה, למנהג שא"א מוריד הטל, שלא רק שיוצא בדיעבד כשלא הזכיר לא גשם ולא טל בשחרית (משנ"ב סי' קיד סק"ג) כ"א שמותר לו להפסיק אף שהציבור לא הפסיקו עדיין – ראה פמ"ג במ"ז סק"ד. ומ"מ, יראה דאף בהפסקה ימתין – פמ"ג בא"א סק"ב. ולכאו' כוונתו לענין מנחה, שבמוסף עליו למהר להתפלל, כמ"ש בפמ"ג בא"א סק"ה. או דקאי למנהג שאומרים מוריד הטל במוסף). ומוכרח, שאין הנדונים שוים זל"ז.

ולכאו' מקום בראש לחלק יתירה מזו בין דין הזכרת גשמים, דאיכא איסורא להתחיל להזכיר לפני שהכריזו, והוא בכדי שלא יהא אגודות אגודות בהזכרה (ראה בטור בשם הראב"ד), וממילא עליו להמתין מלהזכיר עד שמתפללים בקהילות [ואולי איכא למשמע מהדא, דלא סגי כשרק מנין א' הכריזו], משא"כ בהפסקה שהיחיד רשאי להפסיק קודם הציבור (וי"א שגם לרבים מותר וראה בב"י), ול"ח בכה"ג לאגודות אגודות, ומה שצריך להפסיק אחרי שהציבור הפסיקו (ושצריך לחזור כשהזכיר גשמים) הוא מדין סימן קללה. אבל משמעות הפמ"ג בא"א סק"ב שלא לחלק. וראה גם בקיצור שו"ע רסי' יט.

163) שמות יב, כא.

התורה בס"ת הראשון, מניח ס"ת השני על הבימה [כי אין מסלקין הראשונה עד שכבר הניחו השניה על השולחן שלא יסיחו דעתן מן המצוות[164]] מימין לס"ת הראשון[165], ואומר חצי קדיש. הגבהה וגלילה לס"ת הראשון. [ולא יפתחו השני ולא יסורו המפה עד שיגללו הראשון, שלא יהיו העוסקים בגלילת הראשון טרודים ויוכלו לשמוע קריאה בשני, שאין להתחיל בהפשטת השני לפני הקריאה, לפי שנמצא השני ערום בלתי מגולל ואין זה כבוד לספר תורה[166]]. למפטיר, קורא בס"ת השני, בפרשת המוספין שבפינחס ("ובחדש הראשון"). הגבהה וגלילה לס"ת השני.

ב"מי שבירך" לחולה אומרים בנוסח של שבת אבל אומרים "יו"ט הוא מלזעוק"[167].

מוסף־מוריד הטל

במוסף של יום טוב הראשון של פסח מתחילין לומר מוריד הטל, ואין הצבור רשאין להתחיל עד שישמעו מפי הש"ץ, ונוהגין שהשמש מכריז **קודם** התפלה.

דין השוכח ואמר מוריד הגשם ראה בטבלא שבסוף הלוח.

אומרים פסוקי מוסף המיוחדים לימים ראשונים של פסח ("ובחדש הראשון") דיני הטועה, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

הלכתא למשיחא: מצא סכין בירושלים ביום טוב שוחט בה מיד שחזקת כל הכלים ביום טוב טהורין[168].

164) מרדכי סוף הלכות קטנות בשם מהר"ם – הובא בב"י או"ח סוסי' קמז. תשב"ץ קטן סי' קפז. רמ"א שם ס"ח. מט"מ סרנ"ד (ושם הביא טעם אחר, ובשם הרר"י). קצוה"ש ספ"ד בבדה"ש סק"ז.

ומקצת חכמים בעיניהם מתעקשים לומר שאי"ז מנהג חב"ד, וכאילו מנהגנו היפך השו"ע רח"ל. ומהם שמצדיקים עצמם באמתלא שלדבריהם לא ראו נוהגים כן ב–770. ואין טענה זו כדי להשיב עלי'.

165) כן המנהג בכ"מ. ויש שכתבו מחמת כל פנות שאתה פונה לא יהא אלא דרך ימין (ודלא כשו"ת משנ"ה חי"ג סכ"ה. וראה קובץ אבקת רוכל חו' ח ע' קפג ואילך שהביא מכ"מ (בכיו"ב) להניח מימין, אלא ששלל דבריהם. וכדבריו, ראה גם שו"ת ארחותיך למדני ח"ו סכ"ג. ואין דבריהם מוכרחים).

166) ארחות חיים הל' קריאת ס"ת סנ"ד. כלבו סדר קריה"ת. מרדכי – הובא בב"י שם. תשב"ץ קטן שם. מט"מ סרנ"ה. שו"ע סי' קמז ס"ח. והטעם – בלבוש סוסי' קמז. וראה בשו"ת בעי חיי או"ח ב"ב ס"ג. ובביהגר"א שם סקי"ב, וכן במשנ"ב שם סקכ"ג, הוסיף טעם שאין עושים מצות חבילות חבילות. וראה במקו"ח שם שקו"ט אם צריך גמר הגלילה. וראה גם קצוה"ש שם בבדה"ש סק"ו.

167) ראה בשו"ת באתרא דרב סי' כח'קלד.

168) רמב"ם אבוה"ט פי"ג ה"ח – ממשנה שקלים פ"ח מ"ב. פסחים יט, ב. וקמ"ל, דאף שגזרו חכמים על כל הכלים הנמצאים שיהיו בחזקת טומאה (שם ה"ד), ביו"ט חזקתן טהורין. ואף שבירושלים בלא"ה כל הכלים הנמצאים טהורין שלא גזרו טומאה (שם. מטמאי מו"מ פי"א הי"ב), וכנראה הטעם כיון שנזהרו הטמאים בירושלים מחמת שכל העם אוכלים קדשים (ראה מאירי ופי' הר"ש סירליאו שקלים שם מ"א (לענין רוקים הנמצאים בירושלים). ובמאירי שם מ"ב (לענייננו): שהוא מקום מוחזק בטהרה. ועד"ז כ' בפסחים ע, א: אין כאן חזקת טומאה בירושלים שהטהרה מצוי' לכל. וראה גם (לענין אחר) לקו"ש חל"ז ע' 24) – לדעת הרמב"ם, בסכינים לשחיטת קדשים גזרו מפני חומרת הקדשים (ובמאירי (שם ושם) פי' באו"א), אבל ביו"ט לא גזרו. ופשוט, שהסכינים טהורים ביו"ט גם לשחיטת חולין. ואדרבה.

והנה, ברמב"ם שמצא הסכין בירושלים. ועיי"ש בראב"ד ובנו"כ. ויל"ע בדעת הרמב"ם, דמוקי לה במצא בירושלים, והלא גם חוץ לירושלים חזקתם טהורים, אח"ל (ראה עדוה"ש העתיד (סי' קכא אות ג–ד), הובא בלקו"ש חל"ז ע' 25 הערה 48. ובלקו"ש שם נראה כנוטה לסברא זו. וכ"כ בלקוטי הלכות חגיגה כו, א בז"ת ד"ה ויאסוף בשי' הרמב"ם. וראה שיח יצחק חגיגה שם. ואולי איכא למשמע הכי מראב"ד שם ה"ה, עייש"ה. ויתכן שבסו"ד נטה קו מסברא זו) שהדין שכל ישראל חברים הם ברגל (רמב"ם מטמאי מו"מ פי"א ה"ט) אינו רק בירושלים, והרי ד"ז קאי גם על כלים (כמפורש שם).

[ולהעיר מלשונו כאן, "שחזקת **כל הכלים** ביום טוב טהורין", ולא התנה שזהו דוקא בירושלים. (משא"כ לפנ"ז, במצא בי"ד ניסן, שפי' דקאי בירושלים). וכמו"כ ילה"ע, דמשמע קצת, שד"ז הוא בכל הכלים, שחזקתם טהורים, ולא רק בסכינים הנמצאים, ולפ"ז אין הטעם משום שבודאי הטבילו לצורך שחיטה, וכמ"ש בפיה"מ שם (וכבר העיר בכס"מ עמש"כ הרמב"ם כאן לפרש באו"א, לפי של"ג על כלים הנמצאים ביום זה) – שרק בי"ד ניסן אמרו כן, שצריך להטביל סכיניו לצורך שחיטת פסחו, משא"כ בשאר יו"ט ל"ש למימר הכי. אבל משמעות סוגיית הגמ' פסחים שם, וכן במאירי שם, שגם ביו"ט הוא מה"ט. אלא, שבשאר כלים בלא"ה טהורים בירושלים, כנ"ל].

(ובאמת, עיקר כוונת הרמב"ם **שאפי'** בירושלים במצא בי"ג שונה ומטביל, וכמ"ש הראב"ד בביאור דעתו, דאוקי לה בנמצאת בירושלים, דעכצ"ל דלא מיירי חוץ לירושלים, שבלא"ה חייב בטבילה. והכריח מזה, שגם בירושלים גזרו על סכינים הנמצאים, חוץ מהנמצא בי"ד וביו"ט. וא"כ אפ"ל, שלענין זה – קאי גם בנמצאת חוץ לירושלים. אלא שד"ז לא נתפרש להדיא ברמב"ם).

ולכאו' צ"ל, דאף שגזירת כלים הנמצאים הוא בפשטות מחשש שנפלו מע"ה (וראה אפיקי מים טהרות (מיטלמן) סס"ב סק"א, בשלילת ד' הח"א שהרות ס"ז סק"ד דמיירי ברובם חברים. וראה שם ס"ח סק"ד שהוא מחשש מיעוט זבים), מ"מ חמירי מכליו של ע"ה בענין זה, שלא אמרו שחברים הם ברגל וכליהם טהורים רק בכלים של ע"ה, שאפשר לברר אצלו אם נטמא (אף שא"צ לברר בפועל), וכאן מיירי בכלים הנמצאים (בשווקים וכו'), ויש לחשוש שמא בזב או במת נטמאו (שם ה"ד), שהרי לא כאו"א יכול לטהר עצמו. [וכמו רוקים הנמצאים בירושלים, שאף שבאמצע הדרך טהורים מה"ט גופא, לפי שכל ישראל טהורים ברגל, שבצדדים טמאין, כיון שהטמאים ברגל – והיינו, מי שנשאר טמא ואינו יכול לטהר (פיה"מ שקלים שם מ"א) – מועטים ופורשים לצדי הדרכים (משנה שקלים שם. רמב"ם אבוה"ט פי"ג ה"ח)]. (ואף שלשונו במטמאי מו"מ פי"א הי"ב משמע קצת דשוו אהדדי (כלים של ע"ה וכלים הנמצאים) – יל"ד. ובלא"ה מוכרח

הלכתא למשיחא: סך–הכל של הקרבנות להיום [וכן בכל שאר ימי הפסח], שלוש–עשרה קרבנות (ומפורטים בנוסח התפילה, "ונשלמה פרים שפתינו"). וזהו בנוסף לקרבנות הפרטיים שעל כל אחד להביא ביום הראשון של חג: עולת ראיה (אלא שבפועל לא דייקו להקריבם ביום טוב ראשון), שלמי חגיגה, ושלמי שמחה (שחיוב הקרבתו פעם אחת במשך החג - כתשלומין ליום הראשון).

היום, יום ראשון של פסח, החליל מכה לפני המזבח.

בחזרת הש"ץ תפילת טל[169]. ברכת כהנים.

אין הצבור עונים אמן עד שתכלה הברכה מפי הכהנים[170]. עם שאחורי הכהנים אינם בכלל ברכה. יחזירו פניהם נגד פני הכהנים, ולא יחזירו פניהם אנה ואנה שנשיאת כפים אינה אלא פנים כנגד פנים. וצריך לשמוע ולכוון לברכתם.

ברכת כהנים. כשאומרים תיבת יברכך – המתברך ראשו באמצע. ה' – מיסב ראשו לימינו, שהיא שמאל המברך. וישמרך – באמצע. יאר – לשמאלו שהיא ימין המברך וכו'. שלום – ראשו באמצע. אמירת רבש"ע – בשעה שהכהנים מנגנים דוקא, אבל כשאומרים התיבות צריך לשמוע. כשמנגנים ל"וישם" אומרים רבוש"ע... הצדיק. כשמנגנים לתיבת "לך" ואם... אלישע. ל"שלום" וכשם... לטובה. כשאומרים "שלום" – אומרים "ותשמרני ותחנני ותרצני". אדיר במרום אומרים אחר ענית אמן כשעדיין הטלית על פניו.

אחר הדוכן לא יאמרו יישר כח כהנים עד אחר כל הקדיש תתקבל. ולכן במקום שנוהגים לומר יישר כח נכון שלא ירדו הכהנים מן הדוכן עד אחר סיום הקדיש כדי שלא יתבטלו מעניית אמן.

שש זכירות אחרי התפילה.

סדר הקידוש: אתקינו ליו"ט. אלה מועדי. סברי מרנן. בורא פרי הגפן.

לא בירך שהחיינו בליל הראשון ונזכר למחר אומר בשעה שנזכר.

שמחת יום טוב: עיקר המצוה ברגל שיהי' שמח וטוב לב, וכל היום חייב בשמחה וטוב לב. ואינה שמחה פרטית אלא שמחה כללית שמחוייב לשמוח ביו"ט בכל מיני שמחה שיכולת בידו לשמוח. וכל שמחה הראויה לאדם וכל דבר המשמחו חייב אדם לעשות ברגל, בכל דבר שלבבו מוצא שמחה וקורת רוח באכילה ושתי' וטיול וכל דבר ששמחה היא לו. ואפילו אם כבר אכל ושתה

לחלק ביניהם (ולהיפך), שהרי כלים של ע"ה טמאים גם בירושלים, והיינו אפי' טומאת מת, משא"כ בכלים הנמצאים (וראה גם ח"א שם ס"ח סק"ג)).

ומ"מ הקלו ביו"ט בירושלים, אף בנמצאים. (וצ"ע מ"ש מרוקים הנמצאים, שבצדדים עכ"פ טמא. ולהעיר ממאירי פסחים יט, ב שגם בכלים הנמצאים, באם מצאם מוקצים במבואות קטנים, כמו שפינהו אדם לשם, טמאים. ונראה שפי' כן מש"א בפסחים שם "בגזייתא". וצ"ע דבגמ' קאי לר"מ דוקא).

ואף שע"ה אין בקיאין בדיני טומאה (ראה פיה"מ כלים פ"י מ"א. מטמאי מו"מ פ"י ה"א) ובפרט בטומאת היסט (מטמאי מו"מ פי"ג ה"ד) וכן אין יודעין הלכות טבילה וחציצה (שם ה"ב), ומה שייך לברר אם נטמאו או לא. וצ"ל שגם לזה ל"ח מה"ת כ"א מחמת גזירה, לפי שרובם בקיאין ונזהרים, ורק מדרבנן חיישינן למיעוטא, וברגל ל"ג לחוש לזה. [ודוגמא לדבר: דין טומאת מת, שבכלי סתם של ע"ה חוששין שמא טמא מת הוא (מטמאי מו"מ פי"א הי"ב. שם פי"ב ה"א), ובאמר להדיא שכלי זה טהור מטומאת מת נאמן (פי"א שם. וראה לקו"ש שם ע' 23). וכן במכירו שאוכל בתרומה (פי"ב שם). וכל גזירות חכמים הם כך, ולדוגמא, שמחד גיסא ע"ה מטמא גם בהיסט (לדעת הרמב"ם. ובמק"א הארכנו. ואכ"מ), ולאידך בסתמא ל"ח לטומאת היסט בע"ה, אף שאין בקיאין בטומאת היסט, ורק כשנמצא לבד ללא השגחה (פיה"מ טהרות פ"ז מ"ב). ולהעיר מתפא"י טהרות פ"ח מ"ב (בבועז סק"ד) שאשת ע"ה נאמנת לפעמים. ומצינו כמ"פ שנאמנים – נוסף לתקנות מיוחדות בזמנים ומצבים מיוחדים (ראה מטמאי מו"מ פי"א כמה דוגמאות) – ראה טו"א פ"ט ה"ז. שם פי"א הי"א. פט"ז ה"ב. ושם הטעם שאינו משקר אלא דאינו בקי בדיני טומאה – ערוה"ש העתיד סי' קפד ס"ב ואכ"מ]. ויומתק יותר להנת' בלקו"ש שם ע' 25, שברגל חל גדר ציבור על כולם. (ולהעיר, שבשעתו בהשיחה – כ' חשון תשמ"ו – נת' בזה, שהוא **מעין ודוגמת** ("כעין דאורייתא תקון") הדין דטומאה הותרה בציבור).

ובראב"ד (הנ"ל) כ' שחוץ לירושלים יש לחוש משום מגעות עוברים ושבים, משא"כ בירושלים שאין טמאים מצויים שם. ופשוט, שאין לפרש בכוונתו דחיישינן לנגיעת נכרים – דלשונו ל"מ כן. גם י"ל דמיירי בישראל החשוד על הטהרות יותר מע"ה, שע"ה רובם נזהרים מטומאה ורק מדרבנן גזרו, משא"כ במי שלמטה מדרגת ע"ה.

169) ובשיחת ש"פ צו תש"נ (בלתי מוגה) שע"פ מנהג ישראל נאמרת בניגון מיוחד, ושלכן צריך הש"צ להכין א"ע לזה מבעוד מועד.

170) ובפשטות, לא סגי ברוב כהנים וצ"ל כל הכהנים.

הארכת הניגון מכלל הברכה היא, אא"כ מאריך הכהן הרבה, שאז יענה אמן מיד.

ושמח בשמחת יו"ט כראוי, אעפ"כ כשעושה אח"כ דבר המביא לידי עצב אפילו על שעה קטנה[171] מבטל בזה מ"ע של שמחת יו"ט[172].

האנשים אין יוצאים ידי חובת שמחת יו"ט אלא ב[רביעית[173]] **יין**[174] **כל יום** (וגם בחול המועד). אך אפשר לצאת ידי חובה בשתיית הרביעית מכוס הקידוש[175]. כ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע שתה רביעית יין **בכל סעודה**. והקטנים נותן להם קליות ואגוזים משום שמחת יום טוב.

שמחת יום טוב חייבים מדאורייתא ועם כל זה ודאי אין לבסומי כו' וכמו שכתב הרמב"ם גבי שמחת יום טוב לא ימשך ביין כו'.

מצות עונג יו"ט: צריך לקבוע כל סעודה על היין, דהיינו שישתה יין באמצע סעודתו אם ידו משגת וירבה בבשר[176] ויין ומגדנות כפי יכלתו.

תזכורת: מנהגנו שאין אוכלים עד אחרי כורך של סדר השני מכל המינים הנכנסים בחרוסת ומרור (כגון חסה, חריין, תפוחים, אגוזים וכו') וגם תבשיל של מרור בכלל.

ברכת המזון כדאתמול.

הלכתא למשיחא: בזמן שבית המקדש קיים אוכלין [כל שבעת ימי הפסח] בשר שלמים לשמחה. ונתבאר בלקוטי שיחות[177], שלדעת אדה"ז, ש"עיקר המצוה" דשמחת יום טוב (אצל אנשים) היא אכילת בשר שלמים, אין זו שמחה גשמית בלבד, אלא שמחה של **מצוה**, ושיש בה **קדושה** (אכילת

---

171) אבל להעיר מהעמק שאלה שאילתא סז סק"א: שאין מצות שמחת החג תמידית בלי הפסק אלא הוי כמו כל מצוה זמנית אכילת מצה ותק"ש שאינו אלא פעם אחד ה"נ מצוה לשמוח שעה א' ברגל. אמנם, התם קאי לענין אכילת בשר ושתיית יין (וראה גם שפ"א סוכה מח, א), ולא בעיקר החובה להיות שמח.

172) ראה סהמ"צ להרמב"ם מ"ע נד. יראים סרכ"ז. ר"ן סוכה רפ"ד. שו"ת שאג"א סס"ח. חת"ס מו"ק ח, ב. שו"ת מנחת יהודה (לרי"ל בר"י הלוי, פיערקוב, תרפ"ח) או"ח ס"ה סק"ב. שו"ת שבה"ל ח"ה סס"ג סק"ג. ועכ"פ חייב בזה מדרבנן – כ"מ בתוד"ה עשה – מו"ק יד, ב. ועצ"ע אם הדבר מתאים לגמרי לשיטת אדה"ז – ראה שו"ע אדה"ז סרמ"ב קו"א סק"ב. שם סתקכ"ט ס"ז, ונת' בלקו"ש חל"ג ע' 65 ואילך. ואכ"מ.

173) כ"ה להדיא בתו"א מגילת אסתר צט, א. ובכ"מ. וכבר העירו ממש"כ החינוך מ' לא: דפחות מזה השיעור אינו ראוי ולא יתעורר לב האדם עליו. ומש"כ בשו"ת הרא"ש כלל כה ס"א – אינו שייך לדין שמחה, כפשוט]. ולהעיר מביצה ד, א דרב לא מוקי אמורא עלי' משום שכרות, ועכצ"ל שהוא ברביעית. וכן מוכח גם מקושיית מהרש"א שבהע' הבאה.

174) בנוגע למיץ ענבים – ראה הלכה יומית אות תשלא ובמ"מ וציונים לשם בארוכה. ודון מינה ואוקי באתרין.

ובפשטות חייב בכך גם כשאינו ערב לו, כדמוכח מסהמ"צ להרמב"ם מ"ע נד. וראה גם יש"ש ביצה פ"ב ס"ה. ומש"כ בחדא"ג מהרש"א נדרים מט, ב ד"ה אלא קידושא, שבאינו ראוי לו (כר"י בר אילעי שהי' חוגר צדעיו) פטור משתיית יין – היינו כשמזיקו. ובכל אופן, יכול לשתות מיץ ענבים, כנ"ל.

175) ראה שיחת אחש"פ תשל"א. וכ"מ בתוד"ה ידי יין – פסחים קח, ב. [ולכאו' לא שנא משלמי שמחה שא"צ שיהא מהחולין ובא אף מהמעשר]. ועוד ענין מצד מצות עונג כדלקמן. ולהעיר משיחת יום ב' דחה"ס תשט"ז בתחילתה. וראה שיחת שמחת ביה"ש תשי"ט. ר"ד בסעודה ליל א' דחה"ש תשכ"ו. ליל א' דחה"פ תשכ"ט.

176) בנוגע לאכילת בשר משום מצות שמחת יו"ט, שאינה חובה אבל מצוה (מדרבנן – ראה שיחת ש"פ האזינו תשל"ח. ר"ח שבט תשמ"א. ש"פ קדושים תשמ"א. ליל ד' דחגה"ס תשמ"ז), אם צ"ל בשר בהמה דוקא (ששקו"ט מזה באחרונים. ואכ"מ) – ראה שיחת ש"פ בשלח תשכ"ו. ש"פ בחוקותי תש"ל. ליל הושע"ר תשמ"ה. ר"ד בעת הסעודות ליל ב' דר"ה תשכ"ט.

ושיעורו בכזית – כ"ה בכ"מ (ראה נימוקי או"ח סתקכ"ט. דרכי חו"ש אות שצה ובהערה שם בשם בעל ד"ח מצאנז. (וראה סדר שנה האחרונה הע' לג). שו"ת רבבות אפרים ח"א סש"נ. וכ"ה להדיא בר"ד בעת הסעודה דיום שש"פ תש"ל. וכ"מ בביצה יא, א. ולהעיר משו"ת אבנ"ז או"ח סתי"ג. וכ"ה לענין שלמי שמחה – צל"ח פסחים עא, א ד"ה ובן תימא. שפ"א ר"ה ה, א. ועוד. וי"א לאכול בשר לשובע (ראה פירש"י חגיגה ז, ב. וראה אבני המקום חגיגה סמ"ח. וי"ל, שזהו רק מצד אכילת קדשים), והיינו כביצה).

ויוצא ידי חובתו גם בבשר שני ימים ולילה אחד משחיטתו. (וראה הדעות בב"י או"ח סתקנ"ב. והעירו בזה בכ"מ לגבי שמחת יו"ט (וראה לענין עירוב תבשילין בכלבו הל' ע"ת סנ"ט ובאר"ח ס"ב) – ראה בכור שור חולין פג, א. שו"ת חו"י סי' קעח, הובא בפת"ש יו"ד ס"א סק"א. שו"מ תנינא ח"ב סוסי' י. שד"ח מערכת יו"ט ס"א סקי"ב. שם דברי חכמים סי' קל. והובא במנחת יו"ט סצ"ח סקע"ב. והנה, אף לדעת התוס' תענית ל, א וסמ"ק שהובא בב"י שם שמונים משעת השחיטה ולא משעת מליחתו, וגם לפרישה שם סק"א שגם אם הוא ללא מלח אחר ב' ימים פקעה מעלתו (ודלא כגבורת ארי תענית שם שכתב איפכא שללא מלח איכא שמחה גם אח"כ) – הרי כתבו התוס' שם, הביאו בב"י, שלדידן גם מליח זמן מרובה בכלל בשר המשמח. וכש"כ בימינו שנמצא במקרר ולא חלף והלך טעמו כלל. (אבל להעיר שבמהרש"ל על הטור שם, שאף אם אין שמחה מ"מ איכא עונג). ועוד, שגם בשהה במלחו ג' ימים יש קצת שמחה – ראה לבוש או"ח סתקנ"א ס"י. וגם י"ל דל"ד דין אכילת בשר בסעודה המפסקת (שהוא גם מחמת שנתבטלו קרבנות וממילא צ"ל דומה לשלמים) לדין שמחה באכילת בשר ביו"ט. וגם דין שמחה באונן ל"ד לשמחת יו"ט. ובכלל, עיקר השמחה בבשר היא מחמת הסעודה דלא מיקרי סעודה בלא אכילת בשר – ראה יש"ש ביצה ס"ה. מחה"ש סרמ"ט סק"ו. ילקוט הגרשוני שם סק"ב. עשרים גרה סי"ב).

177) חל"ג ע' 62 ואילך.

קדשים), עיי"ש באורך[178]. לקיצור דיני אכילת קדשים, ראה בסוף הלוח.

נוהגין קצת בני אדם למעט באכילת מצה ביום ראשון כדי לאכלו בליל שני לתיאבון.

יש להימנע מלקבוע סעודה משעה עשירית ולמעלה (בשעה **4:19**), בכדי שיוכל לאכול סעודת יום טוב שני לתיאבון. ואם שכח או עבר ולא אכל סעודת יום טוב קודם שעה עשירית, יאכלנה אחר כך.

משחק האגוזים[179]**:** אסור לשחוק באגוזים[180] כדי להרויח[181], אפילו בשוחק בתם וחסר [=זוג או פרט[182]], מפני שדומה למקח וממכר. ומכל מקום אין למחות בנשים וקטנים לפי שבודאי לא ישמעו ומוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים.

מנחה: תפלה לשלש רגלים. לא לשכוח "מוריד הטל".

178) וידועה החקירה אם המצוה רק באכילה או גם בהקרבה. ולדעת הצל"ח – הובא שם הע' 35 – המצוה להקריב פעם א' בחג. ועוד מצוה באכילה במשך החג. [וכ"ה בשיחת אחש"פ תשכ"ד. אבל להעיר משיחת פורים תשכ"ה (בסרט הקלטה) שע"פ דין קרבים כבר מעיו"ט (וקאי רק אחגיגה ושמחה, כפשוט). ומשמע שם שמה שאצ"ל זביחה בשעת שמחה מהני גם למצות הקרבה, או דקאי כהסברא שיש רק מצות אכילה. והאריכו בדיוקים מראשונים לכאן ולכאן. ובכמה אחרונים מצינו שנקטו להדיא שיש גם מצות הקרבה – ראה בכ"ז ב"ח או"ח סי' תקכט (הובא שם ע' 64). צל"ח שם ופסחים עא, א. שו"ת חת"ס ח"ז סכ"ח. מנ"ח מצוה תפח. הגהות אמרי ברוך לטו"א חגיגה ו, ב. שפ"א ר"ה ה, א. חסדי דוד חגיגה פ"א ה"ה. ועוד. ולכאו' נ"ל להר"ר דתרוייהו איתנהו, מרמב"ם חגיגה פ"ב ה"ד, ממה שהצריך ב' הטעמים. ומצאתי בס' קול בן לוי ס"ג ד"ה ואת זה (בדפו"ח – קיג, א ואילך) שעמד בזה. וראה גם חת"ס שם. משנת יעבץ או"ח סמ"א סק"ו. ויל"ע במפתחות ברמב"ם פרנקל ואינו תח"י כעת. שוב עייניתי שם וראיתי שלא הביאו כלום זולת לד' קול לוי הנ"ל. ומ"מ י"ל שכיון שהמצוה שיהא בשר קרבן צ"ל ראוי לביאה. והרי אצ"ל זביחה בשעת שמחה. וא"ש גם הקושיא שקק"ל נאכלין בכל העיר (ראה מפתחות הנ"ל). ואכ"מ כעת].

179) המנהג לשחק באגוזים בפסח הובא בכמה ספרים, ונתנו טעמים לדבר – ראה אוצר כל מנהגי ישורון ע' 151. אמרי יואל (הערצאג – לאנדאן, תרפ"ד) ויקרא בסופו (קה, א). ועוד. וראה גם מפיק מרגליות (הורוויץ – ווילנא תר"נ) אות יו"ד (יד, א) שהתרעיע על המנהג.

ובאמת, מקורו קדום מאד – ראה בתשו' ר"י טוב עלם שבהגהות מרדכי סנהדרין שתשכ"ג, שלא הותרה שחיקת [= משחק] אגוזים אלא לתינוקות ביו"ט הראשון של פסח בלבד, כדתניא מחלקים להם אגוזים כדי שישאלו. ועוד לפנ"ז, בתשובות ופסקים מאת חכמי אשכנז וצרפת (ירושלים תשל"ג) בנספח ב' לסס"ד (ע' 315) בתשובה לרגמ"ה (כנראה – ראה שם סס"ד – ע' 109 – בהערת המהדיר): ושתולה על הקהילות שרואין ביו"ט של פסח משחקין בשחוק זה ושותקין להם וכו'. ועיי"ש שאולי נשתלשל ממה שמחלקים לתינוקות קליות ואגוזים כדי שישאלו, כנ"ל. [ולהעיר מכעי"ז ברמ"א סוסי' תריא שנהגו התינוקות לשחק ביו"כ באגוזים ואין למחות בידם ונשתרבב המנהג מדין הפצעת אגוזים מן המנחה ולמעלה]. ועוד שם, שמה שהזקנים רואים ושותקים כשקלי הדעת מתערבים עם התינוקות ומשחקים עמהם (אף שיש בו כמה איסורים, ראה שם בפרטיות) – מתוך שביו"ט שמחה יתירה היא דכתיב ושמחת בחגך, ובאותה שעה מצוה היא בתינוקות, אמרינן הנח להם שיהו שוגגים ואל יהיו מזידים, עיי"ש בארוכה. [וראה או"ז עירובין סרטו"ז שישחקו בפסח בביצים].

180) וגם בשוחק דרך צחוק בעלמא (שאי"ב משום מו"מ), אין שוחקין על גבי קרקע גזירה שמא יבואו להשוות גומות שבקרקע במתכוון, ואפילו בקרקע המרוצף אסור גזירה משום שאינו מרוצף. [ואף ברוב בתי העיר מרוצפים אסור – ראה שבה"ש חורש סכ"ח. קצוה"ש סי' קמו בבדה"ש סוף סק"ס (ע' קלא). שו"ת שבה"ל ח"ט סע"ח ד"ה בענין. ועוד. וכש"כ במשחק ברחוב מחוץ לבית. ואכ"מ]. אבל מותר לשחוק על גבי השולחן או על גבי מחצלת.

אמנם, בפשטות מיירי התם רק בשחוק שמגלגלין האגוזים ע"ג קרקע (כפירש"י עירובין קד, א ד"ה משחקות וד"ה לאשוויי. וכוותי' נקטו רוב הראשונים. וכ"ה דעת אדה"ז שלש"ח ס"ו), ולא בזריקתן מעל הקרקע, או אפי' עליו אבל לא בדרך גלגול. (אבל ראה פיר"ח עירובין שם – באו"א. אמנם, גם לפיר"ח מוכח בתוס' שם ד"ה הכי דס"ל להיתרא, ממש"כ שבאגוזים ע"י זריקה ל"ש אשוויי גומות). וראה גם מקו"ח בקיצור הלכות סש"ח סמ"ה (שהמתירין לשחק בכדור היינו ע"י זריקה). משנ"ב שם ס"ק קנח. שו"ת שלמת חיים (מהדורת תשנ"ה) סרפ"ח. וכ"ה בשו"ת זקני יהודה (לרי"א די מודינא) סכ"ב שבשחוק הראקיט"א ל"ש חשש השוואת גומות. וצע"ק בשו"ת באר עשק ספ"א (צג, ב) דמשמע קצת שגם במשחק הרקיט"ה (שאינו ע"ג קרקע) דמיא לאגוזים (שאינו משווה גומות מדאורייתא, ומשמע דמדרבנן מיהו אסור. ויל"ד). וכ"ז דלא כמשנה הלכה סש"ח סקמ"ה. שם סשל"ח סק"ה.

181) ראה ערוה"ש שם. ועוד.

182) ומצד משחק בקוביא – הנה לדעת שלה"ג (עירובין לה, ב – בדפי הרי"ף, והב"ד בב"ח או"ח סשל"ח ד"ה כתב ב"י, ובמג"א סשכ"ב סק"ח) כיון שהמשחק תלוי בחכמה אי"ב משום משחק בקוביא, וחלק שם על ריא"ז שאסר, יעו"ש. וכ"מ בתוס' (סנהדרין כה, ב ד"ה כל כי). ב"מ עד, א ד"ה הכא), שבקוביא לאו בידו הוא כלל. (וראה משה"ק על שלה"ג עירובין בתשו' רא"ש סובינו, הביאו בפחד יצחק ערך שבועה שלא לשחוק. ושם: וכמדומה לי שבעל שלה"ג לא ישב בסוד משחקים כי לא בהמה טמן חלקו). אלא שהיתר זה מתאים רק במשחקים התלויים בחכמה (וכבשחוק השקא"ק הנזכר שם. וראה אצלנו שו"ת באתרא דרב סי' יד'שסח. וש"נ), אבל יש ממשחקי אגוזים הנהוגים התלויים במזל וגורל, ולכאורה ליתסרי. וכ"כ בשו"ת תורת אמת למהר"א ששון סי' קפ (הובא במג"א סשל"ח סק"ח) בדעת ריא"ז, שמשחק האגוזים אין בה חכמה וי"ב משום אסמכתא. ולכאורה נראה מדבריו שנחלקו ריא"ז ובעל שלה"ג בהא גופא אם משחק האגוזים בגדר חכמה או לא.

אמנם, לאידך, איפכא מצינו במרדכי ב"מ סשכ"ג בשם הראבי"ה (והובא בהגמי"י מכירה פי"א הי"ג (אות ח), והביאם בב"י חו"מ סר"ז ד"ה וכתב המרדכי (בהוצאת מכון ירושלים – ע' פא). אבל ראה שו"ת הראבי"ה סתתקצ"ז דמשמע קצת כשלה"ג. אלא שהיא תשו' רבינו אפרים. ואינה שלו. וראה גם שם סתתקכ"ו), שכל שאינו תלוי בחכמתו גמרי ומקני אהדדי, אבל במשחק בקוביא אמר אנא ידענא בנקישא טפי והוה אסמכתא. ולדבריו, דוקא במשחק התלוי בחכמה איכא איסורא. וכ"כ כמה ראשונים (ראה רמב"ן ב"ב קסח, ב. ר"ן שם. ר"ן סנהדרין כד, ב. נמוק"י סנהדרין כד, ב. שו"ת הריטב"א סכ"ב הובא בב"י חו"מ שם ד"ה כתב הריטב"א (שם ע' סח)). וכ"מ בכ"מ שאסמכתא היינו בדבר התלוי בחכמתו דוקא. וכ"כ השלה"ג עצמו בסנהדרין (ד, ב – בדפי הרי"ף) שכל שחוק התלוי בחכמה אסור משום גזל ושחוק שאינו תלוי בידו ובחכמתו שרי דגמר ומקני. (וראה שו"ת זקני יהודה שם סע"ח שסברא נכונה היא. אלא שבשלה"ג שם הביא חולקים, מטעם אחר, ולא

אסור להכין שום דבר לצורך יום שני של חג עד לשעה **8:28**. ולדעת אדה"ז – גם ע"י נכרי אסור[183].

אין להוציא בשר וכדומה מהמקפיא ביום ראשון להפשיר עבור יום שני של חג[184]. כשמבשלים עבור יום הראשון, יש לוודא שהמאכלים מוכנים וראויים לאכילה – ויש שהות לאוכלם – בו ביום לפני שקיעת החמה (**7:44**).

ליל רביעי, ט"ז ניסן, ליל ב' דחג המצות, אחד לעומר

הדלקת נרות (**אחרי** השעה **8:28**) מאש הדלוקה לפני החג. באם שכחו להדליק הגז וכיו"ב מערב יו"ט, אפשר לבקש מגוי שידליק אש מוכן עבור היהודי. למנהגנו, ניתן להדליק מיד בזמן הנ"ל, ואין מקום וסיבה להמתין בדוקא שלא להדליק עד לפני קידוש.

מדליקים הנרות לפני הברכה כבשבת. בהדלקת נרות שתי ברכות: ברכת להדליק נר של יום טוב, שהחיינו. טעתה בהברכה או שכחה "שהחיינו" ראה בטבלא שבסוף הלוח.

אין לכבות הגפרור אלא יניחו ויכבה מאליו.

מחמת שדבר התלוי בחכמה עדיף טפי מגורל. וראה משה"ק ע"ז בשו"ת רב פעלים יו"ד ח"ב ס"ל, שבשבת קמט, ב, מוכח להדיא דגורל (מנה גדולה כנגד מנה קטנה) הוי אסמכתא. וכן נפסק לדינא בעוש"ע או"ח סשכ"ב ס"ו, ושתק לה הרמ"א. ומכיון שכן כתב שם לחלק, שגם למרדכי ודעמי' שבדבר התלוי בגורל ליכא אסמכתא, איסורא מיהא איכא. ודוחק קצת. וראה שו"ת תפלה למשה ח"ה חו"מ סנ"ח סק"ד. שם סנ"ט. יבי"א ח"ז חו"מ ס"ז סק"ב. ודבריהם צ"ב. ופשטות ד' המרדכי בשם ראבי"ה שגם למ"ד לאסור משחק בקוביא בכל אופן (גם ביש לו אומנות אחרת) כשאינו תלוי בחכמתו אינו בכלל האיסור. וכן אין ליישב, דמיירי רק כשהמעות על הדף (כדלקמן) דהא לא מה"ט קאתי עלה. ויותר נראה (כעין ד' רב פעלים, אבל באו"א) דס"ל שבמטיל גורל מנה גדולה כנגד מנה קטנה שאני, שנראה כמשחק בקוביא וחומד ליטול ממון חבירו – ראה שלה"ג שבת שם (סד, א – בדפי הרי"ף) בשם ריא"ז. או דשאני גורל דהתם שאינו מרצונו, משא"כ בשנים שהמרו זא"ז). ומכיון שכן צ"ב ההיתר בהנהוג לשחק באגוזים במשחקי החכמה. וכבר כתב בד"מ חו"מ סר"ז סק"י מהגהות מרדכי הנ"ל, שכל שחוק דין אחד להם אפי' לשחוק באגוזים. וראה כנה"ג חו"מ סש"ע בהגה"ט סק"ה.

ואכן בהגמ"ר שם כתב, שלא הותר לשחק באגוזים רק לתינוקות ביו"ט ראשון של פסח, כנ"ל. וכ"ה בתשו' רגמ"ה הנ"ל, שאסור משום משחק בקוביא. ובב"ח או"ח סשל"ח (בד"ה כתב ב"י) אכן פי' בדעת האגור שטעם האיסור לשחוק בתם וחסר הוא משום דדמי לקוביא ואף בחול אסור. והב"ד בשכנה"ג שם בהגב"י סק"ב. וכן הביאו לדינא בעו"ש שם סק"ה הביאו לדינא. וכ"כ מד"ע במור וקציעה שם. (וראה ערוה"ש שם סי"ג שכתב ללמד זכות דליכא משום מקח וממכר, כיון שהוא אסמכתא דלא קניא, וה"ז מתנה בעלמא).

אבל ברמ"א ובשו"ע אדה"ז ועוד הביאו רק סברת הב"י שהוא משום מקח וממכר. וכן מפורש להדיא בשבה"ל סי' קכא (וכנראה לא הי' חלק זה בשבה"ל תח"י הב"י והב"ח. וכבר העירו בזה). אלא שאין הכרח שחולקים לדינא, ומיירי הכא רק מצד דיני שבת. והרי כיוצא בדבר ראינו ברמב"ם, שהביא בהל' שבת (פכ"ג הי"ז) האיסור לשחק בקוביא בשבת משום מקח וממכר, אף שהביא ד"ז ממש גם בהל' גזילה (פ"ו ה"ז) משום גזל מדבריהם. וכ"ה בשו"ע או"ח סשכ"ב ס"ו. וכן מצינו בפמ"ג סשל"ח בא"א סק"ח, שכתב בנדו"ד לענין שחוק האישקאק"י, דאף בחול אסור משום מושב לצים. (והארכנו בזה בשו"ת באתרא דרב שם. ואכ"מ). ושו"ר שהעיר בזה בשו"ת שלמת חיים שם סרצ"ט, וכתב ליישב שמה שלא נזכר האיסור לשחק באגוזים גם בחול, שבשבת האיסור פשוט יותר מבחול.

והנה, במשחקים הנהוגים ה"ז כמעות שהם על הדף, ולרמ"א חו"מ סר"ז סי"ג וסש"ע ס"ג ליכא בהכי משום אסמכתא. אמנם, אדה"ז בהל' גזילה סל"א הביא ב' הדעות ולא הכריע. ואף הוסיף במוסגר שאעפ"כ איסור יש בדבר. ומקורו ממג"א סשכ"ב שם. וראה משנ"ב שם בשעה"צ סק"כ. ואכן בריטב"א שבת שם כבר כתב, דקוביא לאו גזל הוא אפי' מדרבנן, דלאו אסמכתא הוא, ומ"מ אסור לעשותו שאין לאדם לזכות בממון חבירו שלא ברצון שלם. ועוד שמא ילמוד לעשות בקבע ולא יעסוק בישובו של עולם. (וראה גם שו"ת רב פעלים שם בדעת הרמ"א, שמש"כ שפשט המנהג להקל היינו שאינו פסול לעדות אבל איסורא איכא. וכ"כ בביהגר"א חו"מ סוסי' רג. ועצ"ע בל' הרמ"א שכתב ש"פשט המנהג כסברא האחרונה לשחוק בקוביא").

183) ראה שו"ע אדה"ז סשי"ט סי"ח. סשכ"א ס"ו. סתנ"ה סי"ד. סתנ"ט ס"כ. וראה בפמ"ג סתק"ג בא"א סק"א (נסתפקנו). דע"ת למהרש"ם סתמ"ד ס"א (מסתבר להקל. אבל מש"כ כן בדעת הפמ"ג, צ"ע – ראה פמ"ג סתמ"ד בא"א סק"ה. ובעוד כ"מ, נסמנו לקמן). שו"ת לבושי מרדכי מהדו"ת או"ח סע"ו (אפשר דשרי וצל"ע כעת).

ולהעיר משו"ת נוב"י מהדו"ת סמ"ד ששבות דשבות במקום מצוה הותר רק בשבות קרובה ולא רחוקה. וכבר כתב כן בשו"ת תשב"ץ ח"ב סוסי' קצז. וכ"מ בט"ז סתנ"ה סק"ב – ראה מחה"ש שש"ז סק"ח. וראה א"ר סתנ"ה סק"ג שראוי להחמיר (וצ"ע בא"ר סנ"ב סקי"ב. ע"ו סק"י). בכור"י שם. ערוה"ש שם ס"ג. וכ"פ בחיי"א שש"ז סק"ח. [ובדעת המג"א – ראה סתנ"ה סק"א. סנ"ב סקי"ד (ואדה"ז שם סי"ג ופמ"ג שם) וסק"כ בסופו. סרע"ו סק"ח. סתנ"ה סק"ד (ואדה"ז שם סי"ב. ושם ההיתר משום שבות בביה"ש במקום מצוה. וראה פמ"ג שם). סתנ"ט סק"ב. תק"י סקי"ג (ובפמ"ג שם). סתקכ"ז סקי"ג (ואדה"ז שם בקו"א סק"ד). מחה"ש שסל"א סק"ה בכוונת מג"א שם. תהל"ד שסכ"ה סקי"ט בסופו בכוונת מג"א שם סקי"א. וראה שו"ת רב פעלים ח"ד סי"א מש"כ ליישב. ועוי"ל – ראה מהר"ם בריסק ח"ב סע"ד]. וראה שו"ת כת"ס או"ח סי' קטז. מנחת פתים יו"ד סש"כ. פמ"ג סתקמ"ד בא"א סק"ב. (וראה מנחת פתים שם. תורת חיים סופר או"ח סרמ"ד סק"ד ד"ה ולפמש"כ (י, ד)). משנ"ב סרנ"ד סקמ"ד (ובסקמ"ג שם, התיר במידי דפלוגתא). שם סשי"ג סקנ"ו. שם סשל"ג סק"י ויא. וראה מילואים לשו"ת דברי רננה סכ"ו. והעיר שם מראבי"ה הל' עירובין סשצ"א (בראבי"ה השלם – ע' שלו). ולהעיר שבשו"ע אדה"ז סש"ז סי"ג השמיט מלת "בשבת". ושקו"ט בזה. ואכ"מ.

184) אבל באם מוציאו בעוד היום גדול שיהא ראוי לאכילה בו ביום, אחרי שיופשר, אפשר להתיר (ע"פ שו"ע אדה"ז סי' תק ס"כ. וראה קובץ העו"ב שבועות תשע"ד. הערות הת' ואנ"ש 770 סוכות תשע"ה. ואכ"מ).

יש מחמירים שלא להשתמש בנר של יום טוב כדי להדליק עמו נר אחר של חול או להדליק את הגז.

אסור לחמם נר ולדבקו בפמוט גזירה שמא ימרח (שישפשפנו להחליקו על פני שטח הפמוט). גם **אסור לחתוך שולי הנר** בכדי שיוכל לתוקעו בנקב הפמוט, משום איסור מחתך. אבל מותר לתחוב נר בתוך הפמוט לצורך הדלקת נרות יום טוב, אף שהנר נשחק מעט ואין בזה משום מחתך.

אם הפמוט מלא בשיירי נרות, אף שמותר לנקות את הפמוט, ואין בזה משום תיקון כלי, וכן המשתמשים בנרונים בתוך כוסיות זכוכית, שמותר להם לנקות את הכוסית מדיסקית המתכת של הנרונים שנדבקה לתחתית כוסית־הזכוכית בכדי להניח במקומה נר חדש – מכל מקום, שיירי הנרות וכן הדיסקית שבנרונים, דינם כמוקצה ואסורים בטלטול[185]. ולכן, יניח מעט שמן בפמוט, ואז מותר לטלטלו, ויטלטלנו עד מקום האשפה, וישליך השיריים באופן ששיירי הנר יפלו ישר לאשפה. בנרונים, שהדיסקית נדבקת לתחתית הכוסית, ולא שייך להוציאם אלא ע"י כלי – אסור לנקותם ולגררם ע"י סכין, כיון שהסכין נעשה לו כיד ארוכה. והעצה לזה, להניח מעט שמן או מים בכוסית בערב יו"ט, שהדיסקית לא תידבק, ואז יכול ביום טוב לטלטל הכוסית כנ"ל עד מקום האשפה, וינער הכוסית באופן שהדיסקית תפול ישר לאשפה[186].

ערבית

מעריב כדאתמול.

ספירת העומר

מתחילין לספור ספירת־העומר תיכף אחר תפילת ערבית [כלומר, אחרי הלל שלם וקדיש תתקבל] ("היום יום אחד לעומר", "חסד שבחסד", עם שאר הכוונות המפורטות בסידור[187]).

המצוה דכל לילה היא לא רק לספור ולדעת שהוא יום א' וכו' לעומר, אלא גם לדעת (לכוון – כחלק מקיום המצוה, ע"ד הידיעה שזהו יום א' וכו' **לעומר**) שזהו חלק מ(ספירת) ז' שבועות[188].

מותר לספור בכל לשון שמבין, אבל אם אינו מבין הלשון שסופר בו אפילו ספר בלשון הקודש אם אינו מבינו לא יצא דכיון שאינו יודע המנין אין זו ספירה כלל[189].

עלינו אחרי ספירת העומר. ואם מתפלל במקום שנוהגין לספור אחרי עלינו, יאמר עלינו עם הציבור וספירת העומר לאח"ז.

מי שלא ספר בלילה, סופר ביום ללא ברכה, ושאר הלילות סופר בברכה. וגם אם נזכר למחרתו בין

---

185) בזמנינו שאינם עומדים לתשמיש אחר. וגם בזמנם, כתב אדה"ז, שאף שמעיקר הדין אינם מוקצה, נכון ליזהר שלא לטלטלם כי אם לצורך הרבה. וגם אין להתיר לטלטלם משום צורך אוכל נפש מכמה טעמים. ואכ"מ.

186) והנה, יש שכתבו להקל שבדברים קטנים שא"ר לכלום ואין להם חשיבות אין דין מוקצה – ראה קצוה"ש סי' קטז בבדה"ש סק"י. אבל הו"ע כתב שזהו דבר חדש. וצ"ע שברעי הותר מדין גש"ר ולא מטעמו – ראה הקדמת הב"י לסש"ח. ויש להעיר גם מדין כיבוד הבית – ראה שו"ע אדה"ז סשל"ז ס"ב. וכן בכ"מ מוכח דלא כסברא זו. וראה נתיב הקודש מוקצה ברונר סי"ב. אוצר נחמד גל' ט ע' לב ואילך בארוכה. ואכ"מ עוד.

187) במשנת חסידים מס' העומר פ"ח מ"ב משמע שהכוונות צ"ל בשעת אמירת המזמורים. וכן גם בסידור האריז"ל לר"ש מרשקוב בסדר ספה"ע (כז, ג) ובסידור ר"י קאפיל בכוונות ספה"ע (קצט, א). ועוד. וכ"כ בכה"ח סתפ"ט סק"ח. אמנם, בסה"ש תנש"א ח"א ע' 453 הע' 48 ובשוה"ג שם (וכן בלקו"ש חל"ח ע' 11 הע' 34 ובשוה"ג) משמע שהכוונות **קשורות** גם להברכה.

[ויש שהורו לכוון בעת הספירה גופא. ולאידך, מפי השמועה במעשה רב לכוון לפני הברכה. ואיני יודע מי גילה להם רז זה, שהרי אפ"ל שההסתכלות בסידור על ספירת הלילה שייכת להידיעה והכוונה "איזה יום הוא מהספירה כדי שידע על מה הוא מברך" (שו"ע אדה"ז סתפ"ט סי"ט), ומאן ספין לפרש כנ"ל, או להעיד שזאה בעליל שהסתכל על תיבות הנ"ל, שכמעט ואא"פ לעמוד עליו בבירור. והנה, יש מי שפי' בל' אדה"ז "יכוון לספירה של אותו הלילה" דקאי על מנין ספירת היום, ולא על ספירה השייכת לאותו הלילה ע"ד הקבלה (ז' מדות הכלולות מז'), ועכצ"ל דמיירי לפני הברכה, ומזה בא לחדש שבהכרח שגם שאר הכוונות צ"ל לפני הברכה. ולדידי, עיקר יסודו צריכה רבה, וגם אם נניח כדבריו, הרי אין הכרח דכחדא נינהו].

188) לקו"ש חי"ב ע' 235 בהערה: ושם לכאורה המצוה וכו' אבל לע"ע לא מצאתי זה בשום מקום.

189) ובשו"ת מהרי"ל דיסקין קו"א ס"ה סקנ"ה, דאם הוא יודע כמה ימים היום בספירה והוא יודע שאומר זה עכשיו בלשון הקודש יצא (אף שאינו יודע פירוש המלות). ונסתפק שם, בזמן שצריך למנות שבועות וימים ואינו יודע באיזו תיבות הוא מונה השבועות ובאיזו מונה הימים, שיתכן דגרע ולא יצא.

השמשות וספר אז, יספור מכאן ולהבא בברכה[190]. ואם לא ספר גם ביום (כולל בין השמשות, כנ"ל), יספור שאר הלילות בלא ברכה. המסופק אם חיסר יום, סופר שאר הלילות בברכה.

בשיחת אחרון של פסח תש"ח[191]: אין ליובאוויטש האט מען געזופן די טעג בין פסח לשבועות מיט די נעמען פון די ספירות. און מען איז געווען נזהר אין די ימי הספירה צו דערמאנען די ספירות חג"ת נהי"מ, עס זאל ניט זיין קיין חשש צו ברכת הספירה.

הלכתא למשיחא: קצירת העומר בעסק גדול, וכל הלילה כשר לקצירה[192].

סדר השני

פרטי ליל הסדר – ראה לעיל בליל א' (חוץ מזמן אכילת אפיקומן וסיום הסדר, כדלהלן).

בשיחת ליל ב' דחה"פ תשי"א: כ"ק מו"ח אדמו"ר סיפר שאביו כ"ק אדנ"ע היה נוהג להתחיל את הסדר השני בשעה התשיעית ולסיימו כמה שעות לאחרי חצות. וכיון שחייב אדם לומר בלשון רבו . . צריכים כל התלמידים המקושרים והשייכים אל הרבי – להתנהג בסדר ההנהגה של הרבי. ובנידון דידן, בנוגע לעריכת הסדר השני – שיש להתחיל בשעה התשיעית ולסיים כמה שעות לאחר חצות. בסדר הראשון היה כ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע מדייק לאכול את האפיקומן לפני חצות, אבל בסדר השני לא היה מדייק בזה, והיה אוכל את האפיקומן לאחר חצות. וכן היה נוהג כ"ק מו"ח אדמו"ר וכיון שכן נהגו כ"ק מו"ח אדמו"ר וכ"ק אדנ"ע, מובן שכן נהגו גם רבותינו נשיאינו שלפנ"ז. – על־פי נגלה בשו"ע כו', לא מצינו טעם לחלק בזמן אכילת האפיקומן בין הסדר הראשון לסדר השני, אבל, מובן וגם פשוט שכיון שכך נהגו רבותינו נשיאינו, בודאי היה להם טעם על זה על־פי פנימיות הענינים. ומלבד הטעמים הפנימיים שבזה, ישנו גם הטעם הפשוט – שבסדר השני היו נוהגים להאריך בביאור ההגדה, ובמילא היתה מתאחרת אכילת האפיקומן עד לאחר חצות[193].

אחרי כורך של סדר השני אפשר לאכול מכל המינים הנכנסים בחרוסת ומרור.

בספר השיחות[194] מובא שיש נוהגין לומר ולקרות שיר השירים בזמנים מסויימים במשך השנה. ולפי מנהג חב"ד – אין אומרים זה (אפילו בלי ברכה) [מלבד יוצא מן הכלל שיש נוהגין לומר שה"ש בליל הסדר, ובפרט בליל שני – כפי שנהג אאמו"ר ז"ל].

ליל ב' דחג המצות קריאת שמע שעל המטה כמו בכל יום טוב.

יום רביעי, ט"ז ניסן, ב' דחג המצות, אחד לעומר

סוף זמן קריאת שמע היום בשעה **9:26**.

שחרית (עם "מוריד הטל") ומוסף כדאתמול (מלבד תפילת טל).

קידוש כדאתמול.

טוב לעשות איזה דבר בסעודה ביום שני לזכר לסעודת אסתר שהיתה ביום זה שבו ביום נתלה המן[195]. מסופר שבסעודת חג הפסח תשכ"ט אמר כ"ק אד"ש שאין הכוונה לשינוי אלא להוספה, וכששאלו במה מתבטאת ההוספה, באכילה, בניגון או באמירת "לחיים", ענה: יכולים אתם לעשות את כל השלושה...

הלכתא למשיחא: הקרבת קרבן עומר[196].

---

190) ראה בארוכה שו"ת באתרא דרב סי' ג'תתעב. ושנ"ת.

191) סה"ש תש"ח ע' 223.

192) פרטים ברמב"ם הלכות תמידין ומוספין פרק ז.

193) למעשה, הנהגת כ"ק אד"ש גם בליל ב' להקפיד שאכילת אפיקומן תהא לפני חצות, כמפורסם.

194) תש"נ ח"ב ע' 664 בהערה.

בנוגע להנהגת כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע – ראה ר"ד ליל ב' דחה"פ תשכ"ה. סעודת יום א' דחה"פ תשכ"ז. יום ב' דחה"פ תשכ"ט.

195) ונתבאר בארוכה בלקוטי שיחות כרך ג ע' 1016.

196) פרט' ברמב"ם הל' תמידין ומוספין שם.

ומה שאין מזכירים בקריאת התורה ובמוספי היום פרשת קרבן עומר (לבד בחו"ל ביוט"ש בפרשת שור או כשב), וכן פרשת שתה"ל

אם שכח ולא ספר בלילה סופר ביום בלא ברכה.

מסכת סוטה, דף ליום. היום הראשון לעומר מכוון לדף השער של המסכת "שאז קורא ולומד **שמה** של המסכת ב"דף־השער", ומחליט ומכריז שלמחרתו מתחיל ללמוד דף ליום דף ליום"[197].

במנחה כדאתמול.

מוצאי יום טוב בשעה **8:21**.

בתפלת ערבית: אתה חוננתנו, (בנוסף ל"מוריד הטל" מתחילים הלילה לומר:) "ותן ברכה", יעלה ויבא. קדיש שלם. ספירת העומר. עלינו.

שכח ואמר "ותן טל ומטר" ודין המסופק, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

שכח הלילה ולא אמר "יעלה ויבא", וכן אם שכח בשאר תפילות חול המועד, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

בהבדלה: נוסח ההבדלה כרגיל, רק ללא ברכת הבשמים והנר. "המבדיל בין קדש לחול" ולא "בין קדש לקדש". טעה, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

שכח ולא הבדיל במוצאי יום טוב, נחלקו הפוסקים אם יכול להבדיל למחרתו, וספק ברכות להקל.

בברכת המזון [וכן בכל ימי חול המועד]: יעלה ויבוא. שכח, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

אין אומרים הרחמן של יו"ט.

בסיום ברכת המזון אומרים: "מגדול [ולא "מגדיל"] ישועות מלכו".

חול המועד פסח

האנשים אין יוצאים ידי חובת שמחת יו"ט אלא ב[רביעית] יין **בכל יום**[198]. כ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע שתה רביעית יין **בכל סעודה**. והקטנים נותן להם קליות ואגוזים משום שמחת יום טוב.

בחול המועד אינו חייב לאכול פת אבל לכתחילה מצוה לאכול פת. גם בחול המועד – מצוה באכילת בשר משום שמחת יו"ט[199].

אכילת מצה[200] בששת ימים רשות: "כמו שתפילת ערבית רשות, כך מצה זו[201] . . לפי זה מובן דגם רשות יש בו קצת מצוה[202] . . טוב יותר לאוכלה, ולא לאכול פירות ושאר דברים שאינן מצה

בחגה"ש, נתבאר בארוכה בכינוס תורה אסרו חגה"ש תשע"ד.

197) נתבאר בשיחות קודש: ערב חגה"ש תשמ"ג, ש"פ במדבר תשמ"ה. ש"פ קדושים תשמ"ו.

198) ובכ"מ העירו מדברי רש"י (עירובין מ, ב ד"ה מ"מ וסוכה מז, ב ד"ה מ"מ) שאין כוס של יין מצוי לאדם בחוה"מ. וכבר כתבו ליישב בכמה אנפי. וראה קובץ תשובות ח"א סנ"ז. משנ"ה ח"ז סע"ח. וראה בפני אפרים בומבאך או"ח סי' קפב דהיינו שחוץ מכוס ברהמ"ז אין להם יין אחר. והרי יוצא גם בכוס ש"ב. וראה בארוכה האוצר גל' יד. ואכ"מ כעת. ולהעיר שבכמה כת"י ל"ג הכי שם. גם י"ל שאינו מחוייב ללוות ולקנות יין. (ותלוי בהשקו"ט אם חייב בשמחה גם כשאין ידו משגת – ראה אצלנו בלוח לחגה"ש תשפ"ב בענין בגדי יו"ט). ועו"ל ובהקדם, דמוכח בכ"מ דקייל"ן שבחוה"מ מותר להתענות מה"ת (ראה פמ"ג סתקע"ב בא"א סק"ג אלא שג"ז בפלוגתא תליא. וראה שו"ת התעוררות תשובה ח"ג סשס"ו), ואי בעי לא אכיל. והרי חייב מדאורייתא לשתות יין משום שמחה. (ובדוחק י"ל שיכול לשתות מבערב לפני התענית שביום. אלא שי"א שהחיוב גם ביום). וא"ש להדעות שבחוה"מ א"צ שיהא חציו לכם (ראה בעה"מ פסחים סח, ב). ובהכי ניחא גם בפירש"י הנ"ל דאתיא כדעות הנ"ל. אבל כשאינו עושה כולו לה' צריך לשתות יין. (ולהעיר מהשקו"ט במה שגם בליל הסדר אינו חוזר בשכח להזכיר פסח בברכת מעין שלש דאי בעי לא אכיל, אף שחייב בשתיית יין משום ד' כוסות. וליכא למימר דשאני ד' כוסות שאינו משום יו"ט – כדמוכח בתוס' סוכה כז, א ד"ה אי ובכמה ראשונים דס"ל שרק בליל א' דפסח וסוכות חוזר אף שהאכילה אינה מחמת דין יו"ט. וכן מהדעות שבשכח ר"ח בשבת ר"ח חוזר, אף שחובת האכילה מחמת שבת ולא ר"ח. וכן בשו"ת רעק"א ס"א שנשים אינן חוזרות רק בליל א' דפסח מחמת חובת מצה אף שאינה מדין יו"ט. איברא, שבד' כוסות אפשר בחמר מדינה ובמלא לוגמיו. משא"כ בחובת יין דחוה"מ משום שמחת יו"ט. ולכאו' צ"ל שבמעי"ג אין לחזור שמעיקרא נחלקו אם חייב בהזכרה). ולהעיר גם שבגמ' שם משמע שאילו הי' יין מצוי מברכים עליו שהחיינו, ומינה שבאמת חייב ביין, שהרי לא מסתבר שיש לסדר שהחיינו על הכוס בכוס של רשות.

199) ראה אר"ח הל' חוה"מ סל"ד. וכן מוכח מל' אדה"ז בשו"ע סתקכ"ט ס"ו–ז. וראה גם שו"ת בא"מ ח"ז ס"ג סק"ב. וראה שיחת הושע"ר תש"נ.

200) ופשוט דהיינו בשיעור כזית דוקא. ולאחרונה נתפרסם מענה בכתי"ק "ימציא להם עכ"פ 6 מצות שמורה וישתדל שבכ"י מימי חה"פ (נוסף על הסדרים) תאכל אחותו עכ"פ כזית מהשמורה".

201) וראה פיר"ח סוכה כז, א (לענין סוכה שהוקשה לאכילת מצה): מכאן ואילך רשות דמצוה. ולהעיר מפי' הרע"ב ביצה פ"ה מ"ב: משום רשות – שיש בו קצת מצוה אבל לא מצוה גדולה וקרוב הוא להיות דבר הרשות. וראה משנ"ב סתע"ה סקמ"ה.

202) וראה שו"ע אדה"ז סתנ"ג סי"ד: לשם מצות שבעת ימים תאכלו מצות. אבל ראה אג"ק חי"ט ע' רלד. וראה שם סתע"ה סל"ב בגדר

כלל". "ענין רשות אין זה שאין כאן עבודה כלל כ"א אדרבא היא עבודה נעלית יותר ולזאת צ"ל אכילת מצה גם בהששה ימים ויש בזה קצת מצוה . . שצריכים לאכול מצה ולא רק שאר דברים כמו פירות וכה"ג[203]".

חול המועד חייב לכבדו במאכל ומשתה ובכסות נקיה כשאר ימי יום טוב, שלא ינהג בהן מנהג חול. ולובשים בגדי שבת ויום טוב[204]. והמבזה את המועדות (עושה בו מלאכה או שנוהג בו מנהג חול באכילה ושתיה) אע"פ שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק וכו' וכאילו עובד וכו'.

דוגמאות למלאכות האסורות בחול המועד: פרקמטיא, קניות (שאינן לצורך המועד), תפירה, כביסה (חוץ מבגדי תינוקות המלכלכים בגדיהם תדיר), כתיבה (אלא אם צורך המועד. והמנהג לעשות בשינוי קל), הדפסה, נטילת צפרניים, ותספורת. הוצאה והבערה מותרים. אסור לבשל בכוונה בחול המועד בכמות גדולה בכדי שישאר ממנו אחר החג. כל שאסור לעשותו במועד אסור גם לומר לנכרי לעשותו.

גם מלאכות שאין בה טורח ושיהוי אסורות (לכמה דעות), אא"כ ה"ז לצורך המועד. באופן כללי הותרו רק המלאכות שהן מעשה הדיוט ולצורך המועד [אא"כ בצרכי אוכל נפש ועוד יוצאים מהכלל. ואכ"מ]. בהגדרת "מעשה הדיוט" ו"לצורך המועד" כמה פרטים וחילוקי דינים בזה[205]. ולהלן עיקרי הדברים: גם מלאכה שהתוצאה שלה היא אומנותית, מותרת אם היא מעשה הדיוט, והיינו שאינה דורשת אימון ידים וכיוון גדול. אבל כשהפעולה היא בגדר מעשה אומן אסורה גם כשנעשית ע"י מי שאינו אומן, וגם כשרוב בני אדם יודעים לעשותה. בכמה מקומות מצינו שדבר שאפשר בקל בלעדיו, או שאפשר לעשותו לאחר המועד, אינו בגדר צורך המועד[206].

המצוה "שאם רוצה לאכול פת שנילושה במים יזהר שלא תבוא לידי חימוץ". ושם סתנ"ה סט"ז: מצה שאינה של מצוה שהיא קרובה לדבר הרשות שהרשות בידו שלא לאכול מצה כל ימי הפסח. וראה שו"ת אבנ"ז או"ח סשע"ז סק"ד.

וראה שו"ת דברי יציב או"ח ס"י שר"ל שצריך כוונה במצוה זו, ול"ד למצות אכילת מצה בלילה ראשונה. וכ"כ בשו"ת מגדנות אליהו ח"ד סל"ה. וראה קובץ אור ישראל גל' עו ע' קט ואילך.

203) ובכ"מ בדא"ח שע"י אכילת מצה "ששת ימים" נמשך הגילוי דשביעי של פסח. וראה לקו"ש ח"ז ע' 275 שמה שאין מברכין "על אכילת מצה" לאחרי לילה הראשון הוא דוגמת מה שאין מברכים על תש"ר לפי שא"א להמשיך כו'. וראה שיחת אחש"פ תשל"ח.

204) ראה מג"א סי' תקל סק"א. משנ"ב שם בשעה"צ סק"ד. נימוקי או"ח שם סק"ג. ולהעיר מר"ד ג' דחוהמ"ס תש"מ בהוספות לשיחות קודש.

205) ונתבאר בארוכה בכינוס תורה חוה"מ פסח תשע"ז.

206) ומצו"ב מה שכתבנו בנושא זה במענה לא' הרבנים שליט"א: בקיצור נמרץ ממש, הנה הלכות מועד עקורות ואין למדות זו מזו. ובכל אופן מצינו כמה הגדרות בפוסקים שלא כל דבר שהוא מעשה הדיוט הותר כשנהנה במועד. (ולהעיר מפמ"ג תקלא, מ"ז ב בגזירת גילוח גם משום מלאכה שאינו יפוי כ"כ. ובנוב"י קמא יג אם נסתפר כבר קודם הרגל שאינו צורך כ"כ). וכש"כ ביש בו טירחא כגון פינוי חצר אפילו מכעורה לנאה. וכשאפשר באו"א או שאין הדרך כך – ראה מו"ק ט, ב, בתכשיטים לזקנה שאין דרכה כך. ואף דלא קיי"ן הכי – ראה מור וקציעה ועירוה"ש תקמו בבחורה ולאיש. ואולי התם קאי גם בכוחלת שהיא מעשה אומן, ראה תורת האדם. וכן מצינו בתורת האדם מו"ק ח, ב לגבי עשיית נגרכת שאפשר לכבס בלא הבריכות. ובריטב"א מו"ק ה, א – לחטוט בור לשתי' שיכול ליקח מבור של רבים. ובתוס' הרא"ש מו"ק י, ב להתיר מעקה למרפסת רק ג' טפחים. ובשו"ע תקלו, א בצרכי רכיבה רק אם לא ניסה ברגליו. ובמג"א תקמד, א – בתיקון מרחץ דאסור שאפשר שלא במרחץ ובשיעה"צ שם ו, דהיינו גם במעשה הדיוט. שו"ת חיים שאל ב, מג להגי' ולתקן ס"ת של יחיד אף שהמנהג לקרוא בשלו לפי שאפשר בשל ציבור. שעה"צ תקיא, י לבקע עצים לחתיכות קטנות שאפשר לבשל בל"ז. והמנהג לשנות באגרות שלום ובפוסקים לחוש שאינו צורך המועד – ט"ז תקמה, לב ומג"א כא וערוה"ש יג (אבל במשנ"ב שם לב שהוא חשש מעשה אומן). א"ר תקמד, ו לבנות ספסל לצורך קריאה ליל הושע"ר גם במעשה הדיוט. שלחן עצי שטים תופר ג, שרק אם אין לו מה ללבוש הותר תפירת בגד חדש. ואולי שם טירחא גדולה וקרוב הוא למעשה אומן. וכעי"ז במג"א תקמא, ח ופמ"ג שם ולבושי שרד שם ומשנ"ב שם יג שאסור לתפור לקטן לברית שאפשר לכרוך בשיראין. (אבל ראה א"ר שם ח, שבריב"ש רכו מיירי במעשה אומן ושאין להתיר משום כבוד הבריות).

וכן מצינו יש שהחמירו בקיפול טלית. ואולי ה"ט דהחומרא בצילום.

וכבר כתבנו שכן יש לבאר מש"כ בא"ר תס, ו בשם אמרכל שלא לצייר בדפוס בלחם – שאינו משום מעשה אומן, אלא שאינו צורך המועד.

והנה, במו"ק י, א: כיון דאפשר לממלייה במאני לא טרחינן. וכתבו התוספות – משמע דאין מותר אלא לצורך המועד. ולכאו' כוונתם שאין מותר אלא בדבר שמוכרח המלאכה בשביל צורך המועד משא"כ באופן שאפשר את אותו צורך בלי המלאכה. אמנם, לא קיי"ן הכי לדינא. וגם התם הוא משום טירחא. ובמב"ן שם שההיתר לסרג משום מעשה הדיוט. ובדעת האוסר צ"ל משום טירחא.

ולהעיר בדברי התוס' דמשמע דקס"ד שהותר גם שלא לצורך המועד. ואולי כהשיטות שמלאכת הדיוט מותר שלא לצורך המועד. ובראשונים משמע בכמה אנפי אם ההיתר משום דבר האבד, ולפ"ז משמע שהוא מעשה האומן, או משום צורך המועד או מכשירי או"נ – ראה רא"ש מו"ק א, יח. (שהוא דה"א. ואולי רק בשי' ר"מ אמרה, שהרי לר"י הותר רק ממתחין ולא מסרגין. ועכצ"ל דלא ס"ל דהוי דה"א. ואולי משום טירחא יתירה. וכ"ה בפי' הר"ש בן היתום. וכ"ה בנשמ"א קי, א. וצ"ע אם הוא דה"א ולצורך המועד מדוע אסור במקום

בספר פלא יועץ[207]: "בענין חול המועד רבים עברו, ומחמת שהותרו איזה מלאכות יותר מיום טוב נעשו כל המלאכות כהיתר ואין מבקש לידע מהו אסור ומהו מותר . . והאיש הירא לנפשו ידרוש מעל ספר או מפי סופרים איזו מלאכה אסורה ואיזו מותרת ולא יעבור".

מבצע תורה: "כלום אסור לעשות מלאכה אלא כדי שיהיו אוכלים ושותים ושמחים ויגעים בתורה[208]".

> בשיחת ש"פ מצורע תשכ"ה[209] נזכר שבהמאמרים בלקוטי תורה דשיר השירים מדובר בענינים של פסח, וממילא זה הזמן המוכשר ללמוד המאמרים דשיר השירים, בכדי לסיים כל הלקוטי תורה במשך השנה.

המנהג להקל בריקודים ומחולות ולשמוע כלי זמר (וכל שכן ללבוש בגדים חדשים) בימי חול המועד פסח, אף שהם בתוך ימי הספירה[210].

אם לא הגעיל כלים קודם זמן איסורו [=סוף זמן ביעור חמץ] יכול להגעיל רק עד הפסח[211], אבל בתוך הפסח, פירוש בחולו של מועד[212], אין להכשיר שום כלי אלא ע"י ליבון גמור באור[213].

להסיר מכשול: אוכל לבהמות הנמצא בגן החיות ברובו הוא **חמץ גמור!** ולכן, המבקרים בגן חיות בחול המועד, אסור להם לקנות האוכל, ולא להאכיל לבהמות, ויש בזה איסור דאורייתא ממש.

יום חמישי, י"ז ניסן, א' דחול המועד, שני לעומר

סוף זמן קריאת שמע בשעה **9:23**.

שחרית: אין מניחים תפילין בחול המועד. שחרית לחול, אין אומרים "מזמור לתודה" (עד סוף החג). יעלה ויבוא. חצי הלל, קדיש תתקבל. שיר של יום, קדיש יתום.

מוציאין שני ספרי תורה. קריאת התורה. 4 עולים.

אחרי קריאת התורה בספר ראשון ("קדש") מניח ס"ת השני על הבימה [כי אין מסלקין הראשונה עד שכבר הניחו השניה על השולחן שלא יסיחו דעתן מן המצוות] מימין לס"ת הראשון. הגבהה וגלילה לס"ת הראשון. [ולא יפתחו השני ולא יסורו המפה עד שיגללו הראשון, שלא יהיו העוסקים בגלילת הראשון טרודים ויוכלו לשמוע קריאה בשני, שאין להתחיל בהפשטת השני לפני הקריאה, לפי שנמצא השני ערום בלתי מגולל ואין זה כבוד לספר תורה]. בס"ת השני, קוראים רביעי בפרשת המוספין שבפינחס ("והקרבתם"). ואח"כ חצי קדיש. [ועד"ז בשאר ימי חול המועד].

טירחא. ובשיטה שם משום עובדין דחול. וצ"ב). רי"ו הובא בב"י תקמא, ב. ריטב"א שם (מחמת הצורך לישן). רמב"ם יו"ט ח, יג (שהובאו בהדי דיני מכשירי או"נ. ולפ"ז הותר גם במעשה אומן לדידי'. וצ"ע הא דשוין שאין מפשילין. ולר"ש בן היתום ונשמ"א משום טירחא).

עוד דוגמא להמדובר לעיל – מג"א סוסי' תקלג שמספק לא טרחינן.

ויש שהגדירו שהוא כשאין צורך לעשותם דוקא במועד, או שנשארת התוצאה אחר המועד, ונראה שעיקרו משום אחר המועד.

במש"כ בנוגע לתלישת עשבים לזכר תחה"מ – הרי למבי"ט א, רנ אכן הוא צורך המועד. וי"מ גם בשו"ע דקאי לצורך בית הקברות ולא זכר לתחי' – א"ר תקמז, יא. ולחולקים אכן מוכרח שלא כל דבר הנאה בגדר צורך.

ומש"כ מדין גבשושית – הרי מפריע להליכה. ובראשונים שהוא בכדי שלא יכשל במועד.

ומש"כ בשם האג"מ בתקיעת מסמר – הרבה חולקים על הגרמ"פ. ויש שביאר דל"ד לגבשושית שמכוער בבית, וכאן הוי יפוי יתר. ובלא"ה, שם חשש שיכשל, כנ"ל

כן מצינו להתיר לאפות פת נקי' גם כשיש הדראה. ואיסור שכר חדש רק משום הערמה ולא בעצם.

והאריכו בכ"ז בכמה מלקטים בדיני חוה"מ. וראה גם בשמירת המועד כהלכתו. וגם אנן בעניותין הארכנו פעם בזה בדרשה בחוה"מ ב770.

207) ערך חול המועד.

208) ירושלמי.

209) ובשינויים קלים, בתוכן קצר דד"ה שיר השירים תשכ"ה שנאמר אז.

210) ראה שו"ת באתרא דרב סי' ג'תשיז.

211) שמליל ט"ו שחמץ אסור במשהו וגם נותן טעם לפגם אסור לפי מנהגנו אינו מועיל הגעלה לפי שחוזר ובולע.

212) שביום טוב עצמו – אפילו בשאר יום טוב אסור להכשיר. ואין להכשיר כלים אלא על דרך שנתבאר בסי' תקט עיין שם.

213) שאז האיסור נשרף ונכלה לגמרי ואין לחוש שמא יחזור ויבלע בכלי. וראה שו"ת באתרא דרב סי' ג'תקיז.

שכח ולא אמר יעלה ויבוא, דינו כמפורט בהטבלא שבסוף הלוח. אם נזכר לאחר שהתפלל מוסף, אינו חוזר ומתפלל שחרית.

אחר קריאת התורה אומרים אשרי, ובא לציון. יהללו. חצי קדיש. מוסף לשלש רגלים (אומרים פסוקי "והקרבתם" בכל יום, "ומנחתם ונסכיהם"). דיני הטועה, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

שש זכירות.

שכח לברך "שהחיינו" בקידוש ליל שני, אפילו בירך כבר בליל ראשון, חייב לברך אימתי שנזכר בכל שבעת ימי החג, דהיינו עד סוף יום טוב האחרון של גלויות.

היום מתחילים ללמוד מסכת סוטה, דף ב.

פרטי איסור חדש – ראה בשו"ע אדה"ז[214].

כינוס תורה[215]: בבית חיינו "770" לאחר תפילת מעריב (8:30 לערך) בהשתתפות הרבנים חברי הבד"צ שליט"א.

יום ששי, י"ח (ח"י) ניסן, ב' דחול המועד, שלשה לעומר

יום הולדת הרה"ג הרה"ח המקובל הרב לוי יצחק שניאורסאהן נ"ע, ויום הברית של כ"ק אד"ש.

סדר התפלה – כדאתמול [לבד מהשינויים בקריאת התורה].

נטילת צפרנים: אף מי שנוטל צפרניו בכל ערב שבת, לא יטלן היום במספריים או בסכין כי אם בידיו ובשיניו. אם נטל צפרניו בערב יום טוב (או שנטלן צפרניו לפני הרגל, ובערב יום טוב לא הי' לו מה ליטול ושוב גדלו בחול המועד), מותר ליטלן היום.

אין קוראים שנים מקרא ואחד תרגום היום, כפשוט[216].

במנחה: פתח אליהו (ואין אומרים הודו). ידיד נפש.

מצוה על כל אדם שימשמש בבגדיו ערב שבת סמוך לחשיכה, שלא יהיה בהם דבר שאסור לצאת בו בשבת, בפרט שלבשו בגדי שבת ויום טוב במשך היום.

הדלקת נרות בשעה **7:29**. הברכה: להדליק נר של שבת קודש.

ליל שבת קודש, י"ט ניסן, שבת חול המועד, ארבעה לעומר

קבלת שבת: מתחילים ממזמור לדוד. בבואי בשלום: "בשמחה ובצהלה" (אין אומרים "ברנה"). כגוונא. ערבית של שבת. יעלה ויבוא. ויכולו. ברכה מעין שבע. קדיש תתקבל. מזמור לדוד ה' רועי. חצי קדיש. ברכו בתרא. ספירת העומר. עלינו. קדיש יתום.

שכח יעלה ויבוא, או טעה והתפלל תפלת יו"ט – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

נהוג לאחל איש לרעהו: גוט שבת. ולהעיר משיחת ליל ו' דחגה"ס תשמ"ט שיש לפתוח בברכה, הן "גוט שבת", והן "גוט מועד"[217].

---

214) סימן תפט. ולהעיר משיחת אחש"פ תש"מ. וראה שו"ת באתרא דרב סי' ט'תשעח.

215) ראה שיחת אחש"פ תשמ"ט ע"ד הכינוס תורה שנערך בחגה"פ עצמו לאחרי ימים הראשונים.

216) וכמפורש גם בסה"ש תנש"א ח"א ע' 427 הערה 7. אבל להעיר משיחת יום ב' דחגה"ש תשמ"ו שיש שנהגו בזה.

217) ולהעיר שבשולחן ערוך אדמו"ר הזקן הובא שגם האומרים "במה מדליקין" בכל שבת (ובסידור אדמו"ר הזקן לא הובא בכלל) – אין אומרים אותו ביו"ט (או בחוה"מ) שחל בשבת "כדי למהר בשמחת יו"ט".

שלום עליכם, אשת חיל, מזמור לדוד, דא היא סעודתא[218] – בלחש[219]. קידוש לשבת.

הפת של עירובי חצרות [**באם אין משתמשים בו לשאר שבתות השנה להתיר הטלטול**] יש לבצוע עליו בשבת שחרית (ובחצאי־עיגול מוסיף אדה"ז: או בסעודת הלילה אם סועד משחשכה ודאי[220]) דהואיל ונעשית בו מצוה אחת יש לעשות בו ג"כ מצוה אחרת[221].

בברכת המזון: רצה ואחר כך יעלה ויבוא. דין הטועה או שוכח, ראה בטבלא שבסוף הלוח. הרחמן לשבת. אין אומרים הרחמן של יו"ט.

יום שבת קודש, י"ט ניסן, שבת חול המועד, ארבעה לעומר

סוף זמן קריאת שמע בשעה **9:24**.

שחרית לשבת. יעלה ויבוא. טעה או שכח – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

חצי הלל[222]. קדיש תתקבל. שיר של יום, קדיש יתום.

אין נוהגים בקריאת מגלת שיר השירים בציבור[223].

קריאת התורה

מוציאין שני ספרי תורה.

סדר הקריאה: בס"ת הראשון קורא "פסל לך" שבעה קרואים. אחר גמר קריאת התורה בס"ת הראשון, מניח ס"ת השני על הבימה [כי אין מסלקין הראשונה עד שכבר הניחו השניה על השולחן שלא יסיחו דעתן מן המצוות] מימין לס"ת הראשון, ואומר חצי קדיש. הגבהה וגלילה לס"ת הראשון. [ולא יפתחו השני ולא יסורו המפה עד שיגללו הראשון, שלא יהיו העוסקים בגלילת הראשון טרודים ויוכלו לשמוע קריאה בשני, שאין להתחיל בהפשטת השני לפני הקריאה, לפי שנמצא השני ערום בלתי מגולל ואין זה כבוד לספר תורה]. למפטיר, קורא בס"ת השני, בפרשת המוספין שבפינחס ("והקרבתם"). הגבהה וגלילה לס"ת השני.

---

218) ולכאורה, הכוונה לומר בלחש עד גמירא, עד "לסעדא בהדה". (וראה גם אצלנו בלוח לליל א' דר"ה השתא). [וביו"ט שחל בשבת אומר אח"כ אתקינו ליו"ט בקול (ויש שכתב לדלג ולא לומר כלל נוסח אתקינו ליו"ט בקביעות שכזו)].

וכבר העירו, שבהיום יום לליל שבת חוה"מ פסח וסוכות נשמט לגמרי אתקינו סעודתא לשבת. וכן גם בס' המנהגים ע' 28 (לגבי יו"ט שחל בשבת). וכ"ה גם בר"ד שחוהמ"ס ומוצאי ושחוהמ"ס תרצ"א ובהוצאות ראשונות דהיום יום לגבי ההוראה (דאז) שלא לאומרו. (אבל בספר המנהגים ע' 56 קאי בראש השנה, שאין אומרים נוסח אתקינו ליו"ט). ואמנם, נראה פשוט שהכוונה גם לאתקינו סעודתא שאחריו, ור"ל "דא היא סעודתא וכו'" [וראה בס' המנהגים ע' 28 בהערה, שאינו מובן הכפל שהרי אומרים אותו תיכף עוה"פ, משא"כ בסעודה שני']. וראה בהערה למחר בקידוש היום.

[אבל יש שפרי' בס' המנהגים הנ"ל, כפשטות משמעות הלשון, שר"ל לומר רק דא היא סעודתא דחקל תפוחין קדישין בלחש. ומיד לאח"ז אתקינו ליו"ט בקול (שלא לומר ב"פ נוסח "אתקינו סעודתא"). ולדבריהם צ"ל, שגם בסעודת היום יש לדלג ולהשמיט בקטע אתקינו סעודתא לשבת, ולומר רק חלקו (דא היא וכו'). אלא שאי"ז עולה יפה בל' שבהיום יום לגבי שבת חוה"מ, שלא נהגו בחוה"מ לומר אתקינוה דיו"ט. והבוחר יבחר. (ולהעיר ממש"כ בס' דרכי חיים ושלום (מנהגי הרה"צ וכו' ממונקאטש) אות תקיד (ובכמה דפוסים נשמטו שם שורות אחדות. והכוונה מובנת)).

בנוגע לזמירות לשבת – אזמר בשבחין וכו' – ביו"ט שחל בשבת, וכן בשבת חוה"מ לא שמענו מזה. וכמדומה ברור שלא נהגו בכך (והיינו גם הנוהגים לאומרם בכל שבת, ראה בס' המנהגים ע' 29 ובהערה). וכן גם המנהג בכ"מ. לאידך, ראינו מעשה רב, וברבים, לומר "בני היכלא" בהתוועדות דיו"ט שני כשחל בשבת. וילע"ע.

219) בלחש – כ"ה הלשון (לענין שבת חוה"מ) בהיום יום (הוצאת תשי"ז ואילך) י"ט ניסן (כקביעות שנה זו) וי"ז תשרי. וכ"ה בס' המנהגים ע' 28 (לגבי יו"ט שחל בשבת). וראה שם ע' 56 (לגבי ר"ה שחל בשבת). וכ"כ הריל"ג ע"ה בהערות וציונים לסידור עם דא"ח (בקידוש לר"ה, משא"כ בהערות לקידוש ליל שבת). ובכ"מ. אבל בליקוטי מנהגים שבמחזור חב"ד ושבסוף קונטרס ר"ה תש"י (נדפס בסה"מ תש"י ע' 26 – לענין ליל ר"ח שחל בשבת): בלחישה. וראה למען ידעו (שוסטערמאן) ע' 97 שכ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע תיקן בכתי"ק וכתב: בלחישה. וכ"ה (לגבי סעודת היום דר"ה) בס' המנהגים גופא ע' 57 (כבמקורו בליקוטי מנהגים שם). ולא נתברר טעם השינוי מהכתי"ק.

220) וראה בלקוטי שיחות (דלקמן – בהערה 41 שם) טעם הספק בזה.

221) וראה בלקוטי שיחות חלק טז בשיחה ד לפרשת בשלח טעם החילוק בין ערובי חצרות לערובי תבשילין בענין זה.

222) בנוגע לברכת הלל כשאין גומרין הלל – ראה בארוכה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ב'תשנ.

שכח ולא אמר הלל שלם בימים הראשונים, י"א שצריך לומר בחול המועד. אבל למעשה לא קיימא לן הכי. וכן מוכח מלשון אדה"ז (שו"ע סת"צ ס"ו): כולן טפלים ליום טוב הראשון וכו' ובהתחלת המועד הוא שתקנו לקרותו. ונתבאר בשיחת אחש"פ תשכ"ג. וראה לקו"ש חל"ז ע' 17 (משיחה הנ"ל).

223) בלשון הרב: "מעולם לא נהגו כן בחב"ד ובעוד כו"כ" [מקומות לקרוא מגלת רות בביהכ"נ] "כלל. וגם לא שה"ש וקהלת. ולא שמעתי שילמדו (או יקראו) אותן ביחידות בבית וכיו"ב ביו"ט הנ"ל דוקא".

הפטרה: מפטירין "העצמות היבשות" ביחזקאל לפי שתחיית המתים עתידה להיות בניסן[224]. **אין** מזכירין של יום טוב בברכת ההפטורה **ואין** חותמין "מקדש השבת וישראל והזמנים[225]".

יקום פורקן. אין אומרים אב הרחמים.

מוסף לשלש רגלים, היינו אתה בחרתנו ומפני חטאינו וכו'. אלא שצריך להזכיר של שבת קודם ליום המאורע, דהיינו שיאמר ותתן לנו ה' אלקינו את יום השבת הזה ואת יום חג המצות הזה כו' ואת מוספי יום השבת הזה ויום חג המצות הזה כו' (וכולל פסוקי שבת, "וביום השבת", ושל פסח, "והקרבתם"). ישמחו במלכותך. וסמוך לחתימה אומר שבת ומועדי קדשך, וחותם מקדש השבת וישראל והזמנים.

דיני הטועה, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

על־פי הוראת כ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע אומרים "ולקחת סולת"[226].

שש זכירות אחרי התפילה.

הלכתא למשיחא: שבת שבתוך החג חולקין כל המשמרות בשוה בלחם הפנים. [לחם הפנים אינו יכול להיות חמץ, כי אם מצה ("חלות מצות")[227]].

סדר הקידוש: בלוח כולל חב"ד נכתב שאומרים מזמור לדוד וכו' עד ויקדשהו בלחש[228]. סברי מרנן, בורא פרי הגפן.

האנשים אין יוצאים ידי חובת שמחת יו"ט אלא ב[רביעית] יין **בכל יום**[229]. כ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע שתה רביעית יין **בכל סעודה**. והקטנים נותן להם קליות ואגוזים משום שמחת יום טוב. [אלא שבשבת "טוב למנוע מלאכול אגוזים" כשהם בקליפתם[230]]

מנחה: קריאת התורה (פרשת אחרי). מנחה של שבת, יעלה ויבוא. אין אומרים צדקתך.

מוצאי שבת קודש, ליל כ' ניסן, ליל ד' דחול המועד, חמשה לעומר

מוצאי שבת בשעה **8:33**.

בתפלת ערבית: מוריד הטל, אתה חוננתנו, "ותן ברכה", יעלה ויבא. קדיש שלם. ספירת העומר. עלינו.

שכח ואמר "ותן טל ומטר" ודין המסופק, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

שכח הלילה ולא אמר "יעלה ויבא", וכן אם שכח בשאר תפילות חול המועד, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

השוכח יעלה ויבוא הערב, וכל שכן בטעה ואמר מוריד הגשם או ותן טל ומטר, שתפלתו מקולקלת, וחוזר ומתפלל, יאמר אתה חוננתנו עוד הפעם.

אין אומרים "ויהי נועם" ו"ואתה קדוש".

---

224) וראה בשיחת אחש"פ תש"ל. ש"פ אחרי תשמ"ו.

225) ביחיד יש לומר גם את ההפטרה הקשורה עם פרשת השבוע, פרשת אחרי. אבל אין קוראים שנים מקרא ואחד תרגום בערב שבת, כפשוט – ראה שם בהערה.

226) ראה שיחת ש"פ אחרי תשמ"ו. [ולהעיר שבקטע זה ניתוספו כמה מלים בכתי"ק].

227) ראה מנחות נב, ב (במשנה). רמב"ם מעשה הקרבנות פי"ב הי"ט. וראה שיחת ש"פ אחרי תשמ"ו.

228) ושם נתפרט: אומרים מזמור לדוד, אתקינו, ושמרו, אם תשיב, דא, זכור, על כן בלחש. (וכ"ה בספר המנהגים מנהגי ר"ה ע' 67 בהערה).

229) ראה בהערה בדיני חוה"מ.

230) ראה שו"ת באתרא דרב סי' ד'קצה.

וביו"ט לא נהגו להחמיר בזה. וכנראה לפי שמותר לברור כדרכו ביו"ט, כשאי אפשר מעיו"ט, והצריכו אותו לברור פסולת מאוכל כשהאוכל מרובה על הפסולת ויש יותר טורח בברירת האוכל מתוך הפסולת. וכן מותר לטלטל מוקצה לצורך אוכל נפש. וראה שבת כהלכה פי"ג הע' מב.

בהבדלה: נוסח ההבדלה כרגיל בכל מוצאי שבת. בנוגע לברכת הבשמים – מנהגנו שאין משתמשים בצפורן לבשמים בפסח[231]. "המבדיל בין קדש לחול" ולא "בין קדש לקדש". טעה, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

שכח ולא הבדיל במוצאי שבת, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

ויתן לך – בלחש.

מלוה מלכה.

בברכת המזון [וכן בכל ימי חול המועד]: יעלה ויבוא. שכח, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

אין אומרים הרחמן של יו"ט.

בסיום ברכת המזון אומרים: "מגדול [ולא "מגדיל"] ישועות מלכו".

יום ראשון, כ' ניסן, ערב שביעי של פסח, חמשה לעומר

סוף זמן קריאת שמע בשעה **9:23**.

סדר התפלה כבשאר ימי חול המועד [לבד מהשינויים בקריאת התורה].

שיעורי חומש ("חת"ת") דשבוע זה – פרשת אחרי, בפעם השני'.

בערב שביעי של פסח מותר להקיז דם לפי שהכל רגל אחד הוא ואינו ערב יום טוב אלא אמצע ימים טובים הוא.

נטילת צפרנים: אף מי שנוטל צפרניו בכל ערב שבת ויו"ט, לא יטלן היום במספריים או בסכין כי אם בידיו ובשיניו. אם נטל צפרניו בערב יום טוב (או שנטלן צפרניו לפני הרגל, ובערב יום טוב לא הי' לו מה ליטול ושוב גדלו בחול המועד), מותר ליטלן היום[232].

יש להימנע מלקבוע סעודה משעה עשירית (**4:21**) ולמעלה, בכדי שיוכל לאכול סעודת יום טוב לתיאבון.

לטהר עצמו ערב הרגל.

> בספר השיחות תש"ג[233] מובא: בא אונזערע רביים האט מען געזען שש"פ גרויסע גילוים. דער סדר האט זיך אנגעהויבן פון נאך חצות היום ערב שש"פ. די טבילת טהרה פון ערב שש"פ איז געווען חלוק פון דער טבילת טהרה פון ערב שבת און ערב אנדערע מועדים, און אפילו פון דער טבילת טהרה פון ערב ר"ה וערב יום הכפורים [ראה שם **בארוכה**, ועוד שם[234]:] די טבילת טהרה פון ערב שביעי של פסח איז שטארק פארבונדן מיט די ענינים, וואס ווערן דורכגעפירט אין די ספירות פון עולמות העליונים און אין די מדריגות נשמה וואס בכל אחד מישראל.

יש לסדר היום אש דולקת [ואפשר אש מהגז] עבור הדלקת נרות בליל שני של יום טוב. פרטים בנוגע להכנת הנרות, ראה לעיל ערב פסח.

נר נשמה ליארצייט שחל ביום טוב, וכן אותם המדליקים נר עבור יזכור[235], עדיף שידליקו היום בנר שדולק לשתי ימים, שכן לכמה דעות אסור להדליקם ביום טוב (אלא אם כן מדליקם ביחד עם

---

231) ע"ד חיוב בשמים במוצ"ש חוה"מ בכלל – כ"ה סתימת הפוסקים. ומפורש הוא במאירי פסחים קב, ב. וכן מוכח מהשקו"ט בראשונים בהדס של מצוה להבדלה בסוכות במוצ"ש (ראה אבודרהם סדר מוצ"ש. שו"ת הרשב"א סקס"ז – הובא בב"י סתרנ"ג. או"ז ח"ב הלכות חנוכה סשכ"ח. ועוד. וכ"ה בדרה"ח סצ"ה ס"ב). וכ"כ במנהגי מהרא"ק סוכות סנ"ה. וראה בארוכה בשו"ת עולת שמואל פלורנטין סי"ב. וברוח חיים סתק"ל סק"ב הביאו, וכתב שכך נהגו בכל תפוצות ישראל. וצ"ל שחיוב שמחת יו"ט בחוה"מ אינו משיב הנפש כ"כ כביו"ט. אבל להעיר שא"צ לחזר אחריהם כדרך שמחזרים אחר המצות. וראה גם שו"ת זהב שבא סט"ז למנהגם. ולהעיר גם מלשון שו"ת הרדב"ז ח"ב סתר"כ. וראה בגנזי חיים סתצ"א שהביא סברא שא"צ בשמים במוציו"ט לחוה"מ אף שהוא ג"כ מוצ"ש. וראה בהנסמן לקמן ע"ד כמה מנהגים בדבר – פסקי תשובות סתצ"א הע' 14. סרצ"ז הע' 11. שושנת יעקב רפפורט סכ"ה.

232) וראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' א'שלא.

233) ע' 85.

234) ע' 87.

235) ואין כן מנהגנו.

שאר הנרות במקום ולצורך הסעודה, או כשמדליקים בבית הכנסת אצל עמוד התפלה לכבוד בית הכנסת)[236].

ימשמש בבגדיו עם חשיכה (שלא יהא בהם מוקצה[237]), בפרט שלבשו בגדי שבת ויום טוב במשך היום.

לתת צדקה עבור שני ימי החג.

הדלקת נרות יום טוב בשעה **7:31** (18 דקות לפני השקיעה). הברכה: להדליק נר של יום טוב. **אין אומרים** "שהחיינו".

הלכתא למשיחא: לענין תקיעות בערב יו"ט - ראה בהערה[238].

ליל שני, ליל כ"א ניסן, שביעי של פסח, ששה לעומר

בספר השיחות תרח"ץ[239]: אמר אאמו"ר: "שביעי של פסח איז אָפן פאר אלעמען, כמו שיש הזמנים של התגלות העצמות כמו חשף ה' את זרוע קדשו, הנה שביעי של פסח הוא אחד מהזמנים הללו, וואס יעדערער נעמט. מען דארף מייקר זיין מיט יעדער רגע". [וראה בר"ד ליל שש"פ תשכ"ט שהכוונה שאין שומרים ואפשר לפעול הכל, ושם שהוא ע"ד תפלת נעילה].

בכ"מ הובא פתגם הצמח צדק ששביעי של פסח הוא ראש השנה למסירת נפש.

שמחת שביעי של פסח ואחרון של פסח גדולה משאר ימי הפסח.

ערבית: שיר המעלות. מעריב לשלוש רגלים. אין אומרים הלל. ספירת העומר. עלינו.

באם לא הדליקו נרות החג לפני השקיעה, ניתן להדליק בחג רק מאש הדולקת מערב החג.

בנוסח הקידוש מתחילים "אתקינו סעודתא..." (בנוסח המיוחד לשלוש רגלים) ואחר כך: סברי מרנן, בורא פרי הגפן, מקדש ישראל והזמנים, **ואין אומרים** שהחיינו. בכמה שיחות קודש[240] הובאה הנהגת רבותינו נשיאנו שקודם הקידוש דשביעי של פסח[241] היו **מדברים** – מזכירים בדרך שאלה – אודות אי־אמירת "שהחיינו".

אודות אי־אמירת "שהחיינו" בימים האחרונים דפסח – ראה הנסמן בהערה[242].

בברכת המזון: יעלה ויבוא. שכח, ראה בטבלא שבסוף הלוח. הרחמן ליו"ט.

בר"ד משיחת אחש"פ תשכ"א: הנהגת רבותינו נשיאינו שבשביעי של פסח היו בתנועה של סילוק והבדלה ("אפגעטראגן"), והשמחה לא היתה כ"כ בהתגלות, משא"כ באחש"פ היתה השמחה בהתגלות מצד גילוי הארת המשיח באחש"פ. ובר"ד משיחת אחש"פ תשכ"ג: ידוע שבשביעי של פסח היו רבותינו נשיאינו בתנועה של "אנגעצויגנקייט", ואילו באחרון של פסח היו בשמחה.

ניעורים כל הלילה

בליובאוויטש היו נעורים בליל שביעי של פסח. וצריכים להתעסק בלימוד כל הלילה.

---

236) וראה שו"ת באתרא דרב סי' ז'תתקס. ולהעיר, שמנהגנו גם שלא להדליק נר מיוחד להבדלה במוצ"ש שחל ביו"ט בכדי שיוכל להבדיל על אבוקה. (וראה שו"ת ריב"א אה"ע סי' קז).

237) ראה שו"ע אדה"ז קו"א לסרנ"ב סקי"ד.

238) שקו"ט בכ"מ, בנוגע לערב יו"ט (משא"כ בע"ש וערב פסח), אם תוקעים גם להבטיל ממלאכה ולהבדיל בין קדש לחול, כבערב שבת (נוסף ל21 שבכל יום), וכן בנוגע לערב יו"ט האחרון, בין חוה"מ ליו"ט – ראה פירש"י חולין כו, ב ד"ה תקיעה. פיר"ח שבת קטו, א בשם רה"ג. פי' הרע"ב חולין פ"א מ"ז. ק"נ ביצה פ"ה סק"ו. שפ"א סוכה נד, ב. ועוד – נסמנו באוצר מפרשי התלמוד סוכה נג, ב. קובץ בית אהרן וישראל גל' צא. ושוב איקלע לידי שו"ת שיח יצחק ח"ב שי"ל ז"ע מכת"י, וראה שם סכ"ז מזה.

[בנוגע למספר שש תקיעות בחוה"מ שאין מניחין תפילין, ול"ש תקיעה לחלוץ תפילין – ראה שו"ת גידולי ציון הורוויץ ס"ד (ובהסכמה בראש הספר) ע"פ חי' הצ"צ לרי"ו (בפס"ד – שנו, ד)].

239) ע' 270.

240) ראה שיחת אחש"פ תשמ"ג.

241) כ"ה בשיחת אחש"פ תשכ"ג. ונת' שם בטעם שלא דיברו ע"ז באחש"פ. וראה גם שיחת אחש"פ תשל"ג. אחש"פ תשמ"ג.

242) ראה שיחת אחש"פ תשט"ו. תשכ"א. תשכ"ג. תשכ"ה. תשכ"ו. תשכ"ט. תשל"א. ועוד. לקוטי שיחות ח"ב ע' 545. חל"ז ע' 19 הערה 43.

אדמו"ר מהר"ש אמר פעם בשביעי של פסח להיושבים (די זיצערס שלמדו בליובאוויטש אז) אז ביז נאך מקוה זאל מען ניט דרעמלען אפילו[243].

אף על פי שאמרו שטוב להיות ניעור כל הלילה, מכל מקום אם רואה שחבלי שינה נופלים עליו, וחושש פן לא יוכל עמוד בתפילה ועל כן שוכב לנוח מעט סמוך לעלות השחר[244] כדי שיוכל עמוד ותהא דעתו מיושבת עליו בתפילה למצוה תחשב לו להתפלל בזמנה ובכוונה שלימה ולהיות עינא פקיחא שלא יתנמנם בקריאת שמע ובעמידה ויצא שכרו בהפסדו.

כ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע אמר: לא שמעתי גם סברא לאמר תיקון [בדוגמת תיקון ליל שבועות] בשביעי של פסח.

קריאת שמע שעל המטה: אין ליובאוויטש איז געווען נעכט, וואס מען האט קיין קריאת שמע שעל המטה ניט געלייענט: שביעי של פסח וכו'. בכלל יעדע נאכט פלעגט זיך הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק נוהג זיין אז עס פלעגט קומען חצות לילה, האט ער געלייענט קר"ש, אפילו ווען ער פלעגט אויף זיין שפעטער, נאר מען האט עס ניט באמערקט[245]. אין די נעכט וואס ער פלעגט ניט לייענען קיין קרשע"ה – כנ"ל – איז אמאל פלעגט ער ריידן אין דעם ענין פון קר"ש און אמאל אין דעם פירוש המלות פון קר"ש[246]".

כמובן, אם הולך לישון קודם עלות השחר קורא ק"ש המטה עם המפיל, כרגיל.

אכילה: אסרו חכמים לאכול ולשתות לפני תפלת שחרית משהגיע זמן תפלה, היינו עלות השחר. אם אינו יכול לכוון דעתו בתפלתו עד שיאכל או שישתה, מותר לאכול ולשתות, אפילו עכשיו שאין מכוונים כל כך בתפלה. וידוע פתגם רבותינו נשיאינו בזה.

עוד איסור יש ע"פ קבלה משום תוספת כח בסטרא־אחרא, ונחלקו בזה אם זמן האיסור הוא גם כן משהגיע זמן התפילה, היינו עלות השחר, או לפניו מחצות הלילה ואילך. וגם לדברי האוסרים מותר באם עושה לרפואה, לכוון דעתו כיו"ב. לדברי הכל, אין איסור לאכול קודם שעלה עלות השחר אם לא ישן עדיין, או שישן פחות משיעור ששים נשימות[247].

עלות השחר בשעה **4:25** לפנות בוקר[248].

יום שני, כ"א ניסן, יום שביעי של פסח, ששה לעומר

הכנה לתפלה: מה ששואל, **אם להתפלל בהשכמה כשניעור כל הלילה**, או לישון מעט מקודם כדי שיוכל להכון לקראת אלקיו – תלוי בזה עד כמה יכול להתחזק שלא תחטפנו שינה, הוראה לא שמעתי בזה, אבל, לפי דעתי כיון שיש כוונה בתפלה שהעדרה פוסל התפלה, הרי בכלל, טוב לאחוז בדרך השני, ובפרט חסידים ואנ"ש ששמעו או למדו בענין התפלה[249].

מה שכותב שיש ב' סברות במי שהי' ניעור כל הלילה אם להתפלל ואח"כ לילך לנוח או לישן

---

243) ספר השיחות תרח"ץ ע' 274.

244) ובדומה לדומה, להעיר מהיום יום כ"א ניסן (ע"ד אדמו"ר מוהריי"צ בהיותו בן תשע): האב איך זיך ניט געלייגט שלאפען. ונתבאר בפרטיות יותר, בהנחה דשיחת ליל שש"פ תש"א (בתשורה גארדאן ריניץ אדר תשע"ח): כבר לא יכולתי ללכת לישון (במטה?), הייתי שוכב על הספסל ובאמצע הלילה נופל למטה.

245) וראה גם סה"ש תרצ"ו ע' 1 ע"ד פסק הלכה מאדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ע"פ כתבי האריז"ל (ראה נהר שלום (לרש"ש) לג, ג. דברי שלום (לנכדו) מנהגי בית א־ל ס"י. שם סט, ג ואילך (ובמהדו"ח – ע' 233 ואילך)) לומר פ' ראשונה מכוון בחצות. ובשיחת ליל שמח"ת תשי"ד, שכן מובא בספרים לומר כל הג' פרשיות ולפחות פ' ראשונה. ולהעיר, שכאן נראה שמחלק שבלילות הנ"ל שצ"ל ניעור א"צ לקרוא קשעהמ"ט כלל. וכ"ה בחמ"י חלק שבועות פ"ב (בדיני תפלת ערבית). אבל ראה בא"ח ש"א פ' פקודי סי"ד. שם פ' ברכה ס"ג (וראה שם פ' וארא ס"ב). כה"ח תרס"ד סק"ד.

246) ספר השיחות תש"ב ע' 100.

247) וראה בכל זה באג"ק כ"ק אדמו"ר שליט"א ח"ג ע' עה־ו. ועיי"ש שבאשל אברהם (להרה"צ מבוטשאטש) סובר, שאם לא יהי' ניעור מעלות השחר עד זמן התפלה אלא ילך לישון עוד הפעם קודם עלות, מותר לו לאכול. ובאשל אברהם משמע שגם אם ילך לישן לאחרי עלות, מותר לאכול קודם נץ החמה.

248) 72 דקות לחשבון 16.1 מעלות.

249) אג"ק כ"ק אדמו"ר שליט"א ח"ג ע' תלד.

קודם איזה שעות ואח"כ להתפלל, הנה אי אפשר ליתן כללים בזה כי זהו תלוי בצלילת הדעת של כל אחד ואחד, שיש ותפלתו תהי' מיושבת יותר אם יישן בינתים, ויש שאדרבה שאם יישן רק איזה שעות ולא כדי צרכו הרי תתבלבל תפלתו אח"כ, וכיון שמלתא אלבושייהו יקירא הנה שמעתי פעם מכ"ק מו"ח אדמו"ר אשר לפעמים כ"ק אביו אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע בבקר אחרי ליל א שבועות ישן איזה משך זמן ואח"כ התפלל. אם הי' זה מנהגו תמיד או רק לפעמים, לא שמעתי[250].

זמן קריאת שמע: כפשוט, שיש ליזהר בבוקר בקריאת שמע בזמנה. ואם חלילה לא יקרא קריאת שמע בזמנה הרי ממש **יצא שכרו בהפסדו,** ועל כגון דא נאמר: החכם עיניו בראשו.

התחלת זמן קריאת שמע של שחרית מן התורה הוא משעלה עמוד השחר וחכמים עשו הרחקה וגדר ותקנו שלא יקרא לכתחלה עד שעה שדרכן של רוב בני אדם לקום ממטתם דהיינו שיאיר היום כל כך עד שיראה את חבירו ברחוק ד' אמות ויכירנו והוא שרגיל עמו קצת. ונמשך זמנה עד סוף ג' שעות זמניות מנץ החמה. ומי שהוא אנוס יכול לקרותה מיד שעלה עמוד השחר ואם קראה מיד שעלה עמוד השחר אע"פ שלא היה אנוס יצא שבדיעבד העמידוהו על דברי תורה בכל ענין.

התחלת זמן קריאת שמע של שחרית: **5:02** ("משיכיר". ומי שהוא אנוס יכול לקרוא מעלות השחר משעה **4:25**). סוף זמן קריאת שמע: **9:22.**

נחלקו הפוסקים[251] אם מותר ללכת לישון אחרי עלות השחר, כשאין לו מי שיקיצנו לקריאת־שמע ותפלה. ואם כי להלכה נראה עיקר כדעת האומרים שאין איסור בדבר, פשוט שהיודע בעצמו שיש חשש שימשך בשינה ויעבור זמן ק"ש ותפלה, לא ילך לישן בלי **לסדר מישהו שיקיצנו**.

וכדאי ונכון, לקרוא קריאת שמע מיד בעלות השחר **על־תנאי** שאם יעבור סוף זמן קריאת־שמע יצא ידי חובתו בקריאה זו, לפחות. וכדלעיל.

ברכות השחר: לענין ברכות "על נטילת ידים ו"אלקי נשמה" כשניעור כל הלילה (ולא ישן שיעור שיתין נשמי) – הוראה בחשאי לאומרם[252]. ברכות השחר מברך אפילו לא נתחייב בהן כגון שניעור כל הלילה לא פשט בגדיו ולא לבש אחרים. אלא שאם ניעור כל הלילה ולא נתחייב בהן אינו מברך אלא אחר שיעלה עמוד השחר[253]. וכן ברכות התורה, אם ניעור כל הלילה מברך כשיאור היום כמו כל ברכות השחר. ברכת ציצית אינו מברך עד לאחרי זמן "משיכיר" (**5:02**).

ברכת התורה: צריך ליזהר בה מאד ואסור לדבר ולהוציא דברי תורה מפיו עד שיברך[254]. ואם

250) שם ח"ט ע' רלט.

251) ראה בארוכה בשו"ת באתרא דרב סי' כו'תצ וש"נ.

252) ואם עשה צרכיו תחילה או הטיל מים ושפשף, עדיף טפי. וראה פמ"ג, הובא במשנ"ב ס"ד סק"ג. קצוה"ש ס"ה ס"ב. היכל מנחם ח"ב ע' ריג.

כמו כן, אם אפשרי כדאי לאומרן לאחרי השינה – כ"נ מסברא. ושו"מ בעי"ז במקו"ח סמ"ז סקי"א לענין ברכה"ת. וכן מוכח בסידור יעב"ץ בדיני שבועות. והובא גם במנהגי חת"ס החדש פי"א ס"ג (עיי"ש במנהג החת"ס בכעי"ז). וראה גם ברכת הבית של"ה ס"ח. שם של"ו בשע"ב סקי"ז. אבל ראה שו"ת מהר"ם שיק או"ח ס"א. וראה שו"ת מחזה אליהו פאלק ח"א ס"א ואילך. ועיי"ש לענין הישן לפני נה"ח. וראה גם שו"ת תשונ"נ ח"ה סוסי' קס. ומצאתי אח"כ שהעלה כן בשו"ת פרי אליעזר פולק ח"ב ס"א עיי"ש בטוטו"ד.

253) בפי' "ולא נתחייב בהן" – ראה מה שכתבנו בארוכה בשו"ת באתרא דרב סי' א'תתקנז. וש"נ. וראה שם סי' ב'עד בנוגע להההידור להביא עצמו לידי חיוב. וראה לקמן בנוגע לברכת התורה בהעירה.

254)בנוגע להמשיך ללמוד לאחרי שעלה עה"ש ללא ברכה"ת – אף שיש מקילים (ראה תוספת חיים על חיי"א כלל ט סקכ"ו (כשהולך לישון. וראה שו"ת עמק התשובה ח"ג ס"ו עד"ז מד"ע). שו"ת מהרש"ג ח"א סס"ב (שלר"ת שצריך לברך גם בניעור, אין איסור ללמוד לפני ברכה"ת. ובפרט לפני נה"ח. ועדיף לברך ברכה"ת אחר שישן ואחר נה"ח). שו"ת לב אברהם ח"א ס"ו (לענין אמירת ק"ש). ועוד) – מצינו בכ"מ שכתבו להדיא לאיסור (ראה כף אחת (להחיד"א) פכ"ב (לענין ליל שבועות), שאחר עה"ש יזהר שלא יאמר שום פסוק עד שיברך ברכה"ת. והובא גם בשנות חיים (להגרא"ח ע"ה נאה) ס"א במקו"ח סקכ"ח. וכ"כ בבא"ח וישלח ש"א ס"ג. וראה שו"ת משיב דבר ח"א סמ"ז. שבה"ל ח"י סע"ז סק"ב). וכ"ה גם בלוח כולל חב"ד (ליל הושע"ר). ולהעיר גם מר"ד ליל ב' דחגה"ש תשכ"ז ע"ד ההנהגה בליובאוויטש. (וכבר העירו שצע"ק בסה"ש תרצ"ג ע' 78 שכ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע לא אמר ברכה"ת עד שהאיר היום, וא"כ היאך למד אז פע"ח (ראה סה"ש תרצ"א ע' 146. ועוד). ודוחק גדול לומר דקאי להדעות שעל חכמת הקבלה א"צ לברך (ראה מקו"ח סמ"ז ס"ב (בנוגע לס' דרוש רק כשיש פסוקים). ערוה"ש ס"ח. שלחן מלכים (לאנדא) ס"ז סק"ד. לקט הקמח החדש סמ"ז סק"נ. ובפרט שבערוה"ש

שם כתב בדעת אדה"ז ס"ב שחייב בברכה"ת. וראה כה"ח סק"ג). וכן דוחק לפרש הטעם שהי' מתוך הרהור (וראה שו"ע אדה"ז מהדו"ב ס"א ס"ו. וראה ד"ה וידבר גו' אנכי תשי"ג. שיחת ליל שמח"ת תשט"ז. עקב תשכ"ח. מוצ"ש בשלח תשל"ד. שמות תשמ"ז. ליל ב' דחה"ס תשנ"ב), ובפרט שהי' מתוך הספר (ראה מנחת אהרן כלל ה סל"ד. מו"ק סמ"ז ס"ד סד"ה וכתב הרד"א. פתה"ד סק"ב. ועוד. אבל ראה ט"ז סק"ג. אבל אדה"ז השמיטו. וראה מקורות ועיונים להל' יומית אות רס). ואולי לאו בחדא מחתא נאמרו הדברים. ובלא"ה צ"ב בטעמא דמילתא שאמר ברכה"ת רק כשהתחיל להאיר (משא"כ בשאר ברכות השחר. ולהעיר מהחילוק שברכה"ש הן על מנהגו של עולם, אבל ברכה"ת אף שתיקנו רק פ"א ביום – היינו על הלימוד בפועל – ראה אצלנו במקורות ועיונים להל' יומית אות שעז. וראה לקמן מזה). ואולי מחמת שהיתה שינת עראי. ולהעיר מהדעות בכה"ח סמ"ז סקכ"ז. וסרה הקושיא).

ומה שכתבו בכ"מ מסברא, בכללות בגדר דחובת ברכה"ת, שאין איסור ללמוד ללא ברכה"ת כ"א חובת ברכה – להעיר מל' אדה"ז בסידורו (נעתק כאן בפנים. וראה אצלנו במקורות ועיונים להל' יומית אות תרב, ובמה שהובא שם משיחת אחש"פ תשל"א). ועד"ז הוא במשנ"ב סמ"ז סק"ב. ועוד. ולהעיר מל' המדרש בדב"ר פי"א, ו: אין מותר לו לקרות עד שלא יברך. וראה גם שו"ת שלמת חיים סמ"ח. כן ילה"ע שלפענ"ד מוכרח כן גם מהמענה להרב העכט (נדפס בתשורה העכט כסלו תשס"א. ליקוט מענות תשמ"ו ע' 144). ואכ"מ.

ובלא"ה, סברא זו כשלעצמה אינה מועילה, דסו"ס יש כאן חובת ברכה ואין לעשות מצוה ללא ברכה, וכדין ערום לא יתרום. [אלא שמקום לומר שכיון שבפועל מברך אח"כ לית לן בה. אבל להעיר מפמ"ג או"ח ס"ח במ"ז סק"ט. ועוד, דלא מהני מה שיברך אח"כ, שהרי דיו שיפקיע א"ע, וכל תיבה ותיבה מצוה באנפי נפשה היא (משא"כ בשאר מצות שי"ב שיהוי שהברכה חלה גם למפרע לפי שמצוה אחת היא – ראה לבוש ס"ח סי"א). או"י בדעתם, דלית לן משום ערום לא יתרום בברכה"ת, שהוא בגדר ברכת השבח לדעתם (ראה שו"ת מהרש"ג שם. ועוד). אבל בלקו"ש חי"ד ע' 148 הערה 6* (וראה גם בהמשך השיחה) שבברכה"ת יש גדר ברכת המצוות (נוסף לברכה על גוף נתינת התורה, מעין ברכת הנהנין. וראה גם אצלנו במקורות ועיונים להל' יומית אות שעז). וי"ל דחמיר טפי משאר ברכת המצוות, שהברכה שייכת לגוף המצוה, והברכה נכללת בגוף מצות ת"ת, והיינו שהברכה היא דין וגדר בלימוד התורה ולא משום דין ברכה קאתינן עלה, ומעכבת המצוה. וראה שו"ת דבר אברהם ח"א סט"ז סקכ"ז. ובארוכה אצלנו במקורות ועיונים להל' יומית אות תרב הנ"ל. ואכ"מ]. ולהעיר מאג"ק חי"ט ע' שצ בטעם אמירת ברכה"ש בבית, מחמת שכמה זמן בין הקימה לביאה לביהכ"נ, ובינתים אא"פ שלא יבטא דבר תורה.

ועוד ילה"ע, והוא העיקר כאן, מל' החינוך מ' תל: כל שקרא בתורה בשחרית קודם שיברך הברכות המתוקנות בתורה ביטל מצוה דאורייתא. ומ' להדיא דלא מהני מה שיברך אח"כ, והוא מעוות לא יוכל לתקון. וראה בדברי חמודות עהרא"ש ברכות פ"א סי"ג סקע"ט, בפי' "שלא ברכו בתורה תחילה": דש"מ שהיו מברכין אלא שלא הקפידו שלא ללמוד כלל קודם שיברך אבל כשבא לימוד לידם למדו ואח"כ כשזכרו היו מברכים על הלימוד שאח"כ ואפ"ה קפיד קרא וקאמר שע"ז אבדה הארץ. ועד"ז הוא בב"י רסי' מז: בתחילת עסקם בתורה בכל יום. (ולפ"ז אפשר שגם אותם שצידדו שאין איסור ללמוד ללא ברכה כנ"ל, מיירי במקום שאא"פ לברך מאיזה סיבה, או במקום ספק, שאין לימנע ממצות ת"ת מחמת ספק (ראה עד"ז בשו"ת גוו"ר סי"ד לענין הישן שינת קבע ביום, שלא ראינו מי שנמנע לקרות מפני הספק שלא יוכל לברך. אבל ראה שו"ת גוו"ר סי"ג. וי"ל, דמצות ת"ת שאני שמחויב בה תמיד ואין לבטל הימנה מחמת ספק בברכה), דאלת"ה הא ע"ז קאי הך דלא בירכו בתורה תחילה).

איברא, שיש המצדדים לקולא מכמה טעמים אחרים, שבספק אם עלה השחר יכול להקל, והרי כמה דעות בזמן עלוה"ש (אבל ראה בא"ח שם). ויש שהפליגו בדבר שעד נה"ח בספק קאי. ובאו"א, שכיון שנסתפקו הפוסקים אם חייב ברכה"ת בניעור כל הלילה, יכול לסמוך בענין זה על המקילים. [אלא שכ"ז רק להסברא שאין איסור עצמי בלימוד ללא ברכה"ת. אבל י"ל לאידך, שהאיסור הוא רק מחמת חיוב הברכה וכשא"י לברך (מחמת ספק בזמן עלוה"ש, או בגוף החיוב) ליכא איסורא. וראה שיחת אחש"פ תשל"א. ועדיין הדברים תלויים ועומדים בהשקו"ט אי קייל"ן סב"ל בברכה"ת, שלכמה דעות ה"ז מה"ת, ונפק"מ בספק אם בירך ברכה"ת אם חייב לברך (והארכנו בזה במק"א. ואכ"מ). ועוד איכא בגווה, דאיכא להנדז בסברא הנ"ל, דליכא איסורא כשא"י לברך, די"ל דל"מ סברא הנ"ל למ"ד דברכה"ת דאורייתא, וכדמוכח מבע"ק שמברך לאחריו כיון שהוא דאורייתא, וא"ש ד' החינוך הנ"ל. ולהעיר ממאירי ברכות כ, ב ד"ה יש בטעם שלא חייבו לבע"ק להרהר בברכה"ת לפני ק"ש].

אמנם, ילה"ע בדעת כמה מהמקילים, דס"ל מעיקר הדין שבניעור כל הלילה פטור מברכה, ורק בכדי לצאת ידי ספק כתבו שיש לשמוע מאחר ולהתכוון לצאת. ואמטו להכי, כשאין מי שיוציאנו, כל כי האי לא החמירו עליו ולבטל מדברי תורה, ושפיר יכול להמשיך בלימודו. אמנם, לדידן שקייל"ן לעיקר שמברך ועד כדי כך שלכתחילה נוהגים בשופי לברך בעצמו, וה"ט שדינו כברכות השחר (לפי שמעיקרא לא היה דעתו לפטור רק ליום ולילה, או מצד ברי' חדשה, וכדלקמן), צ"ע להתיר להמשיך ללמוד בריוח. ובפרטיות יותר, שכיון שדעת אדה"ז (סמ"ז ס"ז) כשיטת ר"ת, שרק עלוה"ש מחייב בברכה"ת (אלא דס"ל בדעת ר"ת שגם המשכים לפני עלוה"ש מברך מיד), ואילו שינת קבע ביום וגם נמלך אינו מפסיק כלל, ממילא מוכרח לברך מיד (משא"כ בשיטת המג"א דס"ל שבניעור כל הלילה חובת הברכה בעלוה"ש היא מחמת שדעתנו לפטור יום ולילה, שמקום לומר שבכאן דעתו לפטור גם על זמן שאחר עלוה"ש). וראה תהל"ד סמ"ז סק"ח. ועוד להעיר, שגם לסברא שהניעור כל הלילה אינו חייב בברכה, היינו רק כשלא הסיח דעתו מללמוד, כמ"ש אדה"ז להדיא, ולאו כו"ע צדיקי גמירי נינהו.

ואכתי איכא למימר, שגם לדידן שנתחייב בברכה"ת, חיוב הברכה מצד בריה חדשה (ראה גם שיחת יט"כ וש"פ וישב תשט"ז) הוא על הגברא ("כמו כל ברכת השחר" – ל' אדה"ז בסידורו. וכ"ה גם בשו"ע שלו סמ"ז ס"ז: "כמו שאר ברכות השחר שנוהגין לברך אף על פי שלא נתחייב בהן". וראה מה שביארנו בזה בעניותין במקורות להל' יומית אות שעז הנ"ל), אבל עדיין יכול ללמוד על סמך ברכתו מיום שלפנ"ז. עוד יש לצרף באומר תהילים מדין תחנונים (ראה א"א מבוטשאטש סמ"ו ס"ט – בנדו"ד), או באמירת מנין המצות, ללא טעמי ההלכות. ולחד מ"ד א"צ לברך לתלמוד ולמדרש (ברכות יא, ב. ועיי"ש ברי"ף. וראה גם במקורות ועיונים הנ"ל).

ויש המביאים ראי' מההנהגה בעת ההתוועדויות (דפורים וכדומה) שנמשכו עד אור הבוקר, או מאמרי חגה"ש לפנות בוקר, וקשה לה"ר מכל כיו"ב, ובפרט – באופן של ידיעת השלילה, ובהעדר ידיעת כל פרטי הדברים על בוריין, ואין למדין הלכה מפי מעשה. ולפום ריהטא, בעיוני ביומנים ובלוחות כמה שנים נראה שכמ"פ הי' לפני זמן עלוה"ש הנקוב בלוחות, ואדרבה – ניכר שלמרות האריכות נגמרו בהדגשה סמוך ממש לעלוה"ש, ולא אח"כ. ועוד זאת, שכמה שיטות ישנן בזמן עלוה"ש (והארכנו במק"א ואכ"מ בבירור זמן עלוה"ש לשיטת אדה"ז). ובלא"ה, גם את"ל דלא ככל הנ"ל, התם שאני משום ביטול ת"ת דרבים, ופשוט שאין להוכיח מזה.

ולהעיר, שגם את"ל כמקילים, צ"ע הסברא להקל ולא לברך, שע"כ לא מצאנו אלא באנוס וא"י לברך, אבל כאן הרי ברכה לפניו, ואמרינן לי' זיל וברוך, ולא להשתמט מקיום מ"ע דאורייתא (לכמה דעות). וגם למקילים, היינו רק כשהוא באמצע לימודו שיש כאן גם דררא דביטול תורה, ולא באופן שהרבה בטלים לפניו, מאחר דמפסיק ומבטל בלא"ה, וכגון שטבל כבר במקוה וכדומה. ועוד ועיקר, שהרי אפשר בהרהור, וליכא משום ביטול תורה. אבל כולי האי א"צ להחמיר, לבטל מלימוד התורה בזמן עלוה"ש הכי מוקדם. וק"ל.

ומה שעדיין יל"ע, האם כדאי להמתין ולברך ברכה"ת רק אחרי שניעור משינתו לצאת דעת הסוברים שבישן שינת קבע ביום מחוייב

ניעור כל הלילה מברך לכשיאור היום[255].

צריכים ליזהר שלא לברך על הטלית קטן שהיה לבוש בו בלילה. וטוב שיברך על טלית אחר ויפטור גם את זה שלן בו.

שחרית

המתפללים שחרית בהשכמה, יתעטפו בטלית אחרי השעה **5:02** ("משיכיר"), ויתחילו תפילת העמידה בנץ החמה – **5:57**.

שחרית לשלוש רגלים. חצי הלל. קדיש תתקבל. שיר של יום. קדיש יתום.

מוציאין שני ספרי תורה. י"ג מדות ו"רבונו של עולם". קריאת התורה. ראה פרטי דינים ביום ראשון של פסח.

בעת קריאת השירה – עומדים.

הפטרה: מפטיר בנביא בשמואל "וידבר דוד את דברי השירה הזאת וגו'" שהיא גם כן שירה כמו שירת הים שקראו בתורה וגם מדבר בה ביציאת מצרים "וישלח חיצים וגו' ויראו אפיקי ים וגו'".

מוסף לשלוש רגלים. אומרים פסוקי מוסף לימים אחרונים של פסח ("והקרבתם").

דיני הטועה בתפילת מוסף, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

בחזרת הש"ץ: ברכת כהנים. ראה פרטי דינים ביום ראשון של פסח.

שש זכירות אחרי התפילה.

בברכה"ת (שבפשטות כ"ה מעיקר הדין אלא שהמנהג אינו כן), וכן שהניעור כל הלילה אינו מברך רק כשישן לפנ"ז. ואף גם זאת, שגם למה שנהגו שלא לברך בשינת קבע ביום, מקום לומר שכ"ז רק בישן שינת קבע בלילה, שלגבי שינת הלילה ה"ז בגדר שינת עראי (ולהעיר מחי' הרא"ה ברכות יא, ב בטעמא דמילתא שאינו מברך על שינת היום, שביום לאו זמן שינה היא. ועד"ז הוא בשבה"ל סוסי' ה). אבל בניעור כל הלילה שאני, ששינת היום היא שינת קבע שלו. אלא שהפוסקים סתמו בזה. (וכן אם נפרש ששינת היום אינה היסח הדעת גמור, הכא שאני. ותלוי בטעמי המנהג שלא לברך בשינת היום. וכן י"ל לסברת המג"א שם שדעתו שלא לפטור עד למחר, שבישן אח"כ דעתו שלא לפטור עד אחרי שינתו, ראה מהרש"ג שם. תוספת חיים שם. ועוד. ועוד זאת, שלסברת רעק"א שבהע' הבאה, בניעור כל הלילה וישן ביום שלאחריו, ממנ"פ מברך). ולאידך, נכון שיקרא ק"ש קודם שינתו, ואין לקרוא ק"ש ללא ברכה"ת לפני', ובפרט לפמשנ"ת אצלנו במק"א (נדפס בס' זכרון תפארת איש) שק"ש אינו בגדר תחנונים וחייב בברכה"ת לכו"ע (ולא נחלקו בגדר ק"ש רק לענין קריאתה אחר ברכת אהבת עולם שצ"ל "נראית ברכה לשם עסק התורה" (שו"ע אדה"ז סמ"ז ס"ו) ו"ק"ש ותפלה לא חשיבי לימוד לענין זה" (כל' הב"י שם)).

והחושש שישתקע בשינה, נכון שיברך ברכה"ת מיד ויקרא ק"ש, וליתר שאת יכוון אח"כ באהבת עולם לצאת ברכה"ת למ"ד שמברך על שינת היום.

255) סידור אדה"ז. והמשך לשונו: "כמו כל ברכות השחר". וצ"ע ששינה בלשונו שבנוגע לברכה"ש כ' "אחר שיעלה עמוד השחר". אבל פשוט שהכוונה כן לעלוה"ש דוקא. ודלא כמי שרצה להעמיס באו"א. וכ"ה הלשון במג"א סתצ"ד. וראה שו"ע אדה"ז סמ"ז ס"ז ואילך.

והנה בשו"ע אדה"ז סמ"ז ס"ז הביא שהרוצה לצאת ידי ספק ישמע ברכה"ת מאחר ויתכוון לצאת יד"ח אם אפשר ואם לאו יברך בעצמו. ובסידור השמיטו. ולכאו' ה"ט שהכריע במוחלט כסברא בתרייתא. וכדעת האריז"ל בשער הכוונות ברכת השחר (א, ג) ופע"ח שער הברכות פ"א. וכך הכריעו כל המקובלים. וכדרכו בקודש בסידור להכריע כמ"פ כדעת חכמי הקבלה. (וכ"ה בנוגע לברכות השחר בכלל, שבשו"ע אדה"ז סמ"ו ס"ז כתב שלכתחילה טוב להביא עצמו לידי חיוב כל הברכות אם אפשר לו. ובסידור השמיטו ג"כ).

ואף שמקום לומר בזה "דכיון שאין זה אלא אם אפשר לא העתיקו בסידורו" (ראה בכיו"ב הגש"פ עם לקו"ט ד"ה קדש. ולהעיר מכעי"ז באג"ק חט"ו ע' קנז. ודעת לנבון נקל לחלק בין זה לשאר מקומות בסידור שהעתיק דינים עד"ז), ובפרט בנדו"ד שהוא רק ל"הרוצה לצאת מכל ספק" – יותר נראה כנ"ל. וכן גם בקצוה"ש ס"ח ס"ח השמיט לגמרי מש"כ אדה"ז בשו"ע (אף שהביא כן שם ס"ו לגבי שאר ברכות השחר. וצ"ב החילוק. ולהעיר מהנהגת אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בסה"ש תרצ"ג (שבהע' הקודמת) שבירך כל ברכה"ש לבד ברכה"ת כשניעור משינתו. כן להעיר שחלוקים הם בטעמא דמילתא שמברך גם כשלא נתחייב, שבברכה"ש מברך בכ"י מחמת מנהגו של עולם, אבל בברכה"ת הטעם באו"א (לפי שדעתו לפטור רק עד למחר או מצד ברי' חדשה, ראה בהע' הקודמת). וי"ל בפשיטות, דבשאר ברכה"ש ההידור הוא להביא עצמו לידי חיוב, משא"כ בברכה"ת שההידור לשמוע מאחר ולא לברך בעצמו. [ולהעיר מהמסופר בהקדמת ס' אור מלא, בנוגע להמהדרים בשבועות בבוקר לשמוע מאחרים]. והא אנן קיי"ן שמברך בעצמו עדיף – ראה שו"ע אדה"ז סרי"ג ס"ו. וכ"ה בכל המאה ברכות שלכתחילה אין לשמוע מאחרים (ראה ב"ח סמ"ו ד"ה ומ"ש אבל. הגהות חכמת שלמה שם). כן להעיר מהשקו"ט לצאת ברכת השבח ע"י אחר – ראה אצלנו במקורות ועיונים להל' יומית אות שיעז. ושם גם בנוגע לברכה"ת). ולמעשה, כן המנהג פשוט.

והרוצה להחמיר בדבר, יוכל לברך רק אחרי שינתו כאור הבוקר, ראה עד"ז לעיל בענין ברכות השחר. כמו כן יוכל לכוון בברכה"ת דיום אתמול שלא לפטור רק עד למחר בבוקר, ובכגון דא ודאי מהני כיון שמפסיק מלימודו בינתיים (ראה שו"ת קרן לדוד סנ"ט. ויען יוסף סשט"ו. אבן ישראל ח"ט סס"א. ועוד). וכן אם ישן שינת קבע ביום בערב יו"ט מהני לכו"ע ממנ"פ (ראה הגהות רעק"א למג"א סמ"ז סקי"ב, והובא במשנ"ב סקכ"ח. ויש שפקפקו בזה. גם צ"ע בעצם הענין, מ"ט עדיף לן לצאת יד"ח האומרים שלא לברך בניעור כל הלילה, ומחמת זה ליכנס לבית הספק בדין שינת קבע ביום. ולהעיר שאם עלה לתורה לאחר השינה נפטר מברכת אשר בחר. וגם כשלא נתכוון לכך (ובמק"א הארכנו שגם ברכת אהבת עולם פוטרת שלא במתכוון). ומש"כ בכה"ח סי' קלט סקמ"ז – היינו שלכתחילה נכון לכוון לכך).

הלכתא למשיחא: אין מקריבים "שלמי שמחה בשביעי של פסח (צ"ע) לפי שבחינת השמחה של שביעי של פסח גדול כ"כ שאינו יכול לבוא לבחינת התגלות בבחי' פנימית שהוא בחי' אכילה" - לקוטי תורה ד"ה ששת ימים הב'. ואמר כ"ק אד"ש שה"צריך–עיון" הנכתב בסוגריים הוא מאדמו"ר הצמח צדק[256].

קידוש: אתקינו סעודתא (ליו"ט). אלה מועדי, בורא פרי הגפן.

מצות שמחת ועונג יום טוב – פורטו לעיל ביום ראשון של פסח.

תהלוכה: בספר השיחות ה'תנש"א מובא: נהוג מכו"כ שנים שביו"ט הולכים לבקר בנ"י שבבתי־כנסיות ובתי מדרשות בכו"כ שכונות, כדי להוסיף בשמחת החג (ע"י ההתאחדות עם רבים מבנ"י שבשאר שכונות), ובפרט ע"י אמירת דברי תורה ("פיקודי ה' ישרים משמחי לב"), נגלה דתורה ופנימיות התורה.

בשיחות קודש הובאו כמה ביטויים מיוחדים בקשר למעלת התהלוכה ועניינה. וכן כמה הוראות ופרטים. להלן לקט חלקי מביטויים והוראות אלו[257]:

- "דאס איז דאך מיינע א שליחות".
- אני לא הלכתי רק אני מקנא אותם שהלכו ועל חשבון זה אומר גם אני לחיים. ובהזדמנות אחרת: אני לא הלכתי רק הי' לי תאוה ללכת ולכן על חשבון זה אומר לחיים.
- רבותינו נשיאנו שמו הדגשה מיוחדת על עניני רגל שבנשמה, ועד לרגל כפשוטו – ענינים שעושים ברגל.
- ע"י עלי' לרגל יזכו להגילוי של והדריך בנעלים, וכן הוא בכל מצוה שעושים ברגליים, ובפרט כאשר משתתפים בתהלוכה שיש בח טרחה יתירה ומהלך גדול.
- ההליכה למקום רחוק לשמח יהודים בשמחת מועדים לשמחה פועלת מטין רגלין ברגלין שעי"ז מקימים השכינה מנפילתה ,ועי"ז מגביהים כל סדר השתלשלות, ועד לביאת המשיח שעליו נאמר ועמדו רגליו על הר הזיתים, כיון שביאת המשיח תלוי בעבודת הרגל בזמן של מטין ברגלין.
- אלו שהלכו בתהלוכה ופעלו שמחה אצל הזולת, ועד שרקדו כפשוטו, יתקיים אצל ההולכים שלימור התורה שלהם יהי' באופן מופלג למעלה מכל ענינים ארציים, וכן יהי' קיום המצוות שלהם באופן כזה.
- תבוא עליהם ברכה, ואצל כולם יתקיים ענין הליכה באופן דילכו מחיל אל חיל – עלי' שלא בערך מדרגא הקודמת, וברכה שבאין ערוך שיהיו מהלכים כל השנה בעלי' מחיל אל חיל.
- אשרי חלקם בזה ובבא. אשרי חלקם וגדול זכותם.
- ההליכה כשלעצמה היא ענין גדול.
- שלא יחשבו שהעיקר הוא המקום שהלכו משם והמקום שיגיעו לשם, אבל הדרך בינתיים הוא רק בהכרח, והיינו שנצרך לזה כדי להגיע ממקום למקום, על זה אומרים שמכל פסיעה ופסיעה נברא מלאך.
- יתכן שמקום זה ממתין משמת ימי בראשית שיהודי יעבור כדי לילך לדבר מצוה ולקיים רצון ה'.
- אין לחפש תירוצים להשתמט מהליכה לתהלוכה.

לא שיעשה זה מחמת גזירה שגזרתי אלא מתוך שמחה ובאופן של שירה.

שיהי' באופן דמתניכם חגורים לבוא בזמן ניט פארשפעטיקן.

- זכות מיוחדת לההולכים רחוק.
- המטרה לשמח יהודים, ולעוררם בעניני יהדות, כולל חיזוק האמונה בביאת המשיח.
- בכל מקום שמגיעים יש לומר חסידות, ויש לומר ענינים קלים.
- אין להסתיר שבאים בשליחות הרבי. יש לדבר בהרחבה ולא להתפעל, אך להיזהר שלא לפגוע.
- כשלא מניחים לדבר, אין להתייאש, אלא למצוא עצות שירשו לדבר.

256) שקו"ט בזה בריש שו"ת דברי נחמיה חאה"ע בליקוט. ונתבאר בארוכה – בשיחת אחש"פ תשכ"ד.

257) רובם משיחות קודש ע"פ רשימות השומעים בלתי מוגה. חלקם נמצא בקונטרס "התהלוכה". וראה עוד שם.

יש להימנע מלקבוע סעודה משעה עשירית ולמעלה (**4:21** לערך), בכדי שיוכל לאכול סעודת יום טוב שני לתיאבון. [ואם שכח או עבר ולא אכל סעודת יום טוב קודם שעה עשירית, יאכלנה אחר כך].

אסור להכין שום דבר לצורך יום שני של חג עד לשעה **8:35**. (וגם ע"י נכרי – ראה לעיל ביום ראשון של פסח).

ליל שלישי, ליל כ"ב ניסן, ליל אחרון של פסח, שבעה לעומר

באחרון־של־פסח מאיר גילוי הארת משיח.

> בשיחת אחש"פ תשד"מ: באחרון של פסח ראו אצל רבותינו נשיאינו גילויים נעלים ביותר כו', כולל הגילוי שהי' בתומכי תמימים בליובאוויטש באחרון של פסח דשנת תרס"ו, כידוע ומפורסם. והנה, מה שנעשה אצל הרביים בחדרם אין אנו יכולים לדעת, מלבד מן המעט שגילה וסיפר כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו. אמנם, באחרון של פסח ניתן הי' לראות גילויים נעלים כו' יותר מבשאר ימי הפסח[258].

הדלקת נרות (**אחרי** השעה **8:35**) מאש הדלוקה לפני החג. (למנהגנו, ניתן להדליק מיד בזמן הנ"ל, ואין מקום וסיבה להמתין בדוקא שלא להדליק עד לפני קידוש).

בהדלקת נרות: ברכת להדליק נר של יום טוב. **ואין אומרים** "שהחיינו".

פרטי דינים בענין הדלקה בליל יום טוב – פורטו לעיל בליל ב' דחג הפסח.

מעריב כדאתמול. ספירת העומר ("היום שבעה ימים שהם שבוע אחד לעומר")[259].

קידוש כדאתמול.

בסעודת ליל אחרון של פסח נוהגין לאכול שרויה וכן בסעודת יום אחרון של פסח. ו**מהדרין** לשרות. בלקוטי שיחות[260]: מ'האט געזען די הנהגה פון רבותינו נשיאינו אז זיי האבן מדייק געווען לשרות בכל מאכל ומאכל. ונתבאר שם בארוכה. ובר"ד משיחת אחש"פ תשמ"ח: ולא רק פעם אחת, כי אם ריבוי פעמים, "מ'האט געהאלטן אין איין בראקן", בכל מאכל ומאכל, הן בדגים והן במרק, וכיו"ב, ללא כל נפק"מ בסוג המאכל, כלומר, גם מאכל שבמשך כל השנה אין רגילים לשרות בו מצה וכיו"ב[261]. ובר"ד משיחת ש"פ קדושים תשמ"א: געגעסן דגים – האט מען געגעסן שרוי', מרק ("סופ") – געגסן שרוי', בשר – געגעסן שרוי, וכיו"ב. דעמולט האם מען ניט נאר מתיר געווען עסן שרוי', נאר מ'האט מזכה און מחייב געווען עסן שרוי'. ובר"ד משיחת אחש"פ תשי"ב: אזוי האב איך געזעהן בא כ"ק מו"ח אדמו"ר, אז וואו נאר ער האט געקאנט האט ער ספעשעל אריינגעבראקט מצה, אין די פיש, אין די זופ – ניט באגנוגענט זיך מיט די קניידלאך וואס אין די זופ, אין די פלייש – די לחלוחית וואס אין די פליישׁ, און אין די קאמפאט. מנהגנו שאוכלים קניידלאך (ובלשון אדמו"ר הזקן "עיגולים[262]").

קניידלאך: מה שנוהגים בפסח לכתוש המצות לפירורין דקין מאד, וחוזרין וגובלין אותו במים חמין ובשומן ומי ביצים, ועל ידי זה נמוחו קצת ונעשו כעיסה, וכשלשין ועושין אותן כעיגולים (שקורין קניידליך או חרעמזליך) ואין עליהם תואר לחם אפוי, מברך עליהם בורא מיני מזונות ומעין ג' לעולם, ואפילו לא נתבשלו אחר כך בקדירה אלא טיגנם במשקה.

---

258) ועיי"ש שענינים אלו שייכים לכאו"א מישראל.

259) ובשיחת ליל ערב חגה"ש תשל"ט (ע"פ סרט הקלטה), שיש לחשוב או לומר האותיות שבר"ת באנא בכח, ונוטה יותר לאמרן. ומשמעות הדברים דקאי בסופי השבוע. [ומש"כ שם בשיחה שלא שמע הוראה מכ"ק מו"ח אדמו"ר עד"ז – אף שנמצא כבר בהיום יום כ"ד אד"ש – לכאו' הכוונה, דשאני הכא, שנוגע להמספר דמ"ט ימים, שבל"ז חסר].

260) כרך כב ע' 31 ואילך.

261) ונתבאר שם הענין בזה, להורות על תנועה שלמעלה ממדידה והגבלה, עוד פעם ועוד פעם בלי מספר כו', שכן אף שבודאי נעשה הדבר במספר ובהגבלה, הרי זה רק מפני שבעוה"ז הגשמי לא שייך שיהי' הדבר באופן של בלי מספר, אבל מצד פנימיות ואמיתת הענין הרי זה ענין של בלי גבול כפי שנמשכת בענינים של פועל ממש עד לאכילה ושתי' כפשוטה.

262) נתבאר בר"ד משיחת אחש"פ תשכ"ז.

בכמה שיחות קודש[263] שבנוגע לשאר ההידורים דפסח (מצה שמורה וכיו"ב) הי' הדיוק בזה באותו התוקף כבכל ימי הפסח.

במים אחרונים שוב מעבירין המים על השפתים.

בברכת המזון כדאתמול.

יום שלישי, כ"ב ניסן, אחרון של פסח, שבעה לעומר

סוף זמן קריאת שמע בשעה **9:22**.

שחרית כדאתמול.

הפטרה: מפטיר "עוד היום בנוב לעמוד וגו'" לפי שבליל פסח היתה מפלתו של סנחריב. הטעם הפנימי, לפי שבהפטרה זו מבואר נצחונו של חזקיה שביקש הקב"ה לעשותו משיח ובאחרון של פסח מאיר גילוי הארת משיח.

אחרי ההפטרה וברכותי' – הזכרת נשמות. [וגם יחיד שלא הלך לביהכ"נ אומר יזכור בביתו ביחידות[264]]. מדייקין[265] לאחוז בעץ החיים בעת אמירת יזכור[266].

יש לו אב ואם – יוצא מבית הכנסת בעת יזכור. ונהגו לסגור הדלת. בשנת האבילות נשאר בבית הכנסת, אבל אינו אומר יזכור.

מזכירים שם הנפטר ושם אמו[267].

בר"ד משיחת אחש"פ תשכ"ו: מ'זאגט דאך אויך יזכור פאר די נשמות שאינם צריכים כפרה, ווי ס'איז ידוע מנהג החסידים דערמאנען אויך דעם רבי'ן דעם שווער, און אויך די רביים שלפניו פאר די וואס האבן זיי געקענט, וואס דאס טוט אויף פאר דעם וואס זאגט דאס, מ'מוז אבער אויך זאגען אז דאס איז נותן כח אויף פאר די ווען מען מ'איז מזכיר, כנוסח אמירת ההזכרה.

בר"ד משיחת יום ב' דחגה"ש תשמ"ח: נהוג באמירת יזכור לנדב לצדקה, באופן סתמי או גם לפרש הסכום, נהרא נהרא ופשטי'.

אב הרחמים. ""אב הרחמים" – אם יאמרו גם אלו שאין מזכירים נשמות – איז ווי זיי ווילען. דאס איז הזכרת נשמות פון א כלל, ולכן אין אומרים ביום שאין אומרים תחנון. אבל ביום שמזכירים נשמות פרטיות – גם זה יוכלו לומר[268]."

מוסף כדאתמול.

שש זכירות אחרי התפילה.

ב'לוח היום יום' לאחרון של פסח[269]: "ביום: מהדרין לקדש, אחר כך מתפללין תפלת המנחה ואחר כך סעודת יום טוב". בפועל אין נוהגים כן[270].

---

263) ובשיחות קודש שהיו בזה שינויים במשך השנים. ואכ"מ. וראה סה"ש תרצ"א ע' 215 והנסמן שם.

264) וראה בשו"ת באתרא דרב סי' ז'תתקס.

265)ראה סה"ש תש"ה ע' 20. אג"ק ח"ג ע' רכ. ר"ד בעת הסעודה דיום אחש"פ תשכ"ט.

אמנם, מפי השמועה במעשה רב, שביו"כ כשלא עלה למפטיר, מאז שנת תשל"ט ואילך, לא נהג בזה ונשאר על מקומו. (ולפעמים גם בשנים שלפנ"ז נשאר על מקומו), משא"כ בשאר זמנים שאמרו יזכור שעלה למפטיר.

ולכאורה פשוט שאין הכוונה לכל הקהל, שהרי ל"ש במציאות. וגם יש בזה משום טירחא דציבורא, ולפעמים – גם אינו כבוד הציבור. ובכ"מ שהחזן מחזיק הס"ת (ראה בפמ"ג סי' קמא במ"ז סק"ג, הב"ד במשנ"ב סי' קמו בשעה"צ סקי"ח. וראה ס' מטעמים פט"ו).

266) אבל אין מדייקין שמי שצריך להזכיר נשמות עולה לתורה באותו יום.

267) כ"ה בסידור תורה אור. וכ"ה באג"ק מתאריך י"א ניסן תש"ט (נתפרסם בקובץ העו"ב ש"פ תשא תש"ע). וכ"ה בהערת כ"ק אד"ש לסידור תהלת ה' מהדורת תשט"ז. וראה ר"ד בעת הסעודה ליל ב' דחגה"ש תש"ל. וכ"כ בכה"ח סרפ"ד סקל"ז ע"פ הזהר (ח"א לז, א). משמרת שלום קודינוב מהדו"ב ס"י ס"ו. ועוד.

268) ר"ד משיחת אחש"פ תש"ב.

269) וב'ספר המנהגים – חב"ד' ע' 43.

270) ונתבאר בעת סעודת ליל שש"פ תשכ"ט. וביומן אחש"פ תשי"א להר"ד ע"ה יוניק: אבער דא טוט מען אזוי און מ'קען דא סיי ווי נייט אויספירען.

קידוש כדאתמול.

ברכת המזון כדאתמול.

מנחה כדאתמול.

סעודת משיח

הבעל שם טוב היה אוכל ג' סעודות באחרון של פסח.

סעודת אחרון של פסח היתה נקראת – אצל הבעל שם טוב – משיח'ס סעודה.

סיפר כ"ק מו"ח אדמו"ר אשר הבעש"ט באחש"פ היה אוכל ג' סעודות, וסעודה השלישית (שהיתה לפנות ערב) היתה נקראת "סעודת משיח", כי באחש"פ מאיר גילוי הארת משיח.

ב'לוח היום יום' לאחש"פ: בשנת תרס"ו התחיל הסדר, אשר תלמידי תומכי תמימים יאכלו יחד בחה"פ בהיכל הלימוד. . סעודת אחש"פ אכל אאמו"ר [מוהרש"ב] ביחד עם התלמידים, וציווה לתת לכל תלמיד ארבע כוסות. ואמר אז: דאס איז סעודת משיח. ובלקוטי שיחות[271]: מובן, שההוראה היתה לא רק עבור שנה ההיא, כי אם, עבור כל השנים[272].

נהוג שנוטלים ידים לפני השקיעה, ואוכלים מצה[273] (לפחות בשיעור "כביצה"[274]), שותים ד' כוסות, ומנגנים ניגוני רבותינו נשיאינו.

מברכים בורא פרי הגפן על יין שבתוך הסעודה. אבל אין מברכים על כל כוס וכוס[275].

בכמה שיחות ניתנו הוראות שונות בנוגע לשתיית ד' כוסות בסעודה זו. להלן, ליקוט **חלקי** משיחות הנ"ל: להשתדל שיהיה דוקא מיין השייך להנהלת הישיבה. ובכמה שיחות קודש, שהנהלת הישיבה ובאי כוחם יתנו יין על חשבונם לכל המסובים. ובמק"א (בשנת תשכ"ב) שאפשר להקנות להנהלת הישיבה במתנה וליקח מהם. לשתות הד' כוסות שלא בבת אחת, ובבת אחת אינו יוצא, ולהפסיק לכל הפחות בניגון [אבל במק"א, שיכולים לשתות ד' כוסות עם הפסקות, או בלי הפסקות]. ובמק"א שאין אומרים שירה אלא על היין, ולכן צריך להיות ביחד עם שתיית ד' כוסות גם ענין של שירה, ובודאי ינגנו ניגון שמחה. לשתות ד' כוסות מלאים דוקא.

ולהעיר, שכן נהגו בליובאוויטש גם בשמח"ת (וראה ר"ד בעת סעודת אחש"פ תש"ל). וכנראה בכדי להמשיך ההתוועדות לתוך הלילה.

וכן נהג כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בכל שווי"ט. וקיים בזה ג' סעודות – ראה לקו"ש חכ"א ע' 84 הע' 7. ובפשטות, זוהי ג"כ הסיבה להחידור בזה באחש"פ (בכדי שיהיו ג' סעודות). ולהעיר, עפ"ז, שסעודת היום היתה סעודת משיח. אבל, בזמנינו נהוג שבלא"ה נוטלים ידים עוה"פ לפני השקיעה עבור סעודת משיח. וכ"מ ביומן הנ"ל. ולהעיר ממשנ"ת בשיחות קודש במעלת סעודה זו, סעודה שלישית, ושאוכלים בה רק מצה (ולא בשר ודגים וכו' – ראה שיחת אחש"פ תשמ"ו).

271) כרך ד ע' 1299 (משנת תשט"ז).

272) וראה בלקוטי שיחות כרך ז ע' 277, מדוע נתחדשה הוראה זו דווקא בשנת תרס"ו. ובאג"ק חי"ג ע' קכא: בענין אחש"פ וד' כוסות – נתבארה דעתי בהתועדות דש"ז [תשט"ז] אחש"פ שעתה שייך זה לרבים. ונימוקי בארוכה אז. וראה ר"ד ליל אחש"פ בעת הסעודה תשכ"ז ויום אחש"פ בעת הסעודה תשכ"ט דיון ע"ד מקור המנהג, ואם נתחדש ע"י כ"ק אד"ש. ובארוכה – בשיחת אחש"פ תשל"ו באופן השתלשלות המנהג, ובההוראה מזה שהתחלת הענין היתה בנוגע לתלמידי הישיבה. וראה גם שיחת אחש"פ תשמ"ו בשלבי התפשטות המנהג. ובכ"מ. וראה שיחת אחש"פ תשכ"ז בטעם שאין בזה משום בל תוסיף.

273) ואם קשה לו ליטול ידיו לסעודה עוד פעם, לפחות יאכל מיני תרגימא, כמנהגנו בס"ג, או עכ"פ שתיית רביעית יין (שהרי בד' כוסות א"צ לשתות רביעית דוקא). וראה ביומן הנ"ל. ובשיחה שבהערה הבאה: א ברכה אחרונה, ברכת המזון **וכיו"ב**. ועוד בשיחה הנ"ל בטעם הל' "ד' סעודות", לפי שברביעית יין יוצא יד"ח קידוש במק"ס.

274) ולהעיר מר"ד משיחת אחש"פ תשל"ט: עס דארף האבן דעם שיעור כדי מ'זאל קענען מאכן אויף דערויף א ברכה אחרונה, ברכת המזון וכיו"ב. ובר"ד משיחת אחש"פ תשל"ח: "מ'עסט מיט זיי דעם זעלבן כזית אדער מער פון א כזית וכו'". (ושם: "אז מ'עסט צוזאמען מיט משיח'ן און דעם בעש"ט און נשיא דורנו וואס האט געהאט מס"נ אויף הפצת המעיינות, און מ'זאגט מיט א ברייטקייט אז מ'עסט מיט זיי דעם זעלבן כזית אדער מער פון א כזית וכו' . . איז דאך אזוי מבואר אין די שיחות פון נשיא דורנו, ומזה מובן אז אזוי איז דער אמת. ויהי רצון אז דאס זאל מהמר זיין מ'זאל עסן מיט משיח נשמה בגוף, און מ'וועט גיין בעגלא דידן מקבל זיין פני עצמות ומהות (אויף וויפל ס'איז שייכות דער ענין הקבלה דארטן, אבער אויף וויפל דאס איז יע שייך – זאל זיין די קבלה), ובעגלא דידן"). ובר"ד משיחת אחש"פ תשמ"ג: כזית. (ושם: מדגישים שכאו"א מישראל צריך להשתתף בסעודה זו, סעודתו של משיח, וזוהי זכות הכי גדולה עבורו כו', וזאת – מבלי הבט על מעמדו ומצבו, ומבלי לבדוק תחילה את אופן הנהגתו בעבודת ה', כולל הנהגתו ביום זה עצמו, וללא הקדמת תנאים מיוחדים – אלא כאו"א מישראל, בכל מעמד ומצב שהוא, צריך להשתתף בסעודתו של משיח, לאכול כזית מצה, מתוך שמחה וטוב לבב, ועד כדי כך שמדגיש בדיבור שסעודה זו קשורה עם משיח צדקנו!).

275) טעם הפנימי נת' בשיחת אחש"פ תשל"ז ותשד"מ.

וניתן להוסיף ולומר לחיים על כוס חמישי. ביחד עם זה, צריך להיות באופן דזהירות משכרות על ידי שתיית רוב כוס וכיוצא בזה. לא שמעתי שיהדרו לשתות כל הכוס, ואפשר לשתות רוב הכוס, ולהוסיף יין עבור כוס הבא (משא"כ בד' כוסות דלילות הראשונים דפסח). ובפרט שיכול לגרום לתוצאות בלתי רצויות, ואפילו אם בטוחים שלא יגרום לכך, לשם מה להיכנס לספיקות. ואם בכל זה יש צורך לשתות בדוקא ד' כוסות שלמים, אפשר לעשות כן ברוחניות, לחזור בע"פ ד' מאמרי חסידות, או ד' ענינים ביינה של תורה. בכמה מקומות להשלים גם בשבת שלאחרי מכן.

בסעודת משיח נקבע המנהג רק בנוגע לד' כוסות ולא בנוגע למצה ומרור והגדה – ראה בהערה[276].

בד"ה והחרים תשמ"ט[277]: נוסף על זה שכל העניינים דתורה ומצוות (מעשינו ועבודתינו) מקרבים ומביאים גאולה העתידה, יש סגולה מיוחדת בעניינים אלה השייכים בגלוי יותר למשיח. ומהם, אכילת סעודת משיח באחרון של פסח ושתיית ד' כוסות בסעודה זו. דכמו שד' הכוסות שבלילות הראשונים דפסח הם כנגד ד' לשונות של גאולה (הגאולה דיציאת מצרים), עד"ז הוא גם בד' הכוסות דסעודת משיח באחרון של פסח שהם שייכים לגאולה העתידה.. זה שבסעודת משיח הוא אותו מספר הכוסות שבלילות הראשונים דפסח הוא לרמז שבכח כ"א מישראל לבוא מיד מהגאולה דיציאת מצרים (ד' הכוסות דלילות הראשונים דפסח) לגאולה העתידה (ד' הכוסות דאחרון של פסח), גאולה בפשטות למטה מעשרה טפחים. ובהערה[278] שם: באמירת המאמר הוסיף כאן בתור ענין בפ"ע: ובוודאי שכל אחד ישלים ד' הכוסות, וגם אלה שספק אצלם אם שתו כל ד הכוסות בכוונה זו (שזה שייך לגאולה העתידה) בוודאי ישלימו, דשתיית ד' הכוסות צריכה להיות באופן ודאי וברור, וכאמור, שעי"ז מקרבים הגאולה העתידה. [וראה בשיחת אחש"פ תשט"ז שאף ששתיית יין קשורה עם הנאת הגוף, הרי כיון שמצות לאו ליהנות ניתנו, צ"ל הכוונה בזה רק כדי לקרב ביאת המשיח].

בלקוטי שיחות[279]: עי"ז גופא מה שבזמן **הגלות** עושים "סעודת **משיח**", שבזה מראים אז אידן אנערקענען ניט דעם גלות – פועלים שבקרוב ממש וועט מען פארברענען די וועגט פון גלות כפתגם כ"ק מו"ח אדמו"ר ויתגלה משיח ויוליכנו קוממיות לארצנו.

בהנחה משיחת אחש"פ תשי"ג: די סעודה האט א שייכות צו משיח'ן דארף דאך א ודאי זיין א שמחה גדולה, ווארום איצטער איז אסור לאדם שימלא פיו שחוק, משא"כ אויף לעתיד שטייט אז ימלא שחוק פינו. אזוי האט מען אויך געזעהן בא דעם רבי'ן, אז צו די סעודה (או שאמר אחש"פ) איז ער געווען "ספעשיל" אופגעלייגט, מער ווי א גאנצן פסח, אויסער די ערשטער נעכט צו די סדרים וואס יעמולט איז ער געווען "ספעשיל" אופגעלייגט, ווייל עס שטייט אין כתבי האריז"ל אז יעמולט דארף מען זיין בשמחה, אבער בכלל אין פסח, איז אחרון של פסח געווען א שמחה מיוחדת. זאגט לחיים, זאגט א פריילעכן ניגון!

ובהנחה משיחת אחש"פ תשי"ב: כ"ק מו"ח אדמו"ר הניהג לרקוד באחרון של פסח ריקוד של משיח ("משיח'ס טאנץ"). מאמר זה – "משיח'ס טאנץ" – אפשר לפרש בשתי אופנים: (א) ריקוד ששייך ומהוה הכנה למשיח, (ב) ריקוד שמשיח עצמו משתתף בו. וכיון שהדבר תלוי בנו איך לפרש, נפרש כפי שכדאי לנו ("ווי עס לוינט אונדז") – כפירוש הב' – **שמשיח נמצא כבר ומשתתף ורוקד יחד עמנו הריקוד שלו**... ולכן, ינגנו עתה ניגון שמח – "ניע זשוריצי כלאפצי" ותחילה ינגנו הניגון של אדמו"ר הזקן ולאחריו "ניע זשוריצי כלאפצי" [כידוע שאצל כ"ק מו"ח אדמו"ר היו לפעמים מנגנים תחילה ניגון אדמו"ר הזקן ולאחריו "ניע זשוריצי כלאפצי", ולפעמים "ניע זשוריצי כלאפצי" תחילה ולאחריו ניגון אדמו"ר הזקן], וירקדו עם ניגון זה – "ניע זשוריצי כלאפצי – "משיח'ס טאנץ". [כ"ק

276) בנוגע לענין ההגדה – הרי בברכת הקידוש דאחרון של פסח שאומרים "זכר ליציאת מצרים" נכלל כבר ענין ההגדה. ובפנימיות הענינים, ענין אמירת ההגדה ישנו גם בסעודה דאחרון של פסח – ע"י אמירת חסידות (שבימים הראשונים דחג הפסח שעיקר ענינם הוא יציאת מצרים, ואילו הגאולה העתידה היא בהעלם, מסתפקים באמירת ההגדה מחלק האגדה שבתורה שסודות התורה גנוזין בה, משא"כ באחרון של פסח שאז ענין המשיח הוא בגילוי – ישנו הענין דאמירת חסידות בגלוי). ובנוגע למצה ומרור – לפי שכשקובעים ענין מסויים בתור דוגמא להמעמד ומצב שיהי' בביאת המשיח, שאז תהי' הרחבה אמיתית, יש לעשות זאת ע"י ענינים המורים על הרחבה, ולכן לא קבעו בסעודת משיח ענין של מרור, וגם לא ענין של מצה, "לחם עוני", כי ענינים של מרידות ועוני אינם יכולים להיות דוגמא להמעמד ומצב דביאת המשיח. וענין המצה כפי ששייך לביאת המשיח – הוא בבחי' מצה עשירה (ר"ד משיחת אחש"פ תשכ"ב. ועד"ז בשיחת אחש"פ תשל"ג. ועוד). .

277) ספר המאמרים – מלוקט כרך ג ע' קכח־קכט.

278) בהערה 20.

279) כרך ז ע' 274.

ארמו"ר שליט"א צוה לנגן "א הארציגן ניגון" בתור הקדמה לניגון אדמו"ר הזקן, ואח"כ ניגון אדמו"ר הזקן, ולכפול בבא הרביעית ח' פעמים. ואח"כ אמר:] עתה ינגנו "ניע זשוריצי כלאפצי", בשמחה רבה, ומתוך ריקוד – "משיח'ס טאנץ". ובהתאם לב' הפירושים הנ"ל – יצייר כאו"א לעצמו, שמשיח שנאמר בו "ירום ונשא וגבה מאד", למעלה גם מאדה"ר (ואפילו כפי שהיה קודם החטא) – רוקד יחד עמנו, וגם, שריקוד זה הוא הקדמה ויש לו שייכות למשיח. [ניגנו "ניע זשוריצי כלאפצי", וכ"ק אדמו"ר שליט"א רמז בידו הק' שכאו"א ירקוד במקומו, וגם כ"ק אדמו"ר שליט"א רקד על מקומו בשמחה עצומה].

בכמה שיחות קודש נזכר המנהג לנגן "האפ קאזאק" באחרון של פסח.

מי שנמשכה סעודתו במוצאי יום טוב האחרון של פסח עד לאחר צאת הכוכבים מותר לאכול חמץ בסעודה [וכמובן, לא בכלים של פסח] אף שעדיין לא התפלל ערבית ולא הבדיל כלל לפי שאיסור חמץ אינו תלוי בהבדלה כלל. ומזכיר בברכת המזון "ביום חג המצות הזה" (אא"כ הבדיל, קרא ק"ש[280] או התפלל ערבית). [נתבאר בלקוטי שיחות[281]. אבל בהנחה משיחה הנ"ל: איך האב דאס אבער פריער ניט געוואלט זאגען, ווארום דעמאלט וואלט מען מיר מזמין געווען צו דעם, און ביי רבותינו נשיאינו האב איך ניט געזען מען זאל זיך אזוי פירן, אבער ע"פ דין מעג מען עסען חמץ כסעודת שלמה בשעתו פאר ברכת המזון, מתוך שמחה וטוב לבב].

בשיחת אחש"פ תשד"מ: ההוראה מאחרון של פסח, הממוצע בין חג הפסח לימי החול שלאחריו, שענינו לפעול חיבור בין חג הפסח לימי החול, עי"ז שמשפיע וממשיך את כל העילויים וההפלאות דחג הפסח על כל השנה כולה. ולכן אין ליהודי ליפול ברוחו כו', בידעו שכל עניני חג הפסח נמשכים על כל השנה כולה.

בשיחה הנ"ל: מצינו דבר פלא בהנהגת רבותינו נשיאינו, שמאמרי רבותינו נשיאינו שנאמרו באחרון של פסח, הנה רובם ככולם אינם שייכים להמשך המאמרים דתקופה זו. המאמרים דימים ראשונים דחג הפסח, וכן המאמר דשביעי של פסח, ואפילו המאמר בשבת שלאחרי חג הפסח, הם בהמשך אחד, משא"כ המאמר דאחרון של פסח – הנה רובם ככולם של המאמרים הם ענין בפ"ע ואינם שייכים ל"המשך". ויתירה מזו, כאשר הי' נהוג שהרביים היו נותנים את ה"כתב" לאחרי אמירת המאמר – הנה, בנוגע למאמרים דימים ראשונים וכן שביעי של פסח היתה ההנהגה ע"ד הרגיל, משא"כ בנוגע למאמר דאחרון של פסח, שברובם ככולם לא ניתן ה"כתב" ע"י הרביים, ולכן ממאמרים אלו ישנם רק הנחות שנכתבו ע"י החסידים וכיו"ב (כפי שרואים בפועל בכל ספרי המאמרים שנדפסו). ויש לומר א' הטעמים לכך: כשם שיום השמיני דפסח הוא יום בפ"ע שלמעלה משבעת ימי החיקף, שמיני מלשון שומן וכו' – מתבטא הדבר גם בעניני התורה דיום זה (ואדרבה – "אסתכל באורייתא וברא עלמא"), שמאמרי החסידות שנאמרו ביום זה הם ענין בפ"ע, כך שאינם מוכרחים לבוא בהמשך לשאר המאמרים דהתקופה זו. וכמו כן בנוגע לנתינת הכתב דמאמר זה – שלהיותו ענין בפ"ע באופן נעלה יותר כו', הרי לאו דוקא שיבוא במדידה והגבלה דאותיות הכתב וכו'.

מוצאי יום טוב בשעה **8:37**.

ניתן ליהנות מהחמץ הנמכר לגוי **מיד** במוצאי החג, ואין צורך לחכות. מאז ומתמיד נוהגים הרבנים חברי הבד"צ לצאת באמצע ההתוועדות ב–770 כדי לקנות את החמץ מהגוי מיד במוצאי החג.

כבר נתפרסם קול קורא מהבד"צ, ושם בקשר להתוועדות קודש זו, שאין לצלם ולהסריט בכל אופן שהוא עד לאחר שהציבור מתפללים תפילת ערבית. ולשומעים יונעם.

בתפלת ערבית: "מוריד הטל", "אתה חוננתנו", "ותן ברכה". אחר שמו"ע, קדיש שלם. ספירת היום ("שמונה ימים שהם שבוע אחד ויום אחד לעומר"). עלינו.

בהבדלה: נוסח ההבדלה כרגיל, רק ללא ברכת הבשמים והנר. שכח להבדיל במוצאי יו"ט – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

280) ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' כד'תשצג.

281) כרך כב ע' 36 (משיחת אחש"פ תשכ"ז. ועוד).

יום רביעי, כ"ג ניסן, אסרו חג הפסח, שמונה לעומר

סוף זמן קריאת שמע בשעה 9:21.

הלכתא למשיחא: משעבר הרגל מעבירים כלי המקדש ממקומן להטבילן ולטהר את העזרה מטומאת עמי הארץ שנגעו בהן ברגל[282].

תזכורת: ברכת האילנות (למי שעדיין לא בירך בתחילת החודש).

בָּרוּךְ אַתָּה אֲ־דֹנָי אֱ־לֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא חִסַּר בְּעוֹלָמוֹ כְּלוּם וּבָרָא בוֹ בְּרִיּוֹת טוֹבוֹת וְאִילָנוֹת טוֹבוֹת לֵיהָנוֹת בָּהֶם בְּנֵי אָדָם.

חמץ שעבר עליו הפסח

חמץ דגן גמור של ישראל שעבר עליו הפסח בין שעבר עליו כל הפסח ובין שלא עבר עליו אלא מקצת הפסח הרי הוא אסור בהנאה לכל אדם מישראל לפי שקנסוהו חכמים על שעבר עליו בבל יראה ובל ימצא ואסרוהו על כל אדם. ולא עוד אלא אפילו היה בעל החמץ אנוס שלא היה יכול לבערו או שלא היה יודע ממנו כלל עד לאחר הפסח אף על פי כן אסרוהו בהנאה. אבל חמצו של נכרי שעבר עליו הפסח מותר אפילו באכילה.

להסיר מכשול: אין לקנות בחנויות של יהודים שלא מכרו חמצם לפני הפסח[283].

למען דעת: ישנם מוצרים רבים שנמכרים בסופרמרקטים עם תוית "אפוי אחרי פסח" וכדומה. כמה תוויות מציינים אפילו שהמוצר נאפה מקמח שנטחן לאחר פסח. הסיבה לתוויות אלה היא כי יש אנשים הנזהרים לא למכור חמץ גמור למשך הפסח, ולכן הם גם לא רוצים לקנות חמץ כזה לאחר פסח מאת מוכר שמכר אותו. עם זאת, המציאות היא כי אין חשש הלכתי במכירת חמץ גמור, וכל שכן שאין שום דבר לא בסדר עם קניית מוצרים שנאפו לפני פסח, כל עוד הם נמכרו בצורה הלכתית נכונה. במקרים רבים, יתכן כי למרות ההבטחות, פריטים אלה נאפו למעשה לפני פסח, ואם אכן הם היו אפויים לאחר פסח, לעתים קרובות הבצק היה מוכן הרבה לפני פסח ורק אפוי אחרי פסח, אשר אינו עושה הרבה הבדל מנקודת מבט הלכתית. ברוב המקרים, הקמח היה טחון לפני פסח – וקמח הוא לעתים קרובות חמץ גמור; גם אם הקמח היה טחון אחרי פסח והבצק הוכן אחרי חג הפסח, מוצרי המאפה כמעט תמיד מכילים תוספת גלוטן, משפר אפייה ותוספות רבות אחרות, כולן חמץ גמור שהיו ברשות המאפייה לפני פסח. כמובן, כיון שכל הרעיון "אפוי אחרי פסח" לא מושרשת בהלכה, לא צריך להיות מודאג לגבי קמח או תוספים. יצוין גם כי ספקים רבים מוכרים את המוצרים "אפוי אחרי פסח" מיד לאחר פסח, ומוציאים את מוצרי "פסח" לשבועות הבאים[284].

אסרו חג

כל העושה איסור (פירוש אגודה) לחג באכילה ושתיה דהיינו שמרבה קצת באכילה ושתיה ביום שלאחר החג ועושהו טפל לחג מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן שנאמר אסרו חג בעבותים (פי' בהמות עבות ושמינות) עד קרנות המזבח לפיכך נוהגין במדינות אלו להרבות קצת באכילה ושתיה ביום שלאחר החג ואין מתענין אפילו חתן וכלה ביום חופתם ולא תענית יום שמת בו אביו ואמו ואיסור זה [באסרו חג הפסח] אינו אלא מנהג אבל מעיקר הדין אין איסור כלל להתענות בו אלא שהמונע הרי זה משובח.

יש ליזהר להזדרז לשלם דמי הזכרת נשמות. ובכמה אגרות קודש הפליא אדה"ז בנוגע לחובת הזריזות בפרעון דמי הצדקה (נוסף לגדר "בל תאחר")[285].

---

282) וראה לקו"ש חל"ז פרשת שמיני באורך.

283) אבל מותר לקנות אצל מי שלא מכר בערב קבלן – ראה שו"ת באתרא דרב יד'תפא.

284) והארכנו בהסברת החומרא ושלילתה כנחלת הכלל במ"מ וציונים להלכה יומית אות רפח.

285) ולהעיר מס' לקט יושר הל' צדקה (יו"ד ס"ע 40) שבעל תרומת הדשן לא אכל בשחרית באסרו חג עד ששלח דמי הזכרת נשמות

כינוס תורה: בשיחת ב' דחה"ש תשמ"ט נאמר: המנהג שנקבע מכו"כ שנים ובכו"כ מקומות לערוך "כינוסי תורה" לאחרי ובסמיכות לכל א' משלש רגלים (שלש פעמים בשנה) . . וכפי שכבר הכריזו אודות הכינוס תורה כאן – בביהכ"נ וביהמ"ד זה, שמגדלין בו תורה ותפלה, בד' אמותיו של כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו, שבהם התפלל ולמד כו' במשך עשר שנים, וקדושה לא זזה ממקומה – שיתקיים למחרת וכו', "אסרו חג". וכאן המקום להציע שישתדלו בפירסום מנהג זה בכל שאר המקומות שעדיין לא נהגו כן – שגם במקומות אלו יערכו "כינוסי תורה" כהמשך ובסמיכות להימים טובים, ב"אסרו חג" או בימים שלאח"ז, באופן שיוכל להיות ברוב עם, כפי תנאי המקום.

מספר הרב ישעיהו הרצל שליט"א: בשנת תשכ"ו בעמדי בחוץ בחצרו של הרבי שליט"א יחד עם חמי הרב יעקב ז"ל פרידמן בשעת הכינוס תורה באסרו חג דחה"ש פנה אלינו כ"ק אד"ש בשאלה: מדוע עומדים אתם בחוץ מהכנס תורה, ועל תשובתינו מפני חשיבות הענין מצד צרכי חתונה המתקרבים ובאים לא התייחס כלל, אלא העיר עוד הפעם: הלא זה באמצע תורה, ובעניני החתונה צריכים לגזול מן השינה! מאז הוחדר בי החשיבות להשתתף בכינוסים אלו אפילו כשקשה קצת. כשסיפרתי כל זה בכנס תורה דחגה"ש שמח מאוד הגאון הרב מנטליק ז"ל ואמר: למה השארת דבר חשוב כזה לסיום הכנס?

יום ששי, ערב שבת קודש, כ"ה ניסן, עשרה לעומר

קריאת שמו"ת לפרשת אחרי.

בנוגע למנהג אפיית "שליסעל חלה" – ראה בהערה[286] .

חייב אדם למשמש בבגדיו ערב שבת עם חשיכה [בפרט שלבשו בגדי שבת ויום טוב ביום טוב שהותרה הוצאה לצורך יום טוב].

זמן הדלקת נרות שבת קודש (18 דקות לפני השקיעה) **7:36**.

שכחה להדליק נרות פעם אחת ביום טוב, תדליק מכאן ולהבא נר נוסף (על מספר הנרות שהיתה רגילה להדליק עד עכשיו) בכל יום טוב, אבל אינה צריכה להדליק נר נוסף לכבוד שבת[287].

שבת קודש פרשת אחרי, כ"ו ניסן, י"א לעומר

קבלת שבת כרגיל. ערבית של שבת. ספירת העומר (אחד עשר יום, נצח שבגבורה).

להנוהגים לאפות "שליסעל חלה": יש אוסרין לשבור עוגה שיש בה כמין אותיות אע"פ שאין מתכוון למחקם אלא לאכלם. כמו כן, אם יש צורת מפתח על החלה, גם אם נעשית מגוף העיסה, נכון למנוע מלשבור. אבל מקום להתיר ליתן לתוך פיו ולאכול. ואם כל החלה היא בצורת מפתח מותר לשבור[288].

שחרית: אומרים תהלים בהשכמה כבכל שבת מברכים.

סוף זמן קריאת שמע: **9:19**.

הפטורה: הלא כבני כושיים.

בשו"ע אדה"ז הובא שנוהגים שלא לברך בה"ב בשבת שבתוך ניסן אלא ממתינים לשבת הבא.

מברכים חודש אייר. נכון לידע המולד קודם שמברכין החודש. המולד ביום רביעי, 11:41 בבוקר ו–8 חלקים.

לגבאים.

286) ראה בשו"ת באתרא דרב סי' יד'רפב.

287) ראה צדדי הספק והשקו"ט בארוכה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' א'שפא. ועיי"ש בטעם ההכרעה כבפנים.

288) ראה שו"ת באתרא דרב סי' תקצד. שם סי' יג'קטו.

ראש חודש אייר ביום הרביעי וביום החמישי.

אין אומרים 'אב הרחמים' לפני מוסף.

יום התוועדות.

בר"ד משיחת שבת מברכים אייר תשמ"ה: כאשר עומדים בסיום חודש ניסן, בשבת האחרונה דחודש ניסן – יתכן שמישהו יחשוב שמסתיימת כבר העבודה דחודש ניסן באופן של דילוג וקפיצה, ומתחילה עבודה באופן של סדר והדרגה, מדידה והגבלה. ועל זה באה ההוראה דשבת מברכים אייר – השבת המחבר את ב' החדשים ניסן ואייר (ככל שבת מברכים המחבר ב' חדשים) – שעבודת הדילוג דחודש ניסן נמשכת גם בחודש אייר, היינו שגם העבודה דחודש אייר (שמצד עצמה היא בסדר והדרגה) תהי' באופן של דילוג וקפיצה, ועל ידה – נמשך ענין של דילוג וקפיצה בכל השנה כולה, בדוגמת הענין דמ"ת שנפעל ע"י העבודה דחודש אייר (ספה"ע).

אין אומרים 'צדקתך' במנחה.

נוהגין לומר פרקי אבות פרק אחד בכל שבת שבין פסח לעצרת (שבועות) במנחה ואומרים לפני משנת כל ישראל ואחריו משנת רבי חנניא בן עקשיא. בשבת זו אומרים פרק ראשון.

בספר השיחות תרצ"ה[289]: תרנ"ה, ש"ק שאחר חהמ"צ, ביום, אחר הסעודה קראני אדנ"ע ואמר לי: פרק דארפען לערנען אין א וילנער גמרא. און ואס מעהר פירוש אלץ מעהר ענין. ניט דער פירוש זאל זיין א פירוש אויף זיך נאר מ'זאל זיין א פירוש אויפ'ן פירוש. און עס זאל ניט נעמען קיין שעות ארוכות. כשתלמוד תכנס אלי.

בר"ד מש"פ אחרי – מבה"ח אייר – אחר תפלת מנחה תשי"א: (אחר תפלת המנחה אמר כ"ק אד"ש:) איך בין אריין אמאל צום רבי'ן דער ערשטער שבת נאך פסח, האט ער מיר געזאגט אז יעצט דארף מען ארויסנעמען א ווילנא ש"ס און לערנען פרקי אבות, האב איך געזאגט דעם רבי'ן, א ווילנא ש"ס וועט געדוירען לאנג, האט דער רבי גענטפערט, ניט באריכות, אדער געזאגט אדער געלערנט. (וסיים כ"ק אד"ש:) נו, מען דארף יעצט זאגן אדער לערנען פרקי אבות.

בספר השיחות תנש"א[290]: כדאי ונכון ביותר שכאו"א יקבל על עצמו שנוסף על אמירת פרקי אבות ("מילי דחסידותא") בכל שבת משבתות הקיץ, יוסיף וילמד בעיון משנה אחת לכל הפחות) עם הפירושים דמפרשי המשנה, כל חד לפום שיעורא דילי'.

מוצאי שבת קודש בשעה: **8:41.**

סיום חודש ניסן

תחנון: בכל חודש ניסן אין אומרים תחנון ולא והוא רחום בב' וה' ולא אב הרחמים לפני מוסף בשבת ולא צו"צ [=צדקתך] שבמנחה בשבת.

בימים שאין אומרים בהם תחנון ובמילא א"א למנצח גו' יענך, אומרים אחר התפלה לפני אמירת תהלים את המזמור למנצח יענך, אבל לא בתור סדר התפלה כי אם בסדר תחנונים.

תענית: אין מתענין בכל חודש ניסן אפילו תענית יחיד ואפילו בערב ר"ח אייר. ואפילו תענית יארצייט אין מתענין בכל החדש.

אין המנהג בניסן ללכת על בית החיים להתפלל על הקברים. ומי שיש לו יארצייט בניסן הולך אל קבר אבות בערב ראש חודש ניסן. ומי שלא הלך בערב ראש חודש ניסן ויש לו יארצייט בניסן יש להתיר לו לילך בניסן, אך לא יאמר כל התחינות שאומרים בשאר ימות השנה. אבל בקברי צדיקים (שאין הולכים על הקבר להזכיר נשמתו ולהתפלל על שכיבתו שתהא במנוחה לתקן מנוחתו אלא להתפלל על החיים שיהי' מליץ יושר בעדם) המנהג לילך גם בימי ניסן[291].

289) ע' 530. וראה שם ע' 542.

290) ח"ב ע' 597. ושם ע' 560: ומה טוב – אז מ'זאל לערנען איין משנה (אדער עטלעכע משניות) בעיון, בהבנה והשגה.

291) ראה שו"ת מלמד להועיל יו"ד סי' קמה. דבר יהושע ח"ב ס"פ. וראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' א'תרפג. שם סי' ג'תתמו. וש"נ.

נוהגין שלא לישא אשה ושלא להסתפר בין פסח לעצרת שמתאבלין על כ"ד אלפים מתלמידי רבי עקיבא שמתו בימים הללו. אבל מותר לעשות שידוכין בלא נשואין ומותר ג"כ לעשות סעודה לאחר השידוכין אבל לא יעשו ריקודין ומחולות ואין צריך לומר שלא יעשו ריקודין ומחולות של רשות אבל מותר לעשות סעודת הרשות כגון שמחת מריעות בלא ריקודין ומחולות ושמחות יתירות.

נוהגים שאין מברכים שהחיינו[292] בימי הספירה, מלבד ביום השבת, ובל"ג בעומר.

בהנחה משיחת ש"פ אחרי תשי"א: כ"ק מו"ח אדמו"ר הי' נוהג לברך (בתקופה זו) קיץ בריא ("א געזונטן זומער"). – בשנים הראשונות היה נוהג להקדים ולומר שבפולין נוהגים לברך קיץ בריא, אבל בשנים האחרונות לא היה אומר הקדמה או אמתלא, אלא היה מברך בפשטות: "קיץ בריא". ויש להוסיף, שהכוונה בזה היא לא רק בנוגע לענינים גשמיים, אלא גם בנוגע לענינים רוחניים: בנוהג שבעולם – וכן הוא גם אצל בנ"י – שבימות הקיץ עוסקים בענינים של הבראת הגוף. וכיון ש"היות הגוף בריא ושלם מדרכי (עבודת) ה' הוא" (כפס"ד הרמב"ם), מובן, שהבראת הגוף בימות הקיץ צריכה להיות באופן שיתוסף גם בנוגע לענינים רוחניים. (וסיים כ"ק אדמו"ר שליט"א:) קיץ בריא בגשמיות וברוחניות.

א געזונטן זומער!

292) בסה"ש תשמ"ט ח"ב ע' 745: על פרי חדש. [ולפנ"ז שם: יש מקומות שנוהגים לברך שהחיינו על פרי חדש, אבל לא על בגד חדש, ותלוי במנהג המקום]. ובהמשך: אמנם, אלה הנוהגים לברך גם בימי הספירה – בודאי אין למנוע מהם כיון שנהגו בכך, ואדרבה – ימשיכו ויברכו.

הלכתא למשיחא – נספח

רשימת שינויים בליל הסדר בימות המשיח[293]

סידור הקערה: בזמן שבית המקדש קיים צריך להביא גם את הפסח שיהא לפניו בשעת אמירת ההגדה[294]. בשו"ע אדה"ז - לא הובא שצריך להביא בשר חגיגה **בשעת אמירת ההגדה**[295].

[באם הפסח מוגש חם לשולחן, מומלץ לעטוף את הפסח שבקערה בעטיפות חד פעמיות, לפי שטעם הבשר הנבלע בכלים דינו כנותר, כדלקמן].

בזמן הבית מביאים שני תבשילין (זרוע וביצה) מלבד טהורים בריאים שנמצאו בירושלים ונמנו על הפסח שמביאים הפסח עצמו.

לפי כמה דעות, יוצא שהחייבים בקרבן פסח, משתמשים למצה העליונה משלשת המצות בקערה ("כהן") בסופגנין [ראה לקמן].

סימני הסדר: ראה להלן ב"רחצה" לשינויים בסדר הדברים.

ורחץ: בנטילת ידים לכרפס, לכמה דעות, בזמן הבית נוטל ידיו ומברך (אף לפחות מכזית).

כרפס: מכוון בברכת בורא פרי האדמה להוציא רק המרור של כורך [כדלקמן, דמשמע שאוכלים מרור רק בכריכה].

יחץ: לכמה דעות, מניח חלק הגדול ל"כורך" וכורכו במפה ומניחו בין הכרים, והקטן יניח בקערה לשם מצות הגדה על המצה.

מגיד: מצות סיפור יציאת מצרים היא גם לימות המשיח[296].

אין אומרים "הא לחמא עניא" בזמן הבית, או עכ"פ אומרים בשינוי נוסח [וי"א שאומרים "כל דצריך ייתי ויפסח" מבעוד יום. ושקו"ט בזה בשיחות קודש. בנוגע לאמירת "כל דכפין וכו" - ראה הנסמן בהערה[297]].

בנוסח "מה נשתנה" שואל: "שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל הלילה הזה כולו צלי".

בקטע "יכול מראש חודש", אומרים: "בשעה שיש פסח מצה ומרור מונחים לפניך"[298].

בנוגע לדרשת "ארמי אובד אבי", שי"א שבזמן הבית מסיים ודורש גם פסוק "ויביאנו אל המקום הזה" שבסוף הפרשה - ראה בהערה[299].

---

293) "ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים". וראה סה"ש תנש"א ח"א ע' 434 הערה 66 על אפשרות לאכול מן הזבחים והפסחים שהקריב אליהו הנביא.

פרטי דיני שחיטת, הקרבת וצליית הפסח, לא נזכרו כאן כ"א השייך לליל הסדר במיוחד. רשימה **חלקית** בלבד, ובכמה פרטים – **כמה וכמה** דעות, ולפעמים – שנוי במחלוקת הפוסקים מן הקצה אל הקצה. ותשבי יתרע ספיקות, ולכשיבוא – משה ואהרן עמהם. לא הובאו בכ"מ כל הדעות. ולפעמים – (משמעות) ההכרעה בדברי רבותינו נשיאנו לכאן או לכאן.

עוד שינויים מחמת שלעת"ל הלכה כב"ש – נט"י לפני קידוש ("רחץ" ואח"כ "קדש"), בקידוש – ברכת היום (מקדש ישראל והזמנים) קודם לברכת היין (בפה"ג), ואין אומרים בהלל שבמגיד "בצאת ישראל" רק אח"כ בהלל.

294) וצ"ע באופן סידור הקערה, בפרט לדעת האריז"ל שהוא ע"פ סדר הספירות.

295) וראה יבין שמועה להרשב"ץ מאמר חמץ ספכ"ו.

296) וי"מ שלכו"ע (גם לבן זומא) מזכירין יצי"מ לימות המשיח. וראה סה"ש תשנ"ב ע' 247 הע' 32. ובכל אופן, בפשטות ההלכה כחכמים. אבל לכמה דעות הלכה כב"ז (וראה הגש"פ עם לקו"ט ד"ה מצוה עלינו, בא"ד ואף שמצוה, אות ו – ע' טו).

וכש"כ בנוגע לסיפור יצי"מ בליל פסח, שנמנה במנין המצוות, וממילא בהכרח שלא תתבטל (אלא שיש מהראשונים שלא מנו מצות סיפור יצי"מ). וכ"כ בחזון יחזקאל ברכות פ"א הי"ב. (וראה בשיחת י"א ניסן ואחש"פ תשמ"ב). וראה גבורות ה' למהר"ל פנ"ג. וכ"מ בפשטות בהגש"פ שם. וכ"ה בכ"מ שמצות סיפור יצי"מ דנפקא לן מקרא ד"והגדת לבנך" ל"ש לפלוגתת חכמים וב"ז. (ודלא כשו"ת שאילת דוד או"ח ס"א). וכ"מ ברמב"ם הל' חומ"צ פ"ח שהביא סדר עשיית המצוות בליל ט"ו בזמן הבית, ונכלל שם גם סיפור יצי"מ (את"ל בדרכו של הרמב"ם שהעתיק הלכות שבזה"ב רק כשהוא גם הלכתא למשיחא לעת"ל) – ראה מנ"ח מ' רמו. שו"ת הרי בשמים ח"ג סע"ה. דברי ישראל ח"א סמ"ז בשם החת"ס. ובכ"מ).

אלא שבכ"מ הקשו דמסברא היינו הך. גם בשו"ת הרשב"א החדשות סשס"ח משמע קצת דהא בהא תליא. וכ"מ באברבנאל בפי' ההגדה ד"ה הא לחמא ובברכת אשר גאלנו. וראה ישועות משיחו ח"ב פ"ד.

ונפק"מ גם בנוגע לקידוש שבליל פסח אומרים גם לעת"ל "זכר ליציאת מצרים", ובפרט שי"א שיוצא בזה יד"ח סיפור יצי"מ.

297) ראה סה"ש תש"נ ח"ב ע' 403 בהערה.

298) כ"ה בכ"מ בראשונים. ולהעיר מכלי יקר בא יב, כו.

299) כ"כ בשו"ת מלמד להועיל ח"ג סס"ה. מאיר עין על סדר והגש"פ ע' 51. והחרו החזיקו אחריהם כו"כ. וראה הנרשם בפסח דורות תבורי ע' צז הע' 2. (וא"ש גם בל' הרמב"ם שהקדים וכתב "נוסח ההגדה שנהגו בה ישראל בזמן הגלות". וכן העירו על השינוי בלשונו "כל הפרשה", וכ"ה בנוסח המשנה בירושלמי וברי"ף, ולא כבמשנה שבבבלי "כל הפרשה כולה". אלא שבכמה כת"י ליתא. ולכאו' יש לקשר גם עם הדעות ששותים כוס חמישי כנגד "והבאתי". וראה דעת זקנים לבעה"ת בא יב, ח. אבל לשאר הדעות אינו שייך לד' הכוסות – ראה הנסמן בלקו"ש חכ"ו ע' 44 הע' 16. וראה גם תורת למשה לחת"ס ס"פ שלח ד"ה מקושש. ד"ה וידבר אלקים תשי"ד. וראה הנסמן בהגדה שלימה כשר במבוא ע' 94. כרם אליעזר רבינוביץ פסח סי"ב. אלא שלא נתפרש בשום מקום שינוי במספר הכוסות בזה"ג מזה"ב. (אמנם, בנוגע לגאולה העתידה – ראה להלן). ואדרבה, י"א שד' כוסות נתקנו רק בזה"ג. וכ"מ בירושלמי פסחים פ"י ה"א בדעת ר' לוי שהן כנגד ד' מלכיות. וראה הר המלך ח"ח הל' חומ"צ פ"ח ה"י. אבל ברמב"ם נזכרו כל

הכוסות כחלק מסדר ההגדה בזה"ב, וכן גם במשנה, ובחדא מחתא עם שאלת כולו צלי. וראה הגדה שלימה שם ע' ריח).

אבל ראה הגהות יעב"ץ פסחים קטז, א ש"כל הפרשה" לאו דוקא. וראה ניצוצי אור שם, שהוא אשיגרא דלישנא במשנה בכורים פ"ג מ"ו. ובהכרח לומר כן שהרי בודאי אינו קורא פסוק ד"ועתה הנה הבאתי את ראשית גו'". ומדוייקים הדברים, שבחל' בכורים פ"ג ה"י כתב הרמב"ם בשינוי "שגומר כל הפרשה עד אשר נתת לי ה'", והיינו דלחלק בא דהתם באמת גומר כולו (זולת המשך הכתובים שאינו בכלל "וענית ואמרת", מתיבות והנחתו גו' כפשוט. אמנם, ילה"ע שבב"מ משמע שמשלימים אח"כ ואומרים גם פסוק "השקיפה" שבידוי מעשרות – ראה תנחומא ר"פ תבא (אלא ששם לא נזכר להדיא שאומרים כן. ויש שהעתיקו בטעות "ואומר השקיפה" ולא "שנאמר השקיפה"). וכ"כ להדיא בבפרישה או"ח סי' קכח סק"א. ולכאו' כ"מ בסהמ"צ להרמב"ם מ"ע קלב "ולבקש ממנו להתמיד הברכה", וכעי"ז בחינוך מ' תרו. (אבל בחינוך גופא כתב שקורא עד הנה הבאתי גו'", והביא ד"ז רק בשרשי המצוה). וראה גם רבינו בחיי תבא כו, ב. וגם בבעה"ט משפטים (כב, כז) משמע שקרא דהשקיפה שייך למקרא בכורים. ולהעיר שבב"מ נקרא "וידוי בכורים". ושקו"ט גם משום בל תוסיף. וראה בזה כלי חמדה תבא ע' רנח סק"ג. רשימות חו' קעה. והאריכו בזה. וראה שיח שלום (רוטלוי) ר"פ כי תבא, ודברו דחוקים למעיין. ואכ"מ).

גם צ"ב דאי איתא שיש חילוק בדבר בין זה"ב לזה"ג, הו"ל להרמב"ם לאפלוגי בהדיא. ולהעיר גם מל' הרמב"ם חומ"צ פ"ח ה"ג דקאי בזה"ז, ועכ"ז כתב "עד שגומר דרש פרשת אדמי אובד אבי כולה". (ולהעיר מהשינוי בהל' חומ"צ פ"ז ה"ד: עד שיגמור כל הפרשה, ובפ"ח ה"ג: שגומר דרש פרשת אדמי אובד אבי כולה).

וראה ביבין שמועה לרשב"ץ בפי' ההגדה ד"ה כמה מעלות (והובא בלקו"ש חי"ז ע' 79 הע' 20), אף דס"ל שגם קרא ד'ויביאנו' בכלל "מסיים בשבח" כתב שמזכירים שבח ההבאה לא"י באמירת "כמה מעלות טובות". (וא"ש לגירסת הרשב"ץ שבמכילתא, שנמצא שם גם פיוט דיינו, ראה אצלו במגן אבות פ"ג מי"ד. וכ"ה בהמנהיג ס"ג. וכ"מ קצת בראב"ן בפי' ההגדה בד"ה ארמי. אבל בשבה"ל בפיוט הנ"ל משמע שנתחבר אחר החורבן. ובז"פ לאברבנאל, הובא בהגש"פ עם לקו"ט פיסקא כמה מעלות, שחיברו ר"ע). וראה גם הגש"פ חלקת מחוקק (פראג, שס"ו) שכ"כ מד"ע. אלא שנוסח הנ"ל אינו ברמב"ם (אף שנהג לומר כן, ראה מער"ק נוסח ההגדה בשם הר"א בנו של הרמב"ם).

גם מה שחידש במלמד להועיל שבזה"ב ההתחלה בגנות היא מארמי אובד אבי (ע"פ פירש"י סוטה לב, ב ד"ה גנותו. וראה גם סידור מקור הברכות ע' 96), וה"ט לפי שאז הסיום בשבח הוא ג"כ בפסוקי ארמי אובד אבי, והיינו בפסוק דיביאנו, עיי"ש – לא א"ש ברמב"ם שלא חילק בדבר. ופשטות דבריו שההתחלה מ"עבדים היינו" או מ"מתחילה היו" היא גם בזה"ב. [ואכ"מ בטעם שבכלל דורש ארמי אובד אבי ולא פסוקי עבדים היינו וכדומה]. (אולם, קצת סייעתא לדבריו מלשון הרמב"ם חומ"צ פ"ז שם "והוא שידדוש מארמי" דמשמע שהדברים תלויים זב"ז. וכן מש"כ "וכל הרעה שגמלנו" נמצא רק בפ' ארמי אובד אבי ולא בעבדים היינו. ויש ליישב בקל. ובפרט להשיטות שדרשת ארמי אובד אבי היא היא הסיום בשבח. וראה לקו"ש חי"ז שם הע' 16. וראה גם פי' דברי סופרים (יברוב) להגש"פ בבירור הלכה לרמב"ם שם. משמרת ליל שימורים סל"ה סק"ג).

ואף שיש למצוא סימוכין לדבריו מסדר ר"ע גאון שכתב בסדר הגדה של פסח "ומתחיל בגנות ומסיים בשבח ודורש מארמי אובד אבי עד שגומר כל הפרשה וזה הוא גנות" – לא מצינו כן בשום מקום. ובכל הראשונים נראה ברור שאין שייכות בין הדרשה דארמי אובד לההתחלה בגנות או להסיום בשבח (ופירשו הא דמסיים בשבח בכמה אנפי, ולא רמזו כלל לדבריו המחודשים במה שנהגו בזה"ב). וגם בדברי רע"ג אפ"ל בדוחק דקאי אשלאחריו – "וזה הוא גנות וכך היא ההגדה והדרישה עבדים היינו וכו'". וכן גם בקטע "פסח שהיו אבותינו אוכלים בזמן וכו'" אומרים: "פסח זה שאנו אוכלים על שום מה". אינו מגביה כבש הפסח (לדעת הרמב"ם)[300].

פשטות המשנה דתרתי קאמר, "מתחיל גנות וכו'", וקאי אשלפניו – "לפי דעתו של בן אביו מלמדו", ומוסיף בו' המוסיף "ודורש מארמי". גם צ"ע לפי שבהגדה שלבן ביקש לעקור וכו' איזה גנות יש בזה (ומש"כ רש"י סוטה שם שאביהן לבן הי' רשע, אינו שייך להפי' בהגדה ש"אבי" לא קאי על לבן אלא על יעקב). ובכלל, הדרשה בספרי עה"פ ויבאנו אינו מסוג הדרשות שבנוסח ההגדה.

ונת' בארוכה בדרשה לשה"ג אשתקד (תשפ"ג). ועיקרי הדברים, שבשורת הכניסה לא"י ענין בפ"ע (ראה הנסמן בלקו"ש חכ"ו שם), ובליל ט"ו שחייב לראות כאילו יוצא כעת ממצרים אין מקום להוסיף ע"ד בשורת הכניסה לא"י שלא היתה בליל ט"ו. ומה"ט, אף שמישך שייכא ליציא"מ, וברובי פסוקים נז' שמטרת היציאה ממצרים להעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ וגו', מ"מ אי"ז שייך להגש"פ, ולכן לא נמצא כלל ד"ז בהגש"פ. (ומה ש"צריך שיאמר ואותנו הוציא משם" – הוא לכלול עצמו בהיציאה, "כאילו הוא יצא ממצרים", ולכן בגמ' לא נז' סיום הפסוק "למען הביא אותנו" (אלא שבפועל מסיים ואומר גם סוף הפסוק דכל פסוקא דל"פ משה ל"פ). ולהעיר מהשקו"ט עד"ז בנוגע להזכרת קרי"ס כחלק מזכירת יצי"מ בכ"י וסיפור יצי"מ בליל פסח. אבל התם שאני שלא נשלמה גאולתן עד קרי"ס).

ולכן, אמירת "כמה מעלות טובות" שנז' בו הכניסה לא"י "לא זכרו [הרמב"ם] בנוסח ההגדה וכו' לפי שהוא בלתי מפורסם בכל המדינות ולא הכרחי" – מער"ק שם, והוא "מנהג שנהגו כל כל ישראל מדורות הראשונים" – ע"פ שו"ע אדה"ז סתע"ג סמ"ג. ונת', שדוקא אחרי החורבן, ובהתקרב יותר לזמן הגאולה, לא סגי בהזכרת וסיפור יצי"מ לחוד, ללא המטרה והתכלית, הכניסה לא"י בזמן הגאולה, וכסברת דעת זקנים הנ"ל.

300) כ"מ מזה שכתב כן במצה ומרור ולא בפסח. וראה כרוב ממשח לרמב"ם שם. ועוד. והארכנו מזה במק"א (נעתק להלן). וראה עוד תי' בס' והאר עינינו (פרידליס) ע' צ.

אבל בחי' תל' הרשב"א פסחים קיד, א ד"ה ובמקדש מפורש שמגביהו. וכ"מ בפירש"י ורשב"ם ועוד פסחים קטז, ב.

ומועתק בזה שקו"ט עם א' הרבנים שליט"א בדעת הרמב"ם: קראתי מש"כ לפי מיסת הפנאי. ואנא טרידנא במילי דמתא למעלה ראש. ובימים אלו שאין הלבלר יוצא בקולמוסו – אין הזמ"ג להעיר כיד ה' הטובה עלינו – ויסלח לי אדוני לדבר הזה. ואני אמרתי בחפזי, בעטיו של נחש:

במש"כ שאין דרכו של הרמב"ם לכתוב דברים מחודשים – דוחק קצת לומר כן בנדו"ז שכל דברי הרמב"ם בפרקין – בסדר עשיית המצות בזמן הבית – לא נזכרו להדיא בגמ' ומכללא איתמר. זאת ועוד אחרת: שבנדו"ז אי"ז דין מחודש כ"א סדר עשיית המצות ע"פ דברי הגמרא ממש. וד"ל. [ולהערתו: אינו מפורש בגמ' **שבזמן הבית** אינו מגבי', ואדרבה – משמעות הגמ' – להיפך ממש, ממש"א שנראה כמקדיש קדשים. והאמת יורה דרכו שכפה"נ להרמב"ם נוסחא אחרת כאן. ואכ"מ].

ובמש"כ שלדעת הרמב"ם שכל חבורה צ"ל בפ"ע א"י הקורא להגיבה הפסח עבור כולם – לו יהא כדבריו (שהחבורות התחלקו לאחרי ההגדה. ואכ"מ) – סו"ס יש מקום שיגיבי' הפסח עבור עצמו וחבורתו. ולמה יגרע חלקם כיון שיש עוד חבורה אתו עמו.

ומה גם בנדו"ד שכל עיקר ענין ההגבהה הוא לחבב המצוה כמ"ש בפי' הרשב"ם ועוד – וכ"פ אדה"ז בשו"ע סתע"ג ס"ו – ומה לנו אם אי"ז פסח של המסובים.

ויתירה מזו, שבמאירי כתב שכל המסובים מגביהים הפסח. ועיי"ש שגם לדידי' ההגדה נאמרת ע"י קורא (כבכ"מ בראשונים – ושם, שהקורא מגבי' תחילה) וא"כ שפיר יכול להגבי' פסחו. והמנויים בחבורה אחרת יגביהו פסחם.

בסדר ההגדה להרמב"ם, בזמן הבית, אומר "מרור זה" לפני "מצה זו"[301].

בברכת "אשר גאלנו", מסיים במלים: "והגיענו הלילה הזה לאכול בו [פסח] מצה ומרור.

סדר הדברים מ"רחצה" ואילך[302]: רחצה (על נטילת ידים), **מוציא** ("המוציא לחם מן הארץ", על סופגנין. ויחזיק מצה השלישית בידו (משום לחם משנה)[303]. ואין נזהרין מהפסק שיחה בין "מוציא" ל"שלחן עורך"), **שלחן עורך**, קרבן חגיגה ("על אכילת[304] הזבח", בשיעור כדי שביעה), **כורך** (כזית פסח, כזית מצה[305] [החלק הגדול ממצה האמצעית ("לוי") שהונח בין הכרים[306]]. וכזית מרור מטובל בחרוסת ומנער החרוסת מיד). ומברך "על אכילת פסח, מצה ומרור"[307].

בזמן שהפסח נאכל, גם הפטור מפסח, חייב במצה ומרור מה"ת ואוכלן ביחד בכריכה.

אין מתחילין שולחן עורך באכילת הביצה (שהיא זכר לאבלות החורבן).

ברך: מים אחרונים - גם לעתיד לבא.

הלל: נהגו לאומרו על הגגות. י"א שבזמן הפסח, חייב לגמור ההלל קודם חצות.

בכ"מ משמע שישתו כוס חמישי לעת"ל[308].

פרטי מצות אכילת קרבן פסח ודיניהם[309]

סתם ידים צריכים טבילה לקדשים[310]. מחנכים גם קטנים באכילת הפסח, כל שיכול לאכול כזית צלי. ומותר להאכיל פסח לקטן שהגיע לחינוך, אע"פ שלא נמנה עליו, ואינו בר מינוי, כיון שמתכוין לחנכו במצות. בלע כזית קרבן פסח יצא[311]. אכילת כל הקדשים, וקרבן פסח וחגיגה

[ולהערתו: אכן המסובים יוצאים יד"ח מדין שומע כעונה. וכמפורש גם בשו"ע אדה"ז. אבל, מהי השייכות להגבהת הפסח שאין בזה דין שליחות ושומע כעונה וכו'. וכנ"ל, שאין גדר הלכתי בההגבהה כ"א חיבוב המצוה בעיני המסובין. ומאי איכפת לן מזה שאי"ז פסחם.

ואדרבה, לדבריו תיקשי לי' בגוף האמירה ד"פסח זה", שהרי לכאו"א מהחבורות – פסח אחר. ואת"ל כדבריו, הרי גם בכוונתו באמירת פסח זה י"ב משום שקר וכו'. ואולי כוונתו דמיחזי כשיקרא. וג"ז צ"ב אצלי.

ובלא"ה, כבר כתבתי שהחבורות התחלקו לפני ההגדה. ומפורש בכ"מ לשון (ודין) חבורה בסיפור יצי"מ ג"כ. וה"נ מסתבר בשכל הפשוט. ועוד, שבהכרח לומר כן להשי' שאמירת פסח מצה ומרור הוא דין בק"פ גופא. ואפושי פלוגתא במציאות למ"ל.

וכבר כתבתי שבד' המאירי נ' ברור שכאו"א הגבי' פסחו. וא"כ הה"נ שי"ל כן להרמב"ם. ולא הבנתי מש"כ גברא אגברא וכו' – שהרי הרמב"ם לא כתב שאין כאו"א מגבי' המצה והמרור (משא"כ הפסח שגם בעה"ב אינו מגבי'). ועיקר כוונתי, שאם חושש ל"שיקרא", הרי אפשר לעשות באופן כזה. וד"ל. (ולהעיר שכמדומני שהרמב"ם לא הביא הכרעה בהפלוגתא אי מצה ומרור לפני כאו"א. ואכ"מ).

ומריש הו"א ליישב דבריו שו"ל שיש דין הגבהה משום "בעבור זה" – וא"כ כשאינו פסחו א"י בזה דין בעבור זה.

אבל לכאו' מ' דלהרמב"ם אין דין אמירת הגדה על הפסח. ולהעיר שלא הביא הנוסחא שפסח מצה ומרור מונחים (ויתכן שזהו רק בנוסח ההגדה דזמן הגלות). ועוד, שמחזירים השולחן לאחרי ההגדה. וא"כ גם המצה אינו מונחים לפניך כפשוטו בשעת ההגדה.

בנוגע לשי' הרמב"ם בפי' "לא יצא יד"ח" – הנה בלקו"ש (בחט"ז ע' 216. חי"ז ע' 79. חל"ב ע' 48) קט בדעת הרמב"ם דהיינו לענין מצות סיפור יצי"מ.

להסברא שא"צ להגבי' מצד הטירחא – מהיכא תיתי שמביאים לפניו הפסח שלם. (אף שכן מ' קצת מהל' "גופו של פסח).

ולהחשש שמא ישבר – לא מצינו בשום מקום שיש איסור וגזירה לטלטל הפסח לאחר צלייתו שמא ישבר.

301) וכבר העיר בזה מהרי"ל בסדר ההגדה. אבל ראה רבינו מנוח לרמב"ם חומ"צ פ"ח ה"ג וכס"מ שם ה"ד. וראה שו"ת כנסת יחזקאל סי' קי. כתר המלך לרמב"ם שם. ועוד.

302) **כמה** דעות בזה. וי"א כדלקמן. וכן **משמע** דעת אדה"ז.

שיטה אחרת: שמברך על מצה מיד בתחילת הסעודה ועולה לו גם למצה שבכורך. וי"א שאוכל גם בתחילה אחר המצה מהפסח ומברך עליו אז. ועוד כמה דעות בזה. **ואכ"מ**.

303) וי"א שמברך המוציא על פרוסת סופגנין, שברכת המוציא היא על הפרוסה (משום לחם עוני). ולא ימלא כריסו מזה, בכדי שיאכל כזית מצה באחרונה לתיאבון. ולמנהג מדינות אלו שאין אוכלין סופגנין בפסח – על מיני בצקות של נכרים שנאפו לשם פסח אבל אינן שמורות לשם מצה [וכמבואר בראשונים. וראה בספר המנהיג].

304) וי"א: "לאכול".

305) מטובל בחרוסת – ראה צפע"נ על הרמב"ם חומ"צ פ"ח ה"ח (שכ"ה אף לדעת הראב"ד, בזמן הבית). וראה בארוכה לקו"ש חל"ב ע' 44 ואילך.

306) וכדאי להשתמש גם בכזית ממצה השלישית השלימה, לקיים בה מצות מצה. ועוד, שי"א שמברך ברכת המצה על השלימה.

307) עוד גירסאות ושיטות: "לאכול"; "פסחים"; "אכילת פסח על מצה ומרור". וי"א שמברך ברכה נפרדת על כאו"א.

308) וכ"כ הדרש והעיון וארא מאמר מג. שופטים מאמר קכט. וראה גם שער ישכר (להרה"צ וכו' ממונקאטש) מאמרי חודש ניסן מאמר ראשון לחדשי השנה אות כד. (אלא שדבריהם הם להסברא שכוס של אליהו שייך לכוס חמישי. ועד"ז כתבו כו"כ. אבל ראה בארוכה לקו"ש חכ"ז ע' 52 ואילך). וכ"ה בכ"מ. ובתיקון שלמה שפריצר דרוש לשבה"ג דרוש סה בסופו, שכוס חמישי הוא כנגד תחה"מ. וראה לבוש סתפ"א ס"א. ולהעיר משיחת ליל ב' דחגה"פ תשכ"ט. וראה גם שיחת ליל י"ב סיון תשד"מ.

ולפ"ז, יאמרו הלל הגדול על כוס חמישי.

וי"א שיתוספו עוד ב' כוסות לעת"ל – ראה תורת משה לחת"ס ר"פ וארא ד"ה והוצאתי.

309) ראה להלן – לדיני אכילת קדשים בכלל.

ולפ"ז, יאמרו הלל הגדול על כוס חמישי.

וי"א שיתוספו עוד ב' כוסות לעת"ל – ראה תורת משה לחת"ס ר"פ וארא ד"ה והוצאתי.

310) וכבר העירו (מקדש דוד טהרות סמ"ה) שלא נזכר ברמב"ם (חומ"צ פ"ח) ב"סדר עשיית מצות אלו בליל ט"ו". וראה מה שכתבו ליישב בכמה אנפי בס' והאר ענינו (הנ"ל) ע' פו.

311) מנ"ח מצוה ו. וראה אבן יעקב מעסקין מגילה סי"ז.

בכלל, צריך להיות דרך חשיבות וגדולה ("למשחה לגדולה") כדרך שהמלכים והגדולים אוכלים. מותר לטבל קרבן פסח במשקין ומי פירות או "קטשופ" (הכשר לפסח, כמובן), ואדרבה - הרי זה כדרך שהמלכים אוכלים. אבל, כשכורכו עם מצה ומרור אין לעשות כן. בכלל, אחרי שנצלה הפסח כל צרכו מותר ליתנו על הפלטה לחממו, אבל לא יבשלו במים. קדשים קלים, והפסח והחגיגה בכלל, נאכלים בכל העיר ירושלים [וי"א: רק בקומת קרקע של ירושלים]. אסור לשבור עצם בקרבן פסח, ויש ליזהר בזה בעת חתיכתו, וכן שלא לעשות בעצם אפילו פגימה כחגירת הצפורן. כל שסופו להקשות, אע"פ שכעת הוא רך ("כל שאינו נאכל בשור הגדול אחר שיתבשל"), אין לאוכלו בקרבן פסח. דבר שאין דרך לאוכלו אין צריך לאכול[312]. לכמה דעות, נהגו איסור בשמנו של גיד הנשה [ואינו איסור דרבנן ממש] אף במקום מ"ע דאכילת פסח ולאו דנותר[313]. אסור לאכול מבשר הפסח **קודם** הלילה [צאת הכוכבים, ג' כוכבים קטנים]. לכמה דעות, הפסח צריך הסיבה [וכל שכן, שאין לאוכלו בעמידה]. ליזהר שלא לאוכלו אכילה גסה. מבחינה פרקטית, מומלץ לאכול הפסח והחגיגה המוגשים חמים לשולחן בכלי מתכות או בכלים חד–פעמיים [שטעם הבשר הנבלע בכלים דינו כנותר, כדלקמן. וכן מומלץ לנקות את השולחן מכלים אחרים]. אסור לאכול הפסח בשני מקומות. נתננמן באמצע האכילה - דינו כדין אפיקומן בזמן הזה. אסור להוציא בשר הפסח מהבית ומהחבורה. בשר הפסח שיצא חוץ לחבורה נאסר באכילה. שתי חבורות האוכלות בבית אחד - יעשו מחיצה ביניהם, וכל חבורה הופכת פני' לכיוון אחר שלא יראו מעורבבים (לדעת הרמב"ם). אסור להאכיל מבשר הפסח לשלא למנויו [וערלים, וגרי תושב, ומומרים. ומילתו ומילת בניו ועבדיו מעכבתו מלאכול הפסח]. זמן אכילתו עד חצות (ואם איחר, מחלוקת הפוסקים אם לאוכלו, בלא ברכת הפסח עכ"פ[314]). אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. צריך להשתדל שלא ישאיר ממנו עד חצות [וי"א: עד הבוקר]. אם גמר אכילתו, י"א שיכול להניח אחרים האוכלים, ואינו עובר בלאו דנותר, כיון שסומך עליהם. אבל אין לסמוך על קטנים, ועליו מוטל להשגיח שלא יוותר. הפסח לאחר חצות [וי"א כשיעלה עמוד השחר] מטמא את הידים. ואין חייבים עליו משום נותר עד שיעלה עמוד השחר [וי"א שמחצות נעשה נותר]. לאחרי זמן אכילתו דינו כמוקצה. מצוות לינה בירושלים בליל ראשון של יו"ט [נוסף למצוות לינה במוצאי יו"ט ראשון. וי"א - כל שבעת ימי הפסח[315]]. חגיגה נאכלת לשני ימים ולילה אחד (עד סוף יום ט"ו בניסן. ולכתחילה, עיקר מצותו ביום הראשון ובלילה שלאחריו), אבל אם עלה על השולחן עם הפסח, מתבערים עמו, וכן כל התבשילים העולים עם הפסח [כמו: מצה, ומרור. וי"א רק תבשילי בשר]. וגם הם אין נאכלים אלא עד חצות. הנותר מצותו בשריפה. זמן שריפה הוא רק בבקר, ואין שורפין בלילה. ואין שריפתו דוחה יום טוב. לפיכך, הנותר והגידים והעצמות (גם כשאין בהם מוח) של פסח נשרפים בירושלים בחצרותיהם בט"ז ניסן [יום א' דחול המועד, באה"ק]. כלים שהשתמשו בהם לבשר הפסח והחגיגה בעודם חמים צריכים מריקה ושטיפה והגעלה בירושלים. וכלי חרס צריך שבירה. בכלי זכוכית, יש מחמירים לשוברו ולא לסמוך על מריקה ושטיפה. ובכלי פלסטיק ועטיפות פלסטיק, מחלוקת אם צריך מריקה ושטיפה או שבירה.

312) לגבי הרוטב היוצא מהבשר – בתוס' (פסחים עו, א ד"ה אלא) משמע שמצוה באכילת הרוטב (שישנו בבל תאכל נא וא"כ ישנו בקום אכול צלי). וכ"מ בפירוש"י שם עה, ב ד"ה נטף. וראה שו"ת שבה"ל ח"ה סנ"ה מה שהוכיח כן ע"פ חוו"ד סצ"ה סק"ד (אבל שם מיירי בבישל שלמים במים. ולא בליחה היוצאת מהבשר). ויל"ע בדעת הרמב"ם ק"פ פ"ח הי"ב, שכתב שאינו צלי. ומשמע שאי"ב מצות אכילה. וראה קר"א נדרים נב, ב.

ולכו"ע אינו יוצא יד"ח אכילת פסח כשאכל רק הרוטב, שאינו מצטרף לכזית – ראה קר"א שם. קובץ שיעורים דלקמן. שו"ת שבה"ל שם.

[ולכאו' י"ל ולחלק, דק"פ שאני, ושבשאר קרבנות אי"ב מצוה כלל – ראה זבחים לה, א. רמב"ם פסוהמ"ק פי"ד ה"ז וה"ח. שו"ת בי"צ סי' קי סק"ד. שם סי' קכא. ובקובץ שיעורים פסחים סי' קפח לא נחית לזה. והתם, מיירי בליחה היוצאת מהבשר ולא ברוטב שנתבשל עמו (וא"ש משה"ק בקובץ שיעורים שם). אבל י"ל דרק לענין פגול לא חשיב, ומ"מ מקיים עי"ז מצוה, כבשר חי, ראה מנחות צט, ב – במשנה. פסחים מא, ב (שמקיים מצות אכילת קדשים (וק"פ) ולא מצות צלי אש)].

313) ולפ"ז, צ"ע בנוגע למנהג בני אשכנז בחלק האחוריים. וי"א, שכשאינו ראוי לאכילה מחמת איזה טעם, כיון דאינו עושה מחמת עצלות המצוה אינו בכלל נותר.

314) וראה מה שכתבנו בארוכה בבירור הלכה בענין אכילת מצה אחר חצות (נדפס בפ"ע – בלוח יומי לפסח דשנת תשע"ח בסוף החוברת).

315) ושקו"ט בזה מצד מצות שלמי שמחה שגם בזה צריך לינה. והאריך בזה בקובץ הערות דישיבת חזון אליהו תל אביב יט"כ תשע"ט ע' 42 ואילך.

קצת דיני אכילת קדשים[316]

זהירות מטומאה: כבר נזכר לעיל שהכל חייבים לטהר עצמם ברגל[317].

י"א שברגל לא נכנסו לבתים בירושלים מחשש טומאת אהל, ולנו ברחוב. [ואולי ברגל שכולם מטהרים את עצמם אין מקום לחשש]. ואיך שיהי', בודאי צריך ליזהר לא להיכנס לבית שיש חשש טומאה.

באם נמצא בבית כלי שהי' באהל המת, אפי' הבנין גבוה כמה קומות, אין לשהות שם. כמו כן, יזהר שלא לנגוע בבגד מטה וכסא שאינם בדוקים מטומאה, שמא נגעה בהם נדה וכדומה.

ניתן לישב על כסא פלסטיק, או מזרון מגומי וכדומה. כן, ניתן לאכול אוכלים שלא הוכשרו לקבל טומאה.

מעלה תיקנו בקדשים שסתם ידים צריכים טבילה בארבעים סאה לקדשים.

אכילת קדשים: אין לאכול השלמים קודם ההקטרה, שהאימורים מתירים הבשר באכילה. אבל אם נטמאו או שאבדו, אינם מעכבים את האכילה, ומותר לאכול הבשר אחר זריקה.

אכילת קדשים מצוה גם לבעלים ולא רק לכהנים. ומברכים על האכילה: אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכול הזבח/על אכילת שלמים.

מצות אכילת קדשים בכזית, ושאר הבשר אוכל בכדי שלא יהא נותר. וי"א שיש מצוה באכילת כולו.

עוד מצוה בחג, אכילת השלמים משום שמחת יו"ט, כנ"ל. ומצוה זו מתקיימת בכזית (וי"א שצ"ל לשובע - בכביצה).

אשה: בעלה משמחה שמקריב קרבן ונותן לה לאכול. [ויש חולקים].

קטנים: פטורים מאכילת שלמי שמחה.

316) פרטי דיני שחיטת, הקרבת והכנת השלמים, לא נזכרו כאן כ"א השייך לאכילה בחג במיוחד. רשימה חלקית בלבד, ובכמה פרטים – כמה וכמה דעות, ולפעמים – שנוי במחלוקת הפוסקים מן הקצה אל הקצה. ותשבי יתרץ ספיקות, ולכשיבוא – משה ואהרן עמהם. לא הובאו בכ"מ כל הדעות. ולפעמים – (משמעות) ההכרעה בדברי רבותינו נשיאנו לכאן או לכאן.

317) לענין קיום מצות עונה ביו"ט מצד חובת שלמי שמחה – ראה הגהות חשק שלמה ערכין ג, ב. שו"ת מנחת ברוך רסי' עז. העמק שאלה ס"ל סק"ד. ועוד. ולהעיר מנחל קדומים (לחיד"א) סו"פ מצורע בישוב קושיית ברכת הזבח (הובא במג"א סר"פ) לענין עונה בשבת לאוכלי חולין בטהרה. והה"נ הכא.

אכילת כל הקדשים, גם קדשים קלים, צריך להיות דרך חשיבות וגדולה ("למשחה לגדולה") כדרך שהמלכים והגדולים אוכלים, וצריך להיות צלי בחרדל[318].

קדשים קלים, ושלמי שמחה בכלל, נאכלים בכל העיר ירושלים [וי"א: רק בקומת קרקע של ירושלים].

מבחינה פרקטית, מומלץ לאכול השלמים המוגשים חמים לשולחן בכלי מתכות או בכלים חד–פעמיים [שטעם הבשר הנבלע בכלים דינו כנותר, כדלקמן. וכן מומלץ לנקות את השולחן מכלים אחרים].

נותר צריך להשתדל שלא ישאיר ממנו אחרי סוף זמן אכילתו[319].

אם גמר אכילתו, י"א שיכול להניח אחרים האוכלים, ואינו עובר בלאו דנותר, כיון שסומך עליהם. אבל אין לסמוך על קטנים, ועליו מוטל להשגיח שלא יוותר.

לאחר סוף זמן האכילה מטמא את הידים.

מצוות לינה בירושלים בליל ראשון של יו"ט [נוסף למצוות לינה במוצאי יו"ט ראשון, ויש בזה ב' אופנים - משום הרגל או משום הקרבן. במדרש עה"פ במגילת רות "באשר תליני אלין", משמע שמצות לינה שייכת גם בנשים, בקרבנות שלהן].

שלמים נאכלים לשני ימים ולילה אחד, היינו ביום הזריקה וכל הלילה וכל יום המחרת עד שתשקע החמה (ובנדון דידן, כשהוקרב בט"ו ניסן, עד סוף יום ט"ז ניסן.

הנותר מצותו בשריפה. זמן שריפה הוא רק בבקר, ואין שורפין בלילה.

כלי מתכת שהשתמשו בהם לבשר השלמים בעודם חמים צריכים מריקה ושטיפה והגעלה בירושלים. ו**כלי חרס** צריך שבירה. ב**כלי זכוכית**, יש מחמירים לשוברו ולא לסמוך על מריקה ושטיפה. וב**כלי פלסטיק** ועטיפות פלסטיק, מחלוקת אם צריך מריקה ושטיפה או שבירה.

318) ולדעת התוס' באם ערב לו באופן אחר – רשאי לשנות באכילתן. ובמק"א – בקובץ הללו עבדי ה' – הארכנו בדעת הרמב"ם. בדרשה לחגה"ש תשע"ה (ב–770) שקו"ט במי שלא הכין חרדל לשלמיו, אם מותר להוציא מרשות לרשות, או לכבות בגחלת של מתכת למתקו ביו"ט, כיון שאכילת חרדל אינו שוה לכל נפש.

319) לגבי הרוטב – ראה לעיל בדיני קרבן פסח בהערה.

קיצור דיני שכחה וטעות

לחג הפסח תשפ"ד

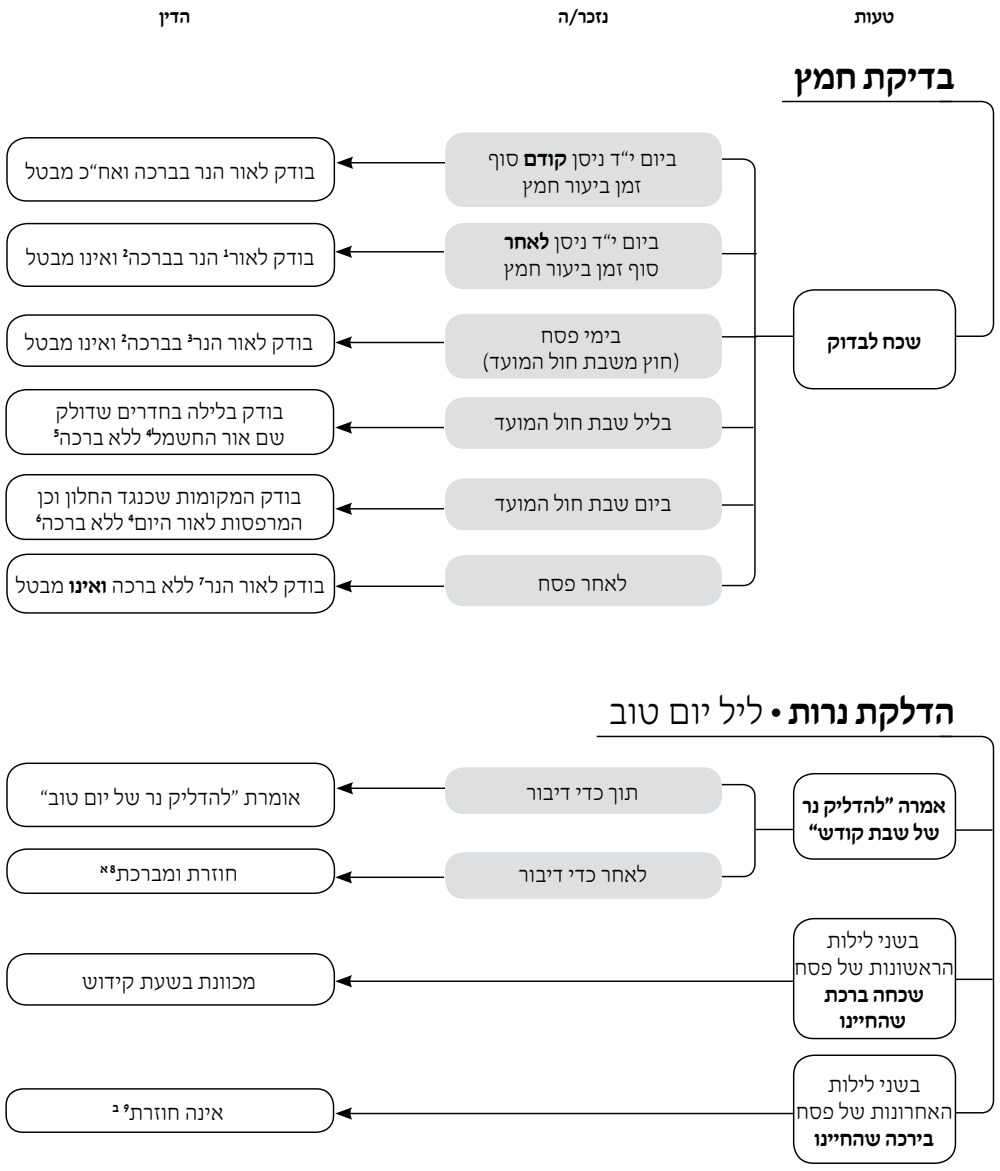

הערות

1. אם מצא חמץ, מבערו מן העולם מיד.

2. אם מכר חמצו ישאל שאלת רב אם לבדוק בברכה (כיון שבכו"כ נוסחאות שטרות מכירה בימינו כותבים שמוכרים גם חמץ שאינו במקומות המסומנים).

3. אם מצא חמץ ביו"ט, כופה עליו כלי לכסותו מן העין שלא יראנו, ושלא יבוא לאוכלו (ויכול לטלטלו בגופו ולא בידיו למקום מוצנע), ובמוצאי יום טוב יבערנו. ואם מצא חמץ בחוה"מ מבערו מן העולם מיד.

4. אם מצא חמץ, כופה עליו כלי לכסותו מן העין שלא יראנו, ושלא יבוא לאוכלו (ויכול לטלטלו בגופו ולא בידיו למקום מוצנע), ובמוצאי שבת יבערנו.

5. המקומות שכנגד החלון וכן המרפסות בודק למחר לאור היום. שאר המקומות בודק במוצאי שבת לאור הנר.

6. שאר המקומות בודק במוצאי שבת לאור הנר.

7. אם מצא חמץ, מבערו מן העולם לגמרי.

8. כל זמן שהנרות דולקות.

9. ונכון שלאחר שנהנית מן האור תאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

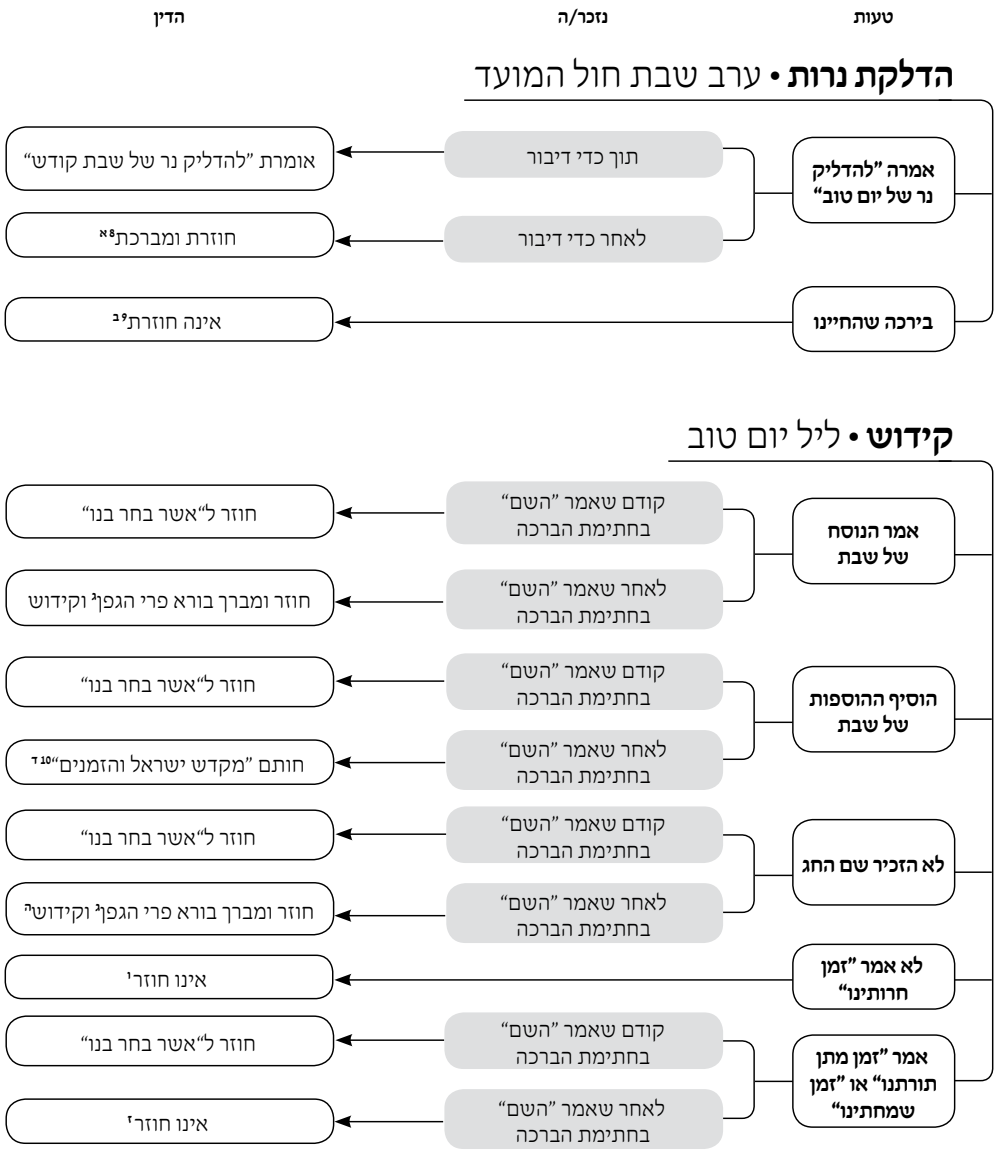

הערות

10. אבל אם חתם "מקדש **השבת** וישראל והזמנים", אם נזכר תוך כדי דיבור לתחילת הברכה (וחוזר ומברך בורא פרי הגפן).
– אומר "מקדש ישראל והזמנים" ויצא. אבל אם נזכר לאחר כדי דיבור - חוזר

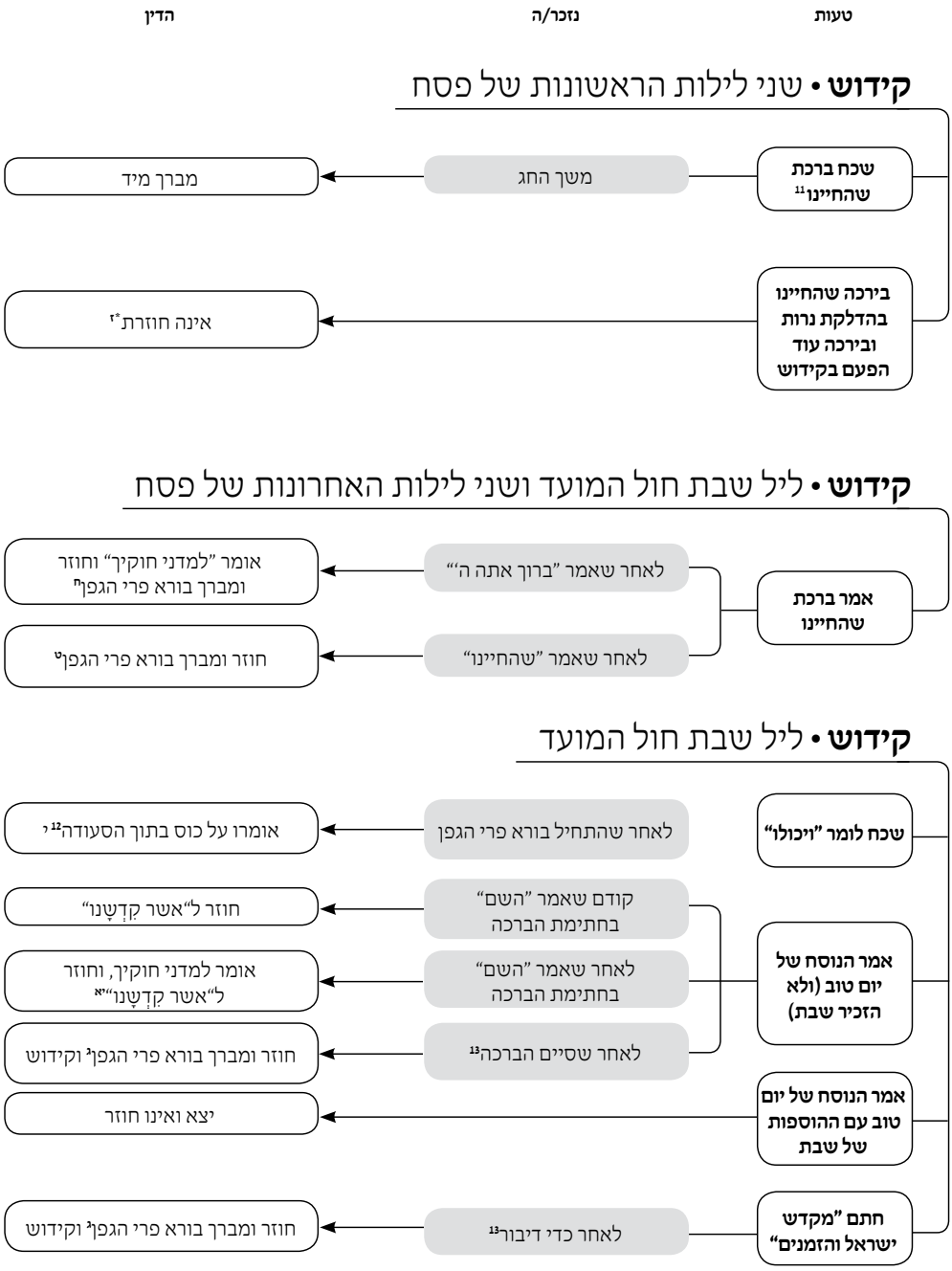

הערות

11. אפילו שכח רק בליל ב' של יום טוב.

12. אבל אינו מברך בורא פרי הגפן. אלא אם כן שבשעה שבירך על כוס של קידוש היה דעתו שלא לשתות עוד יין בתוך הסעודה ולא קודם הסעודה.

13. לאחר כדי דיבור. אבל תוך כדי דיבור אומר "מקדש השבת וישראל והזמנים" ויצא.

ברכת המזון • ביום טוב וחול המועד

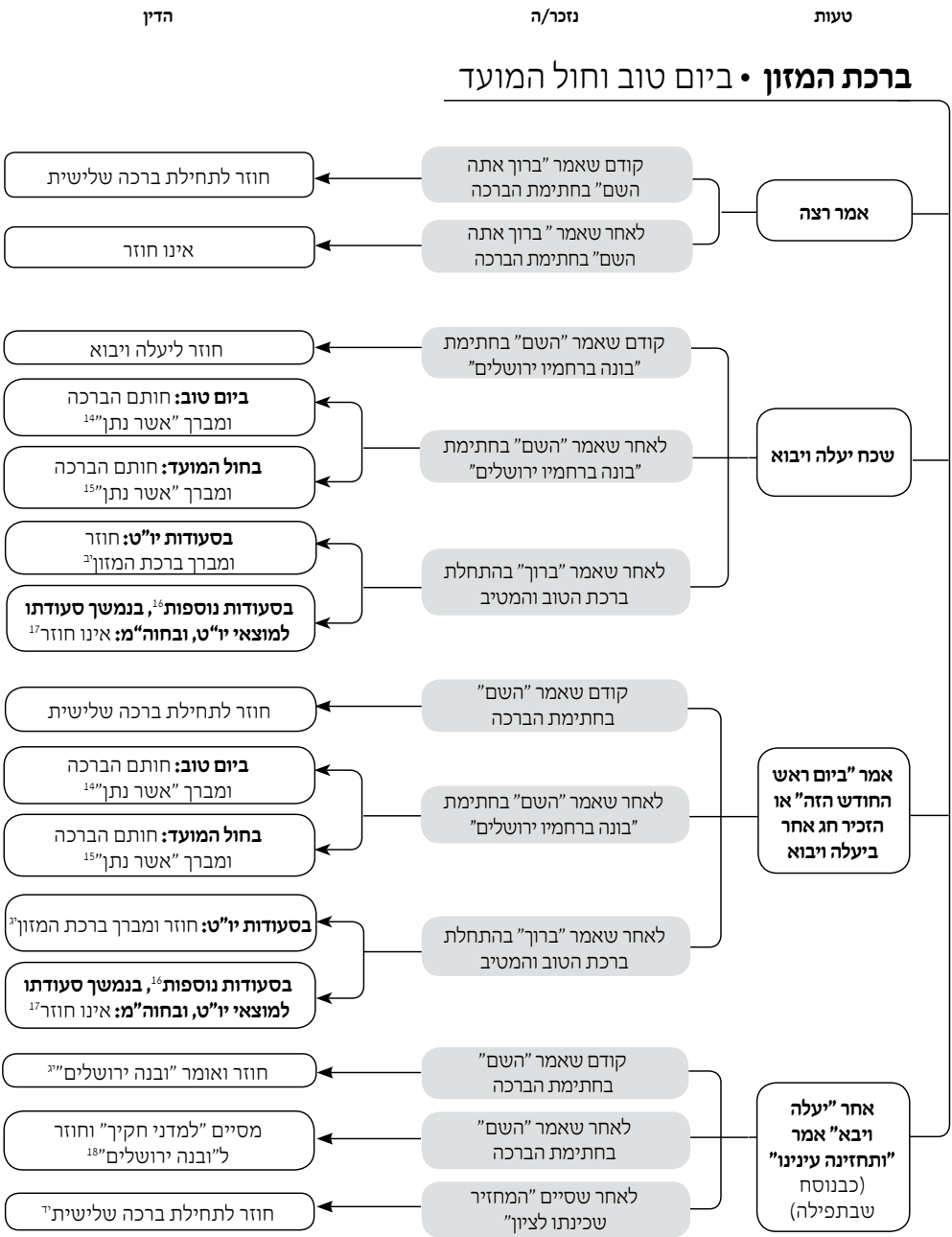

הערות

14. כנוסח שבסידור: ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל לששון ולשמחה את יום חג המצות הזה בא"י מקדש ישראל והזמנים.

15. כנוסח שבסידור: ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר נתן מועדים לעמו ישראל לששון ולשמחה את יום חג המצות הזה **ואינו חותם.**

ואם שכח גם רצה בשבת חול המועד, אומר: ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ומועדים לששון ולשמחה את יום חג המצות הזה בא"י מקדש השבת וישראל והזמנים.

16. לאחר שיצא י"ח בשתי סעודות של פת בלילה וביום.

17. אם טעה וסבר שע"פ דין צריך לחזור ולברך ונזכר באמצע ברכת המזון שאינו צריך לחזור ולברך, מפסיק אפילו באמצע הברכה.

18. אם סיים ואמר "בונה ברחמיו ירושלים" יצא.

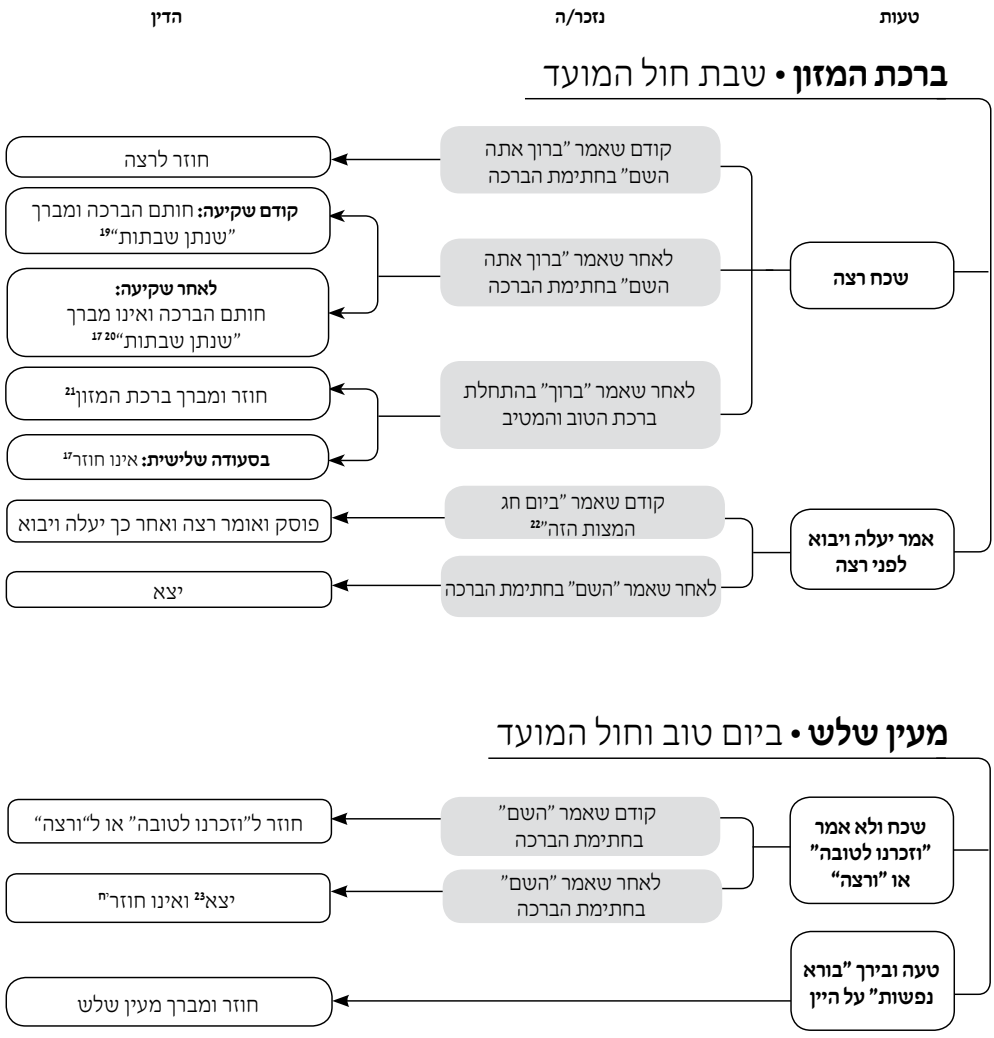

הערות

19. כנוסח שבסידור: "**ברוך אתה השם אלוקינו מלך העולם שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ברוך אתה השם מקדש השבת**".

ואם שכח גם יעלה ויבוא מברך: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ומועדים לשושן ולשמחה את יום חג המצות הזה בא"י מקדש השבת וישראל והזמנים".

20. אבל אם שכח גם יעלה ויבוא מברך: ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ומועדים לשושן ולשמחה את יום חג המצות הזה **ואינו חותם**[ט].

21. וצריך לומר "יעלה ויבוא" שוב[ט].

22. ואפשר שגם בנזכר אחרי שאמר "ביום חג המצות הזה", וגם אם סיים יעלה ויבוא, יש להדר ולומר רצה ואח"כ יעלה ויבוא עוד פעם.

23. אפילו ב"על המחי'" על פת הבאה בכיסנין וכדומה[ד]. אבל מי שאין לו פת ויוצא סעודת יום טוב במיני מזונות, חוזר ומברך "על המחי'".

תפילת העמידה - ערבית שחרית ומנחה • ביום טוב

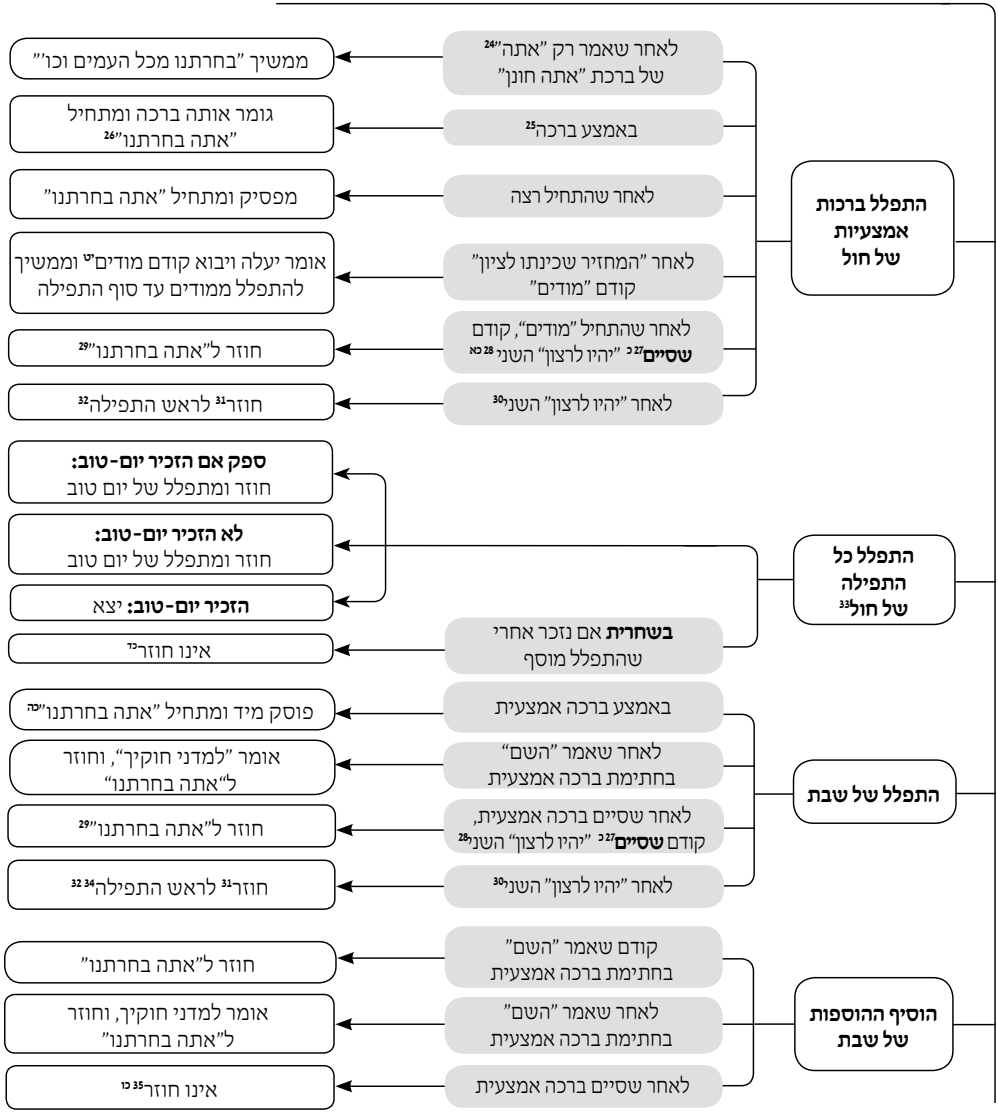

הערות

24. וכן אם התחיל גם תיבת "חונן" אלא שלא אמר כל התיבה אלא תחילתה כגון "חו" - או "חון" - שאינו גומר הברכה. ואם מסופק אם אמר כל התיבה יגמור הברכה.

25. בין שנזכר בברכה ראשונה של אמצעיות של חול שהיא אתה חונן, ובין שנזכר בשאר ברכות אמצעיות של חול.

26. אם לא גמר ברכה של חול אלא הפסיק באמצע הברכה ואמר אתה בחרתנו ונזכר אחרי שגמר הברכה לא יחזור.

27. ואפילו כבר אמר שם השם ("ה' צורי") פוסק באמצע הפסוק וחוזר ל"אתה בחרתנו"[כ].

28. ואם התחיל אלקי נצור ושמע קדושה עונה. ועכ"ז אח"כ חוזר ל"אתה בחרתנו"[כא].

29. אם נזכר לאחרי שאמר השם לפני חתימת "הטוב שמך" או "המברך את עמו ישראל בשלום", אומר "למדני חוקיך", וחוזר ל"אתה בחרתנו".

30. והסיח דעתו מלומר תחנונים.

31. וצריך להמתין כדי הילוך ד' אמות לאחר שאמר "יהי רצון . . שיבנה וכו'"[כי].

32. אם לא נזכר עד שהגיע זמן תפילה שלאחריה מתפלל פעמיים שמונה עשרה, ראשונה לחובה ושנייה לתשלומין. אבל אם טעה בשחרית וכבר התפלל מוסף, אינו מתפלל תשלומין[כג]. במוצאי שבת ויו"ט אומר אתה חוננתנו עוד הפעם. ואם טעה במנחה באחרון של פסח ולא נזכר עד שהגיע זמן תפלת ערבית במוצאי יו"ט מתפלל פעמיים, ראשונה לחובה ושנייה בתורת נדבה[כה].

ואין תשלומין אלא בזמן (שהוא עסוק ב)תפלה הסמוכה לה אבל לא בשעה שאינה זמן תפלה. ראה פרטי דין זה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' כה'תשנ.

33. ואם מסופק אם התפלל של חול או של יו"ט יש להסתפק אם יחזור ויתפלל. ולמעשה יכוון וישמע מהש"ץ ויוצא ידי חובתו.

34. ואפילו הזכיר של יו"ט ביעלה ויבוא לא יצא.

תפילת העמידה - ערבית שחרית ומנחה • ביום טוב

טעות	נזכר/ה	הדין
התפלל תפלת מוסף	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	אומר למדני חוקיך, וחוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שחתם הברכה	**בערבית ומנחה:** חוזר לאתה בחרתנו[ב] ומתפלל תפלת ערבית או מנחה
		בשחרית: מסיים התפילה ועולה לו למוסף, ואח"כ חוזר ומתפלל שחרית
הזכיר שם חג אחר	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	חוזר ל"ותתן לנו"
	קודם **שסיים**[27ג] "יהיו לרצון" השני[28]	חוזר ל"אתה בחרתנו"[29]
	לאחר "יהיו לרצון" השני[30]	חוזר[31] לראש התפילה[32]
לא הזכיר שם החג	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	חוזר ל"ותתן לנו"
	קודם **שסיים**[27ג] "יהיו לרצון" השני[28]	חוזר ל"אתה בחרתנו"[29ה]
	לאחר "יהיו לרצון" השני[30]	חוזר[31] לראש התפילה[32]
לא אמר זמן חרותינו		אינו חוזר[ו]
אמר "זמן מתן תורתנו" או "זמן שמחתנו"	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	אומר למדני חוקיך וחוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שסיים ברכה אמצעית	אינו חוזר[ז]
אחר "יעלה ויבוא" אמר "ותחזינה עינינו"	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"והשיאנו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	מסיים "מקדש ישראל והזמנים"
	לאחר שחתם "המחזיר שכינתו לציון", קודם **שסיים**[27ג] "יהיו לרצון" השני[28]	חוזר ל"אתה בחרתנו"[29]
	לאחר "יהיו לרצון" השני[28]	חוזר[31] לראש התפילה[32]
מסופק אם אמר "והשיאנו" או המשיך "ותחזינה"[36]	קודם **שסיים**[27ג] "יהיו לרצון" השני[28]	חוזר ל"אתה בחרתנו"[29כח]
	לאחר "יהיו לרצון" השני[30]	חוזר[31] לראש התפילה[32]
אחר "יעלה ויבוא" אמר "ובנה ירושלים"	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	חוזר ל"והשיאנו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	מסיים "מקדש ישראל והזמנים"
	לאחרי שחתם "בונה ברחמיו", קודם **שסיים**[27ג] "יהיו לרצון" השני[28]	חוזר ל"אתה בחרתנו"[29ל]
	לאחר "יהיו לרצון" השני[30]	חוזר[31] לראש התפילה[32]

הערות

35. אם חתם "מקדש ישראל והזמנים". וכדאי שיכוון וישמע מהש"ץ ויוצא ידי חובתו. אם חתם "מקדש **השבת** וישראל והזמנים", אם נזכר תוך כדי דיבור – אומר "מקדש ישראל והזמנים" ויצא. אבל אם נזכר לאחר כדי דיבור - חוזר ל"אתה בחרתנו".

תפילת העמידה - ערבית שחרית ומנחה • בחול המועד

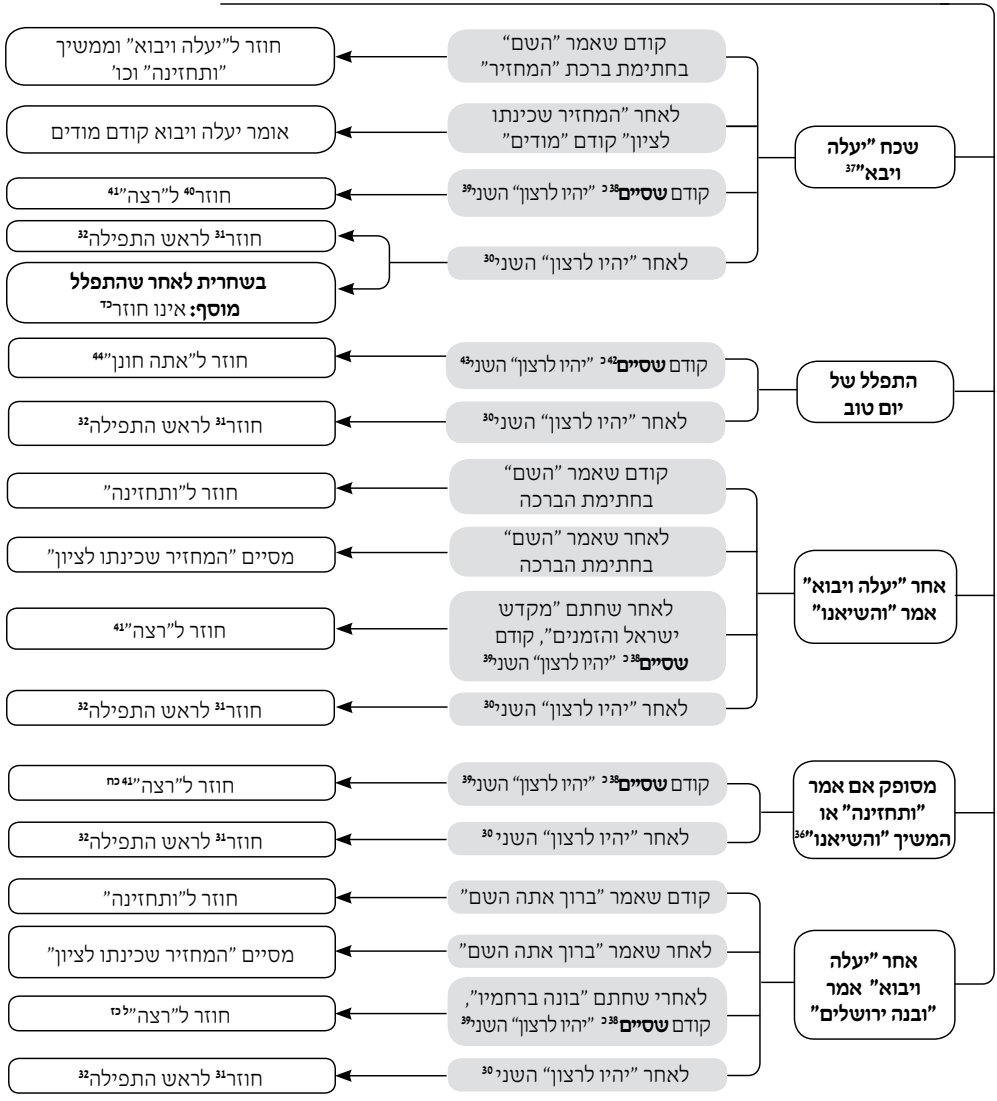

הערות

36. אם אינו מתפלל מתוך הסידור.

37. וכן הדין אם מסופק[כה].

38. ואפילו כבר אמר שם השם ("ה' צורי") פוסק באמצע הפסוק וחוזר ל"רצה"[כ].

39. ואם התחיל אלקי נצור ושמע קדושה עונה. ועכ"ז אח"כ חוזר ל"רצה"[כא].

40. טעה ואמר יעו"י וסיים ותחזינה עינינו וכו' יצא[כב].

41. אם נזכר לאחרי שאמר השם לפני חתימת "הטוב שמך" או "המברך את עמו ישראל בשלום", אומר "למדני חוקיך", וחוזר ל"רצה".

42. ואפילו כבר אמר שם השם ("ה' צורי") פוסק באמצע הפסוק וחוזר ל"אתה חונן"[כ].

43. ואם התחיל אלקי נצור ושמע קדושה עונה. ועכ"ז אח"כ חוזר ל"אתה חונן"[כא].

44. אם נזכר לאחרי שאמר השם לפני חתימת אחד מהברכות אומר "למדני חוקיך", וחוזר ל"אתה חונן".

45. ואפילו כבר אמר שם השם ("ה' צורי") פוסק באמצע הפסוק וחוזר

תפילת העמידה - ערבית שחרית ומנחה • בשבת חול המועד

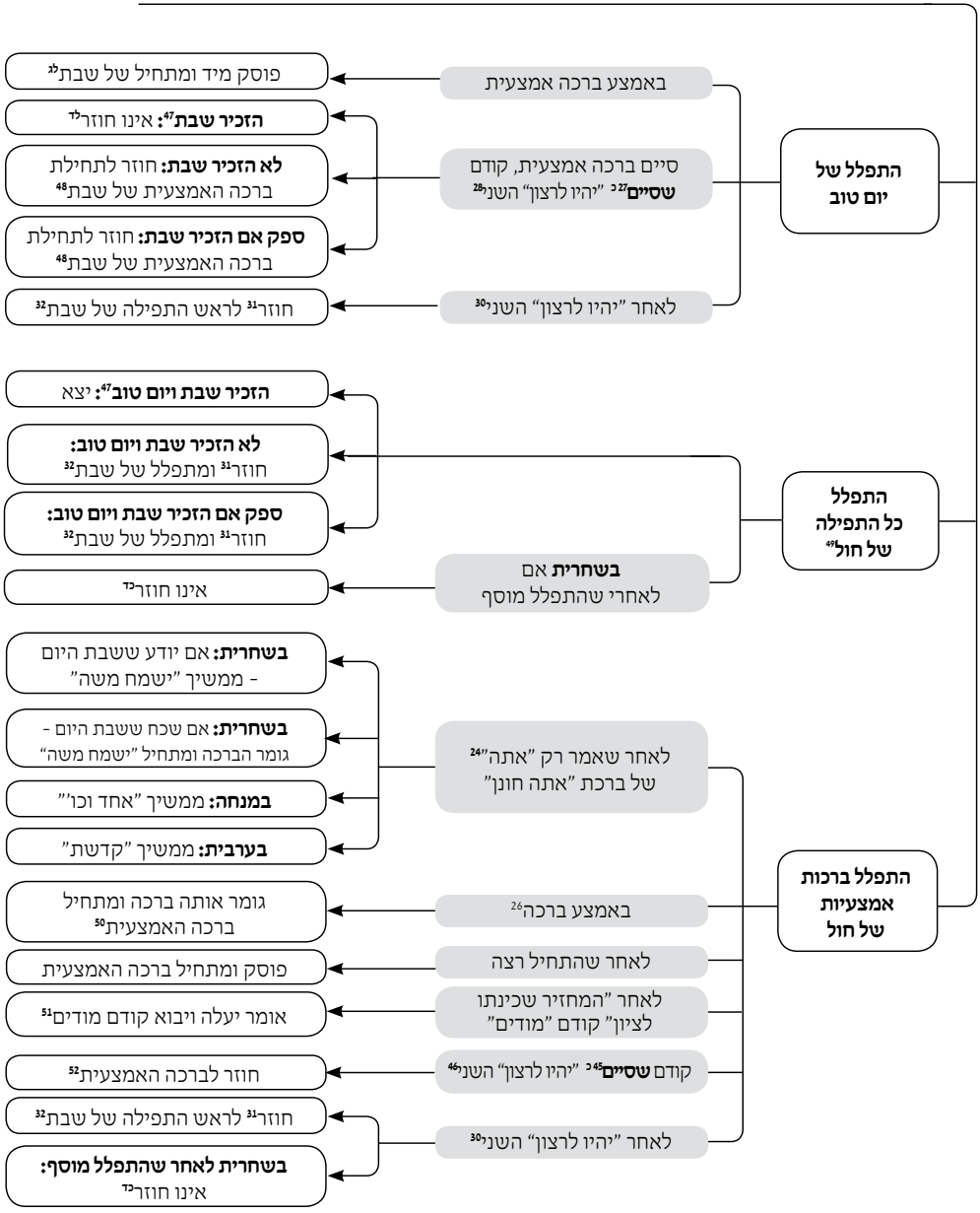

הערות

לתחילת ברכה האמצעית של שבת[25].

46. ואם התחיל אלקי נצור ושמע קדושה עונה. ועכ"ז אח"כ חוזר לתחילת ברכה האמצעית של שבת[30].

47. בין אם הזכיר של שבת רק בחתימה בין אם הזכיר בתוך הברכה ולא בחתימה.

48. אם נזכר לאחרי שאמר השם לפני חתימת הברכה האמצעית, "הטוב שמך" או "המברך את עמו ישראל בשלום", אומר "למדני חוקיך", וחוזר לתחילת ברכה האמצעית של שבת.

49. ואם מסופק אם התפלל של חול או של שבת יש להסתפק אם יחזור ויתפלל. ולמעשה יכוון וישמע מהש"ץ ויוצא ידי חובתו.

50. אם לא גמר ברכה של חול אלא הפסיק באמצע הברכה ואמר ברכה האמצעית של שבת ונזכר אחרי שגמר "מקדש השבת" אינו חוזר.

51. בנוסח: **ביום השבת הזה וביום חג המצות הזה, זכרנו** וכו'".

52. אם נזכר לאחרי שאמר השם לפני חתימת "הטוב שמך" או "המברך את עמו ישראל בשלום", אומר "למדני חוקיך", וחוזר לתחילת ברכה האמצעית של שבת.

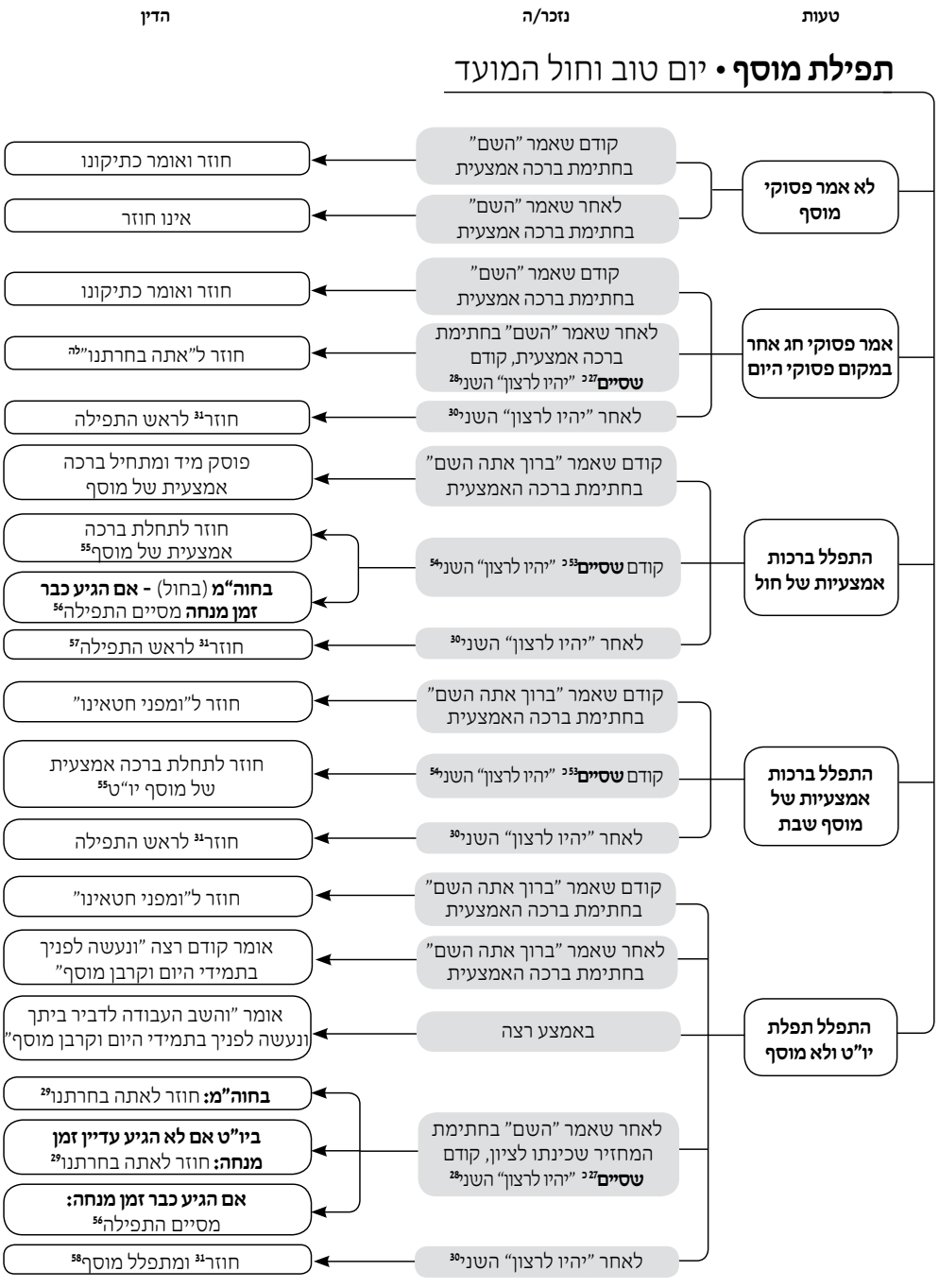

הערות

53. ואפילו כבר אמר שם השם ("ה' צורי") פוסק באמצע הפסוק וחוזר לתחילת ברכה האמצעית של מוסף[3].

54. ואם התחיל אלקי נצור ושמע קדושה עונה. ועכ"ז אח"כ חוזר לתחילת ברכה האמצעית של מוסף[לה].

55. אם נזכר לאחרי שאמר השם לפני חתימת ברכה האמצעית, "הטוב שמך" או "המברך את עמו ישראל בשלום", אומר "למדני חוקיך", וחוזר לתחילת ברכה האמצעית של מוסף.

56. ועלתה לו למנחה. ויחזור ויתפלל מוסף.

57. ובחול המועד (בחול) אם הגיע כבר זמן מנחה, עלתה לו למנחה.

58. וביו"ט אם הגיע כבר זמן מנחה, עלתה לו למנחה.

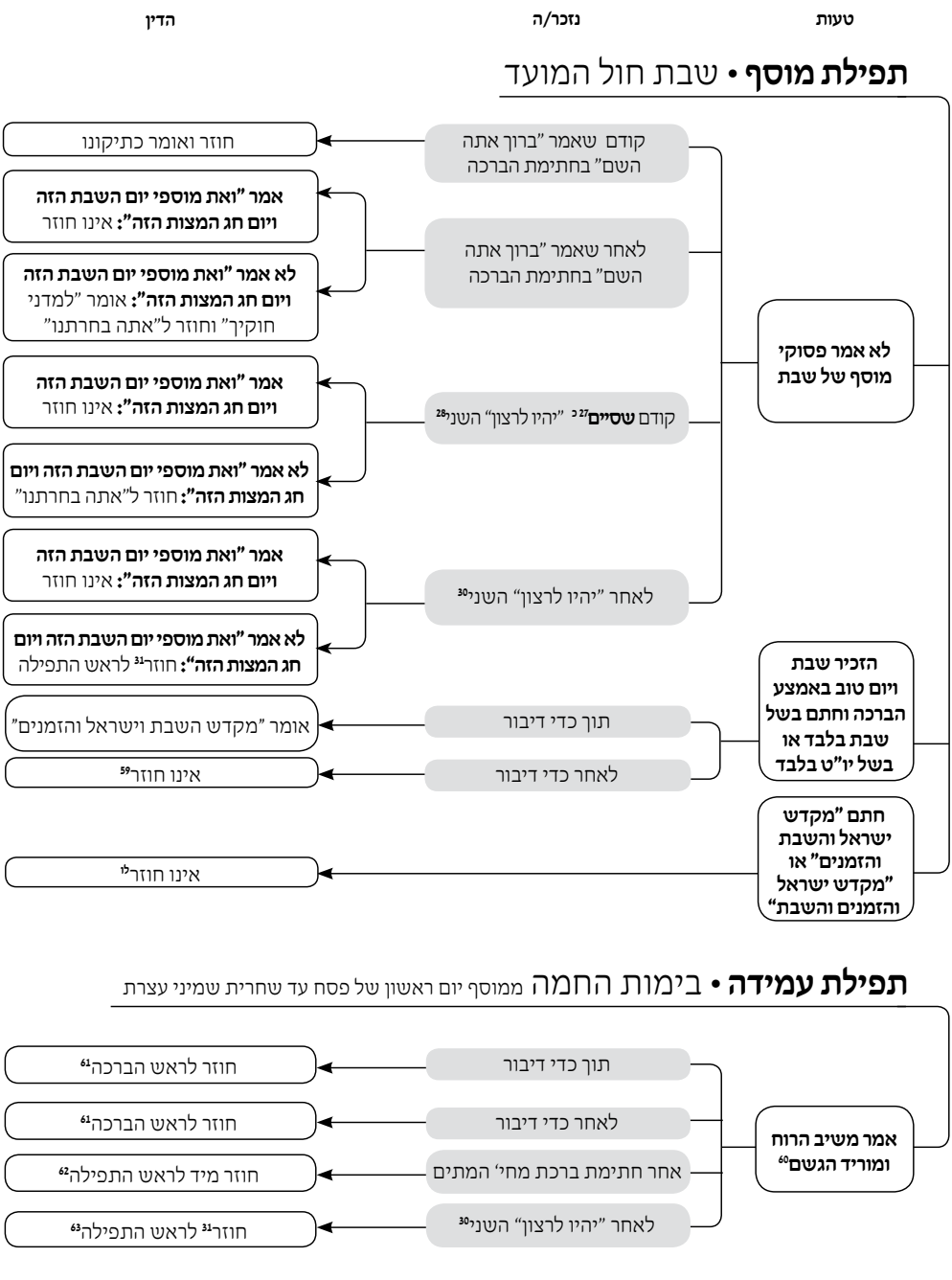

הערות

59. וכדאי שיכוון וישמע מהש"ץ ויוצא ידי חובתו.

60. וכן אם מוסיפק, עד שלשים יום (תפלת ערבית אור לט"ו אייר)[לי].

61. בדיעבד, אם תיקן תוך כדי דיבור וכבר אמר השם שבחתימת הברכה,לא יחזור. ויכול להתפלל תפלת נדבה, באם אירע בימות החול.

62. אם נזכר לאחרי שאמר השם לפני חתימת אחד מהברכות אומר "למדני חוקיך", וחוזר לראש התפילה.

63. אם לא נזכר עד שהגיע זמן תפילה שלאחריה מתפלל פעמיים שמונה עשרה, ראשונה לחובה ושנייה לתשלומין.

ואין תשלומין אלא בזמן (שהוא עסוק ב)תפלה הסמוכה לה אבל לא בשעה שאינה זמן תפלה. ראה פרטי דין זה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' כה'תשנ.

הערות

64. אבל עדיין אסור במלאכה עד שיבדיל בין קדש לחול.

65. וכן אם מסופק, עד שלשים יום (תפלת ערבית אור לי"ז אייר)[פ].

66. בדיעבד, אם תיקן תוך כדי דיבור **וכבר** אמר השם שבחתימת הברכה, גומר תפילתו ומתפלל תפילת נדבה.

67. ואפילו כבר אמר שם השם ("ה' צורי") פוסק באמצע הפסוק וחוזר ל"ברך עלינו"[פ].

68. ואם התחיל אלקי נצור ושמע קדושה עונה. ועכ"ז אח"כ חוזר ל"ברך עלינו"[פא].

69. אם נזכר אחר שאמר השם שבחתימת הברכה (וכן אם נזכר אחר שאמר השם שבחתימת שאר כל הברכות), אומר למדני חוקיך וחוזר לראש ברכת

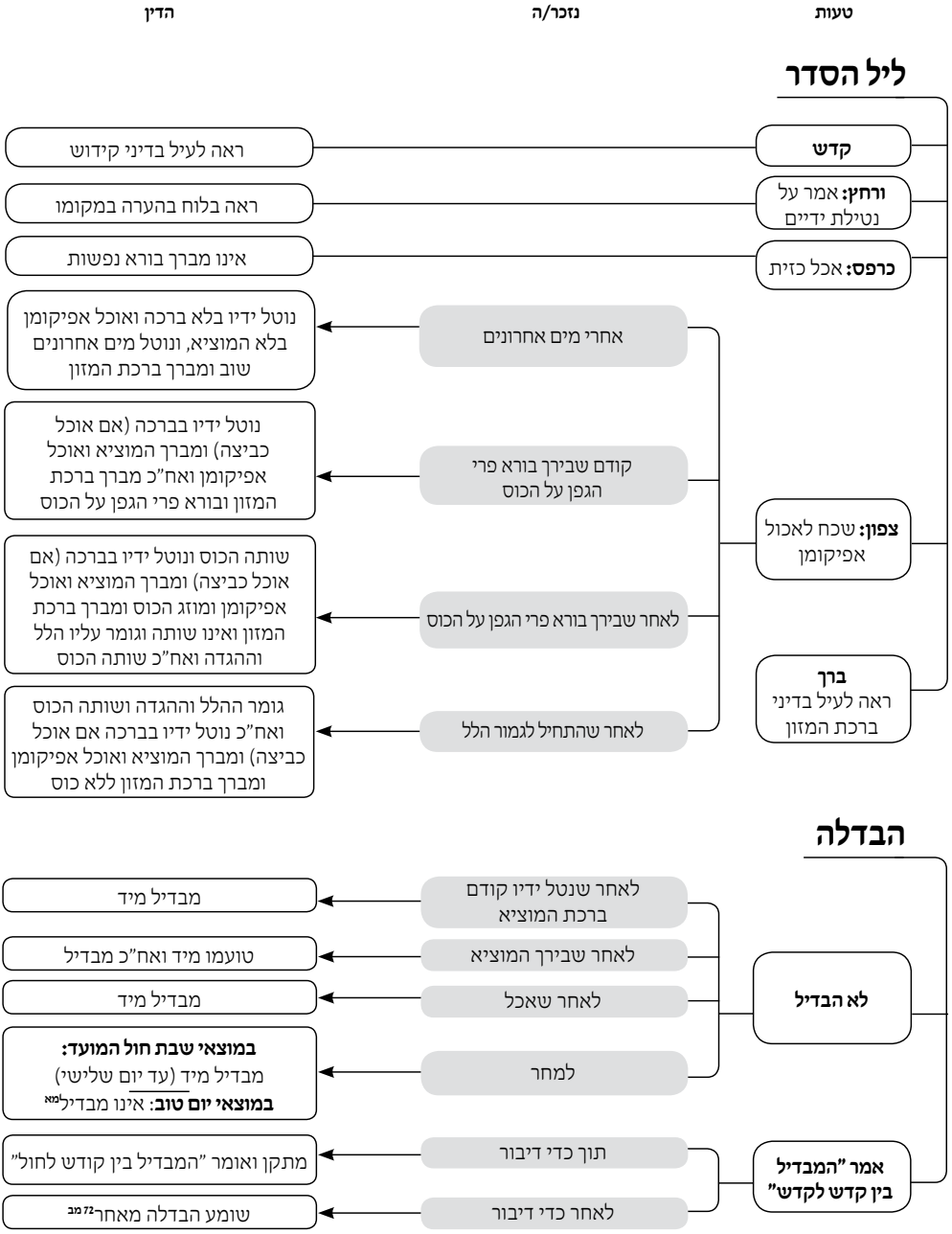

הערות

"ברך עלינו".

70. אם לא נזכר עד שהגיע זמן תפילה שלאחריה מתפלל פעמיים שמונה עשרה, ראשונה לחובה ושנייה לתשלומין. טעה במנחת ערב שבת ויו"ט, מתפלל בערבית (ליל שבת או יו"ט) שתים בתורת נדבה.

ואין תשלומין אלא בזמן (שהוא עסוק ב)תפלה הסמוכה לה אבל לא בשעה שאינה זמן תפלה. ראה פרטי דין זה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' כה'תשנ.

71. אבל אם חתם "מקדש **השבת** וישראל והזמנים", אם נזכר תוך כדי דיבור – אומר "מקדש ישראל והזמנים" ויצא. אבל אם נזכר לאחר כדי דיבור - חוזר לתחילת הברכה.

72. באם אין לו אחר לשמוע ממנו הבדלה יחזור ויבדיל בעצמו. וחוזר ומברך בורא פרי הגפן[ט].

מקורות וציונים

א. ע"פ קו"א לשו"ע אדה"ז סרס"ג סק"ג וסק"ד. [וראה גם בקונטרס באתרא דרב חו' ג הע' 45 ואילך. והארכנו בזה בכינוס תורה חוהמ"פ תשע"ט. וצע"ק מש"כ מפי השמועה בס' הרב אשכנזי].

ב. כבר שקו"ט במנהג נשים צדקניות לומר תחינות אחרי ההלקה והברכה לפני שנהנית מאור הנרות. ועכ"פ, רוב הסברות שנת' בזה שייכות גם בנדו"ד.

ג. שהקידוש הפסק, כיון שאינו מענין הברכה שצריך לברך, ואינו בגדר קידוש כלל. ובקידש על כוס מים והי' בדעתו לשתות יין - ראה מג"א סרע"א סקל"ב ובשו"ע אדה"ז שם סכ"ח (ודלא כרעק"א שם בהגהות שם עה"ג. וראה הגהות רעק"א למג"א סרצ"ט סק"ו) - אין הקידוש הפסק, לפי ששם קידוש עלה, אלא שלא יצא יד"ח כיון שלא הי' על יין. ושו"ר כסברא זו באפיקי מגינים סכ"ה בביאורים סקט"ו שהחסרון הוא מצד אחר. אבל הכא פטומי מילי בעלמא נינהו ואינו בגדר קידוש. וראה כעי"ז בשו"ע אדה"ז סרצ"ט ס"ט. והרי כמה אחרונים יצאו לפקפק בדברי המג"א מדין הפסק (נוסף לרעק"א - בחמד משה סר"ט סק"ד, ושם שכך דעת תרוה"ד, במנוה"ט סרע"א בקני המנורה סקכ"ט, ועוד). ואף דאנן בתר דברי המג"א ואדה"ז גרירין, אפושי פלוגתא לא מפשינן, גם בכה"ג שאינו מענין הקידוש כלל. ול"ד כלל לגביל לתורי ונזכר שכבר נתנו לה לאכול (ראה עד"ז בשו"ת מנח"ש ח"א ס"כ. וקדמו בשו"ת משפטי צדק להר"ש גרמיזאן סצ"ד) – ראה אצלנו במקורות ועיונים להל' יומית אות תרז.

ולא גרע משהחיינו בליל ב' דר"ה, שי"א דהוה הפסק – שו"ת רשב"ש סתל"ב. ולדידן שאין חוששים לזה, ה"ט שמחמת הספק מברך, כאשר הארכנו בכ"ז וכיו"ב במקורות ועיונים שם, משא"כ בברכה שאינה מן הענין כלל. וע"ד הסברא בברכת בשמים במוצאי יו"כ שחל בשבת (ס' הבתים הל' שבת פכ"ט הי"ד. ט"ז סתרכ"ד סק"ב. גוו"ר כלל א ס"ח, הובא בהגהות רעק"א לט"ז שם. ולדידן ה"ט דמברכינן דס"ל שכן עיקר, נוסף להטעם דעדיף לצאת כל הדעות מלחוש להפסק כיון שיוצא הבדלה ממנ"פ, כבט"ז שם. וראה א"ר שם סק"ב דאכתי ברכה לבטלה היא וגם שותה יין ללא ברכה. ואולי כוונת הט"ז במש"כ "דעדיף טפי לצאת ידי כל הדעות מלחוש להפסק", שכיון שלכמה דעות מברך על הבשמים ממילא אין בזה משום הפסק). וראה שו"ת מהרש"ם ח"א סר"ט בנוגע ברכת על אכילת מצה בין המוציא לאכילה בסעודת היום. וגם למ"ד שברכה אינה בגדר הפסק (וכמשמעות הרא"ש חולין פ"ו ס"ד בכיסוי הדם וברכתו בין שחיטה לשחיטה. ועד"ז הוא באר"ח מדיני כיסוי הדם ס"א. ויתר על כן בר"י מלוניל חולין פו, ב דשאני דיבור של מצוה משיחת חולין) - הנה נוסף לזה דלא קיי"ן הכי, וגם קדיש וקדושה מיקרי הפסק (וראה שו"ת פלא יועץ סט"ז), וגם ברכות הן בגדר הפסק, ושאני כיסוי הדם שמצרכי שחיטה היא (כבר"ן חולין כח, ב (בדפי הרי"ף). ועד"ז בעיטור ש"ב הל' שחיטה (מו, ד) דענינא דשחיטה היא) - עוד זאת דאפי' את"ל דכללא כיילו לן בנוגע לברכות בכלל, היינו רק כשהיא ברכה ראוי' ולא כשלא יצא יד"ח ברכה.

ופשוט שאין מקום לומר שכיון שלחד מ"ד א"צ לשתות הכוס בכוס ש"ב (רק שלא תהא נראית ברכת בפה"ג לבטלה) שוב אי"ז הפסק - חדא שג"ז בפלוגתא תליא. ועוד שבקידוש (בשונה משאר כוס ש"ב) ודאי חייב לשתות. ובלא"ה, כיון שבפועל שותה הרי זקוק הוא לברכת בפה"ג לפני'. ואין לומר דדמיא למי שטעה באמצע ברכת הקידוש שאינו הפסק, דהתם עלתה לו ברכה זו לקידוש, שאין שיחה בדברים אחרים פוסלת ברכת הקידוש, ולכן ל"ש דין מאורע שלא בזמנו בקידוש, וממילא אהני לי' גם לגבי ברכת היין. אבל כשכל עיקר ברכתו היא לבטלה כבנדו"ד, ה"ז הפסק גמור ואינו מענין ברכת בפה"ג, וכברכה שלא בזמנה. וכאשר הארכנו במקורות ועיונים שם. ואם נפשך לומר בסברא מחודשת שבבירך על המים אינו הפסק לפי שבפה"ג וקידוש כחדא מילתא נינהו, וכחדא ברכתא - דבר שזקוק ליסוד ובית אב בראשונים וקשה לחדש כן ללא מקור, ובפרט שד"ז לא יועיל לגבי ברכת הנר על נר שלא שבת ובשמים של ע"ז, ראה מקורות ועיונים שם - ל"ש לומר כן כשאין הקידוש עולה לו, ורק בקידוש שאין פסולו בגופו אלא דבר אחר גרם לו שלא יעלה לו לחובה כיון שלא הי' על היין וכו', אבל כשעיקר הקידוש הוא שלא כמטבע שטבעו ה"ז ככל ברכה שלא בזמנה. ודומה למי שבירך שהחיינו באחש"פ וכן מי שבירכה שהחיינו בהדלקת נרות ובירכה עוד הפעם בקידוש – ראה מש"כ להלן הערה – ראה מש"כ להלן הערה ט. וכן ראיתי שהעלה בקובץ אור ישראל חו' מא ע' סז (מטעם אחר). וי"ל גם בסגנון אחר, דשאני התם בקידש על מים, שאותה ברכה בעצמה אינה יכולה להיות הפסק, וכל שתיקנו שיקדש אין הקידוש מהווה הפסק לגבי קידוש השני (וראה עד"ז בשש"כ פמ"ז הע' ריח בבירך ברכת היין ב"פ זאח"ז אם השני הפסק, אלא שיש לחלק דהתם אם נאמר שהוא הפסק יצטרך לברך אותה ברכה פעם שלישית. ועוד, דהתם דנים על ברכה השני' שתהא הפסק בין ברכה ראשונה לשתי', אבל בקידש על המים, השקו"ט על קידוש הראשון שתהא הפסק בין בפה"ג לשתי'. וראה אצלנו במקורות ועיונים שם בגוף השאלה), משא"כ בנדו"ד שבירך ברכה אחרת לחלוטין. ואף שאין סברא זו עיקר, המסקנא שוה. ול"ד למי שטעה בספה"ע שנתעסק בדבר שבירך עליו אלא שלא עלה כהוגן (ראה שו"ע אדה"ז סתפ"ט סכ"ב), דהתם מיירי בברכת המצוות שנתעסק במצוה זו גופא. אבל כאן הטעם שאינו הפסק הוא לפי שקידוש הוא מענין בפה"ג, לפי שללא קידוש אסור בשתי', או שכך התקנה (וע"ד ברכות אחרות שמסדרים על הכוס כברכת הנר ובשמים ושהחיינו. והביאו ראי' מיקנה"ז לענין כיסוי הדם בראשונים שם), ובנדו"ז אינו בגדר קידוש.

וכ"ה בנוגע לטעות בנוסח הבדלה. ובפרט כשאומר "בין קדש לקדש" במקום "בין קדש לחול", "דהוא שקר" (כל' המג"א סרצ"ט סק"ט).

וראה בשו"ת שבה"ל ח"ח סקי"ח שמסתפק בטעה ואמר בין קדש לחול, שמא ההבדלה בין קדש לחול היא גם מענין הברכה, שהרי נמנית במנין ההבדלות. וראה עד"ז בשש"כ פס"ב סכ"א. ויש להוסיף, שיסוד ההבדלה מצ"ע בין קדש לחול, אלא שטבעו חכמים לומר בדוקא בין קדש לקדש (ומה"ט יוצא יד"ח בשכח להבדיל במוצ"ש בהבדלת בין קדש לחול

שבמוצאי יו"ט – ראה מש"כ בקיצור דיני שכחה וטעות שי"ל לקראת סוכות השתא). ומ"מ כיון שלדינא לא יצא, לא חל עליו גדר הבדלה. ואף הם לא כתבו כך רק כמסתפקים. והבוחר יבחר.

ד. דומיא לברהמ"ז, שגם בשח באמצע אינו חוזר ומברך. וראה מש"כ לקמן גבי ברכת ההפטורה. ועד"ז הוא בתפלה, ראה להלן הע' כב-כג.

ה. כדעת אדה"ז שהזכרת שם חג פלוני מעכבת. ונת' באורך בקובץ באתרא דרב חו' ו ס"ד ובהערות לשם. ואם הזכיר זמן מתן תורתינו ולא שם החג לא מהני. דפשוט שאי"ז ענינו של יום. ואפילו בשבועות לא יצא דאינו ענינו של יום כדעת אדה"ז סתצ"ד שם, דלא כשלמי חגיגה הל' יו"ט דיני תפלת המועדות ס"ג סק"ב. וכש"כ זמן שמחתינו שאינו ענינו של יום.

ו. א"צ להזכיר ראה אדה"ז סתפ"ז ס"ב שאצ"ל אתה בחרתנו. ומס' סופרים לא נזכר כלל וכן בנוסחאות קדומות אמרו "זמן שמחתנו" בכל המועדים.

ז. כ"כ בשיח מרדכי וייסמאן ס"ב ספ"ז. ובשש"כ פמ"ז הע' רז נסתפק.

ז*. אף שלכתחילה ודאי אין לברך שהחיינו עוה"פ - בדיעבד אפשר לסמוך שאין כאן הפסק, ובהקדם שידוע השקו"ט בעניית אמן על שהחיינו בקידוש משום הפסק כשבירכה כבר לפנ"ז (וראה אצלנו בלוח יומי במקומו). וכבר כתבו ליישב בכמה אנפי, ומהם שעדיין שייך גדר שהחיינו על מצות הלילה אם הדליקה מבעו"י, וכדומה. (וכ"פ באלפסי זוטא ר"ה ספ"ג במקדש ליל פסח לאחרים שאומר אח"כ זמן כשמקדש לעצמו דברכת שהחיינו שייכא נמי לאכילת מצה. וראה שו"ת שבה"ל ח"ג סס"ט. מנח"ש ח"ב סנ"ח סוסק"ב - לגבי ליל פסח. משנת חנוך גרוסברג סכ"ג. שלמי תודה יו"ט ס"ז סק"ד. אמנם, סברא זו לא מהני לר"ה, שמע"צ ושבועות. ובאו"א, בתשו' בעל אמירה לבית יעקב הובאה אצל נכדו בשו"ת זכר שמחה סל"ד - לענייננו. ודן מזה בשו"ת צי"א ח"י סי"ט. ולדבריו ברכת שהחיינו בהדלקת נרות היא רק על מצות ההדלקה ולא גוף היו"ט. וראה כעי"ז לבעל מעיל שמואל בקובץ המועדים יו"ט וחוה"מ ע' שע ואילך. והוא פלאי. וראה שם ע' שעד. ע' שעו). ולהעיר גם מהסברא שברכת שהחיינו בהדלקת נרות היא על קדושה כללית שבימים טובים, ובקידוש הברכה על הקדושה הפרטית שבכל חג (ראה שערי תפלה ומנהג אשכנזי ח"ב סס"ב סק"ה - ע' 013 ואילך - לפי דרכו. ולדבריו ל"ד למש"כ הפוסקים להזהיר להמברכות שהחיינו בהדלקת נרות ביו"כ שלא לברך שוב בביהכנ"ס - ראה מט"א סתרי"ט סי"ב. חיי"א כלל קמד סי"ד. משנ"ב בשעה"צ סק"ז. ובס' המנהגים חב"ד ע' 36 שמצוה לפרסם - עיי"ש מש"כ לחלק. אמנם, מצינו כה"ג באחרונים גם לגבי קידוש דיו"ט. והובא אצלנו בלוח במקומו).

וכש"כ למש"כ בשו"ע אדה"ז סתרמ"א ס"ג שברכת שהחיינו קאי על מצוות קידוש היום שהיא מצוה הבאה מזמן לזמן.

ואף שאין לנו לעשות מעשה לחדש ברכת שהחיינו מה"ט (וראה לקו"ש חל"ז ע' 51 הע' 21 של' אדה"ז צ"ע) - מ"מ משום ספק ברכות קשה להורות לקדש שוב בכה"ג. וראה סימוכין לדברי אדה"ז אצלנו בקובץ מבית חיינו חו' ט הע' 3.

וחזי לאצטרופי הדעות שהפסק בטעות ומענין המצוה אינו הפסק. וראה הסברות שהבאנו במי שהוסיף ההוספות של שבת בקידוש (בהע" ג), ובין השאר שם שבמקום שיש ספק שצריך לברך ליכא משום הפסק, וע"ד שהחיינו על הפרי בליל ב' דר"ה, קחנו משם. ומצינו במאירי ברכות יב, א ד"ה והריני, בנקט כסא דשיכרא ופתח בשיכרא וחתם בחמרא, דליכא הפסק שהוא מעין הברכה וע"ד טול בריך הביאו לפתן וגביל לתורי. ומצינו כעי"ז באחרונים (ראה שו"ת התעוררות תשובה מהדו"ח או"ח ח"ג סשצ"ה. קובץ המועדים שם ע' שעב. חדושים וביאורים מנחות הל' תפלין ס"ג סק"ה) לגבי שהחיינו בליל ב' דר"ה, שגם לראשונים שאינו חוזר ומברך שהחיינו בליל ב' דכיומא אריכתא דמי, היינו שנפטר בברכת שהחיינו בליל א', אבל ברכת שהחיינו מצ"ע שייכת שוב בליל ב', ולהכי כשלוקח פרי חדש עולה לו גם בשביל היו"ט. ולהעיר גם מהסברא שברכת שהחיינו ביו"ט היא פעולה נמשכת שכל רגע ורגע חייב בברכה אלא שהברכה בליל ראשון פוטרת כל החג כולו - לקו"ש שם ע' 61. ואף שאין כאן פרי חדש ובודאי אין חיוב לברך עוד פעם, אבל עכ"פ דיינו בסברא זו לומר שאין להצריך לחזור ולקדש, שאין כאן הפסק, מחמת ששייך לקידוש (וע"ד סברת הט"ז או"ח סי' קח סקי"ב בהבדיל בשתיהן יצא לפי שבאמת זמן הבדלה הוא אלא שהוא שלא לצורך כיון שכבר הבדיל- אף דהתם קאי בתפלה דוקא, משא"כ בהפסק בין ברכה לאכילה. ודלא שו"ת משנ"ה ח"ח סרכ"ב ד"ה וקצת) שהרי י"א שמעיקר הדין חייבת שוב בשהחיינו. ולהעיר גם משיחת ליל שמח"ת תשמ"ט שגם אותם שעשו קידוש ובירכו כבר שהחיינו בעצמם עולה להם ברכת שהחיינו שישמעו בקידוש. כן מצינו בהנהגת מהרש"ל שבירך שהחיינו בליל ב' דחנוכה על מנורה חדשה ולא חש להפסק בין ברכה להדלקה. והארכנו בכיו"ב בלוח שכחה וטעות לחנוכה, בדין טעה ובירך שהחיינו בליל ב' דחנוכה.

ח. ראה באתרא דרב סי' יז'תריג.

ט. לפי שה"ז הפסק גמור. ועד כאן לא מצינו שטעות בברכה אינה בגדר הפסק, כי אם בבירך ברכה הנצרכת לו כעת, אלא שלא עלתה בידו, כגון בקידש על היין ונמצא מים, ויין מוכן לפניו לשתותו, שאין ברכת הקידוש הפסק בין בפה"ג לשתיית היין, אבל בנדוננו שא"צ לברך שהחיינו או לישב בסוכה שהרי כבר בירך, ה"ז הפסק. ואינו דומה למש"כ הט"ז או"ח סי' קח סקי"ב בדין הבדיל בשתיהן יצא לפי שבאמת זמן הבדלה הוא אלא שהוא שלא לצורך כיון שכבר הבדיל, דשאני התם בדין הפסק בתפלה שהעיקר ששייך לתפלה, משא"כ בהפסק בין ברכה לאכילה. והוא דלא כשו"ת מנחת שלמה ח"א סי"ח. וכפי שהארכנו בכיו"ב במקורות ועיונים להל' יומית אות תרז.

י. ולא יאמרנו בין ברכה (הגפן או ברכת קידוש) לטעימה מחשש הפסק. וראה שש"כ פנ"ב הערה פה. ובברכת הבית

שמ"ו סי"ט ר"ל שאי"ב הפסק. אבל שוב חזר בו בלוח התיקון שבסוה"ס. וכ"ה בשו"ת שבט הקהתי ח"ג סי' ק, ודלא כמ"ש שם ח"ה סער"ד.

יא. לכאורה י"ל דל"ד לתפלה דתליא בפלוגתא אם צ"ל הזכרה גם באמצע הברכה, והארכנו מזה בשו"ת באתרא דרב סי' ל'קפב, עיי"ש באורך - דהכא לכו"ע לא יצא, וכבכל ברכה שבמטבע ארוך כשאמר רק החתימה ושינה בפתיחה, וכפס"ד אדה"ז סנ"ט ס"א. אבל בתפלה ה"ז מדין הזכרת מעין המאורע, שהרי חובת תפלה אינה משום שבת ויו"ט, ובעצם הי' ראוי להתפלל י"ח ורק להזכיר של שבת, וכל שהזכיר המאורע באיזהו מקומן מקום לומר שיצא. אבל כאן כל עיקר הברכה הוא בשביל שבת ויו"ט, ולא בירך הברכה כהוגן. וכן מצינו לרעק"א שתפ"ז ס"א לגבי הפטרה.

אמנם, מצינו שנחלקו הפוסקים בברכת מעין שלש על כמה מינים שלא הזכיר כולם בתוך הברכה, והצבנו ציוני"ם לזה בדברינו שם. ואף בנדו"ד דמיא לה. והרי איכא למימר שטופס הברכה היא של שבת ורק שמוסיף להזכיר של יו"ט (או איפכא. ואכ"מ), וכל שקידש שבת ויו"ט בדברים על הכוס, וגם חתם כהוגן, עלתה לו. והה"נ לגבי הפטרה.

אמנם, אם לא הזכיר יו"ט באמצע ברכה גרע טפי שהרי צריך להזכיר שם חג פלוני, כאשר הארכנו שם.

ואחרי שאמר למדני חוקיך אינו חוזר לראש הברכה, כבשח באמצע שאר ברכה ארוכה. ואף שלכתחילה עליו לתקן בכל מאי דאפשר, בנדו"ד שהתחלת הברכה היא בא"י, אין לו להכנס לחשש ברכה לבטלה מחמת זה. וראה קצוה"ש סמ"ז סקכ"ה. ואף כשאמר למדני חוקיך אין לנו לחוש משום הפסק לגבי ברכת בפה"ג, כיון שהקידוש עלתה לו, והארכנו בהחילוק בין האופנים בדין יו"ט שחל בשבת וחתם רק בא' מהן.

יב. סידור. ראה שעה"כ פל"ד סי"א. ולדעת רוב האחרונים - כ"ה גם בנוגע לנשים. ובפרט למש"כ אדה"ז סי' קפח ס"י שחיוב אכילת פת משום שמחה. וראה הגש"פ עם לקו"ט ד"ה מצה. ולענין חיוב שמחה אצל נשים - לרוה"פ חייבת בעצמה. וראה מש"כ אצלנו בלוח יומי בהערה, לענין גדר שמחת יו"ט בנשים. ואכ"מ.

יג. כבשח באמצע ברכת המזון שחוזר למקום שפסק. ועד"ז כתב בקצוה"ש סמ"ז סקכ"ה מטעם אחר, עיי"ש.

יד. וראה חשוקי חמד בכורות נ, א בארוכה.

טו. ראה קצוה"ש סמ"ז סקי"ד. ונשאר בצ"ע. ולכאו' מוכרח הוא לפמ"ש בהגה בשו"ע אדה"ז סי' קפח סי"ג. אבל פשוט שאינו חותם. ובקצוה"ש לא נחית לזה.

טז. ראה שו"ע אדה"ז סקפ"ח סי"ג-יד. ס' המנהגים ע' 60.

יז. נתקשו רבים בכגון דא, דכיון שלכמה ראשונים יוצא יד"ח סעודת שבת ויו"ט במיני תרגימא (וכ"כ מהרי"ל בהגה על שו"ע אדה"ז סי' קפח ס"י, בנוגע למיני לחמים שאין קובעים עליהם סעודה שאדה"ז חזר בו בסוף ימיו ולא הצריך לאכול כשיעור סעודה), וא"כ יצטרך לחזור ולברך גם במעין ג'. ולאידך, עפ"ז מקום לומר שלא יחזור בשכח יעו"י בסעודה שלאחרי', לפי שכבר יצא סעודת יו"ט לפנ"ז, וממילא לא עדיפא מס"ג בשבת שאינו חוזר. ושקו"ט בזה גם בכל שבת, בנוגע לקידושא רבה הנהוג אחרי מוסף שאוכלים מזונות לפני סעודת פת. [ומה שבפוסקים נזכר רק בס"ג שלא לחזור, דמיירי במי שכל אכילתו היא פת. ועוד, שבס"ג שאני, די"א דאי בעי לא אכיל אפילו מלחם שאין קובעים עליהן סעודה, וגם לא מעשה קדירה כ"א פירות וכיו"ב].

אבל בקצוה"ש סמ"ז בבדה"ש סקי"ח כתב דהיינו רק בנתכוון לצאת בו יד"ח סעודה. וראה גם תורת חיים סופר סקפ"ח סק"ד. ברכת הבית שי"ז, כט. שלחן שלמה (להגרשז"א) סרפ"ט ס"א סק"ד.

איברא, דלכאו' צ"ע בדבר, דהא אנן קיי"ל שמצות אצ"כ בדרבנן (וממילא גם בלא ידע שהיום שבת או יו"ט או שאוכל פת יצא - ראה שו"ע אדה"ז סתע"ה סכ"ט). וגם למ"ד שמצ"כ בדרבנן, ובפרט במצות שמדברי קבלה, וכן למ"ד שעונג שבת עיקרו מה"ת (וכן שמחת יו"ט באכילת פת - ראה שו"ע אדה"ז סי' קפח שם), הרי יש בה הנאת הגוף, ובמצות התלויות באכילה יצא גם ללא כוונה. (וראה בית הלוי פ' תרומה ד"ה איתא במדרש. ושם כתב לחלק בין עונג שבת שכל שכוונתו לתענוג יצא, לשמחת יו"ט שלא יצא. אמנם לא נחית לדין מצ"כ, ומיירי רק מצד גוף הענין שאין כוונתו לשם מצוה. כן צ"ב במש"כ שביו"ט לא כתיב עונג. ואולי כוונתו רק בלישנא דקרא. אבל ראה שו"ת כת"ס או"ח סל"ט ד"ה וע"פ דברינו, שכתב שבאוכל בשבת לשם אכילה גסה לא יצא כלל. (וראה גם שם סוסי' קז. אבל התם מיירי לענין מצות אנשים מלומדה ולא מצד חובת המצוה. וראה גם שם סע"ח). וכ"כ בשו"ת פרי השדה ח"ב סי' ס סק"ה ד"ה והנה. ולהעיר מערוה"ש סרצ"א ס"ו). ויש שתירצו, שה"ז כהיפך כוונה, ומעשיו מוכיחים שאינו רוצה לצאת, שאינו לוקח לח"מ וכו' (אף שיש המהדרים גם בזה, כנ"ל). ועצ"ב להסוברים שבמצוות שעיקרן התוצאה, גם בכוונה הפכית, יצא יד"ח - ראה גם לקו"ש חי"ט ע' 203.

[ולהעיר מדוגמתו דקיי"ל שיצא יד"ח קידוש בתפלה אף שלא נתכוון לכך, ואדרבה דעתו ורצונו לקדש אח"כ על הכוס. ודלא כמאן דס"ל שאינו יוצא בתפלה לפי שמצ"כ, ובפרט שכל אדם דעתו לקיים המצוה כתקנת חז"ל על הכוס - ראה תוס"ש סרע"א סק"ג, הב"ד במנוה"ט שם בקנה"מ סק"א, ובהגהות רעק"א או"ח סרע"ג לט"ז סק"ב. שו"ת חת"ס או"ח סט"ו. שם סי"ז. סכ"א. הגהותיו לשו"ע או"ח סרע"א למג"א סק"ט. שו"ת שו"מ חמישאה סי"ז. משנ"ב סרע"א סק"ב. ועוד. וצ"ל, דבכוונה לתפלה סגי, שסו"ס מתכוונים להזכיר שבת - ראה מחה"ש סרע"א סק"ב. ישועו"י שם סק"ב. שו"ת ר"י מסלוצק ס"ז. מהר"ם שיק מצוה לא. ועוד. ועוד איכא בגווה שי"א עיקר המצוה לקדש בשניהם בתפלה ועל הכוס - ראה בה"ג ריש הל' קידוש. פנ"י צל"ח וראש יוסף ברכות לג, א. קצוה"ש סע"ט בבדה"ש סק"א]. ומצינו כה"ג במג"א סתרצ"ה סק"ט שבאכל סעודה אחת בפורים אינו חוזר בשכח להזכיר ועה"נ, לפי שכבר יצא יד"ח סעודת פורים. וכ"ה בט"ז סתרצ"ג סק"ב. ובאמת, בסעודת פורים חמיר טפי, שלפמ"ג סתרצ"ה במ"ז סק"א בעי כוונה זכר לנס. וגם בזה, ה"ז ע"ד היפוך כוונה, שעיקר הסעודה כדבעי הוא אח"כ אחרי מנחה. ונראה, דשאני פורים שאין כאן כוונה שלא לצאת לפי שרוצה לצאת גם בראשונה, שמצוה להרבות בסעודת פורים. אבל בסעודת שבת רצונו רק לקיים קידוש במקום סעודה, שבזה גם רביעית יין מועיל, ולא לשם

מצות סעודת שבת.

עוד ראיתי למיסבר סברא, שלא יצא גדר סעודה ללא בשר, וממילא רק סעודת פת נחשבת כסעודת שבת (ראה פשט ועיון ברכות מט, ב). או כלך לדרך זה, שהכל כסעודה אחת דמיא (שו"ת תשוה"נ להנ"ל ח"ה סע"ט). ודבריהם מחודשים, ואין להם בית אב ומשענת חזקה בפוסקים. [ופשוט לדידי ולדכוותי שגמר הסעודה לענין זה תלוי בברכה אחרונה או בשיעור עיכול כשכבר אינו יכול לברך, דאלת"ה, נימא שיצא ס"ג גם באמצע סעודה שני' כשאוכל מיני תרגימא בסוף הסעודה].

ונ"ל בפשיטות בטעמא דמילתא שבאינו מתכוון לשם סעודה אינו חוזר, כיון דאי בעי לא אכיל כיסנין עתה, שהרי בדעתו לאכול פת אח"כ, והדר דינא כסעודת הרשות. משא"כ באין דעתו לאכול פת עוד, שמוכרח לאכול עתה. ואף שזה גופא תלוי ברצונו, אם יאכל פת אח"כ או לא, דנים רק על ההווה אם מוכרח באכילתו עתה או לא, דאלת"ה הרי גם כל עיקר המצוה תלוי' בדעת האדם, שכשאינו עונג עבורו פטור, וכן מותר להתענות תענית חלום בשבת (וראה שו"ע אדה"ז סתצ"ה בקו"א סק"ה). ועכצ"ל, שכיון שעונג הוא לו, ורצונו ודעתו לאכול פת, אי"ז בגדר "אי בעי לא אכיל". אמנם, בחי' תלמיד הרשב"א פסחים קא, א, כתב שאף שא"צ לאכול סעודה ראשונה בלילה, כיון שעלתה לו לחובתו ונפטר מחמתה חוזר. אבל אין לה"ר מזה, דהתם שאני שאכלה לחובתו.

[ויש שכתבו להסתפק בד"ז מטעם אחר שכיון שנחלקו הדעות בגדר פהב"כ, שמא דינה כפת וחוזר (וכמובן, ד"ז שייך רק בדבר שהוא ספק לחם גמור). אבל אינו, שהרי לפ"ז מצריכים אנו שיחזור מעי"ג, וה"ז תרתי דסתרי לומר שדינו כפת, ושיחזור ויברך מעי"ג ולא ברהמ"ז. ורק בסעודה שלאחרי' בשכח להזכיר שייך לומר שמא יצא ידי"ח בסעודה שלפני' מחמת הספק שדינה כפת ולא יחזור לברך. אמנם, באם הוא תוך שיעור עיכול לאכילת פהב"כ, י"ל שבלא"ה צריך לחזור, שהרי אנן קיי"ן שלא יצא חובת ברהמ"ז בברכת מעי"ג (ואכ"מ), וממנ"פ אם אין דינה כפת לא קיים מצות סעודה (למ"ד שצ"ל פת דייקא), וחוזר מחמת סעודה זו, ואם דינה כפת עדיין מוטלת חובת ברהמ"ז עליו.

ועוד להעיר בגוף הענין, שבלא"ה מקום לומר שלא יחזור בשכח מעין המאורע בברכת מעי"ג, שהרי י"א שא"צ להזכיר מעין המאורע במעי"ג. אמנם, לאו כו"ע מודו בהכי. ובנתכוון לשם מצות סעודת שויו"ט נראה שלמסקנת אדה"ז צריך לחזור גם בברכת מעי"ג. וראה פמ"ג סי' קפח בא"א סק"ט. שו"ת מהר"ם בריסק ח"א סי"ד. קצוה"ש שם].

עוד י"ל"ע מטעם אחר, שבאינו אוכל בזמן הסעודה, תו אין דינה כס"ג (ראה מח"ב סרצ"א סק"ד. משנ"ב שם סק"ו. אבל ראה פמ"ג סי' קפח בא"א סקט"ו. משנ"ב שם סקכ"ו. ולכאו' סותר ד"ע, ומזכה שטרא לבי תרי). איברא, הכא קיימינן באוכל אחר חצות, וה"ז זמן ס"ג.

והנה, למש"כ בלקו"ש חט"ז ע' 284 הע' 7, במנהג אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, שבאכילת מזונות אחרי קידושא רבה, אוכלים ס"ג לפני ס"ב (וכנראה לא ס"ל שהוא ע"פ מהרי"ל הנ"ל בשם אדה"ז, חדא דהתם מיירי רק במיני לחמים שאין קב"ס, והמנהג גם לאכול מעשה קדרה וכיו"ב. ועוד, שלפ"ז נמצא שדוקא בס"ג הידר לאכול פת ולא בס"ב, וד"ז רחוק מהסברא. ובפרט, שהמנהג אצלנו בס"ג בטעימת איזה דבר ולא בפת), שוב אינו חוזר בשכח להזכיר כשאוכל פהב"כ שבקידוש לפי שדינה כס"ג. אלא שביו"ט ל"ש לומר כן שאין חובת ס"ג. (ובכלל, מקום לומר שמש"כ מהרי"ל בשם אדה"ז קאי רק לענין עונג שבת ולא לענין שמחת יו"ט. אבל לא מסתבר לחלק בהכי. וסתימת דבריו דקאי על תרווייהו).

ולמעשה מצינו שכן הכרעת הפוסקים, שרק במי שלא הי' לו פת לס"ב ואכל פהב"כ כתבו שלא יחזור בס"ג, וטעמם שהי' בדעתו שלא לאכול פת ונתכוון לצאת בזה. (ראה שו"ת דברי דוד מילדולה ספ"ו, הב"ד בעיקרי הד"ט סי"ג סי"ד, ובבית מנוחה דיני ס"ג ס"ג, ובחסל"א סרצ"א סק"א. והובא לדינא בכה"ח סי' קפח סק"מ. אר"ח ספינקא שם סקי"א. תורת חיים סופר שם. ברכת הבית שם. קצוה"ש שם. ולהעיר, שבדברי דוד לא מיירי בפהב"כ דייקא). אבל בלא"ה נקטינן שכיון שבדעתו לאכול פת אח"כ חוזר בסעודת פת ולא בסעודת פהב"כ. (אבל ראה שיורי טהרה מע' ב סקנ"ב, ובספרו יוקח נא סתרצ"ג סק"ה שלא חילק בין נתכוון לסעודה או לא. וחולק על מח"ב הנ"ל. ואין דבריו מכריעים).

ולכאו' נפק"מ לפ"ז בשבעת ימי המשתה, דקייל"ן שבס"ג א"צ פנים חדשות (אא"כ לאלו שהכריעו כהדעה שגם בס"ג א"צ פ"ח ואפי' ללא דרשה. ואכ"מ), שאם אכלו בקידושא רבה אחרי התפלה נצריך פנים חדשות בסעודה שלאחמ"כ אח"כ כדין ס"ג (שהרי בטעם שאין מברכים ז"ב בס"ג ללא פ"ח, כיון שאינה עיקר כ"כ - שו"ת מהר"י ווייל סי' קטו. ב"י אה"ע סס"ב. אבל לפמש"כ בב"ח שם לפי שבס"ג אין דרך להרבות במנות, וכ"ה בט"ז שם סק"ה, ודאי אינה בגדר ס"ג). ומעולם לא שמענו שיזהרו בזה. ועכצ"ל כנ"ל, כיון שדעתם בעת הקידוש לאכול סעודת פת אח"כ.

יח. מג"א סר"ח, סקי"ז. משנ"ב שם סקנ"ח. כפה"ח שם סקס"ז. וראה בארוכה בבירור הלכה בענין השוכח ועל הניסים ס"ט.

יט. אמירת יעו"י מהני גם לכתחילה בנזכר אחרי רצה - כ"כ בדה"ח סי' קיא ס"א, והב"ד במקרא קודש (אוירבאך) סי"ח ס"ד, ובכה"ח סתפ"ז סק"ו. ודלא כחיי"א כלל כח ס"ו, הב"ד בפת"ש סרס"ח ס"ד ובפת"ע שם סק"ד ובארחות חיים ספינקא שם סק"ה ובמשנ"ב שם סקי"ג ובכה"ח שם סקכ"ה (וסותר ד"ע ממש"כ בסתפ"ז לגבי יו"ט. ודוחק לחלק בין שבת ליו"ט, כיון שנוסח יעו"י ל"ש לשבת (ראה כעי"ז בדעת החיי"א בתהל"ד סרס"ח סק"ו. ולהעיר ממחה"ש סרס"ח סק"ה שר"ל בדעת הרא"ש לחלק עד"ז בין שבת ליו"ט) - שהרי יכול להזכיר קדושת היום באו"א באמירת "רצה נא במנוחתנו ביום השבת הזה" וכדומה. ובחיי"א גופי' כ"כ גם בנוגע ליו"ט).

[ולהעיר שבדרה"ח שם סע"ד ס"ו נשאר בצ"ע. אבל מתו"ד בסי' קיא נראה שהוקשה לו רק כשכבר התחיל מודים. ואולי י"ל"פ באו"א, דפשיטא לי' רק כשנזכר קודם מודים, משא"כ כשנזכר אחרי התחלת רצה. ולכאו' כשנזכר אחרי סיום רצה, אם יאמר ברכה אמצעית של שבת יצטרך לחזור על ברכת

רצה עוה"פ וה"ז ברכה לבטלה, וממילא מורינן לי' שיאמר יעו"י שם. אבל כשלא גמר רצה, שפוסק באמצע הברכה (שבברכות אחרונות לא אמרו שיגמור הברכה, כפשוט. וכן מפורש בדרה"ח סס"ז ס"ב. קיצור שו"ע סע"ו סי"ח. ועוד. וראה תהל"ד סרס"ח סק"ז. ובאמת ליעקב קמניצקי סרס"ח ס"ב עלה ונסתפק בד"ז ואישתמיטתי' כל הנ"ל), חוזר ומתחיל ברכה אמצעית של שבת (אף שנמצא מברך י"ט ברכות). וכ"מ קצת בשו"ת ר' אברהם בן הרמב"ם סע"ט סק"ו שבנזכר אחרי שומע תפלה חוזר לאתה קדשת ולא מהני שיאמר מעין המאורע שם. (אלא שי"מ בדעתו ובדעת אביו הרמב"ם שבדיעבד יצא בהתפלל של חול בשבת גם בלא הזכיר מעין המאורע כלל. ואכ"מ). וצל"ע.

ובעיקר הקושיא שהקשה בדרה"ח - ראה חכמ"ש סרס"ח ס"ד. ומה שתי' שזה משנה ממטבע שטבעו - צע"ג לדידי ולדכוותי, שהרי לכו"ע יצא יד"ח בדיעבד. וראה גם שו"ע אדה"ז סתפ"ז ס"ב שאי"ז שינוי ממטבע שטבעו חכמים שהרי מן הדין ראוי הי' לעשות כן. ושו"מ שנתקשה בזה בשו"ת עמק התשובה ח"א ס"ד סקי"א.

ולאידך, בדעת החיי"א מקום לפרש דקאי רק כשנזכר בברכת רצה, אבל בנזכר לאחמ"כ יודה שיאמר יעו"י שם, שלא לגרום לברכה לבטלה. ותו, שהרי עיקר טעמו שהזכרת מעין המאורע מהני רק בדיעבד אבל לכתחילה צ"ל ברכה בפ"ע לקדושת היום, וכל שסיים כבר רצה כבדיעבד דמיא, שלא להצריכו לחזור ולברך ברכת רצה. (ועפ"ז, אולי מקום לומר יתירה מזו בדעת החיי"א, שאם הזכיר כבר של שבת ברצה, אין לו לחזור לאחר המעשה, גם כשלא סיים הברכה). אבל לשונו "דאפי' נזכר קודם מודים לא מהני" משמע דבכל גוונא מיירי. ואדרבה, נקט הדוגמא דנזכר קודם מודים, שבפשטות הכוונה שסיים כבר רצה, ולרבותא נקט'. ואולי כוונתו להשמיענו שאפי' בברכת רצה שהיא מקום הזכרת יעו"י לא מהני. ועדיין יל"ע אם ס"ל שגם אחרי שכבר הזכיר של שבת חוזר ומברך ברכה בפ"ע].

וראה ברכת הבית ח"ב שמ"א סכ"א ובשע"ב לשם ובהגהת המחבר שם. וכן העלה בשו"ת אול"צ ח"ב פי"ט ס"ב לחלוק על החיי"א, ונראה מדבריו שר"ל שכל עיקר הטעם שתיקנו ברכה בפ"ע דלא אטרחוהו להתפלל י"ח, אבל כשכבר התפלל ברכות של חול, אין טעם שיחזור. ועוי"ל בסגנון אחר, שמעיקרא לא תיקנו חובת ברכה בפ"ע לשבת, וסגי בהזכרה לחודה, ורק כיון שפטרוהו מלהתפלל י"ח ברכות ממילא נזקקו לתקן ברכה לשבת, אבל גם אחרי התקנה אי"ז תקנת ברכה כ"א חובת הזכרה, ואמטו להכי, באופן שהתפלל כבר י"ח הדרינן לעיקר הדין ומזכיר של שבת בעבודה. (ואה"נ שלשי' ב"ש ביו"ט שחל בשבת שמברך שתי ברכות בפ"ע לקדושת היום (ביצה יז, א) משמע שאחרי שלא הטריחוהו כבר תיקנו חובת ברכה, אבל אנן בדעת ב"ה איירינן הכי. ויל"ע בדעת הפר"ח סתפ"ז ס"א שביו"ט שחל בשבת וחתם באחד מהן לא יצא, אי ס"ל שאחרי התקנה ה"ז חובת ברכה, או"י שאף שנשארה חובת הזכרה לחוד, מ"מ משנה ממטבע שטבעו במתפלל שבע). ועוד, שכיון שמן הדין ראוי להתפלל כך, "אלא שהחכמים הקילו על האדם" (כל' הרא"ש ברכות פ"ג סוסי"ז. אדה"ז סתפ"ז ס"ב), נמצא שאין כאן תקנה לברך ברכה בפ"ע, אלא קולא שלא לברך י"ח. וכל שכבר בירך י"ח אין מקום להורות לו להחמיר לברך ברכה בפ"ע, שאי"ז חומרא אלא קולא. [לאידך, פשוט שאי"ז לכתחילה להתפלל מעיקרא י"ח ולהזכיר של שבת, וכל' כל הפוסקים (ואבוהון דכולהו - בשו"ע סרס"ח ס"ד) "יצא", דהיינו בדיעבד, ומפורש כן בשו"ע אדה"ז סתפ"ז ס"ג, ואף אנן במאי עסקינן כשכבר התפלל י"ח. וק"ל. וכבר האריכו לתווך הטעם שלא הטריחוהו משום כבוד שבת כנ"ל עם הטעם שבירושלמי ברכות פ"ה סוף ה"ב שאסור משום בקשת צרכיו. וכ"ה בשו"ע אדה"ז סרצ"ד ס"א. ואף אנן בעניותין כתבנו מזה - ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב (כת"י) סי' יב'רא. ולהעיר מפנ"י ברכות כט, א בפי' הגמ' שם "הני שבע דשבתא כנגד מי", דמשמע דס"ל שהיתה תקנה מיוחדת לברך ברכה בפ"ע, ודלא כנ"ל. אבל ראה יד דוד זיצנהיים ברכות כט, א. (ולהעיר ממש"כ שם כא, א). וגם בד' הפנ"י אפשר להעמיס כדברינו, שכ"ז רק כשאינו מתפלל י"ח, אבל במתפלל י"ח חוזר לעיקר הדין, והפנ"י ר"ל שכיון שפטרוהו מלומר ח"י ברכות, ממילא נזקקו לתקן ברכה בפ"ע בכדי שיהיו במספר שבע, אבל אין כאן חובת ברכה מצ"ע. וראה גם בצל"ח ברכות לג, א ד"ה בתחלה קבעוהו. ויתר על כן, מצינו בברכ"י סי' קכד סק"ג (וראה בשלמי חגיגה הל' יו"ט ס"א ס"ב בהערת הרב המגי') למיסבר סברא להורות לכתחילה לבן חו"ל ביוט"ש להתפלל של חול ולהזכיר של יו"ט בעבודה בכדי להוציא בני א"י, עיי"ש בנדון דידי'].

ובלא"ה, כיון שבדיעבד לכו"ע יוצא, ונחלקו האחרונים, הרי במקום ספק נקטינן דסב"ל. (אבל לפום סברא הנ"ל, שכיון שכבר התפלל ברכות של חול אין טעם שיחזור, הרי גם בנזכר אחרי ברכת ש"ת יש להורות שימשיך ויאמר רצה ויזכיר מעין המאורע ברצה, שהרי כבר גמר ברכות אמצעיות של חול. ולא הכרענו כן בפנים, שהרי גם אם יזכיר ברכה בפ"ע לקדושת היום לא הפסיד שאין כאן ברכה לבטלה, משא"כ בנזכר אחרי שגמר רצה).

וצ"ע לסברא זו, כשנזכר אחרי מודים, מדוע יחזור לברכה אמצעית (שכ"מ מסתימת ההלכה בשו"ע סרס"ח ס"ה ובשו"ע אדה"ז ס"ח) ולא יזכיר שם. ואולי אכן כצ"ל, ורק כשגמר כל הברכות וסיים תפלתו אלא שלא עקר רגליו לא מהני הזכרת שבת. ובאמת בהכי מיירי בשו"ע שם, וכן גם במקור הדברים בסמ"ק סי"א, שסיים תפלתו, ולא נתפרש להדיא באופן שנזכר לפנ"ז. ובל' הלבוש סרס"ח ס"ה (ובא בהמשך לס"ד, עיי"ש) מדוייק עוד יותר, שרק בסיים תפלתו אלא שלא עקר רגליו אמרו שיחזור לברכה אמצעית, עייש"ה. ויל"ד. אבל בדרה"ח גופא בסי' קיא מפורש שגם לדעתו בנזכר אחרי מודים מורינן לי' לחזור לברכה אמצעית (אלא שנתקשה בטעם הדבר. וראה שם סס"ז ס"ב).

ולמעשה, כיון שי"א דלא מהני הזכרת שויו"ט רק בברכות אמצעיות או בעבודה ולא בברכות אחרונות (ושקו"ט בזה. ואכ"מ), יש להורות שכשנזכר אחר מודים יחזור לברכה אמצעית, והרי גם הדרה"ח נקט לעשות כן (אף שהוקשה לו בטעמא דמילתא). ולאידך, בנזכר קודם מודים יאמרנה שם, שלא ליכנס לברכה לבטלה בחזרת רצה עוה"פ. ומה גם שיל"פ כן גם בדעת החיי"א. והרי הזכרת שויו"ט ברצה עדיף טפי מהזכרה בברכה אחרת, שהרי מעיקרא כך הי' ראוי לאומרה

בעבודה לולא כבוד שויו"ט (אדה"ז סרס"ח ס"א. אבל בסתפ"ז ס"ב כתב בסתמא "בברכה אחת מהן"), אלא שיוצא יד"ח באיזה ברכה שיהי' (אדה"ז סרס"ח ס"ז. ומפורש יותר בסתפ"ז שם. ואולי קאי רק בברכות אמצעיות או בעבודה. וראה שו"ת עמק התשובה שם סק"ט בכוונת אדה"ז לגבי הזכרת קרבנות מוסף. ואכ"מ). אבל כשנזכר אחרי ש"ת, וכן באם התחיל רצה ולא סיימה, יחזור לברכה אמצעית, שאין בכך הפסד. ובפרט שכ"מ דעת ר"א בן הרמב"ם כנ"ל. (וראה שו"ת מתת ידו ח"ב סוסי"ד שנקט בפשיטות שאחרי ש"ת חוזר לשל שבת, אבל לא נחית לכ"ז). וכן ראיתי שכתב בפשיטות בכרם שלמה האס דיני תפלת יו"ט (נדפסו אחרי סתקכ"ט), וכן במעשה בראשית (בן אדהאן - מגדולי רבני המערב, נלב"ע בשנת תרפ"ו) ח"ג מצוה תלג (ע' 36 - במהדו"ח). וראה מש"כ בדעת האול"צ במורי' ניסן תשע"ט ומה שהשיגו באדני שלמה סרס"ח ס"ה. ושניהם לא נחתו לכמה מהפרטים דלעיל.

כ. כ"מ במג"א סתכ"ב סק"ג. ועוד יותר בפמ"ג בא"א שם ובמשנ"ב שם סק"ז ובשעה"צ סק"ח. וה"ט שגמר התפלה הוא אחרי סיום הפסוק, וכל שלא סיים מכלל תחנונים הוא. וכן נקטו כמה אחרוני זמננו. ואף למש"כ בירושלמי ברכות פ"ה ה"ג, שהסיח דעת כמי שעקר את רגליו, והובא ברשב"א ברכות כט, ב ובמג"א שם,. וכ"כ בשו"ע אדה"ז סקי"ז ס"ה "שבאמירת פסוק זה עשה היסח הדעת מלומר עוד תחנונים ונשלמה תפלתו" - אין לומר שההיסה"ד הוא בהתחלת הפסוק, וממילא בתחילתו דינו כבר כעקר רגליו, אלא מוסיף שם דלא סגי בגוף סיום התפלה אלא צ"ל גם היסה"ד, אבל ודאי שגם הפסוק גופא הוא מכלל התחנונים. וכ"ה גם משמעות המג"א שם, לאידך גיסא, דלא סגי בהיסה"ד וצ"ל גם אמירת הפסוק. אמנם, אפשר שההיסה"ד הוא כבר בתחילת הפסוק, וממילא אין לומר שכל שלא סיים הפסוק אכתי לא הסיח דעתו, ונימא שיכול לחזור לתפלתו. ועכ"פ, הא ברירא לן שאחרי שהסיח דעתו אין לומר שיכול לחזור בו מהיסה"ד.

ומה שכתבנו שכ"ה גם באמר שם ה' - ה"ט שמעיקר הדין א"צ לסיים הפסוק אפילו אחרי שאמר שם ה', הן מצד ש"ש לבטלה (ראה חסל"א סרט"ו סק"י. חיי"א כלל ה ס"ב. שו"ת צי"א חי"ב ס"מ. וכבר העירו שמש"כ בכוונת החיי"א - צ"ע, ורצונו שם בחיי"א כדברי החסל"א. וראה גם אצלנו בבירור הלכה בענין מי ששכח ועה"נ בשוה"ג הא' להע' ד. וש"נ), והן מצד כל פסוקא דל"פ משה (ראה בכל הנ"ל, ומשמע מחמת שכוונתו להשלים הפסוק, ואף גם בנדו"ד בפעם הב' ישלים. ואם נפשך לחלק - עוד טעמי אחריתי איכא לחלק, בסדליק ענינא וביחיד ובאקראי, ובפרט בתהלים (ראה כלבו הובא מג"א סתכ"ב סק"ח. מור וקציעה סנ"א. אבל ראה נשמ"א שם משה"ק. וגם לדבריו בנדו"ד ה"ז דרך בקשה ושאני, ועיקר הדין בקריה"ת), וכן כשיש סיבה וליכא למיטעי - ראה שו"ת שבט הקהתי ח"א סשס"ח סק"ט, וכש"כ בנדו"ד שטעם גדול בדבר, והיכי דלא אפשר פסקינן - ראה שו"ת חלק"י או"ח סק"א).

ויש שהטעימו וכתבו שכל שלא סיים הפסוק ה"ז כאילו עומד עדיין במקום שהוא צריך לחזור. ולדעתנו בלאו האי טעמא, הכי הוא. ובמכש"כ מזה שלכמה דעות אסור לענות קדושה וחייב לחזור לתקן תפילתו. ואף להחולקים - יש לחלק טובא.

כא. בכ"מ נסתפקו אם לענות מאחר שעי"ז מופסקת תפלתו ויצטרך לחזור לראש. אבל בפשטות אין טעם שיצטרך לחזור לראש, דלא שנא מאמירת תחנונים שאין תפלתו מופסקת עי"ז. וכן נקטו כמה אחרונים - ראה א"א מבוטשאטש סתכ"ב ס"א (ונשמט בשו"ע מהדו"ח) שאף שנסתפק בדבר, לזה דעתו נוטה. וכן הביא בשו"ת מתת ידו ח"ב סט"ו בשם האור גדול ממינסק (אלא שחלק). וכ"כ בירעיות האהל על האהל מועד ח"א סא, א. שו"ת יגל יעקב או"ח סכ"ב. אג"מ ח"ג סנ"ו. הליכות שלמה תפלה פ"ח סל"ט. ועוד. [וכבר כתבו שבשו"ת שו"מ קמא ח"ג סס"ט - קאי בע"א, במי שנוהג שאומר יהיו לרצון רק פ"א, ואמרו בכדי שיוכל לענות קדושה, וסברתו שגוף אמירת יהיו לרצון הוא כהיסה"ד. וראה כה"ח סי' קכד סקי"ג].

והסברא שהוא כאילו עומד במקום שהוא צריך לחזור, שכיון שדינו לחזור ה"ז עדיין כעומד לפני המלך (כ"מ שנקט בשו"ת מתת ידו שם. וראה עמק ברכה פומרנציק תפלה ס"א) - לא מצינו לזה מקור. ולדבריהם יצטרך להפסיק באמצע אלקי נצור ואסור לו לסיים פסוק וכו', ולא מצינו כן בשום מקום. (אבל ראה אפיקי מגינים סקי"ז בביאורים סק"ג). ואם נאמר שבטעה הוי כמאן דלא צלי (למאן דס"ל הכי), ונימא דמה"ט הו"ל כעומד במקום שהוא צריך לחזור (ראה שו"ת אר"צ ח"א סכ"ד ד"ה עוד יש) - פשוט דלאו לכל מילי איתמר, ובודאי שם תפלה עלה. ואדרבה, י"א שכיון שטעה הו"ל כאילו תפלתו מופסקת כבר מחמת שצריך לחזור לתקן תפלתו, ומותר גם לענות קדושה. (ובכ"מ הנדזו בזה. וראה קובץ כינוס תורה חו' כ ע' קט ואילך בדעת אדה"ז בהנ"ל).

ומה שי"א דאמירת קדושה הו"ל כהסיח דעתו - לא מצינו כן בשום מקום, וכן לא אישתמיט בשום מקום לומר שאחרי עניית קדושה מותר לענות אמן על כל הברכות. ואדרבה, קיי"ל דבהיסה"ד לא סגי וצ"ל גם אמירת פסוק יהיו לרצון. וראה באר יעקב קרויזר סקכ"ב סק"ג. לקט הקמח החדש שם סק"ט.

ומפורש מצינו בשו"ת הרשב"א ח"ז סת"ה בביאור ד"ז שברגיל לומר תחנונים עונה קדושה ועכ"ז דינו כאילו לא גמר תפלתו לגבי דין מי שטעה בתפלתו "התם הוא שהקלו דכיון שרגיל לומר תחנונים הרי הוא כמתפלל עדיין ואין צריך לתזור לראש אבל שניתן לתחנונים אלו דין חומר עיקר תפלה שלא להפסיק לקדיש ולמודים לא" - הרי לנו דלאו מילי סתראי נינהו (אף שברשב"א אינו מוכרח דקאי בחד גוונא, במי שטעה וגם ענה קדושה. וראה שו"ת שבה"ל ח"י סי"ז). ועוד ראינו, שאפי' בטעה ודינו לחזור לא אמרינן שהוא עדיין כעומד לפני המלך, ושאסור להפסיק.

כב. ראה מקור חיים לחו"י סי' קה סק"א ד"ה כדי הילוך שנסתפק בדבר.

כג. שוע"ר סי' קח סי"ז.

כד. והנה, בשו"ע אדה"ז סי' קכו ס"ג סתם הדברים, שבנוגע לש"צ הכריע שסומך על תפלת מוסף לכתחילה לא רק בר"ח אלא גם בשויו"ט. אמנם, בנוגע לדין היחיד שבנזכר בדיעבד אחרי מוסף אינו חוזר - הביא ד"ז רק בנוגע לר"ח ולא בנוגע

לשויו"ט. וטעמא בעי. וסבור הייתי לומר, שבאמת ה"ה בשויו"ט, ולא נצרכה להדגשה עוד פעם, דהיינו הך, שה"ה והוא הטעם, דלא גרע בדיעבד ליחיד מלכתחילה לרבים. ואדרבה, בר"ח (כשחל בחול) יש מקום להורות לו שיתפלל נדבה. אבל בשבת ל"ש להתפלל נדבה. וכ"כ בפמ"ג סי' קכו בא"א סק"ג. (אבל ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' כו'תלג שביארנו בדברי הפמ"ג באו"א, עיי"ש). והנה, בפמ"ג סתכ"ב בא"א סק"ג נחית לשקו"ט בדין היחיד בשויו"ט, דספק שמא אין דנים יחיד מש"צ, וספק שבשויו"ט ש"צ נמי חוזר. ועכ"ז העלה שלא להחמיר. וכש"כ לדידן שאדה"ז השמיט כלל הספק בדין היחיד. והארכנו מזה בשו"ת באתרא דרב שם. ומה גם לדעת אדה"ז בסידורו (בכ"מ ואכ"מ) להחמיר גם בס"ס בברכות. ובקצוה"ש סע"ח ס"ג ובבדה"ש סק"ט פסק נמי דה"ה בשבת. וכ"כ במנחת שבת על קש"ע סע"ו סקל"ה.

אמנם בכלים של שלמה גאלדמאן סי' קכו שם, כתב להכריע בשויו"ט שחוזר, ומשני טעמים, חדא מה שהביא בשיו"ב סי' קכו סק"א, שאחרי הגלות נגלות שו"ת הרשב"א כת"י שכתב לפסוק לחזור, ואילו הוו שמיע להו הוו הדרי בהו, ועוד מחמת דקדוק לשון אדה"ז, וממילא כתב שדיינו לפסוק כן בר"ח. ואף וכתב שבר"ח וחוש"מ בודאי אין לזוז מפסק אדמו"ר ואינו חוזר, אבל בשויו"ט נראה שחוזר, עכת"ד.

אמנם אנן בעניותין הארכנו שם שאין להוכיח מאומה משו"ת הרשב"א, ואא"פ לכפול הדברים כאן, קחנו משם. ועוד נת' אצלנו שם כנ"ל שאדה"ז השמיט כל עיקר ד"ז שיש מקום לספק בדין היחיד.

ועכ"ז, אכתי לא ברירא לן מילתא, שיש מקום לומר דשאני שויו"ט שלא יצא כלל חובת תפלה של שבת, ול"ד לר"ח דחסר לו רק הזכרת מעין המאורע. ושאני ש"צ שמקילים גם בשויו"ט דאיכא נמי משום טירחא דציבורא. אבל ז"א, חדא דלכמה דעות גם בר"ח הוי כמאן דלא צלי. ולאידך, גם בשויו"ט י"א שהוא רק בגדר מעיו המאורע. ותלוי בב' הדעות באם מתפלל שוב כשלא ירויח בתפלתו שוב, שנחלקו בזה הן במנחת שויו"ט שהתפלל של חול, והן במנחת ר"ח כשלא הזכיר יעו"י - ראה שו"ע סי' קח סי"א. אדה"ז שם סי"ז). ולאחרי כל ההסברות בדבר, דוחק גדול לחלק בד"ז בין שויו"ט לר"ח. ועוד, שגם בש"צ זקוקים אנו לב' הטעמים טורח ציבור ושתפלת מוסף לפניו, ועל כרחך דסגי במוסף גם לשויו"ט. ועכצ"ל דסברי רבנן שגם אם דינו כלא התפלל, מ"מ סגי להש"צ בתפלת מוסף מאיזה סיבה שתהי'. (ויש שביארו בדבר שאחרי שמתפלל מוסף כדין שע"י תפלת מוסף כדין מצטרפת ההזכרה במוסף לתפלת שחרית, וחזר הדין בנוגע לתפלת שחרית דהוי כהתפלל כראוי). וחזרנו לתחילת הדין דלא גרע דיעבד ליחיד מלכתחילה לרבים. וראה קובץ אסיפת חכמים חו' יו"ד ע' קפח ואילך. ולחנם האריך בזה. (ובשאר דבריו שם בעיקר הדין - ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב שם).

איברא, שיש להסתפק בטעה והתפלל תפלת חג אחר, או ביו"ט שחל בשבת, והזכיר רק א' מהן, אם אפ"ל חוזר בנזכר אחרי מוסף, וכן בש"צ כשנזכר לפני מוסף, שי"ל דהוי כלא התפלל כלל, כיון שאמר קדושת היום ולא אמרו כדבעי, ולא דמי למי שהתפלל תפלה שלימה של חול ולא הזכיר מעין המאורע. אבל במשנ"ב סי' קכו בבה"ל לס"ג ד"ה והכי נהגו מבואר דלא כנ"ל. וראה מה שהאריך בזה בקובץ קול התורה גל' סח ע' קכה ובמעדני כהן קופשיץ ח"ה ס"י.

כה. וא"צ לחזור לראש התפלה, אף שה"ז שקר מוחלט. ראה תהל"ד סרס"ח סק"ט ואילך. ואכ"מ.

כו. ה"ז בגדר מזכיר מאורע שלא בזמנו שנחלקו הפוסקים. ולמעשה, גומר תפלתו ומתפלל תפלת נדבה. אבל בשויו"ט שאין מתפללים נדבה בהכרח שיגמור תפלתו. אמנם, בנזכר קודם חתימת הברכה ודאי יחזור לראש הברכה לאפוקי נפשי' מפלוגתא ושתהא תפלתו כהוגן אליבא דכו"ע. וגם באמר כבר שם השם - כיון שי"א שמחזירין אותו, חותם למדני חוקיך.

כז. ולא מהני שיחזור לותתן לנו לפי שקלקל הברכה שהזכיר שקר לפני המקום - הקרבת קרבן מוסף.

כח. ע"ש שו"ת גוו"ר או"ח כלל ד סי"ט - הובא בהגהות רעק"א סתפ"ז ס"א. ערוה"ש שם ס"ד. כה"ח שם סק"ל. וראה תשובות הפוסקים (כ"ץ) סכ"ג - באו"א. והנלענ"ד כתבנו.

כט. ראה מקור חיים לחו"י סי' קה סק"א ד"ה כדי הילוך שנסתפק בדבר.

ל. ראה קצוה"ש סמ"ז סי"ב. לקט הקמח החדש סי' קכ סק"ב (השני). חשוקי חמד בכורות נ, א בארוכה.

לא. כך נקטו רוה"פ וכ"ה הכרעה למעשה במג"א סי' תכב סק"ד. וכ"ה בלוח כולל חב"ד בדיני חול המועד סוכות. וקצות השלחן סי' מז ס"ה (לענין ברכת המזון ביו"ט שחוזר). וכ"ה בפשיטות בסידור תהילת ה' במקומו, והוא מהדה"ח. ולא הובא שם כלל מש"כ בנתיב החיים להעיר על הדה"ח. ודלא כמי שכתב שלדעת אדה"ז בסי' רסח ס"ט שגם בספק אם אמר יעלה ויבוא יש להסתפק אם צריך לחזור (ויתפלל בתורת נדבה ובשויו"ט אינו חוזר).

דהנה, בשו"ע אדה"ז סי' רסח ס"ט הביא מה שכתוב בכל בו סי' יא שאם הוא מסופק אם הזכיר של שבת יש להסתפק אם צריך לחזור ולהתפלל. אבל שם גופא מחלק בין אם התפלל י"ח ברכות ומסופק אם הזכיר שבת שאין ספק שצריך לחזור ולהתפלל שמן הסתם לא הזכיר כיון שאין כן הרגלו של אדם, למי שמסופק אם התפלל י"ח ברכות של חול או ז' ברכות של שבת שאז יש להסתפק אם צריך לחזור ולהתפלל. ולכן אין להביא ראי' משם לנדו"ד במי שמסופק אם אמר יעו"י שספק אם חוזר (כנ"ל), שאדרבה יש לומר שההרגל הוא שאין אומרים יעו"י בתפלת י"ח וחזקה מה שהוא למוד מזכיר. ואף שיש לפקפק בסברא זו כמ"ש המג"א בתחילת דבריו שם בשם הדרכי משה דלא אמרינן חזקה שאמר כמו שהוא רגיל אלא בדבר שנתרגל בו הרבה משא"כ ביעו"י דלעולם לא מצינו ל' יום שאינו מזכיר יעו"י לא מקרי הרגל, מ"מ למעשה המסקנא במג"א שם ושאר הפוסקים שחוזר שעינינו רואות שההרגל להתפלל בלא יעו"י. וכן האריך בשו"ת צ"צ או"ח סי' ג סק"ז לא רק מטעם שחזקה מה שהוא למוד מזכיר, אלא גם שמצד הספק גופא חוזר ומתפלל, עיין שם בארוכה.

וצל"ע על מש"כ בנתיב החיים על דה"ח שיתפלל בתורת נדבה, ולא הביא מקור לדבריו אף שסתימת רוה"פ שחוזר ומתפלל

בתורת חובה. [וגם לדעת נתיב החיים פשוט שצריך להתנות שאם לא הזכרתי יעו"י תהא לחובתי ואם הזכרתי תהא לנדבה]. ונפק"מ מזה, בשויו"ט שאין מתפללים נדבה, שבודאי צריך לחזור.

וראי' לזה, שהרי במג"א סי' תכב כנ"ל העלה שחוזר ועכ"ז בסי' רסח הביא הספק שבכל בו. ועיין שם שציין גם למש"כ בסי' תכב. ויש מקום לפרש בדברי המג"א שמציין לדבריו בסי' תכב לומר שלמעשה גם בשבת חוזר. אבל בדעת אדה"ז א"א לומר כן, שהרי העלה הדבר בספק בסי' רסח. ע"כ צ"ל בדעת אדה"ז שיש לחלק בין ר"ח שספק המג"א לדינה שחזור לדין שבת שנשאר בספק. גם בכל בו גופא מוכרח שיש חילוק בין שויו"ט לר"ח, שכתב שם בנוגע לשויו"ט שאין מקום לספק לפי שהוא ברכה בפנ"ע. ועיין בב"ח מה שפירש בדבריו. ואכמ"ע.

לב. שאין התחלת הברכה בנוסח רצה מעכבת. וגם אם התחיל מ"ותחזינה", שם ברכה עלה. וכ"מ בשו"ע אדה"ז סי' קיד סוס"ח. וכש"כ בנדו"ז שהתחיל מיעו"י, שגם אם נאמר שהזכרת הקרבנות מעכבת בברכת רצה (ראה הליכות שלמה ר"ח פ"א ס"ב. תפלה פט"ו ס"ה. וראה שו"ת דברי שלום מזרחי ח"ה בהערות והנהגות סנ"ג-ע' תלו - ע"פ תשוה"ג ס"ג) - הרי ביעו"י מזכיר גם שירצה וישמע זכרון ירושלים. וראה פירש"י שבת כד, א ד"ה ואומר. אבודרהם סדר תפלות הפסח. ובכלל, עיקר תוכן הברכה קבלת התפלות שג"ז נכלל ביעו"י.

ויש שנהגו שהתחילו מואשי ישראל - ראה טור או"ח קכ. וראה הנסמן בסידור רע"ג מהדורת שץ נספח לתפלת חול ע' 674. ובמשנ"ב שם סק"א שגם בדילג רצה אי"ז שינוי מטבע. וכ"כ בתורת חיים סופר שם סק"א, הביאו בכה"ח סק"ג. וכ"ה בבני ציון סק"א. וגם לפמ"ג במ"ז שם סק"א - הרי בנדו"ז כבר אמר רצה בפעם הראשונה. ומסתבר בכוונת הפמ"ג שהוא ע"ד הקורא שלא כפי המסורה (ראה שו"ע או"ח סי' קמג ס"ח) ולא שמעכב מצ"ע, וכדמוכח ממש"כ כן דוקא בעשה במזיד. אלא שהתחילת דבריו משמע שגם בשוגג צריך לחזור לראש הברכה עכ"פ. אבל ראה תו"ח ועוד שם. וראה ספר הביננו (נתי) אות ז (ע' כו ואילך). וכ"כ בעובדות והנהגות לבית בריסק ח"ג ע' ש בשם הגר"ח שיעו"י במקום רצה. וראה עמק ברכה תפלה ס"ד. שו"ת שאלת רב ח"א ע' שדמ. מבית לוי ח"ו ע' כה. קובץ בית אהרן וישראל גל' קעג סיון תשע"ד. קול התורה תשרי תשע"ג ע' קפו. משברי ים תפלה סוסי' ג. גנת אגוז אלטמאן ע' צד. מגדל צופים ח"ח סל"ז. וחזי לאצטרופי הדעות דמהני הזכרת יעו"י בהודאה. ולצל"ח ברכות כט, ב, גם בשכח בעבודה ונזכר קודם חתימה חוזר לותחזינה.

וראה מרדכי ואגודה ברכות ספ"ד בשם ראבי"ה שבלא התחיל ברכה שלאחרי' ס"ל לומר יעו"י ותחזינה ויסיים וא"צ לחזור לרצה. ומשמע שבלא"ה מוכרח לחזור לרצה. ויל"ד דהתם מיירי לכתחילה. אבל אין ראי' שמעכב. (ובכלל, ראה בראבי"ה השלם ספ"ה בהערת המהדיר שהוכיח שנשמטו מפני הדילוג כמה שורות בדברי ראבי"ה). ומה שמצינו בכ"מ דלא מהני הזכרת טל ומטר אחרי שהתחיל רצה, התם שאני שכיון שהתחיל ברכה שלאחרי' אף שאינו מעכב נעקר כבר משומע תפלה. וראה שו"ת אבני זכרון ח"ב סי"ד בנידון דידי'.

לג. וא"צ לחזור לראש התפלה, אף שה"ז שקר מוחלט. ראה תהל"ד סרס"ח סק"ט ואילך. ואכ"מ. ובלא"ה, בנדו"ז אינו שקר כיון שחוזר מ"מ משך שייכא לתפלת יו"ט, וכדלקמן בהערה שלאח"ז.

לד. כמפורש בראשונים - ראה מט"מ סתרע"ט בשם שבה"ל סוסי' ריט. תניא רבתי סוסי' נג. והובא בכ"מ - פר"ח סת"צ ס"ז. שכנה"ג שם בהגה"ט סק"ו. א"ר שם סק"ח. מקו"ח שם ס"ט. חק יוסף שם סקי"ב. שולחן גבוה סקי"ט. שלמי ציבור (רמא, ד). והו"ד בכה"ח שם סקס"ו ובסרס"ח סקי"ח. ודלא כשו"ת אג"מ או"ח ח"ד סכ"א סק"ג. ובתשו' שם גופא כ' להדיא שלא עיין בספרים ואם ימצאו באיזה ספר שלא כדבריו יודיעוהו. ולפלא על כמה מלקטים שלא הרגישו בד"ז. ופשוט, שכ"ז ל"ש בחוה"מ שחל בימות החול שצריך להתפלל י"ח ברכות.

לה. נחלקו הפוסקים ודעת האחרונים שאינו יוצא נזכרה בפשטות (ובסתמא) בשיחת ש"פ נצו"י תשמ"ז (בלתי מוגה). ושם, שאף שבלא הזכיר פסוקי קרבנות בכלל יצא - במזכיר קרבן אחר קלקל וגרע טפי. וע"ד הדין שבהתחיל לומר פסוקים צריך לומר כולם. וכש"כ בשינה וקילקל. ועד"ז כתבו כמה אחרונים (דלקמן). וראה אצלנו בקובץ "באתרא דרב" (מהדו"ב) גליון ג הע' 26 בכיו"ב. וש"נ. [וי"ל דוגמא: אמירת "מוסף" ולא "מוספי" ביום א' דר"ה שחוזר - ראה הגהות רעק"א סתקצ"א סק"ג. מט"א ס"ה. שע"ת שם בשם הלק"ט. אבל במשנ"ב בשעה"צ שם סק"ו שחוזר רק בלא סיים הברכה. ובדה"ח סי' קנא ס"ב, שאינו חוזר כיון שאומר "מלבד עולת החדש" ואומר ג"כ "ושני שעירים". ועד"ז, במוסף שבת ר"ח והזכיר של שבת ולא של ר"ח (או ביו"ט שחל בשבת - של שבת ולא של יו"ט), דלא סגי במש"א ונעשה לפניך קרבנות וכו', שכיון שפירט פסוקי שבת ולא ר"ח גרע - ראה שו"ת תשובה מאהבה ח"א סי' קס. וראה מה שכתבנו בענין זה בלוח יומי לחנוכה תשע"ו (יום שבת ר"ח). אבל ראה בשו"ת אג"מ או"ח ח"ד סכ"א סק"ג מש"כ לחלק. ושם, אפי' הזכיר של שבת בהברכה. אבל, נ' פשוט שאם אמר "ואת מוספי יום השבת" ולא אמר פסוקי שבת, דיצא. וכ"מ מסתימת האחרונים].

אמנם, דעת רוב הפוסקים שלא יחזור (וכמה מהם כתבו להדיא דל"ג ממי שלא הזכיר פסוקי מוספין כלל) - ראה בכור"י סתרנ"ט סק"א. חיי"א כלל כח סט"ז. משנ"ב סי קח סקל"ח. סתפ"ח סקי"ג. ועוד. וכ"פ בשו"ת חבלים בנעימים ח"ב המאסף לחאו"ח סקי"ג. מנח"י ח"ח סמ"ט. שבה"ל ח"ד סס"ג. ח"י או"ח סי"ז שאלה ט (עיי"ש החילוק מקריה"ת שבקרא קרבנות אחרים לא יצא. ועצ"ב. וראה בשו"ת שו"מ שתיתאה סכ"ב דאזיל בתר איפכא).

אבל ראה עולת שמואל סי' קג. שו"מ רביעאה ח"ב סי' קח (לחזור כיון שהזכיר מאורע שלא בזמנו. וס"ל דמ"ד דל"ה הפסק הוא רק בתפלת תשלומין. וילה"ע, שלרוה"פ גם בתפלה עיקרית שייך לומר הכי, ולמעשה מתפלל נדבה. אמנם, ביו"ט ל"ש להתפלל נדבה). פת"ש לסי' תרסג (שבסוכות שקרבנות מעכבים זא"ז חוזר. וראה הנסמן שם. ובשו"ת שבה"ל ח"ד שם העיר מפסק הרמב"ם (תו"מ פ"ח ה"ב) שמוספין אין מעכבין זא"ז. וכבר הקשו (ראה מנ"ח מ' שכ) שד' הרמב"ם הם נגד פשטות הגמ' (מנחות מד, ב) לחלק בין סוכות לשאר המועדים.

ובשו"ת מנח"י העיר לנכון מחיי"א כלל כח בנשמ"א סק"א שבמצאו עוד באמצע היום חייבים להקריב, וא"כ הה"נ בתפלה, עיי"ש מש"כ). הנסמן בארחות חיים סתרס"ג סק"א. דע"ת שם (נוטה שיחזור גם בגרע ממספר הקרבנות). משמרת שלום קוידנוב בהדרת שלום הוספה לסמ"ג. שו"ת עמק התשובה ח"א ס"ב. ח"ו סי' רל. תשוה"נ ח"א קשפ"ח. בצה"ח ח"ב סס"ח. רבבות אפרים ח"ו קשד"מ. שו"ת להורות נתן ח"ח סכ"ז (רק כשהוסיף במספר הקרבנות).

וקצת ראי' (ראה עד"ז בשו"ת רבבות אפרים שם) ממה שבספרד ל"א פסוקי מוספין דילמא אתי למיטעי, ועדיפא להו לבטל לכתחילה מנהג קריאת הפסוקים, אף שיוצא רק בדיעבד (וי"א שגם בדיעבד ל"י), ולכאו' צ"ל הטעם שבטעה גם בדיעבד לא יצא. אבל בשו"ע אדה"ז סי' תקצא ס"ה הוסיף: ותתבלבל תפלתם. ומ' שבזה שיש חשש טעות לחוד לא סגי לבטל קריאת הפסוקים.

ובטעה בספיקא דיומא, לכו"ע יצא כשהזכיר יומו, דאנן בקיאינן בקביעא דירחא.

ולכאורה מקום לומר, שכשהחליף פסוקי יו"ט אחד בחבירו, והזכיר שם חג אחר להדיא בפסוקי הקרבנות ("פסח לה'", וביום הבכורים" בפסח וסוכות, וכדומה), דלא יצא, כמו בהזכיר יו"ט אחר בתפלתו. (ולהעיר משו"ע אדה"ז סתפ"ז ס"ב). ואין לומר שכיון שהזכיר במקומו, לא איכפת לן, ועכ"פ ה"ז כמזכיר מאורע שלא בזמנו - שה"ז שקר גמור, דלדידן חוזר ומתפלל נדבה (ואכ"מ), וד"ז ל"ש במוסף.

אבל, עפ"ז לכאו' נראה שגם באינו מזכיר שם חג אחר, כ"א יום אחר מימי החג, או תאריך אחר בחודש, ה"ז שקר. ומדוע לחלק בכ"ז. ויתירה מזו, מסתבר שגם הזכרת קרבנות אחרים ה"ז שקר, שאומר "ואת מוספי יום חג פלוני נעשה ונקריב וכו' כאמור", ומסיים בענין אחר. והדרינן לסברא קמייתא. ראה בעיקרי הד"ט או"ח סי"א. ובשו"ת מנח"י שם בסו"ד ר"ל דל"ה שקר כיון שהיא טעות דמוכח. וצ"ב. וראה גם בשו"ת משנ"ה ח"ז סע"ג באו"א. ועד"ז בשו"ת שרה"מ ח"ג סוסי' לא. ועצ"ע בכ"ז].

לו. ראה בשו"ת באתרא דרב סי' ל'תרמו.

לז. בנוגע לאופן חשבון שלושים יום, נתבאר בארוכה במכתב חודש טבת תשע"ה, וי"ל בע"ה בגליון "באתרא דרב".

לח. שו"ע אדה"ז סרצ"ד ס"ז. וראה בארוכה בבירור הלכה בענין שכח לומר ועל הנסים בשו"ת באתרא דרב (פורים) ח"ג סי' ג. בענין הזכרת השמות שלא לצורך. ואכ"מ.

לט. ראה קצוה"ש סכ"ח סק"ב, ובהערות שבסוה"ס.

מ. בברכת הפטרה - לא הזכיר של יום טוב רק בחתימה לא יצא. וראה א"א מבוטשאטש סרפ"ד שאם התחיל מעל הכל ולא הזכיר שבת בפתיחת הברכה לא סגי. וכן מוכח מהגהות רעק"א סתפ"ז ס"א לגבי ברכת הפטורה בשמע"צ שחל בשבת, עיי"ש. אף שי"א שאם הזכיר מאורע שלא בזמנו חוזר ומתפלל, היינו משום הפסק, אבל בברכת הפטורה שאני, ודמיא לברהמ"ז, שגם בשח באמצע אינו חוזר ומברך. וראה משנ"ב ס"ה סק"א. וילקט יוסף שנה שמינית קונט' ז סס"ח. ומ"מ כל שלא סיים הברכה, יחזור לתחילת הברכה לתקן ברכתו, כיון שאין כאן חשש ברכה לבטלה - ראה קצוה"ש סמ"ז סי"ג ובבדה"ש קכ"ה.

מא. ראה שע"ת רסי' תצא. וגדולי הפוסקים (ראה ברכ"י שם סק"א. ובספרו מח"ב סרצ"ט סק"א, חסל"א שם סק"ב. בא"ח ויצא סכ"ג. כה"ח סרצ"ט סקכ"ד) העלו להלכה שא"י להבדיל למחרתו. גם אדה"ז לא הזכיר שיכול להבדיל למחרתו, אלא שבד"כ ממעט להביא דינים מחודשים.

אמנם, במשנ"ב סרצ"ט סקט"ז אחר שהב"ד לשון חכמים שאין תשלומין להבדלת יו"ט, הב"ד רעק"א שמצדד להבדיל כל יום ראשון אחר יו"ט. אלא שנ' מד' המשנ"ב דלא פשיטא לי' למסקנא, יעו"ש. ודייק בלשונו, שגם רעק"א ל"כ כך למעשה, כ"א בדרך "צידוד", שפתח דבריו (סק"ד) יאיר שכ' בסתמא שאין תשלומין. ומביא מלשון חכמים ש"כן הסכימו להקת רבני חכמי פראג". וגם לאחרי שהביא הסברא ("עדיין י"ל") להשלים למחרתו, סיים עלה (בסו"ד), שד' בה"ג (ס"ב) עומד לנגדו קצת.

ועוד זאת, שד' רעק"א בנויים על היסוד שהיום הולך אחר הלילה, ויום ראשון בכלל זמן הבדלה, והביא סימוכין מדין המצפה שיהא לו יין למחר. אבל, אדה"ז כת"ש (סרצ"ד ס"ד וס"ו) בטעמא דמילתא שמסתמא אין דעתו להתענות כ"כ, וא"כ אין ראי' ליסוד הנ"ל, ונפל היסוד ונפל הבנין.

ועוד, שבלקו"ש חל"א ע' 401 מאריך בדעת אדה"ז שאין לחלק בין יום א' ליום ב' וג', וש"כולם בכלל זמן הבדלה".

והן אמנם מצינו בראשונים דמהני תשלומין להבדלת יו"ט (אגרות הרמ"ה ע' קמח וע' קנב. ועוד – נסמנו באנציקלופדיא תלמודית ערך יוט"ש ע' כב הע' 202. ועיי"ש ערך הבדלה). אבל עיי"ש באגרות הרמ"ה שתי' גם באו"א. ואולי הני תרי אנפי תליין בהפלוגתא אי מהני תשלומין להבדלת יו"ט. [ויש שהוכיחו מדעת רב אסי גופא של"ח לזלזול יו"ט, והבדיל בין יו"ט לחבירו, והו"ל להבדיל במוצאי יו"ט – שאין תשלומין להבדלה. ושייך ג"כ לפלוגתת לקט הקמח והיעב"ץ בבן א"י שנמצא בחו"ל ביו"ט שני. וביעב"ץ שם שכל ג"י זמנה. אלא שכת"ש שהי' במוצ"ש. והארכנו מזה בקובץ באתרא דרב חו' ג]. וגם הובא לעיל מד' בה"ג שעומד לנגד סברא זו. ועכ"פ לא נפיק מפלוגתא. וסב"ל ושוא"ת עדיף. [ומה גם שמה"ת יצא בהבדלה בתפלה]. וראה גם שד"ח אס"ד מערכת ה סקט"ו שאין דעתו נוחה לפסוק כ' רעק"א הנ"ל, מאחר שרבים ושלמים לא ס"ל הכי.

מב. נתבאר באריכות בכינוס תורה דחוהמ"פ תשע"ד וי"ל בקובץ "באתרא דרב" גליון ג.

ב"ה

THE 4 QUESTIONS NO CHILD SHOULD HAVE TO ASK THIS PESACH.

1. Are the chocolate lebens too expensive?
2. Will I get a new Yom Tov outfit?
3. Is there enough for me to get my own Ka'ara?
4. Why does mommy look so worried?

Your Maos Chitim is his answer!

Help you neighbor's celebrate Pesach with joy and dignity.

KEREN ANASH · צדקי החה

KERENANASH.NET

Zelle: KerenAnash@770shul.org

PayPal: MaosChitim@770shul.com